T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

İSTANBUL'DA EĞLENCE HAYATI (1923-1938)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YASEMİN KESKİN

İSTANBUL 2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

İSTANBUL'DA EĞLENCE HAYATI (1923-1938)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YASEMİN KESKİN

TEZ DANIŞMANI
Dr. Ş. Can ERDEM

İSTANBUL 2006

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Yasemin Keskin'in "İstanbulda Eğlence Hayatı (1923-1938)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

		İmza
Tez Danışmanı Üniversitesi	: Dr.Ş.Can Erdem Marmara	.....
Üye Üniversitesi	: Prof.Dr. Süleyman Beyoğlu Marmara	.....
Üye Üniversitesi	: Yrd.Doç.Dr. Bülent Bakar Marmara	.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ..18../.1.2../ 2006 tarih ve ..22-2.. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

Sayfa

İÇİNDEKİLER……I

ÖNSÖZ……..……..……IV

ÖZET……..……...…VII

ABSTRACT…….……VIII

KISALTMALAR……..……..IX

GİRİŞ…….……1

Eğlencenin Tanımı ve Günlük Hayattaki Yeri

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET'E UZANAN SÜREÇTE İSTANBUL'DA EĞLENCE HAYATI

1.Geleneksel Dönemde İstanbul'da Eğlence Hayatı…….…….5

1.1.Osmanlı Dönemi İstanbul'unda Geleneksel Dönemdeki Eğlence Etkinlikleri……..7

1.1.1.Saray ve Çevresinde Eğlence Hayatı ……..…….……7

1.1.2.Toplumsal Etkinlikler…….…….……11

1.1.2.1.Helva Sohbetleri…….....12

1.1.2.2.Kahvehaneler……13

1.1.2.3.Hamamlar……..17

1.1.2.4.Kır ve Mesire Eğlenceleri…….……21

1.1.2.5.Dinî Bayramlar……..24

2.Modernleşme Sürecinde İstanbul'da Eğlence Hayatı…….……..28

2.1.II. Mahmut Dönemi Yenilikleri ve Eğlence Hayatına Tesirleri……..…30

2.2.Tanzimat'ın Sosyal Hayata Getirdiği Yenilikler ve
Eğlence Kültüründe Yaşanan Değişim…….34
2.2.1.Toplumsal Gelişme ya da Değişmeler…….34
2.2.2. Toplumsal Değişimi Hızlandıran Etmenler ve Değişen Eğlence Anlayışı…….40
2.2.3. Beyoğlu ve Eğlence Yaşamı……...……44
2.3. Meşrutiyet'in Sosyal Hayata Getirdiği Yenilikler ve Eğlence Kültüründe Yaşanan Değişim……..……49
2.3.1.Toplumsal Gelişme ya da Değişmeler……..…49
2.3.2. Eğlence Yaşamı……..52
2.4. Mütareke ve İşgal Yıllarında İstanbul……..…….57
2.4.1. Toplumsal Gelişme ya da Değişmeler……57
2.4.2. Beyaz Ruslar ve Toplum Hayatı…….61
2.4.3. Eğlence Yaşamı…….67

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA İSTANBUL'DA EĞLENCE HAYATI

1.Yeni Rejimin Kültür Politikaları, Toplum Hayatında Etkili Olan Devrimler ve Değişen Eğlence Anlayışı…….…76
1.1.Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş…….…….76
1.2.Eğlence Yaşamı……..81
1.2.1.İstanbul ve Eğlence Yaşamı…….82
1.2.2. Eğlence Yaşamında Kadının Konumlandırılması ve Dış Mekânda Kadın……..……88
2. Cumhuriyet Modernleşmesinde Ortaya Çıkan Yeni Sosyal Etkinlik Alanları…..……97
2.1. Balolar…….…..99
2.2. Dans……..…105
2.3. Kültürel Bir Değişim Aracı Olarak Güzellik Yarışmaları……...……110
2.4. Tiyatrolar…….……118
2.5. Sinemalar…….122
2.6. Kahvehane, Kafe, Pastaneler ve Lokantalar……..……..131
2.6.1.Kahvehane, Kafe ve Pastaneler…….....131
2.6.2. Lokantalar……...……..135

2.7. Gazino ve Barlar…….…….137
2.8. Deniz Hamamları ve Plajlar……139
2.9. Toplumsal Değişme ve Müzik…….……147
2.10. Bayramlar, Özel Gün ve Kutlamalar……...……..155
2.10.1.Yılbaşı Kutlamaları……..……155
2.10.2.Bayramlar……...…157

SONUÇ……..162

BİBLİYOGRAFYA…….…….174

EKLER……..188

ÖNSÖZ

Günlük hayata farklı bir açıdan baktığımızda, bunun aslında bir ihtiyaçlar kümesinden oluştuğunu görürüz. Toplumun başka düzeylerinde değişik terimlerle anlatılan nesneler, günlük hayat alanına insan ihtiyaçları olarak girerler. Konut, besin, giyim gibi ihtiyaçlar insan ihtiyaçlarının bazılarıdır. Ama insanın ihtiyaçları bunlarla sınırlı değildir. Çeşitli biçimleriyle kültür, sanat gibi etkinlikler, dinleme ve eğlenme gibi şeyler de temel ihtiyaçlar arasındadır. Ve günlük hayat içerisinde eğlence olarak adlandırdığımız etkinlik alanı önemli bir yer tutar. Eğlenmek insanlar için kadim bir gelenek olmuştur. İnsanlar her zaman kendilerine uygun eğlence biçimleri bulmuşlar ve uygulamışlardır.

Eğlencenin oldukça basit, herhangi bir düzenlemeye gerek bırakmayan; dolayısıyla her yerde, her zaman ve herkesçe yerine getirilebilir biçimleri vardır. Diğer taraftan belli bir hüner gerektiren ve toplu olarak yerine getirilebilen biçimleri de vardır.

İnsanlar arası etkileşim ve iletişimin bir türü olan eğlence toplumsal yapıya göre şekillenir. Toplumun kültür ve hayat tarzından kaynaklanan eğlencenin, her ne kadar bazı evrensel yönleri olsa da, genelde topluma özgü olduğu kabul edilir. Toplumların kendilerine özgü kültürel normlarından hareketle oluşturulan eğlenceler aynı zamanda toplumsal farklılıklar konusunda da önemli ipuçları verir. Bu anlamda eğlence kültürel bir ifade tarzı da olur.

Bu çalışmanın konusu İstanbul'da eğlence hayatıdır. Toplumların olduğu gibi kentlerin ve bazı mahallelerin de onların ulusal kültür içinde tanımlanmalarını sağlayan bazı kültürel özellikleri vardır. İstanbul'un da böyle bir kent alanı olduğu kesindir. İstanbul üzerinde yaşadığımız coğrafyanın kültür üretiminde baskın ve merkezi bir rol oynama özelliğini tarih boyunca korumuştur.

İnsanı kolay ve hızlı bir şekilde etkileyerek değiştiren ve dolayısıyla toplum hayatının değişimine hız kazandıran etkenlerden biri de eğlence anlayışının değişimidir. Aynı zamanda toplum hayatında meydana gelen değişmeler de eğlence anlayışının

değişiminde etkilidir. Bu konuyu seçmekteki amacımız toplumsal yapının zamanla yeniden üretip düzenlediği sosyal alan ilişkileri çerçevesinde değişen eğlence anlayışını ortaya koymaktır. Böylece toplumsal değişmenin yönü hakkında fikir edinebiliriz.

Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında; eğlencenin tanımı ve günlük hayat içerisindeki yerine değinilmiştir. Birinci bölümde; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte eğlence anlayışında meydana gelen değişmeler üzerinde durulmuştur. Burada özellikle Tanzimat sonrası süreçte toplum hayatında meydana gelen değişmelerin eğlence anlayışına tesirleri konusuna ağırlık verilmiştir. Nitekim 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nde meydana gelen gelişmeler, toplum hayatında ciddi siyasi, ekonomik ve sosyal buhranlara yol açmıştır. Siyasi yapının özellikle askerî yenilgiler karşısında, devleti geri kalmaktan kurmaktan için tercih ettiği batılılaşma politikaları ise sosyal alanda da etkisini göstermiştir. Bu süreçte Osmanlı toplumunda Avrupaî yaşam tarzı kabul görmeye başlamıştır. Bu bölümde batılılaşmanın toplum hayatı ve eğlence anlayışına tesirleri konusuna yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise çalışmanın asıl amacını oluşturan Cumhuriyet'in ilk yıllarında (1923-1938) İstanbul'da eğlence yaşamı konusu ele alınmıştır. Cumhuriyet modernleşmesinin ilk yıllarında meydana gelen toplumsal yapı değişiklikleri eğlence anlayışının değişmesinde ya da değişen eğlence anlayışının yaygınlaşmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Avrupaî yaşam tarzının toplum hayatındaki karşılığı insanların yaşama biçiminde meydana gelen değişmeleri ifade eder. Bu değişmelerin toplumsal değişim olarak ele alınması ve sonraki dönemleri etki altına alması zamanla Cumhuriyet'le birlikte ülke geneline yaygınlaşmasıyla mümkün olmuştur. Nitekim bu dönemde Avrupaî yaşam tarzının ülke genelinde toplum hayatını belirlemesi noktasında ciddi yapısal dönüşümler gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda devrimler özellikle önemlidir. Ve bu dönemde de değişimin toplumsal karşılığı şehir ölçeğinde İstanbul'da meydana gelen değişmeler olmuştur. Bu bölümde hızlı ve radikal devrimler sonucu toplum hayatında meydana gelen değişmelerin eğlence anlayışına tesirleri konusuna yer verilmiştir. Aynı zamanda bazı eğlence etkinliklerinin devrimleri destekleyen yönü üzerinde durulmuştur. Böylece Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçteki toplumsal yapı değişiklikleri ve değişen eğlence anlayışının ortaya konulması amaçlanmıştır.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yaşanan kültürel transferin boyutları her zaman tartışmalı bir konu olmuştur. Eğlence anlayışı açısından da bu süreçteki süreklilik ve kırılma noktalarının tespiti çalışmamız sırasında karşılaştığımız zorluklardan biri olmuştur. Bu zorluk eğlence anlayışında meydana gelen değişmelerin genel hatlarıyla ortaya konulmasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Cumhuriyet döneminin farklılığını yansıtan bazı eğlence etkinlikleri tek tek ele alınmıştır. Zaten toplum hayatındaki değişmeler de belli bir süreci gerekli kılmıştır. Bu noktada Osmanlı toplumunda meydana gelen değişmelerin Cumhuriyet'le birlikte yaygınlaşan yönü üzerinde durulmuştur. Böylece benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çeşitli eğlence etkinliklerinin sınırlandırılması ise çalışmamız sırasında karşılaştığımız ayrı bir güçlük olmuştur. Eğlencenin çok yönlü ve tanım çerçevesi geniş bir etkinlik alanı olmasından kaynaklanan bu zorluk da toplum hayatındaki değişimi yansıtan belirli etkinlik örneklerinin seçilmesiyle giderilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede konusu doğrudan eğlence olmamakla birlikte sosyal yaşam örneklerindeki değişimi yansıtan kaynaklar ve araştırma eserler titizlikle incelenmiştir. Ayrıca bunlar dönemin gazetelerinde, dergi ve mecmularda çıkan haberlerle desteklenmiştir.

Bu çalışmada beni destekleyen, çalışmanın şekli, içeriği ve düzeltilmesi noktasında yardımlarını esirgemeyen danışmanım Sayın Dr. Ş. Can Erdem Bey'e teşekkür ederim. Çalışmanın hazırlanmasındaki katkılarından dolayı değerli hocam Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu'na ve Yrd. Doç. Dr. Bülent Bakar'a teşekkürü borç bilirim. Çalışmanın her safhasında, özellikle tıkanma noktalarında, manevi desteğiyle çalışmanın devam etmesinde büyük katkıları olan babam Mehmet Karadavut'a ve eşim İbrahim Keskin'e ayrıca müteşekkirim.

Yasemin KESKİN **İstanbul 2006**

ÖZET

Bu çalışmada 1923-1938 yılları arasında İstanbul'da eğlence hayatı konusu ele alınmıştır. Dinlenmek, sohbet ya da seyahat etmek gibi insan ihtiyaçlarının bir parçası olarak tanımlanan eğlence gündelik hayat içerisinde önemli bir yere sahiptir. İnsanlar arası etkileşim ve iletişimin bir türü olan bu etkinlik alanı toplumsal yapıya göre şekillenir. Aynı şekilde eğlence anlayışının değişmesi de toplum hayatının değişiminde önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti'nde toplum hayatı din eksenli olmuş ve örfi belirlemelerle şekillenmiştir. Gündelik hayatın hemen her yönüyle geleneksel kalıplar içinde yaşandığı 18. yüzyıla kadar olan dönemde İstanbul'da eğlence yaşamı geleneksel normların çatısı altında doğal seyrini korumuştur. Ancak batılılaşma, bu düzeni değiştirmiştir. Batılılaşma/modernleşme sürecinde eğlence anlayışının Batı normlarına göre yeniden belirlenmesi toplum hayatını; kadının konumlandırılması, birliktelikler, davranış vs. birçok açıdan etkilemiştir. Bu nedenle çalışma batılılaşmanın toplum hayatına getirdiği yeniliklerle birlikte değişen eğlence anlayışı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çerçevede, batılılaşmanın/modernleşmenin radikal bir nitelik kazandığı Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'da eğlence hayatı konusu döneme ait sosyal yaşam örneklerini içeren araştırma eserler, dergi ve gazeteler kullanılarak incelenmiştir. Ayrıca siyasi, askerî ve toplumsal alanda etkili olan batılılaşmanın modern bireye ulaşma konusundaki etkisinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde batılılaşma konusundaki farklı yaklaşımların toplum hayatındaki eğlence anlayışını nasıl şekillendirdiği de çalışmanın detaylarında görülecektir.

ABSTRACT

The matter of entertainment life in İstanbul between 1923 and 1938 has been examined in the present study. Entertainment that is described as part of human needs like having rest, having chat and traveling has an important place in daily life. This activity field which is a kind of interaction and communication among humans is formed according to social structure. Identically, the changes in perception of entertainment remarkably cause to changes in social life. Social life was religion oriented and formed by traditional determinations in Ottoman State. Entertainment life in İstanbul saved its natural course under the roof of traditional norms until the 18th century when daily life nearly with every aspect maintained in traditional forms. However, westernization changed that course. İn westernization/modernization period, redetermination of entertainment life according to the Western norms affected the social life from several aspects such as; position of women, companionships, behaviors, etc. Thus, the study has been dealt within the frame of changing perception of entertainment resulting from the innovations that westernization brought to social life. İn this frame, entertainment life in İstanbul in early years of the Republic when westernization/modernization got radical quality has been examined by using research works, magazines and newspapers which include social life models belonging to that period. Moreover, it has been aimed to determine the effects of westernization which is effective in political, military and social fields in reaching to modern individual. İt will also be seen in the details of the present study that how the different approaches towards westernization in Ottoman and Republic periods shaped the perception of entertainment in social life.

KISALTMALAR

a.g.e	**: Adı Geçen Eser**
a.g.m	**: Adı Geçen Makale**
Bkz.	**: Bakınız**
C.	**: Cilt**
CDTA	**: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**
çev.	**: Çeviren**
DBİA	**: Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**
DİA	**: Diyanet İslam Ansiklopedisi**
der.	**: Derleyen**
gös. yer.	**: Gösterilen Yer**
haz.	**: Hazırlayan**
S.	**: Sayı**
s.	**: Sayfa**
TA	**: Türkler Ansiklopedisi**
TCTA	**: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**
v.s.	**: Vesaire**
v.b.	**: Ve Benzeri**

GİRİŞ

Eğlencenin Tanımı ve Günlük Hayattaki Yeri

Bir toplumun hayatını kavramak için o toplumda geçen ekonomik, politik, sanatsal ve ideolojik olaylara ya da mümkün olduğu ölçüde bunların hepsine bakmak, bu alanları tek tek ya da birbirleriyle ilişkileri içinde incelemek mümkündür. Bu gibi incelemeler ancak soyutlama yoluyla gerçekleşebilir. Örneğin ekonomiyi inceleyen bir araştırmacı, belli bir toplumsal olayı ekonomik denebilecek yönü ile kavramaya çalışacak, bu amaçla ele aldığı belirli olayın aynı zamanda zorunlu olarak içinde bulunan politik, kültürel, ideolojik vb. yanlarını o andaki analizin dışında tutacaktır. Bir toplumun hayatının bu sayılan ekonomik, politik, ideolojik olaylarının hepsi soyutlandığında, geriye, dolayısıyla o da alabildiğine soyutlanmış bile olsa, bir şey daha kalır. Buna toplumun "günlük hayatı" diyebiliriz.[1]

Günlük hayata bir başka açıdan baktığımızda, bunun aslında bir *ihtiyaçlar kümesi* olduğunu görürüz. Toplumun değişik düzeylerinde farklı terimlerle anlatılan nesneler, günlük hayat alanına insan ihtiyaçları olarak girerler. Mesela ekonominin soyut bir anlam taşıyan üretim ve özellikle tüketim kavramları günlük hayat içerisinde tamamen somut bir dünyaya adım atmış olur. Şüphesiz ki insan ihtiyaçlarının büyük bir bölümü ekonomik yapı içinde üretilen nesnelerdir. Konut, besin, giyim gibi ihtiyaçlar ekonomik yapı içinde üretilen insan ihtiyaçlarının başlıcalarıdır. Ancak insanın ihtiyaçları bu ekonomik nesnelerle bitmez. Politik özgürlük ve karar sahibi olma hakkı, çeşitli biçimleriyle kültür, sanat gibi etkinlikler de temel ihtiyaçlar arasındadır. İşte "eğlence" olarak tanımladığımız etkinlik alanı da bu insan ihtiyaçlar kümesinin bir parçasıdır ve günlük hayat içinde eğlence olarak adlandırdığımız etkinlik alanı oldukça önemli bir yer tutar.[2]

---

[1] Murat Belge, "Türkiye'de Günlük Hayat", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3-4, İstanbul 1983, s. 836.
[2] *gös.yer.*

Eğlenmek insanlar için kadim bir gelenektir. Eğlenmenin şekli, çeşitleri, sonuçları her zaman ve zeminde farklılık gösterirken eğlenceden uzak durmak hastalık belirtisi olarak görülür. Eğlenceyi kendi huy, tabiat, zevk ve mizacına göre seçmek ve tercih etmek doğal bir haktır. İnsanlar birlikte vakit geçirmek ve eğlenmek için kahvehane, gazino, tiyatro, sayfiye vs. gibi eğlenceler tertip ederler.[3]

Eğlence günümüzde özellikle, çalışma dışı bir etkinlik anlamını kazanmış ve bir bakıma çalışmanın, çalışma sonucu kazanılan paranın amacı haline gelmiştir. İşbölümünün bugünkü ölçülerde yerleşmediği çok eski dönemlerde eğlence etkinliklerinin yerine getirilmesi ise oldukça farklı olmuştur. Örneğin eğlence etkinlikleri bugün bizim sanatsal olarak adlandırdığımız etkinliklerle iç içe olmuştur. Ayrıca toplu olarak yerine getirilebildiği biçimleri sayıca daha çoktur ve bugünkü gibi ayrı bir meslekten yetişmiş insanlara ihtiyaç gösterir duruma gelmemiştir. Birçok eğlence biçimi de, kendi başına bir etkinlik olmaktan çok, toplumların dinî ya da göreneksel çeşitli ortaklaşa kutlamalarının bir parçası olmuştur.[4]

Eğlencenin oldukça basit, herhangi bir düzenlemeye gerek bırakmayan, her yerde, her zaman, herkesçe yerine getirilebilir biçimleri vardır. Mesela müzik, tarih boyunca eğlence etkinlikleri arasında önemli bir yer tutmuştur; icrası ustalık gerektirir, ama bu ustalığa sahip olmak normal insanların yeteneklerini aşan bir şey değildir. Dolayısıyla ailenin bir hayli kapalı olduğu dönemlerde bile, her ailede şarkı söyleyip, saz çalarak boş zamanlarını değerlendirebilen insanlar olmuştur. Ayrıca ailelerin mevsimlere göre ev içinde ya da dışarıda yiyip içerek ya da birtakım oyunlarla zamanını geçirebilmesini sağlayan çok sayıda etkinlik mevcuttur.

İnsanlar arası iletişim ve etkileşimin bir türü olan eğlence, toplumsal yapıya göre şekillenir. Sosyo-kültürel normların gösterim alanı ve taşıyıcısı durumunda olan eğlenceler, toplum hayatının değişiminde de önemli bir etkiye sahiptir. Sosyal değişim olarak görülen birçok gelişmenin meşruiyeti ve kabulü ilk olarak eğlence alanıyla toplum hayatına dâhil edilir. Toplumların kendilerine özgü kültürel yapılarından hareketle oluşturulan eğlenceler, aynı zamanda toplumsal farklılıklar ve bunların

[3] Nevin Meriç, *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi: Âdâb-ı Muâşeret 1894-1927,* İstanbul 2000, s. 383.
[4] M. Belge, *a.g.m.*, s. 857.

nedenleri konusunda da önemli ipuçları verirler. Bu anlamda eğlence, toplumsal kültürel bir ifade tarzı da olur.[5]

Teknolojik yeniliklerin yaşama biçimini etkilemesi ve bir zihniyet dönüşümüne neden olması önemli bir gelişmedir. Teknolojinin insan hayatına getirdiği yeniliklerin en önemli yönü, toplum hayatında önceki dönemlerden farklı bir yapılanmaya neden olmasıdır. Teknik ilerledikçe insanların kullandığı nesneler de değişmiş ya da bir zamana kadar bilinmeyen yeni nesneler icat olunmuş, ayrıca kültür ve uygarlığın gelişmesiyle de yeni manevi ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede insan ihtiyaçlarının bir parçası olarak tanımlanan eğlence etkinlikleri de tarih boyunca her toplumda değişmiştir. Burada değişik bakış açıları doğrultusunda eğlence etkinliklerinin sayısını artırmak mümkündür. Ancak tanım çerçevesi çok geniş ve tarih boyunca sürekli değişen bir etkinlik alanı olduğu için bir toplumun tarihsel sürecindeki eğlence etkinliklerini tek tek sıralamak mümkün değildir. Yine de bu durum toplumların sosyo-kültürel yapı içerisindeki eğlence etkinliklerinin ve değişen eğlence anlayışının ortaya konulmasına engel değildir.

İnsanı kolay, hızlı bir şekilde etkileyerek değiştiren ve dolayısıyla toplumsal değişime hız kazandıran etkenlerden biri de eğlence anlayışının değişimidir. Toplum yaşamında batılılaşma hareketinin başlamasıyla birlikte eğlence anlayışının Batı normlarına göre yeniden belirlenmesinin toplum hayatını; kadının konumu, birliktelikler, kıyafet, davranış vs. birçok açıdan etkilemesi kaçınılmazdır.[6]

Osmanlı toplumunda özellikle Tanzimat sonrası dönemde sosyal hayatın yeniden düzenlenmesinde Avrupaî yaşam tarzı referans olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeler gündelik yaşam alanındaki alışkanlıkların Batı ölçülerine göre yeniden düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Bu anlamda yaşama biçimindeki değişimi gerçekleştiren kesim öncelikle saray ve üst tabaka aileleri olmuştur. Bu dönemde ve daha sonraki dönemlerde Avrupaî yaşam tarzının toplum hayatındaki karşılığı şehir ölçeğinde İstanbul'da meydana gelen değişmeler olmuştur. İstanbul'da bulunan Rum, Yahudi ve Levanten unsurlar durumları gereği değişimi kabul

[5] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 119.
[6] *a.g.e.*, s. 140.

etmede ve yaşamada Müslüman üst tabaka ailelerinden daha hızlı davranmışlardır.[7] Bu gelişmede bu unsurların Saray'a uzak bir yerde bulunmaları da etkili olmuştur. Bu unsurlar bir anlamda, Batılı yaşama biçimini toplum hayatına taşıyan bir işlev görmüşlerdir.[8]

Cumhuriyet döneminde ise Avrupa yaşam biçiminin ülke genelinde toplum hayatını belirlemesi noktasında ciddi yapısal dönüşümler gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda devrimler özellikle önemlidir. Bu dönemdeki önemli gelişmeler ülke insanının gündelik yaşamının önceki dönemlerden farklı olarak yeniden şekillendirilmesi ve belirlenmesini gerekli kılmıştır. Bu çerçevede Cumhuriyet eğlence hayatı için de yeni anlayışlar öngörmüştür. Ve bu dönemde değişen eğlence anlayışı toplumsal değişmenin de birebir karşılığı olmuştur.

[7] İstanbul'un kozmopolit yapısı içerisinde gayrimüslim unsurların eğlence kültüründeki en önemli etkileri 19. yüzyılda batılılaşma hareketlerinin başlamasıyla görülecektir. Bu dönemdeki insanlar arası etkileşim sürecinde Osmanlı toplumunda yaşayan gayrimüslim unsurlar ortak Hıristiyan dini yoluyla kendi Batı'larına her zaman bir ölçüde bağlı olduklarından batılılaşma başladıktan sonra bu yeni akımı en kolay onlar benimsemişlerdir. Böylece, sosyal yaşam ve eğlence kültürü açısından yaşanan değişim çerçevesinde bir anlamda Batı'dan gelen yeni âdetleri toplum tabanına yaymışlardır.

[8] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 18.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET'E UZANAN SÜREÇTE İSTANBUL'DA EĞLENCE HAYATI

Eğlence adı verilen etkinlik alanı tarih boyunca her toplumda değiştiği gibi kentlerin ve bazı mahallelerin de onların ulusal kültür içinde tanımlanmalarını sağlayan kültürel özellikleri vardır. İstanbul'un da böyle bir kentsel alan olduğu kesindir. Tarih boyunca İstanbul, çok farklı algılayışlarla dile getirilmiş, kimi zaman kentin her günü ve gecesinin bayram havası içinde geçtiği kanısı uyanırken; payitahta gidip dönenler de bu yargıyı güçlendirici öyküler, anı ve gözlemler aktarmışlardır.

İstanbul'un gündelik hayatı, birbirini izleyen ve temelde birbirinden farklı üç ayrı dönemin ürünü olarak değerlendirilir. 1453-1520 yılları arasındaki birinci dönem, şehrin yeni sakinlerinin çevrelerini tanımaya çalıştıkları, geleneksel kültür varlıklarını ortaya koyarak gündelik hayatı inşa etmeye başladıkları bir tarih kesiti olarak değerlendirilir. Bu dönem kuruluş dönemi olarak adlandırılır. 1520-1703 yılları arasındaki yaklaşık iki yüzyıllık dönem ise, İstanbul'u İstanbul yapan, insan enerjisinin ona kişilik ve ruh verdiği dönem olarak değerlendirilir. Bu tarihsel sürece ise klasik dönem denilmektedir. Şehir tarihsel silüetini bu dönemde kazanmıştır. 18. yüzyıl başlarından Cumhuriyet'e uzanan dönem ise, İstanbul'un yarattığı imgeye yabancılaştığı, kendini ifade edebilecek yeni imgeler aradığı, zamana karşı tarih içinde yapılmış bir koşu olarak değerlendirilir. Genellikle Tanzimat sonrası için kullanılan modernleşme deyimi bu dönem için uygun görülmüştür.[9]

1. Geleneksel Dönemde İstanbul'da Eğlence Hayatı

Üç imparatorluk boyunca ve günümüzde de hep bir başkent ve metropol konumunda bulunan İstanbul'da eğlence hayatının kentin konumuna uygun olarak her dönemin kendi koşul ve olanaklarına göre, renkli ve hareketli olduğunu söylenebilir.

[9] Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İstanbul 1995, s. 15-16.

Yine her dönemde, halkın eğlence kavramı ve eğlenme biçimiyle imparator ya da padişah sarayları çevresinin, soyluların, devlet ricalinin, zenginlerin kısaca üst toplumsal tabaka olarak tanımlanan kesimlerin eğlence etkinlikleri arasında belirgin farklılıklar olmuştur. Yani kentte yaşayan çok farklı toplumsal, ekonomik tabakaların eğlence türleri ve eğlence yaşamından aldıkları pay bugün olduğu gibi geçmişte de farklıdır.[10]

İstanbul'un fethini izleyen ilk yüzyıl boyunca kentte canlı bir eğlence hayatından söz etmek mümkün değildir. Kentin imarı, çeşitli yörelerden kenti "şenlendirmek" üzere getirilen nüfusun yerleşmesi, kökleşmesi; kentte kalmış Rum, Ermeni, Latin vb. halkın tedirginliklerini atıp güven kazanmaları uzunca bir zaman almış olmalıdır. Ancak 16. yüzyılın başından itibaren eğlence hayatının canlanmaya başladığının işaretleri vardır. Batı etkisinin ve batılılaşma akımlarının kendisini hissettirmeye başladığı 19. yüzyılın ortalarına kadar, İstanbul'da eğlence hayatını; saray ve çevrenin eğlenceleri, çeşitli dinsel ve etnik kökenden halkın kendi özel eğlenceleri ve İstanbul'un bir liman ve kavşak kenti olmasının getirdiği meyhane, batakhane türü eğlenceler olarak sınıflandırmak mümkündür.[11]

Kültürel özellikler, yaşayış tarzları, inançlar, alışkanlıklar ve iklimsel şartlar toplumların yerleşme dokularını etkileyen unsurların başında gelir. Geleneksel toplumların kent dokusu içinde yaşayanlar, kültürel yapılarını dışa vuran hayat alanları oluştururlar.

Geleneksel dönemde Osmanlı toplumunun gündelik hayatı mahalle ölçeğinde biçimlenmiştir. Bu dönemde farklı din, mezhep ve inanış biçimlerine bağlı insan gruplarının ayrı mahallelerde iskân edilmeleri ilkesi geleneksel yapının özünü oluşturur.[12] Bu anlamda toplumun kozmopolit yapısı içerisinde; Müslüman Türk tebaayla birlikte Rum, Ermeni, Yahudi, Cenevizli, Amalfili, Pisalı, Venedikli vb. Latin nüfusu barındıran İstanbul'da her kesimin kendine ait yortuları, bayramları, törenleri ve

---

[10] "Eğlence Hayatı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1994, s. 140.
[11] *a.g.m.*, s. 141.
[12] Geleneksel dönemde Osmanlı toplumunda mahalle fiziki değil toplumsal bir birim olmuştur. Mahalleler toplumsal bütünlüğün sağlandığı yegâne birimdir. Kişilerin birey olarak değil, etnik dinsel gruplar içinde bir üye olarak var olabildikleri Osmanlı düzeninde mahalle, bu gruplaşmalar içinde bir alt grup gibi işlev görmüştür. Mutlu Özgen, "Geçmişimizi Anlamlı Kılan Mekânlar; Osmanlı Kentinde Mahalle", *Toplumsal Tarih,* S. 149, Mayıs 2006, s. 62.

bunlara eşlik eden eğlenceleri olurken eğlence yaşamı geleneksel normların çatısı altında doğal seyrini korumuştur. Geleneksel dönem gündelik hayatın hemen her yönüyle geleneksel kalıplar içinde yaşandığı, birçok toplumsal etkinlik alanında, bu kalıpların gerektirdiği normlara uyulduğu bir tarih kesitidir. Bu dönemde tarihsel kişiliğini kazanan şehir, gündelik hayata karışan pek çok uygarlık öğesinden zengin bir toplum mozaiği meydana getirmiştir.

1.1. Osmanlı Dönemi İstanbul'unda Geleneksel Dönemdeki Eğlence Etkinlikleri

1.1.1. Saray ve Çevresinde Eğlence Hayatı

Geleneksel dönemde eğlence yaşamının en renkli, debdebe ve ihtişamlı olanları şüphesiz ki saray ve çevresinin eğlenceleri olmuştur. Tarihsel-toplumsal süreklilik içerisinde saray, bir kez mekân olarak, her türlü çılgınlığı gizleyebilen, dış âleme kapalı, buna karşılık eğlencenin her türlüsü için yetenek ve olanakların seferber edildiği bir ortamdır. Üstelik Osmanlı toplumunda ülke yönetmenin ağır sorumluluğunu taşıyan hükümdarların her fırsatta eğlendirilip, dinlendirilmesi çok gerekli bir görev olarak kabul edilmiştir. Bu anlamda saray eğlencelerinin düzeyli, üstün nitelikli ve zengin programlar içermesi ön koşul olurken; bunun için sarayın Enderun dairesinde Seferli Koğuşu iç oğlanları, Harem dairesinde de cariyeler özel olarak yetiştirilip; bunlardan, saz ekipleri, şarkı oyuncuları, dansçılar, oyuncular, karagözcüler, kuklacılar ve orta oyuncuları grupları oluşturulmuştur.[13]

Saray eğlencelerinin III. Murat döneminde doruğa çıktığı; fakat III. Mehmet'in, babasının ölümünün ardından tüm oyun ve eğlence ekiplerini dağıttığı, uzunca bir aradan sonra İbrahim'in saltanatı yıllarında sarayın Enderun ve Harem dairelerinde çılgınlık düzeyinde eğlencelerin yaşandığı bilinmektedir. Sonraki padişahların ise çoğu akşamları fasıl, meddah, mukallit dinlemekle, karagöz izlemekle yetindikleri saptanmıştır. III. Ahmet döneminde ise Çırağan sefaları ve helva sohbetlerine koşut olarak sanatsal ağırlıklı eğlenceler yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Bu gelenek I. Mahmut döneminde de sürerken, III. Selim döneminde -kendisi de bir musikişinas

[13] Necdet Sakaoğlu-Nuri Akbayar, *Binbir Gün Binbir Gece: Osmanlı'dan Günümüze İstanbul'da Eğlence Yaşamı*, İstanbul 1999, s. 31.

olması nedeniyle- "fasıl" denilen konserler ve müzikli gösteriler öne çıkmaya başlamıştır.[14] Osmanlı padişahları, eğlence ve özellikle musiki ile yakın ilişki içerisinde olmuşlar; özellikle saray, musiki etkinliklerini izleyen, başarılı musikicileri bünyesine alarak gelişmelerine olanak sağlayan, onların kültürel yönden beslenmelerinde önemli bir yer tutan bir görev üstlenmiştir. [15]

Geleneksel dönemde toplum hayatındaki eğlenceler saray merkezli olarak yapılmaktaydı. Devletin ihtişamını göstermek ve bu gösterilere halkın katılımını sağlamak amacıyla dinî günlerde, bayramlarda şenlikler yapıldığı gibi, padişahların tahta çıkışı, şehzade ve sultanların doğumu, şehzadelerin sünnetleri ve derse başlamaları, sefer ve zafer hazırlıkları dolayısıyla da şenlikler yapılırdı.[16]

İstanbul, yeryüzünün su üstünde şenlik yapılmasına elverişli bir kenti, aynı zamanda bir payitahttır. M.S. 3. yüzyıldan başlayarak burada imparatorluk saraylarının bulunduğu, Bizans hanedanlarından Osmanlı hanedanına değin gelip geçen bütün hükümdarların da gece ve gündüz şenliklerine önem verdikleri bir gerçektir. Osmanlı döneminde de, alaylar, sur-ı hümayun denilen ve tüm kenti ilgilendiren görkemli saray düğünleri, şehzade ve sultanların doğumları münasebetiyle yapılan, sesli, ışıklı donanma ve şehrâyin gösterileri, zafer alayları ve sefere çıkışlarda düzenlenen esnaf alayları, meydan şenlikleri saray yaşamında önemli eğlence etkinlikleri olmuştur.

Bu dönemde yapılan şenliklerin en görkemlisi şehzadelerin sünnet şenlikleridir. Hanım sultanların düğünleri de önemli toplumsal etkinliklerden biridir. Padişah düğünleri ise Osmanlı sultanlarının komşu ya da rakip beylerden kız alıp verdikleri 15. yüzyıl ortalarına kadar yine halkın katılımıyla yapılmaktaydı.[17]

Geleneksel dönemdeki padişah şenlikleri, gündelik yaşamın kültür profilini göstermeleri açısından dikkate değer toplumsal olaylardır. Bütün bir şehir halkını birkaç hafta boyunca bir kültürel organizasyon etrafında toplayan bu şenlikler aynı zamanda toplumun iktisadi ve estetik düzeyini de yansıtırlar. Bu türden şenlikler İstanbul'da ağırlıklı olarak Atmeydanı ve Kâğıthane'de yapılmışlardır. İstanbul halkı ilk defa

[14] N. Sakaoğlu-N. Akbayar, *a.g.e.*, s. 32.
[15] İlbeyi Özer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyal Yaşam", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 14, Ankara 2002, s. 153.
[16] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 140.
[17] *gös.yer.*

1490'da Atmeydanı'nda düzenlenen bir sünnet ve evlenme düğünü şenliğine katılmış, bunu 1530 yılındaki şenlik izlemiştir. 1539'da Kanuni'nin şehzadeleri için düzenlettirdiği sünnet düğünü de Atmeydanı'nda gerçekleştirilmiştir. 1582'de III. Murat'ın şehzadesi III. Mehmet için yaptırdığı şenlik ise bu tür kamu eğlenceleri arasında en görkemli olanı olmuştur.[18] Birer ihtişam ve güç gösterisi olan bu şenlik ve düğünler, bazen haftalarca, kimi zaman aylarca devam ederdi. Metin And 1582'de Atmeydanı'nda yapılan Şehzade Mehmet'in sünnet düğünü için hazırlanan şenliğin program analizini yaparken her günün gecesinde donanma yapıldığını belirtmiş, 51 gün süren şenliğin süre ve program zenginliğinden söz etmiştir. Hazırlıkları bir yıl süren düğüne tüm İstanbul halkı çağrılı olmakla birlikte Osmanlı Devleti ile dostane ilişkileri olan devletlerin hükümdarları, krallar ve prensler de düğüne davet edilmişlerdir. [19]

Bu eğlenceler sadece sarayla sınırlı kalmamış, çeşitli siyasal çalkantıları ve çelişkileri yumuşatmayı da amaçlamıştır. III. Ahmet'in 1720'de şehzadelerini sünnet ettirme vesilesiyle yaptırdığı ve günlerce süren sünnet düğünü de bunun bir örneğidir ve Surname'de ayrıntılarıyla anlatılır. Surname'ye göre düğün için 2.000 hindi, 3. 000 güvercin, 8. 000 tavuk, 1. 000 ördek pişirilmiş, meşrubat ve yemekleri hazırlamak için kurulan çadırlar; oyuncular, rakkaslar, cambazlar, hokkabazlar, en ünlü hanende ve sazendelerden seçilmiş saz heyetleri, bütün Okmeydanı'nı bir mahşer yerine döndürmüştür. Düğün için zamanın en ünlü şair ve bestekârlarının güfteler ve besteler hazırladığı bilinir.[20]

Bu dönemdeki eğlence etkinliklerinin kolektif bir nitelik taşıması önemli bir özelliktir. Sultanahmet Meydanı epey coşkulu eğlencelere sahne olmuştur. Yeşil alanların eğlence işlevi kazanması gündelik hayatın sivilleşmesi, başka bir ifadeyle İstanbul'un bir askerî garnizon görünümünden sıyrılarak, eğlence kültürüne dayalı kamu etkinliklerinin sergilendiği bir yapıya kavuşması anlamına gelmektedir.[21]

Kâğıthane âlemleri, Çamlıca gezintileri, Boğaz mesireleri şehir halkının topluca eğlenmesine olanak tanımıştır. 18. yüzyılda Kâğıthane'deki bir sünnet düğününü izleme

---

[18] E. Işın, *a.g.e.*, s. 68.
[19] Metin And, *Kırk Gün Kırk Gece*, İstanbul 1959, s. 29-32.
[20] "Eğlence Hayatı", s. 142.
[21] E. Işın, "İstanbul'da Modernleşme Öncesi Gündelik Hayat", *İstanbul İçin Şehr-engiz,* İstanbul 1991, s. 77.

fırsatı bulan Julia Pardoe, halkı eğlendiren cambazlar, ip cambazları ve hokkabazlardan söz etmektedir. Pardoe, sürekli yapılan eğitsel gösterilerin bu şenliğin güzel bir yanını oluşturduğu yorumunu getirirken sözü edilen şenliğe Türk öğrenciler yanında Rum, Ermeni ve Katolik öğrencilerin de ayrıca özel olarak çağrıldığını belirtmiştir.[22] Bu sünnet düğününden kısa bir süre önce gerçekleşen Mihrimah Sultan'ın düğün merasimi ve yapılan şenliklerden de uzun uzadıya söz eden Pardoe, saray düğünlerinin en göze çarpan yanlarından birini de, İmparatorluğa bağlı ve bunun dışındaki diğer yüksek kişilere arka arkaya verilen yemekler olarak gözlemleyecektir.[23] Bu şekilde yapılan şenliklere ülke dışından Rusya, Eflak, Venedik, İspanya gibi devletlerin kralları, Tatar hanları ve İran şahları davet edilirken, İmparatorluğun eyalet valileri ve diğer devlet erkânının yanı sıra, patrik ve hahambaşları ile tarikat şeyhleri, esnaf temsilcileri, hatta mektep talebeleri ve zımni çocuklar dahi davet edilmişlerdir.[24]

İstanbul'un tamamına dönük ve bir bakıma kent festivali havasında programlanan eğlenceler ağırlıklı olarak; alaylarla şehrâyin ve donanmalardan, sur-ı hümayunlardan oluşmuştur. Kentin uzun tarihsel sürecindeki nüfus yoğunluğu, daha da önemlisi, tanık olduğu düğün şölenleri ve şenliklerin sayısını ve bu düğünlerde neler yaşandığını saptamak oldukça zordur. Bununla birlikte çeşitli yapıtlarda başlıca büyük sultan düğünlerine ilişkin bilgiler olduğu gibi, konusu doğrudan bir düğün olan surnameler de mevcuttur. Saray düğün ve şenliklerine toplumdaki bütün grup ve katmanların katıldığını, bu surnamelerde görmek mümkündür. Böylece, surnameler bize Osmanlı toplumundaki esnaf ve diğer meslek gruplarının çeşitliliği, bunların beceri ve hünerleri, sıradan ve seçkin insanların davranış özellikleri ve yaşayış tarzları hakkında bilgiler vermektedir.[25]

Sultan II. Mahmut'un kızı Saliha Sultan ile Tophane Müşiri Halil Rıfat Paşa'nın 1834 yılında yapılan düğün törenlerini anlatan ikisi manzum biri mensur üç surname de Beşiktaş sarayı önünde atılan toplar ile başlayan ve on üç gün süren düğün töreni boyunca geceli gündüzlü yapılan çeşitli oyun ve eğlencelerden farklı şekillerde söz etmiştir. Gündüzleri önce "Müslüman cambazlar", Dolmabahçe meydanında

[22] Miss Julia Pardoe, *18. Yüzyılda İstanbul*, çev. Bedriye Şanda, İstanbul 1997, s. 111.
[23] *a.g.e.*, s. 93.
[24] Hasan Yüksel, "Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri", *Toplumsal Tarih,* C. 15, S. 88, Nisan 2001, s. 61.
[25] *gös. yer.*

gösterilerini icra etmiş ardından "Avrupa"dan cambaz ve zurbazlar hünerlerini göstermişlerdir. Bu gösterilerin ardından sıra Osmanlı toplumunun eğlence anlayışında önemli bir yer tutan rakkasların oyununa gelmiş, hanende ve sazendeler de bu etkinliklere eşlik ederken kandil ve fişeklerle yapılan gösteriler geceye renk katmıştır.[26]

Bu dönemde yapılan padişah şenliklerindeki gösteri biçimleri güldürü ve dans ağırlıklı olurken sportif gösteriler ve savaş oyunlarıyla daha çok öykülenmelere dayalı güldürü konuları ve hareketli oyunlar etkili olmuştur.

Geleneksel dönemde yapılan bayram alayları da saray merkezli toplumsal eğlencelerden biridir. Bu şenliklerde de hokkabazlar ve ortaoyuncuları, köçekler, sazende ve hanendeler, haremde gösteriler yaparlardı. Abdülaziz dönemine kadar süren geleneksel bayram alayları bu tarihten itibaren değişmeye başlamıştır. Nitekim bu dönemden itibaren bayramın birinci günü akşamı Mâbeyn Dairesi'nde düzenlenen eğlenceler artık hem balo hem de kokteyl havasında geçmeye başlayacaktır. Bu anlamda geleneksel dönemde yapılan halkın da katıldığı saray merkezli eğlenceler hem şekil hem de içerik açısından değişim geçirmiştir.[27]

1.1.2. Toplumsal Etkinlikler

Geleneksel dönemde halk eğlenceleri; dış mekânda spor, iç mekânda ise helva sohbetleri şeklinde düzenlenmektedir. Bu dönemde İslami geleneğin de etkisiyle özellikle atlı sporlara büyük önem verilmiştir.

Diğer taraftan yeni etkinlik alanlarının açılması daha 16. yüzyıldan itibaren toplum hayatını değiştirmeye başlamış ve insanların toplanıp doğrudan diyalog kurabilecekleri yeni mekânlar açılmıştır. Halkın gündelik yaşamını birinci dereceden etkileyen kültürel oluşumların tanımlanması açısından bu eğlence türleri ve mekânlarını dikkate almak gerekir.

---

[26] Hatice Aynur, "Saliha Sultan'ın Düğün Töreni Ve Şenlikler", *Tarih ve Toplum*, C. 11, S. 61, Ocak 1989, s. 30-39.
[27] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 141.

1.1.2.1. Helva Sohbetleri

Doğu kültüründe oldukça namlı ve itibarlı bir tatlı türü olarak kabul edilen helva, uzun kış gecelerinde bir toplantı ve sohbet vesilesi olarak rağbet bulmuştur. "Devrin zarifleri küberâ konaklarında toplanır; ilimden, edebiyattan, sanattan uzun bahisler açılarak bu arada nefis helvalar yenilirdi. Her konağın ise, kendine mahsus bir helva çeşidi vardı."[28]

Geleneksel dönem halk eğlencelerinden biri olan helva sohbetleri Fütüvvet örgütünün,[29] esnaf loncalarının geleneklerinden olup halk ve devlet erkânı arasında da yaygın olarak yapılmaktaydı. Helva sohbetlerinin en güzel yapıldığı dönem Lale Devri İstanbulu'dur.[30] Şiddetli kış mevsiminin uzun kış geceleri bu sohbetlerle geçirilirdi. Helva sohbetlerinde, ince saz meddah gibi oyunlar oynanır, hikâyeler anlatılarak vakit geçirilirdi.[31]

Lale Devri'ne özgü Çırağan gecelerinin aristokratik, pahalı, görkemli ve sanatsal olmasına karşılık helva sohbetleri daha mütevazı, her hale ve vakte uygun, ucuz, içtenlikli hatta biraz da dinî çağrışımlara kapı aralayan bir eğlence etkinliği olmuştur. Çırağan âlemlerinin saraya özgü olmasına karşılık helva sohbetlerinin zengin konaklarında hatta orta hallilerin evlerinde de âdet olduğu bilinir. Ancak saray ve çevresine ait versiyonlarının kuşkusuz ayrı zenginlik ve özellikleri söz konusu olmuştur. Helva sohbetlerinin Lale Devri öncesindeki uygulamalarına ilişkin bilgilerden yoksunuz. Bu anlamda bir halk geleneği olan bu eğlence etkinliğinin başlangıcını belirlemek zordur. Bununla birlikte köy ve kasabalarda yaygın olan bu halk geleneğinin, kış gecelerine özgü bir eğlence olarak saraya girdiği kesindir. Helva sohbetlerinin yaygın bir gelenek olduğunu 18. yüzyılda yazılmış bir inşa mecmuasında eşlerini dostlarını helva sohbetlerine davet etmek isteyenler için bir "helva sohbeti davet

---

[28] Mithat Sertoğlu, *Tarihten Sohbetler,* Ankara 1994, s. 7.

[29] Ne zaman kurulduğu kesin olarak belli olmamakla birlikte Abbasiler devrinde bu adı taşıyan bir sınıfın bulunduğu, fütüvvetin tarihi ve psikolojik birçok sebeple Arap olmayan topluluklar arasında yayıldığı bilinir. Emevilerin Arap milliyetçiliği anlayışına bir tepki mahiyeti taşıyan dinî, tasavvufî ve iktisadi hüviyet taşıyan bir teşkilattır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da önemli rolleri olmuştur. İslam meslek teşkilatlarına ve esnaf loncalarına da fütüvvet denilmiştir. "Fütüvvet", Yeni Türkiye Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul 1985, s. 991.

[30] Helva sohbetleri özellikle III. Ahmet'in saltanat yıllarında nam salmıştır. Padişahın da katıldığı bu eğlence toplantılarına devlet ricali, şair ve sanatkârlar da davet edilmiştir. M. Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 7.

[31] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 142.

tezkiresi" örneğine yer verilmiş olmasından da anlıyoruz. Uzun kış gecelerinde bir araya gelen insanlar bu helva sohbetlerinde çeşitli oyunlarla vakit geçirirlerdi.[32]

Ayrıca İstanbul'un esnaf takımı da ilkbahar ve yaz aylarında, ramazan girmezden önce yineledikleri kır âlemlerini, esnaf teferrüçlerini aratmayan "harifane" helva sohbetleri düzenlerler; bu ilginç organizasyonların masrafları, ya davet sahibince karşılanır ya da sık sık yinelenen bu geceler, lonca gelenekleri uyarınca sıraya bağlanırdı.[33]

Helva sohbetleri, konakların selamlık dairelerinde erkeklere özgü programlar olagelmiştir. Geleneksel dönem Osmanlı toplumunun aile yaşamında, kadın-erkek bir arada eğlenme geleneği görülmüş olmadığından, konakların harem dairelerinde, evlerin ise "içeri" denilen harem cihetinde kadınların da katıldığı helva sohbetleri olmakla birlikte bunlar mütevazı akşam eğlenceleri olup erken başlayıp erken biterdi.[34]

Helva sohbetleri geleneksel dönemde sosyal hayatın etkinlikleri olarak sosyo-kültürel geleneğin kuşaklar boyunca devamında etkili olmuştur. Bu eğlencelerde oynanan oyunlar, anlatılan hikâyeler, maniler toplumsal hafızanın kuşaklar boyu devam eden sürekliliğini göstermesi açısından da önemlidir. Tanzimat sonrası değişim süreci helva sohbetlerini de etkilemiş ve bu eğlence Sadrazam Hüsrev Paşa'nın rezerviyle karşılaşmıştır. Hüsrev Paşa davet edildiği bu eğlenceye gitmemiş fakat önde gelen devlet ricali ile 1829 yılında bir İngiliz gemisinde verilen baloya katılarak yenileşen eğlence anlayışının da ilk uygulayıcısı olmuştur.[35]

1.1.2.2. Kahvehaneler

Geleneksel normların hâkim olduğu dönemde insanların toplanıp doğrudan diyalog kurabilecekleri yeni mekânlar daha 16. yüzyıldan itibaren açılmaya başlamıştır. Kent yaşamının bir ürünü olan kahvehaneler, uzun süren geçmişin biçimlendirdiği toplanmalardan farklı olarak yeni bir kalabalık formu sunmuştur.

---

[32] N. Sakaoğlu- N. Akbayar, *a.g.e.*, s. 63.
[33] *a.g.e.*, s. 64.
[34] *gös. yer.*
[35] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 142.

Geleneksel dönemde mahalle halkı ve dışarıdan gelen yabancıların birlikteliği kahvehaneler tarafından sağlanırdı. İlk kahvehane Tahtakale'de Hakem ve Şems adlı iki Arap tarafından 1554-1555'te açılmıştır. İstanbul'da bu yıllarından itibaren var olduğu kabul edilen kahvehaneler halkın gündelik hayatına, insanların toplanıp doğrudan diyalog kurabilme imkânını getirerek yeni hareketlilik alanları oluşturmuşlardır. Kahvehanelerde kurulan iletişim, toplum hayatını değiştirici ve dönüştürücü bir rol oynamıştır.[36]

İstanbul'un en yaygın kültür mekânları arasında tarihsel süreklilik göstererek belirgin bir grup oluşturan kahvehaneler mahalle kahvehaneleridir. Mahalle kahvehaneleri, İstanbul'un en yaygın kahvehane tipini temsil ederler. İstanbul'da gündelik hayatın en dar yaşama alanını meydana getiren mahallenin, kendi içinde homojen bir kültürü barındırması ve bunu geliştirerek sürdürmesi mahalle kahvehanelerinin yaygınlaşmasıyla gerçekleşmiştir. İstanbul'daki kahvehanelerin gündelik hayat içinde, toplumun her kesimine açık birer kültürel iletişim merkezi sayılabilecekleri kesindir.[37]

Daha önce de belirtildiği gibi Osmanlı toplumunda gündelik yaşam mahalle ölçeğinde biçimlenmiştir. Farklı din, mezhep ve inanış biçimlerine bağlı insanların ayrı mahallelerde iskân edilmeleri ilkesi geleneksel yapının özünü oluşturmuştur. Kentlerin mahallelere bölünmesi ilk aşamada idari bir zorunluluğun sonucu olmaktan çok dinsel bütünlüğün korunmasına yönelik bir önlem olarak görülmüştür. 16. ve 18. yüzyıllar arasında İstanbul mahalleleri, gündelik hayatın içe dönük kültür aracılığıyla yaşandığı kapalı mekânlar olma özelliğine sahiptir. Bu anlamda mahalle kahvehaneleri sivil mekân ile dinî mekân arasında yaşanılan içe dönük geleneksel hayat tarzını dışa dönük bir yapılanma sürecine sokmuşlardır. Mahalle sakinleri bu kahvehaneler aracılığıyla sokak kültürünü tanıyıp şehir hayatına doğrudan katılabilme olanağı elde etmişlerdir.[38]

Diğer taraftan kahvehaneler, gündelik hayatın kültürel dolaşımı içinde toplumsal iletişimin çok yönlü geçekleşmesini sağlamalarının yanı sıra aynı zamanda ilk kapalı genel eğlence mekânları olmuşlardır. Hafız Hüseyin Ayvansarayi'nin ilk

---

[36] E. Işın, *a.g.e.*, s. 65.
[37] *a.g.e.*, s. 66.
[38] E. Işın, "Kahvehaneler", *DBİA,* C. 4, İstanbul 1994, s. 388.

kahvehanelerin açılışına düşürdüğü "kahvehane mahal-i eğlence" mısrası da bu mekânların eğlence kültürü açısından değerlendirildiğini gösterir.[39] Mesireler ve şenlikler dışında eğlence mekânı sokak değil, hamam, konak ve meyhanedir. 16. yüzyılda bu mekânlara kahvehane de eklenmiştir. Halkın ev dışında buluşma mekânı olan kahvehaneler farklı dönemlerde farklı işlevler üstlenmişlerdir. 18. yüzyıl gezginlerinden Potocki "Türk halkının eğlencelerini tanıtmak için" kahvehanelerden söz etmiştir.[40]

19.yüzyıla kadar Osmanlı toplumunda ayrı bir eğlence mekânının kurulduğundan söz edilemez. Eğlence etkinlikleri arasında önemli bir yer tutan hokkabazlık, cambazlık gibi özel yer ve avadanlık gerektiren eğlence biçimleri için seyre yatkın meydanlık yerler kullanılmaktadır, ama bunlar özellikle bu iş için tasarlanmış yerler değildir. Bu anlamda İstanbul'un değişik halk kesimlerinin kendi aralarındaki toplumsal iletişimi sağlama ve boş zamanlarını değerlendirme gibi ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde birbirinden farklı kültürel gelenekleri üretip yaygınlaştıran mekânlar olarak tanımlanan kahvehaneler günün ölçülerine göre kamusal hayatın geçtiği yerler olmuşlardır. Zamanına göre buralarda karagöz gibi seyirlik oyunlar düzenlenmiştir.[41] Satranç, dama ve tavla oynayanlar, tömbeki içenler, siyasi sohbetleri kaçırmayanlar, ilk ortaoyunu izleyenler, kanto dinleyenler, muamma çözenler, harabat şairleri, tipik kahvehane müşterileridir. Meddahların gösterilerini kahvehanelerde sergilediği dönemlerde Tahtakale'de bulunan meddah kahvehaneleri kendi türü içerisinde en eski olanı olmuşlardır. Başlangıçta Tahtakale'de yoğunlaşan bu kahvehaneler daha sonra Şehzadebaşı'nda odaklanmıştır. Divanyolu'unda Arif'in Kıraathanesi ile ünlü meddah Kız Ahmet'in işlettiği Beyoğlu'nda İngiliz elçiliğinin karşısındaki kahvehane bu türün en tanınmış olanlarıdır.[42]

İstanbul'un gündelik yaşamında iz bırakan esnaf kahvehanelerinden birisi olan, suriçinde Çelebi Alaaddin Mahallesi'nde bulunan kahvehanenin karagöz sanatçılarının toplandıkları bir yer olduğu bilinmektedir. Geniş bir mekân olan bu kahvehaneye 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar hayali esnafı devam etmiş, bu tarihten sonra bağlı

[39] E. Işın, *a.g.e.*, s. 66-67.
[40] İlyaz Bingül, "Kahvehane ve Eğlence", *Toplumsal Tarih,* C. 20, S. 126, Haziran 2004, s. 71.
[41] M. Belge, *a.g.m.*, s. 860.
[42] E. Işın, *a.g.m.*, s.391.

bulundukları loncanın dağılmasıyla ruhsata tabi serbest meslek elemanı olarak çalışmışlardır.[43]

1826 senesi İstanbul kahvehaneleri için bir dönüm noktası olmuş; Tulumbacı kahvehaneleri yanında Semai kahvehaneleri de bu tarihten sonra İstanbul'un kültür ve eğlence yaşamına girmiştir. Çalgılı kahvehaneler olarak da adlandırılan bu mekânların faaliyet zamanları yıl içinde mevsimlere göre değişiklik gösterse de kural olarak ramazan ayını kapsamaktadır. Ramazan boyunca açık bulunan bu mekânların hazırlanması ise kahvehane sahibi tarafından bir dizi geleneğin yerine getirilmesiyle gerçekleşmektedir.[44]

Bazı kaynaklarda ramazan ayında çalgılı kahvehane kurmak İstanbul'a, İstanbul'da da tulumbacıların gittikleri kahvehanelere özgü bir âdet olarak değerlendirilir. Ramazan ayı boyunca halk edebiyatının yarışma meydanı olarak da değerlendirilen bu kahvehanelerde sohbetler edilip çeşitli şiirler okunmakta, şiirlerin beste ve nakaratlarına klarnet, darbuka, çifte nara, zurna gibi saz takımları eşlik etmektedir. Kahvehane, ramazanın başında, renkli kâğıttan yapılmış güller, zincirler ve kâğıt fenerlerle süslenip bir köşede çalgıcılar için bir yer ayrılır ve yerden yüksekçe bir set yapılarak burası çeşitli resimler ve renkli kâğıtlarla donatılırdı. Çalgı yerinin yüksekçe bir yerine de bir muamma asılırdı.[45]

Modernleşme sürecinde toplumsal değişmeye paralel olarak kahvehaneler de değişmiştir. Bu değişimde klasik halk çalgısı olan saz, yerini klarnete bırakmıştır. Beyoğlu tiyatrolarının programlı eğlence anlayışı, kahvehaneleri etkilemiş ve bazı operet uvertürlerinden alınan basit parçalar, destan, koşma gibi geleneksel türlerin yanında burada verilmeye başlanmıştır. Programlı eğlence anlayışı, Tanzimat'la beraber Semai kahvehanelerine giren bir Batı geleneği olmuştur. Ramazan gecelerinde teravih namazından sonra başlayan program, sahura kadar sürerdi. Bu programın içeriği 19. yüzyıl boyunca dönemin modalarına uygun olarak değişikliğe uğramıştır. Önceleri âşık tarzının egemen olduğu bu kahvehanelerde, II. Abdülhamit döneminden itibaren alafranga müzik zevki de gelişmeye başlamıştır. Osman Cemal Kaygılı'nın bu yeni

[43] E. Işın, *a.g.m.*, s.389.
[44] *a.g.m*, s. 391.
[45] Sennur Sezer-Adnan Özyalçın, *İstanbul'un Taşı Toprağı Altın: Eski İstanbul Yaşayışı ve Folklorü*, İstanbul 1995, s. 193.

eğlence anlayışına ilişkin gözlemleri, Semai kahvehanelerinin geçirdiği kültürel dönüşümü belgelemesi açısından önemlidir: " Bir klarnet, bir çığırtma denilen ince tahta düdük, bir çift nara, bir darbuka, bir zilli maşadan ibaret olan çalgılı kahve mızıkası en önde bir marş çalardı ve bu marş ekseriyetle alafranga marşlardan biri idi. Son zamanlarda İspanyol marşı dedikleri bir marşla Maçiç İspanyol moda olmuştu. Bu marştan sonra ya bir polka ya polka ayarında bir iki şey daha çalınıp nihavend makamından kıvrak ve alafrangaya yakın şarkılara, kantolara geçilir, daha sonra çiftetelli gibi oyun havaları, alaturka bazı halk şarkıları çalınıp söylenir, bunların arkasından da kahve her taraftan gelen misafirlerle tamamıyla yükü alınınca mani havası ile manilere başlanırdı."[46]

Kahvehanelerdeki içerik değişikliği toplum hayatında eğlence şekillerinin, eğlence anlayışının değişimine paralel bir gelişmedir. Bu anlamda modernleşme sonucu meydana gelen toplumsal değişim sosyo-kültürel değişimi etkilerken toplum hayatının değişimine paralel olarak birlikte bulunulan mekânlar da şekil ve içerik açısından değişmeye başlamıştır.[47]

1.1.2.3. Hamamlar

Geleneksel dönemde insanları bir araya toplayan mekânlardan biri de hamamlardır. Hamamların çalıştırılmasından buralarda yıkanmanın kurallarına kadar birçok eski adap vardır. Hamam tarihi, antik dünyaya uzanan köklü bir geçmişe sahiptir. M.Ö. 4. yüzyılda Yunan hamamları tam anlamıyla birer sağlık kurumu işlevini üstlenmişler ve bu özellikleriyle de imparatorluk dönemi Roma hamamlarına model oluşturmuşlardır. 15. ve 16. yüzyıllar, Türk hamamlarının da şehir hayatında belirgin bir rol oynamaya başladıkları bir dönem olmuştur.[48]

Hamamlar geleneksel dönemde insanların bol suyla temizlik yaptıkları mekânlardır. Osmanlı topraklarındaki hamamların çok eski dönemlerden itibaren Avrupalı gezginlere konu olması temizlik ve imanın ayrılmaz bütünlüğünü gösterir. Osmanlı hamamları özel ve genel olarak ikiye ayrılabilir. Özel olanlar saray, konak ve köşk hamamları, genel olanlar ise halkın gittiği çarşı hamamlarıdır.

---

[46] E. Işın, *a.g.e.*, s. 242.
[47] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 143.
[48] E. Işın, *a.g.e.*, s. 260.

Hamamlar bedensel ihtiyaçların, dinî yaptırımların da teşvikiyle toplum hayatında aynı zamanda bir eğlence anlayışı şeklinde formüle edilen mekânlar olmuşlardır. Geleneksel dönemde Türk kadınının hemen hemen ev dışındaki tek hareketlilik alanı hamamlar olmuştur. Dolayısıyla kadınlar için hamam özel bir öneme sahiptir. Kadın hamamları aynı zamanda bir hamam kültürünün gelişmesine de hizmet etmiştir. Geleneksel dönemde evlilik öncesi görücüye çıkacak genç kızlar hamamlarda beğenildiği gibi, düğünden iki gün önce genellikle salı günleri yapılan gelin hamamı, düğünden on beş gün sonra on beş hamamı, damat ve yakınlarının yaptığı güvey hamamı, loğusa kadınlar için yapılan kırk hamamı da sosyal hayatın vazgeçilmez etkinlikleri olmuştur.[49]

Kadınlar için hamam bugünkü anlamda bir kabul ve parti anlamına gelmekteydi. Osmanlı kadınının hemen hemen her açıdan özgür olduğu tek yer hamamdı. Bu açıdan hamamlar bir bakıma Türk kadınlarının kahvehanesi gibi olmuştur. Şehrin bütün dedikoduları burada anlatılır, yeni dostluklar, yeni ilişkiler burada kurulurdu. Böylece kadınlar haftada bir veya iki kez gönüllerince eğlenmiş olurlardı.[50]

Bununla birlikte geleneksel normların hâkim olduğu dönemde kadınların su ile ilişkisi, ya bir dere kenarında oturup güft u gû yapmak ya da mahalle hamamında görücüye çıkmanın ötesine geçememiştir.[51] Osmanlı toplumunun gelenekçilik ve modernleşme kutupları arasında bir denge kurmaya çalıştığı dönemde kadın ve erkekler için ayrı ayrı deniz hamamları inşa edilirken, erkeklere ait deniz hamamları, kadın hamamlarından yükselen seslerin duyulamayacağı bir uzaklıkta inşa edilmiştir.[52] Geleneksel normların kadın-erkek etkileşimine izin vermeyen yönü ise bu durumun doğal karşılanmasına neden olmuştur.

---

[49] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 144.

[50] "… Mr. Hill ve onun gibi seyahatname yazarlarının Türk kadınlarının esaretine acıdıklarını okurken şaşıyorum. Burada kadınlar, diğer ülkelerde olduklarından daha hür ve serbest olarak ömürlerini daima eğlence içinde geçiriyorlar. Bütün meşguliyetleri, komşuya, hamama gitmek, devamlı masraf ederek modayı takip etmektir. Karısına biraz idareli harcamasını söyleyen kocaya deli gözüyle bakılıyor. Bu meselede tek hâkim kadının istekleri. Velhâsıl kocanın vazifesi para kazanmak, kadınınki de harcamaktır. En adi tabakadan kadınlar bile bütün bu haklara sahip… Kadınların hamamdan başka toplantı yerleri yok. Oraya da erkekler giremiyor.; ama burada çok güzel eğleniyorlar." (Lady Montaqu) Esra Keskinkılıç, "Yabancı Seyyahların Dilinden Osmanlı Deniz Hamamları", *Tarih ve Toplum,* C. 40, S. 240. Aralık 2003, s. 347-348.

[51] E. Işın, *a.g.e.*, s. 166.

[52] İki hamam arasındaki mesafe, seslerin, erkekler hamamından işitilemeyeceği esası ile tespit edilmiştir. Reşat Ekrem Koçu, "Eski İstanbul'da Deniz Hamamları", *Hayat Tarih Mecmuası,* C. 2, S. 8, Eylül 1972, s. 21.

Ayrıca bu dönemde İstanbul sayfiyelerinin henüz Osmanlı orta tabakasına yeterince açılamamış olması da, denize girip yüzmenin, kişisel bir alışkanlık haline gelmesini geciktirmiştir. Sosyal hayatı; dinî, hukuki ve ahlaki kurallar çerçevesinde çizilen Osmanlı insanının güneş banyosu ve yüzmeden yeterince istifade ettiği söylenemez. Deniz hamamı denilen su üstündeki yapılaşmalar yüzmekten çok yıkanma esaslı teşekküller olurken, bu hamamlarda toplumsal yapıya uygun olarak gözden uzaklık ve güvenlik ön planda tutulmuştur.[53] Bu anlamda deniz hamamları, Osmanlı insanının yüzme ihtiyacına çözüm olarak geliştirilmiş ilginç bir tasarı olmuştur.[54] Yine de oldukça eski bir dönemde deniz hamamında yüzmenin Osmanlı insanı için oldukça yeni ve eğlenceli bir olay olduğu söylenebilir.

Deniz hamamları kadınlara ve erkeklere mahsus olmak üzere denize girme mevsimi başlarken kurulur ve mevsim sonunda kaldırılırdı. Yüzme mevsimi, halkın deyimiyle karpuz suya düştüğü zaman başlar, üzümün kefelere konmasıyla son bulurdu.[55]

17. yüzyıldan itibaren[56] İstanbul'da görülmeye başlayan deniz hamamları, dört tarafının kapalı olması nedeniyle çarşı hamamlarını aratmayacak özelliktedir. 20. yüzyılın başında ise hemen hemen denize kıyısı olan her semtte bir hamam açılmıştır. Bu döneme ait kaynaklardan en önemli deniz hamamlarının İstanbul'un Yeşilköy, Bakırköy, Samatya, Kumkapı, Çatladıkapı, Ahırkapı, Salıpazarı, Fındıklı, Kuruçeşme, Ortaköy, İstinye, Tarabya, Büyükdere, Yenimahalle, Beykoz, Paşabahçe, Kuleli, Çengelköy, Beylerbeyi, Üsküdar, Salacak, Moda, Fenerbahçe, Caddebostan, Bostancı, Maltepe, Kartal, Pendik ve Tuzla gibi semtlerinde bulunduğunu anlıyoruz.[57] 19.

---

[53] Süleyman Beyoğlu, "Osmanlı Deniz Hamamları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, C. 3, S. 5, 2004, s. 54.
[54] E. Işın, *a.g.e.*, s. 168.
[55] R. E. Koçu, *a.g.m.*, s. 20.
[56] Deniz hamamlarının genellikle 19. yüzyıl başlarında ortaya çıktığı söylenmekte ise de bu bilgi ciddi bir kanıta dayandırılamamıştır. 17. yüzyılın ünlü gezgini Evliya Çelebi, İstanbul hamamlarını sayarken Langa Kapusu Meydanı ve Langa deniz hamamından da söz etmiştir. Evliya Çelebi'nin kayıtlarından Osmanlı deniz hamamlarının 19. yüzyıldan önce de sosyal hayatın içinde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Yani deniz hamamları esasında batılılaşmanın tesiriyle Osmanlı toplumuna gelmiş yeniliklerden değildir. Ancak batılılaşmanın sosyal hayata getirdiği yeniliklerle birlikte deniz hamamlarının arttığı söylenebilir. Hatta deniz hamamlarının çoğunlukla Avrupa'daki yenilikleri daha çabuk algılayan gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde olması da dikkat çekicidir. Bu hamamların inşa ve işletmesinde gayrimüslimlere sıklıkla rastlanmaktadır. S. Beyoğlu, *a.g.m.*, s. 54-55.
[57] Gökhan Akçura, "Deniz Hamamları", *DBİA*, C. 3, İstanbul 1994, s. 25.

yüzyılda İstanbul'da denizin sığ olduğu yerlerde yapılan çevresi kapalı bu banyo yerleri, kadın ve erkekler için ayrı ayrı yerlerde kurulan ahşap hamamlardır.[58]

Gözden uzaklık ve güvenliğin ön planda tutulduğu bu hamamlarda hamamların denetimi ile ilgili yönetimlerce hazırlanan nizamnamelere göre; hamamların özellikleri, yükümlülükleri ve kurulacakları yerler tespit edilip kontrolü sağlanırdı. Hamam dışında denize girmenin yasak olduğu dönemde deniz hamamlarına bohçalarla gelinir ve oldukça kapalı giyinilirdi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında plaj kavramı henüz oluşmamış, yasaklara aldırış etmeyip denize girenlerin elbiseleri polis tarafından toplanarak yakalananlar karakola götürülmüşlerdir.[59] Kaçgöç geleneğinin hâkim olduğu dönemde kadın ve erkek deniz hamamları arasında dolaşan inzibat kuvvetleri kamusal ahlakın bekçiliğini yapmışlardır: "Sahil boyunca dolaşan polis bayraklı sandallar açıkta denize girme yasağının fiilen tatbikatını yapardı. Yakalananlar koltuklarında elbiseleri ile posta edilirdi. Bazen de polis, karadan gizlice gelir, denizdekilerin karada bıraktıkları çamaşırları toplar, karakola yürürdü. O zaman, denizden fırlayan peşine düşer, sahil mahallelerde peştamallı ve polisin arkasından yalvararak koşuşan bir garip çıplaklar sürüsü peyda olur, kafesin arkasından çığlıklar kopardı. Bir hoş zamanmış."[60]

Osmanlı insanı deniz banyosu ve yüzmeden yeterince istifade edememiştir. Diğer taraftan 20. yüzyıl başlarında sayıları artan deniz hamamları, denize girme kültürünün bu dönemde bir kamu eğlencesi olarak toplum hayatında yavaş yavaş yer edinmesini de sağlamıştır. Denize girmek deniz hamamları şeklinde ifade edilirken, bu gelişmeyle birlikte geleneksel dönemde erkeklerin bile açıktan denize giremediği sahillerde denize girmek yaygınlaşmış ve bir anlamda normalleşmiştir. Bu anlamda deniz hamamları dinî kabullerin de kamusal alandan çıkartılmasına neden olurken geleneksel dönem normlarını korumaktan çok, Cumhuriyet döneminin laik yapısına geçişi hafifletecek bir işlev üstlenmişlerdir. Nitekim bu gelişmelerin ardından kısa bir süre sonra hamamların tentesi kalkmış, kadın ve erkekler kıyılarda gruplar halinde yüzmeye başlamıştır.[61]

---

[58] R. E. Koçu, *a.g.m.*, s. 22.
[59] Malik Aksel, *İstanbul'un Ortası,* Ankara 2000, s. 166.
[60] Fikret Adil, "Deniz Hamamından Plaja", *Tan*, 9 Ağustos 1941.
[61] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 145-146.

1.1.2.4. Kır ve Mesire Eğlenceleri

Osmanlı toplumunda halkın eğlencelerinden biri de ilkbaharın gelmesiyle birlikte mesire yerlerine gitmekti. Bu anlamda başta İstanbul'da olmak üzere büyük şehirlerde son döneme kadar devam eden eğlenceler içinde çeşitli vesilelerle düzenlenen mesire ve teferrüçler önemli bir yer tutmuştur. "Kâğıthane, Göksu, Kalender, Yoğurtçu Deresi, Kaçaksu, Kanlıca, Fenerbahçe, Çiftehavuzlar, Kuşdili, Büyükdere, Sarıyer vs." İstanbul'da bulunan belli başlı mesire yerleri olmuştur.[62]

Kır gezmeleri yanında yaz geceleri Boğaziçi'nde düzenlenen sandal sefaları ve mehtap seyirleri de İstanbul'un eğlence yaşamında önemli bir yer tutmuştur. II. Mustafa devrinde Büyükdere'de Fransız elçiliğinde yapılan müzikli eğlence üzerine Rumların saz takımları ile sandallara doluşmalarıyla başlayan ve Tanzimat'tan sonra Müslüman halkın ve devlet ricalinin açıkça eğlenmesinin mümkün olmasıyla İstanbul yaşamının özgün bir yönü haline gelen sandal sefaları Abdülhamit dönemine kadar devam etmiştir.[63]

Kadınların toplum hayatında görünmesi önceleri ciddi tepkiyle karşılanmış ve siyasi otorite tarafından bazı ölçüler, kısıtlamalar getirilmiştir. Kadının sokağa nasıl çıkacağı, sokakta birlikte bulunacağı kişiler, gidecekleri yerler, zamanlar, kıyafetleri vs. kararnamelerle belirlenmeye başlanmıştır. Müslüman kadınlar için belli yerlerin ve belli günlerin tahsis edilmesinden, kadınlı erkekli gruplar halinde bulunmaya kadar birçok kısıtlama, döneme ait sosyal yaşam örneklerini göstermesi açısından dikkat çekicidir.[64]

Mesirelere gitme de belli kurallar çerçevesinde yapılmaktadır. Zaman zaman değişik uygulamalar görülmekle beraber kadın ve erkeklerin gidebileceği yerler ve kendileri için ayrılan mekânlar belirlenmiştir. Nitekim İstanbul, Boğaziçi ve Üsküdar'da bulunan mesire yerlerinin cuma günü kadınlara pazar günü de erkeklere tahsis edildiği görülmektedir. Döneme ait bir tembihnamede: "İslam kadınları seyir yerlerine cuma günü gidebilecekler ve kendilerine ayrılan yerlerde, erkeklerden ayrı bulunacaklardır.

---

[62] Refik Halit Karay, *Üç Nesil, Üç Hayat*, İstanbul 1996, s. 41.
[63] Kudret Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Ankara 2002, s. 534.
[64] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 98-99.

Seyir yeri olmayan Maslak, Şişli, Levend, Pangaltı gibi yerlerde, ne surette olursa olsun İslam kadınlarının araba ile durması ve oturması yasaktır." denilmektedir. [65]

Mesire yerlerinde Bostancı Ocağı'ndan yetişme ya da emekli mesire ustaları bulunur, bunlar hem kır kahvehanelerini işletir, hem de eğlenmeye gelenlerin kendini bilmez davranışlar ile kadınları rahatsız etmelerini engellerlerdi. Geleneksel normların hâkim olduğu dönemlerde ramazan yaz aylarına denk geldiğinde iftarlar mesire yerlerinde verilir, yemek ve teravih namazından sonra çeşitli eğlenceler tertip edilirdi.[66]

İstanbul'a su getiren suyollarının bulunduğu yerler şehir halkının açık hava eğlence merkezleriydi. Fındıklı'dan İstinye'ye dek uzanan gözde mesire yerleri içinde Kâğıthane'nin ayrı bir yeri vardı. Daha Kanuni döneminde burada çadırlar kurulup şölenler verilmeye başlanmıştı. Burada düzenlenen esnaf teferrüçleri, çoğunlukla üst tabakanın katıldığı kapalı bahçe eğlencelerinin tersine, belli bir zümreyle sınırlanan bir eğlence biçimi değildir. 16. yüzyılda kapalı eğlence yerleri olan kahvehaneler artarken, şehrin dışında mesire ve gezinti yerlerinin sayısı da artmıştır.[67]

Mesire yerlerine gitmek Lale Devri'nde moda olmuştur. Bu çiçeğin, çok yönlü açılım ve değişim özellikleriyle İstanbullulara yepyeni bir hayat tarzının telkin edildiği Lale Devri'nde simge oluşu özel bir durumdur. Çırağan âlemleri ve helva sohbetleri eskiden beri İstanbul yaşamında bilinirken bunların zengin programlarla öne çıkışı Lale Devri'ne ait bir özelliktir. "Sadabad Temaşagahı" şenlikleri, "Çırağan Sefaları" ve "Helva Sohbetleri" bu dönemde canlanan ve dönemin modası kılınan gelenekler olmuştur.[68]

Lale Devri'ni kapsayan ve Tanzimat'a kadar devam eden yeni dönemde, -arada kimi padişahların kadınların dışarı çıkmalarını ve mesirelere gitmelerini önlemeye dönük kimi yasaklamaları söz konusu olsa da- İstanbul'un gündelik yaşamına mevsimlere göre değişen çeşitli eğlenceler katılmıştır. Halkın bu değişen yaşam tarzına daha çok bağlandığı bir dönemde; bu durum gece hayatı ve ramazan eğlencelerini de etkilemiştir. Kış boyunca helva sohbetleri, ilkbaharda teferrüçler, seyrana çıkışlar ve

[65] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 99.
[66] K. Emiroğlu, *a.g.e.*, s. 534.
[67] İ. Bingül, *a.g.m.*, s. 70-71.
[68] N. Sakaoğlu-N. Akbayar, *a.g.e.*, s. 50.

akşam piyasaları, yazın Boğaz ve Haliç sularında serv-i simin seyri bu dönemde İstanbulluların ayrıcalıkları olmuştur.[69]

Lale Devri'nin halkın yaşamına kattığı sosyal, kültürel ve sanatsal değerdeki yeniliklerin teferrüçler, Çırağan âlemleri ve helva sohbetleri modalarıyla halka kapalı mekânlardan açılma ve eğlenme anlayışı/alışkanlığı getirdiği bir gerçektir. Nitekim Lale Devri'yle başlayan yeni eğlence anlayışının zamanla yaygınlaşması bu döneme Tanzimat'tan önceki "Türk Rönesansı" denmesine neden olmuştur.[70]

İstanbul'da mesire yerlerine gitmek Lale Devri'yle başlamış, II. Mahmut ve Abdülmecit'le devam etmiş, II. Abdülhamit döneminde de yaygınlaşmıştır.[71] Ahmet Hamdi Tanpınar özellikle Tanzimat sonrası gelişmeler çerçevesinde mesire yerlerinin yaygınlaşmasının toplum hayatında yaptığı değişime dikkat çeker. Kadınların; "… ilk olarak sokağa çıkmaları Beyoğlu'nda alışveriş yapmak ve mesire yerlerinde gezme ile başladı" der.[72] Bu anlamda geleneksel dönemde halkın kamusal eğlencelerinden olan mesireler modernleşme sürecinde toplum hayatının değişmesine paralel olarak insanların kamusal alanda görünür olmalarına zemin hazırlamışlardır.[73]

Mesire geleneklerinin yerini parkların ve akşam gezintilerinin alması ise Abdülmecit devrinde ve Pera'daki Levantenlerin taklidiyle başlamıştır. Mesire yerlerinde kadınlar gerçekte geleneksel davranış kalıpları dışına çıkan hareketlerini mahalle havası ve yüz yüze toplum kategorisinde yürütüyor olmalarına karşın, parklar resmî ilişkilerin geçerli olduğu mekânlar olmuştur.[74] Daha sonraları özellikle kadınların parkları dış mekân gezinti alanı olarak kullanmaları geleneksel dönemden farklılığı gösteren örneklerden biri olmuştur. Çünkü parklar mesire yerlerinden farklı olarak, kent merkezine yakınlıkları ve gündelik hayatta hemen hemen her gün tekrarlanabilecek davranışlara imkân tanımışlardır. Bu anlamda parklar insan hayatına yeni alışkanlıkların ve iletişim olanakların girmesine de zemin hazırlamıştır.[75]

---

[69] N. Sakaoğlu-Nuri Akbayar, *a.g.e.* s. 50.
[70] *a.g.e.*, s. 51.
[71] Uğur Göktaş, "Mesireler", *DBİA*, C. 5, İstanbul 1994, s. 407.
[72] Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asrın Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1997, s. 69.
[73] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 98.
[74] K. Emiroğlu, *a.g.e.*, s. 534.
[75] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 97.

Daha önce de belirtildiği gibi kadınların toplum hayatında görünmesi önceleri tepkiyle karşılanmış ve siyasi otorite tarafından bazı ölçüler ve kısıtlamalar getirilmişti. Osmanlı toplumunda toplumsal yapının kadın-erkek etkileşimine izin vermeyen yönü ancak II. Meşrutiyet'le, 1908'lerden sonra esnemeye başlamıştır. Bu süreçteki toplumsal gelişmeler çerçevesinde özellikle kadınların çalışma hayatına girmesi önemli olmuştur. Ancak yine de toplum hayatında cinsiyet ayrımı, Cumhuriyet'in laikliği kabul etmesiyle kalkacaktır.[76] Cumhuriyet döneminde mesireler azalsa da halkın gidebileceği yerler arasındaydı. Cumhuriyet sonrasında yerini piknik anlayışına bırakan mesire geleneği, geniş halk kesimleri için bir eğlence vesilesi olmuştur.[77] Nitekim halk dilinde eğlenti denen piknik, şehirlere yerleşen yeni katmaların artması ve motorize olmasıyla yaygınlaşmıştır.[78]

1.1.2.5. Dinî Bayramlar

Geleneksel dönemde gündelik hayatın insan öğesi temelde bir mümin olma özelliğine sahiptir. Bu özellik insanların temel etkinliklerine de yön vermiştir. Eğlenme biçimi gibi az çok kişisellik barındırması gereken durumlarda bile kolektif bir nitelik göze çarpar. Bayramlar da toplu katılmayla gerçekleştirilen kolektif bir etkinlik olmuştur.

Dinî bayramlar, özellikle de Ramazan Bayramı'nın İstanbul halkı için başlı başına bir değişiklik ve eğlence kaynağı olduğunu biliyoruz. Protokol ağırlıklı, saray ve padişah faktörlerini de kapsayan ve bir festival havası içinde geçen İstanbul Ramazanları ibadetle birlikte özgürlüklerin de yaşandığı bir ay olmuştur. Nitekim Ramazan dışında geceleri sokağa çıkmanın yasak olduğu bir dönemde, evlerde geç vakitlere kadar eğlencelerin düzenlenmesi de olağan değildir. 1550'li yıllarda İstanbul'a gelen Hans Dernschwam, Ramazanda minarelerin kandillerle yandığını, bayramda ise çalgıcı, borazancı ve zurnacıların konserler verdiğini, padişahın İstanbul meydanlarında bayram eğlenceleri düzenlediğini, hokkabaz ve cambazların meydanlarda hünerlerini

[76] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 99-100.
[77] İ. Özer, *Avrupa Yolunda Batılaşma ya da Batılılaşma: İstanbul'da Sosyal Değişimler,* İstanbul 2005, s. 206.
[78] K. Emiroğlu, *a.g.e.*, s. 535.

gösterdiklerini yazar.[79] 17. yüzyıl ortalarında İstanbul'a gelmiş olan Batılı gezginlerden Thevenot ise bayramlarda kurulan bayram yerlerinden, kolonları çiçek ve dallarla süslü salıncaklardan ve dönme dolaplardan ayrıntılı şekilde söz eder.[80] Halk için dinî bayramlar; bayram yerleri, bayram ziyaretleri, bayram yemekleri ile önemli bir eğlence fırsatı olmuştur.

Statü farkı gözetilmeksizin Ramazanda zengin fakir tüm Müslüman tebaa komşuya, akrabaya iftara gitmekte, iftardan sonra sohbetlerle, çeşitli ev ve salon oyunlarıyla vakit geçirilmektedir. İftar sonrası kadınlar sahura kadar süren sohbet ve ikramlarla, oyunlara devam ederken, erkekler de özellikle ramazan yaz ayına rastlamışsa Fatih, Şehzadebaşı, Laleli, Beyazıt, Sultan Ahmet, Ayasofya, Mahmut Paşa, Eyüp Sultan, Sultan Selim camilerinin ağaç altı kahvelerini doldurur; yatsı ezanına kadar çubuklar, nargileler, kahveler içilirdi.[81] Ramazanın bayram havası içinde karşılandığı bu yıllarda, sosyal yaşam alanında da bir canlılık görülürdü. İkindiden başlayarak iftar zamanına kadar devam eden ramazan gezintileri Ayasofya ile Fatih Meydanı arasında yapılıyordu.[82]

Daha sonraları Şehzadebaşı'ndaki Direklerarası, ramazan gecelerinin rakipsiz eğlence merkezi olmuştur. "Halkımızın yekdiğerine 'Nasıl vakit geçiriyorsunuz?'sualinden veçhile ramazan günlerinde birinci derecede aranılan şey vaktini hoş geçirmek için kendine eğlence taharrisi kaziyesi olup… Gündüzleri cevami-i şerife ziyaretleri, bedesten ve cami sergileri seyr ü temaşası yaşlıların eğlencelerine vesile olurdu. Akşamları dahi yekdiğerini iftara davet ve geceleri kahvehanelerde toplanıp musahabet ve kâh oyunlara rağbet ve beray-ı geşt ü güzar cemiyetli mahallere de azimet ederlerdi. Aksaray, Şehzadebaşı, Tophane gibi caddelerde ramazan geceleri insan bir cereyana kapılır adeta hendese ile adım atmak zaruri görünür. Ol vakitler caddeler daha dar ve eğri büğrü olmasından dolayı omuz kakmasından, dirsek çarpmasından, ayak çiğnemesinden azade kalabilmek mümkün olamaz, hele dalgın bulunmaya hiç gelmez, alabildiğine gidenlerden birinin çarpmasıyla insan sendeleyip şerbetçi tablasına çarpar, manav dükkânlarının önüne atılan karpuz kabuklarının üzerine

[79] N. Sakaoğlu, "Taşrada ve İstanbul'da Eski Ramazanların Tadı", *Toplumsal Tarih*, C. 18, S. 107, Kasım 2002, s. 58.
[80] "Eğlence Hayatı", s. 142.
[81] Musahipzade Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı,* İstanbul 1946, s. 94.
[82] Nihal Kadıoğlu, "Ramazan Gelenekleri", *DBİA*, C. 6, İstanbul 1994, s. 304.

basarak ayağı kayar düşer. Yaya kaldırımlarına çıkmak da mümkün olamaz, çünkü kahveciler, çaycılar, iskemleler, sandalyelerle işgal etmişlerdir.

Büyük caddelerde ve bazı hali arsalarda derme çatma barakalarda pandomima ve at cambazı tiyatrolarının mızıkaları, orta oyunu zurnaları, gürültüleri, hovarda kahvelerinin darbuka, çifte nara, klarnet patırtıları, çaycıların 'Buyurun beyim!'sedaları 'Haniya buz gibi limonatam!'avazeleri, hayale, karagöze davetleri temadi eder. Çaycı ve perukar dükkânları önünde sandalyelerde oturan beyler ve efendiler beyninde 'İskilip Hanı'ndaki ince saz hakikaten pek latif, kemanın ruh-nevaz taksimi insanı gaşyediyor... Bugünkü Ceride-i Havadis'in nev'iyye kısmını mütalaa ettiniz mi?'lakırdıları işitilir. Beyoğlu'nda Naum'un Tiyatrosu'ndan ve mızıkasından bahisler olur ve ağır başlıların; Kalpakçılarbaşı, Beyazıt ve Şehzadebaşı gibi caddelerin geşt ü güzarı gençlerin eğlencelerine vesile olurdu."[83]

Özellikle 1880'li yılların en tutulan gezinti ve eğlence yeri olan Direklerarası'nın ramazanın ilk gününden başlayan ünlü piyasası biri ikindi vakti gündüz, diğeri teravih namazından sonra sahura kadar sürmek üzere gece yapılırdı. Direklerarası'nın çayhaneleri, Fevziye Kıraathanesi ve tuluat tiyatroları ise halkın ilgisini çeken yerler arasındaydı.[84]

Direklerarası'nın modern tiyatronun kuruluş ve gelişmesinde önemli bir yeri vardır. Ancak buranın asıl eğlenceleri hemen her geniş kahvehane ve çayhanede ramazan ayında sergilenen karagöz, meddah, hokkabaz ve kukla ile pehlivan güreşleri hatta at cambazlığı olmuştur.[85] Özellikle karagöz ve ortaoyunu gibi gösteri sanatları eğlence etkinlikleri arasında önemli bir yere sahip olmuştur. [86]

Direklerarası'nın en parlak yıllarını yaşadığı 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında Ramazan denildiğinde akla Direklerarası gelmektedir. Nazırlardan saraylı

---

[83] Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı,* İstanbul 2001, s. 222-223.
[84] Sermet Muhtar Alus, "Direklerarası'nda Ramazan Piyasası", *Tarih ve Toplum*, C. 22, S. 130, Ocak 1994, s. 32-34.
[85] Raşit Çavaş, "Direklerarası", *DBİA*, C. 3, İstanbul 1994, s. 60.
[86] Ramazan aylarında Cumhuriyet'ten sonra da oynatılan Karagöz oyunları tıpkı eskiden olduğu gibi Osmanlı kültürü etkisindeki oyunlar olmuştur. "Kâr-i Kadim" olarak adlandırılan bu klasik oyunların sayısı, ramazan gecelerinin sayısına denktir. Kadir gecesi, oyun oynatılmazdı, ramazanın ilk gecesi Mandıra, son gecesi de ertesi günün bayram olduğu ve meyhanelerin açılacağı imasını taşıyan meyhane oyunları oynatmak âdetti. U. Göktaş, "Hayal Şehrin Hayal Oyunu", *Toplumsal Tarih*, C. 18, Sayı 107, Kasım 2002, s. 65.

kadınlara, erkân-ı devlet konaklarında çalışan uşaklardan dönemin en ünlü aydın ve düşünürlerine hatta Levanten kesimine kadar toplumun her tabakasından insanın bir araya geldiği Direklerarası, bu dönemde bir ticaret ve kültür merkezi havasına bürünmüştür.[87]

Direklerarası en parlak yıllarını II. Meşrutiyet yılları sonrasında yaşamış, Türk temaşa sanatında; tuluat oyunları, ortaoyunu ve diğer sanat dallarında birçok yenilik görülmüştür. Burada bulunan tiyatrolardaki kaçgöç geleneği de ancak bu yıllarda kalkmıştır. Direklerarası'nı da içine alan Şehzadebaşı, eski bir tiyatro ve eğlence merkezi olma kimliğini, Turan, Millî, Ferah gibi sonradan sinemaya dönüşen sahnelerde sürdürmüştür.[88]

Toplum hayatına kamusal alanda bir hareketlilik alanı açan Direklerarası 1920'li ve 30'lu yıllar boyunca da canlılığını korumuştur. Nitekim bu yıllarda Direklerarası'nın ünlü piyasası Cenap Şahabeddin'in kaleminde şöyle ifade bulmuştur: "İstanbul hayatı Ramazan geceleri bilhassa Direklerarası'nda tekâsüf eder; bu bir an'ane mesabesindedir. Kendimi bildim bileli her sene iftardan sonra Vezneciler'den Saraçhanebaşı'na kadar uzanan bir miting manzarası görürüm. Minarelere mahyalar asılırken Şehzadebaşı'nın menâbi-i ziyası ta'zif olunur; camekânlar müteaddit mumlu fenerler gibi parlar; çayhanelerden lambalar sokaklara kadar taşar; o civarda mu'tad olmayan bir şa'şaayla her yer aydınlanır. Edebî ve gayri edebî, ciddi ve hünerli temaşalar ordadır; yerli ve yabancı, yalancı ve doğru pehlivanlar davul zurna ile orada omuz ölçüşürler; garp ve şark musikisini, ince sazla bando-mızıkayı orada karşı karşıya mest-i ittizaz bulursunuz... Daha yatsı ezanı okunmadan izdiham hadd-i kemaline vasıl oluyor; büyük caddeye açılan her sokaktan bir insan akıntısı her an kalabalığı artırıyor; kadın erkek, çoluk çocuk –ağızları yarım açık, kolları omuzlarında maslub, gözleri biraz şaşkın bir cila ile mütebessim bir nehr-i beşer teşkil etmiş, gidiyor ve geliyorlar; ceket, cübbe, salta, kaftan ve çarşaf birbirini aşındırıyor: İşte piyasa dedikleri budur!..."[89]

Bir festival havasında başlayan ve biten eski İstanbul ramazanlarının Osmanlı-Türk kültürüne kattığı bir dizi zenginlik vardır: Ramazan hazırlıkları, ramazan sergileri,

---

[87] Kemalettin Kuzucu, "Ahmet İhsan'ın Kaleminden Bir Senede İki Ramazan", *Toplumsal Tarih,*C. 18, Sayı 107, Kasım 2002, s. 62.
[88] İslam Çupi, *Hey Gidi İstanbul*, İstanbul 1995, s. 144.
[89] Cenab Şahabeddin, *İstanbul'da Bir Ramazan*, İstanbul 1994, s. 72.

iftar, teravih, sahur, kadir gecesi, bayram âdet ve gelenekleri bu zenginliğin nirengilerini oluşturur. İstanbul'a özgü ramazanlar, dinle müziği, eğlenceyi, gösteri sanatlarını, edebiyatı, ziyafetleri ve damak tadını kaynaştıran bir kültür birikimidir.[90]

Ramazan ayı şehre hem ibadet hem de eğlence havası getiren bir ay hükmünde olmuştur. Direklerarası eğlenceleri ise eskisi kadar olmasa da Cumhuriyet'in ilk yılları boyunca canlılığını korumuştur.[91] Nitekim bu yıllarda Avrupa'dan gelen varyete kumpanyaları ve cambazların sergiledikleri gösterilerle Şehzadebaşı geleneksel eğlence tarzını sürdüren tek yer olarak kabul edilmiştir.[92]

Diğer taraftan Cumhuriyet'in ilk yıllarında sahura kaldırmak için davul çalıp maniler söyleyen sokak davulcularının hükümet tarafından yasaklanmak istenmesi gibi bir durum dönemin basınında tartışma konusu olmuş; davul yasaklanmamış ancak bu alışkanlık 1920-1930 arasında ramazan etkinliklerinin kamuya açık alanlarda gerileyerek özel mekânlara çekilmesine neden olmuştur.[93]

2. Modernleşme Sürecinde İstanbul'da Eğlence Hayatı

Modern dünyanın vazgeçilmezleri arasında olan eğlence, günlük hayat içerisinde önemli bir yer tutar. Toplumlar her zaman kendilerine uygun eğlence biçimleri bulmuş ve uygulamışlardır.

18. yüzyıl başlarından Cumhuriyet'e uzanan dönem İstanbul'un yarattığı imgeye yabancılaştığı, kendini ifade edebilecek yeni imgeler aradığı, zamana karşı tarih içinde yapılmış bir koşu olarak değerlendirilir. Genellikle Tanzimat sonrası için kullanılan modernleşme deyimi bu dönem için uygun görülmüştür.

---

[90] N Sakaoğlu-N. Akbayar, *a.g.e.*, s. 72.

[91] Cumhuriyet'in ilk yıllarında Şehzadebaşı'ndaki Ramazan eğlencelerine dair birçok yazıyı görmek mümkündür: "Hele Şehzadebaşı ve Direklerarası'ndaki hazırlık tamamdı... Kıraathanelerin cepheleri boyanmış, camları parlatılmış, masaları, sandalyeleri, nargileleri arttırılmış, semaverler uğulduyor, radyolar kuruluyor, bir faaliyettir gidiyordu. Sanatkâr Şadi'nin hakıkaten bir eğlence sarayı haline getirdiği Ferah tiyatrosunun önünde birikmiş, daha dün bitmeden gecesini sigorta etmeye uğraşan bir kalabalık, bir yandan duvarları kaplayan resimlere, ilanlara bakıyor, sonra gişeyi boyluyordu." "On Bir Ayın Sultanı İstanbul Ramazanı Dün Nasıl Karşıladı", *Cumhuriyet,* 5 İkinciteşrin 1937.

[92] İ. Özer, *a.g.e*. s. 433.

[93] François Georgeon, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Ramazana Dair Siyasi Alışkanlıklar", çev. Saadet Özen, *Toplumsal Tarih*, C. 18, S. 107, Kasım 2002, s. 53.

Tanzimat öncesinde İstanbul, iktisadi olanakları, payitaht oluşu ve coğrafi özellikleriyle birlikte bir cazibe merkezi olmuştur. İstanbul olanaklarından kaynaklanan ayrıcalıklı konumunu tarih boyunca korumuştur. Bununla birlikte özellikle Tanzimat sonrası süreçte meydana gelen gelişmeler toplum hayatının değişiminde önemli bir rol oynamıştır.[94]

İnsanlar arası iletişim ve etkileşimin bir türü olan eğlence, toplumsal yapıya göre şekillenir. Sosyo-kültürel normların gösterim alanı ve taşıyıcısı durumunda olan eğlenceler, toplum hayatının değişiminde de önemli bir etkiye sahiptir. Diğer taraftan sosyo-kültürel yapıda meydana gelen değişmeler de eğlence anlayışının değişiminde etkilidir.

18. yüzyıldan itibaren sosyal hayatı yeniden biçimlendirmede etkili olan modernleşme, insanın geleneksel dönemde din merkezli olarak şekillendirdiği zihnini, hareketlerini ve dolayısıyla toplumsal alanı kullanma biçimini değiştirmiştir. Modernleşmeyle birlikte toplum hayatını belirleyen siyasi, sosyal ve kültürel yapılar geleneksel dönemden farklı olarak tamamen değişmiştir. Nitekim Osmanlı toplumunda Tanzimat sonrası modernleşme sürecinde sosyal hayatın yeniden düzenlenmesinde Avrupaî yaşam tarzı referans olarak kabul edilmiştir. Bu kabulleri yaşama biçimine geçirenler ise öncelikle saray ve üst tabaka aileleri olurken bu dönemde Avrupaî yaşam tarzının şehir ölçeğindeki karşılığı da İstanbul'da meydana gelen değişmeler olmuştur. Değişen toplumsal yapının etkisiyle geleneksel dönemden farklılaşan eğlence anlayışı da yeni mekân ve tavırlarla toplum hayatında yer almaya başlamıştır.[95]

Geleneksel dönemde halk eğlenceleri; dış mekânda spor, iç mekânda helva sohbetleri şeklinde düzenlenmektedir. Bu dönemde İslami geleneğin de etkisiyle özellikle atlı sporlara büyük önem verilmiştir. Ne var ki 1826 sonrası spor ve eğlence anlayışında da önemli değişmeler olmuştur. Geleneksel spor olan cirit, Avrupalılar tarafından vahşi ve sert bulununca oynanmaz olmuştur. Bu boşluğu II. Mahmut askerî birliklere her gün İstanbul sokaklarında geçitler yaptırarak doldurmaya çalışmıştır. Bu değişim halkın temaşa ihtiyacını gidermekle beraber, geleneksel dönemde halkın katıldığı faal oyunlar toplumsal yaşantıda ortadan kalkmıştır. Bu anlamda

[94] İ. Özer, *a,g,e,*, s. 19.
[95] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 29.

modernleşme/batılılaşma sürecinde eğlencelerde katılımdan/etkinlikten çok görmeye/edilgenliğe önem verilmiştir. Dolayısıyla daha az kişinin yaptığı gösteriler –spor, tiyatro vs.- sosyal hayata dâhil edilerek geleneksel eğlence anlayışı tamamen değiştirilmiştir.[96]

2.1. II. Mahmut Dönemi Yenilikleri ve Eğlence Hayatına Tesirleri

Toplum hayatının eğlence boyutunda daha II. Mahmut dönemi önemli gelişmelere sahne olmuştur. Nitekim III. Selim dönemiyle başlatılan askerî reformların ardından II. Mahmut'un saltanat yılları, Türkiye'nin gerçek anlamda Batı atmosferiyle tanıştığı dönem olarak kabul edilir.[97]

Daha 1699 yılında Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasıyla Osmanlı Devleti'nin paylaşılması süreci başlamış ve yabancı devletler istedikleri zaman bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma hakkını elde etmişlerdi. Petervaradin'de Avusturya ordusu önündeki feci yenilgiden sonra 1718'de çok ağır şartlar içeren Pasorofça Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma ile İmparatorluk, Belgrat dâhil Sırbistan'ın büyük bir kısmını, Ulah'ı[98] ve Bosna'yı kaybederek iki yüz yıl önceki sınırlarına dönmüştü. Bu yenilgiler Osmanlı İmparatorluğu'nu maddi ve manevi bakımdan perişan ve bitkin bir hale sokmuş, imparatorluğun ekonomisi de 18. yüzyılda düzelme şansını kaybetmiş ve ülke hızlı bir çöküş süreci içerisine girmiştir. III. Selim'in tahta çıktığı zamanki durumu belki de en özlü biçimde anlatan, tahtı devraldığı amcası I. Abdülhamit'in sözleri olmuştur: "Allah devlet-i aliyenin yardımcısı olsun!"[99]

Viyana bozgununa kadar zaferlerle dolu, Avrupa kıtasında önemli tek bir yenilgi tanımayan, karada ve denizde yüzyıllarca hâkimiyetini rakipsiz sürdüren bir imparatorluk olarak Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü bu durum ıslahat çabalarını da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde devleti kurtarma adına gerçekleştirilen ıslahatlar ise aynı zamanda toplumsal anlamda kültürel bir değişmenin başlangıcı olmuştur.

---

[96] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 141.
[97] Bkz. Ercüment Kuran, "II. Mahmut ve Kavalalı M. Ali Paşa'nın Gerçekleştirdikleri Reformların Karşılıklı Tesirleri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İnceleme Dergisi*, İzmir 1995, s. 107-111.
[98] Ulah tabiri Osmanlı Devleti'nin Eflak, Boğdan ve Erdel'de yaşayan Hristiyan halka verdiği adı karşılar. Romanya ve Moldavya'da nüfusun başlıca unsurunu oluşturan, ayrıca tüm Balkan Yarımadası ile Tuna Irmağı'nın güneyine ve batısına dağılmış Avrupa halkı için kullanılan bir tabirdir.
[99] Çetinkaya Apatay- Yalçın İlter, *İstanbul ve Cumhuriyet: Tarih Aynasında İmparatorluklar Başkenti,* İstanbul 1998, s. 46.

Nitekim Avrupa ile münasebetlerimizin sonucu olarak bütün sosyal müesseselerimizin içeriden ve dışarıdan sarsılması ruhta, şekilde, planda ve programda yeni değerler veya eskiye ait değerlere yeni hayat imkânları aranması sürecini başlatmıştır.

Öyle ki bundan sonraki süreç imparatorluğun Batı ile ilgilenmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Özellikle Lale Devri süresince Batı kültür ve müesseselerine yoğun bir ilgi vardır. Damat İbrahim Paşa tarafından Paris'e elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi'ye verilen talimatta, "Fransa'nın vesait-i umrân ve maarifine dahi layıkıyla kesb-i ıttıla ederek kabil-i tatbik olanların takriri" ifadesi göze çarpmaktadır. Mehmet Çelebi, çok değişik bulduğu bu yapının görünürdeki özelliklerini ortaya koymaya çalıştığı gibi beraberinde Paris'e giden oğlu Sait Mehmet Efendi de İstanbul'da matbaa kurmak için ilk girişimleri başlatmıştır. Bu girişimlerin "Avrupa kaidesi" çerçevesinde hareket etme fikriyle ortaya konulması ilginçtir. Nihayet III. Selim döneminde Batı ile temaslar artırıldığı gibi askerî alanda batılılaşma çabalarına büyük bir hız verilmiştir.[100]

III. Selim dönemi sosyo-kültürel anlamda değişmelerin yaşandığı bir geçiş dönemi olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde yeniçerilerin yanı sıra Avrupa eğitim sistemine dayalı olarak Nizam-ı Cedid adında küçük bir ordu kurulmuş ve bu ordu tasarlanan yeni askerî teşkilatın çekirdeği olmuştur. Yine de bu dönemde ordu dışında hiçbir alanda halkın yaşayış tarzı, örf ve âdetleri, kılık kıyafeti ile ilgili bir değişme hareketine girişilmemiştir.[101] Nitekim bütün bu çabaların, temelde askerî bakımdan büyük bir çöküntü içinde olan bir devletin yöneticilerinin bu çöküntüye çare bulmanın ötesinde bir yapı değişikliğini tasarlamadığı bir gerçektir. Ancak Batı ile geliştirilen ilişkiler sonucunda buradaki değişik içtimai yapı ve kültürle karşılaşan Osmanlı seçkinlerinin getirdiği zihniyet değişikliğinin yakın tarihte yaşanan büyük bir toplumsal değişimin habercisi olduğunda da şüphe yoktur.[102]

II. Mahmut köklü değişikliklere ilk olarak yeniliklerin önünde engel olarak gördüğü Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmakla başlamıştır. Böylece askerî gücün siyasi güce boyun eğmesi sağlanmış, bundan sonra da Osmanlı Devleti'nde çok hızlı bir batılılaşma

---

[100] M. Şükrü Hanioğlu, "Batılılaşma", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* C. 5, İstanbul 1992, s. 149.
[101] Yılmaz Özakpınar, *Kültür Değişmeleri ve Batılılaşma Meseleleri*, Ankara 1999, s. 91.
[102] M. Ş. Hanioğlu, *a.g.m.*, s. 149.

hareketine girişilmiştir. Bu süreçte II. Mahmut dönemi birçok yeniliğe kapı açmış, Batı tarzında eğitim vermek üzere açılan okullar yanında yeni açılan Tıbbiye gibi okullarda öğretimin Fransızca yapılması kabul edilmiş; ayrıca teşkilat sisteminde de bir dizi yenilik yapılmıştır. İlk nüfus sayımının yapılması, ülke içinde seyahat edebilmek için geçiş belgesi, dış ülkelere gidebilmek için pasaport çıkarma yükümlülüğünün getirilmesi ve posta teşkilatının kurulması gibi yenilikler bunlar arasındadır. Devlet teşkilatı yeniden düzenlenerek vezirlikler kaldırılıp nazırlıklar kurulmuş, ayrıca saray teşkilat ve merasimleri değiştirilmiştir.

Saray mensuplarının, nazırların, askerlerin ve halkın kıyafetlerinde değişiklik yapılır. Bizzat Padişah, Mısır zabitlerinin elbiselerini andıran yarı şarklı yarı garplı bir kıyafette, bazen de tamamıyla eski kıyafetiyle görünmüştür. Sarığın yasaklanıp yerine fesin getirilmesi halk arasında tepki doğursa da önemli bir olay çıkmamış ve 1814'te başlayan Batı usulü giyim, 1829'da bütün devlet görevlilerine zorunlu hale getirilmiştir. Padişahın resmî ziyaretlerde şarap içilmesine izin vermesi, resmini büyük merasimlerle resmî dairelere astırması ve yabancılarla sıkı bir temas içinde bulunması bu dönemin diğer önemli yenilikleri arasında sayılabilir.[103] Bütün bunlar devlet girişimiyle başlatılmış yeniliklerdir. Genel olarak yaşayış tarzında fertlerin Avrupa'yı taklidi bu dönemde görülmeye başlamıştır.[104]

Kıyafet alanında olduğu gibi şekilde başlayan kültürel değişim aslında önemli bir toplumsal dönüşümün habercisidir. Nitekim toplum hayatının değişiminde etkili olan gelişmelerden biri de kılık kıyafette Avrupaî ölçülere uyma zorunluluğudur. Çünkü Batılı gibi görünmek ilk olarak kıyafet değişikliğiyle ortaya çıkmakta ve bu şekilde anlaşılmaktadır. Batı kıyafetleri önceleri siyasi irade tarafından kabul edilmiş daha sonra da mecburi kılınmıştır. [105]

Bu şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nda kıyafette yenileştirme politikası II. Mahmut zamanında Avrupaî kıyafetin Osmanlı fesiyle kullanılmasıyla birlikte benimsenmeye başlamıştır. Bu reform sürecinin, II. Mahmut dönemi ve 1839 Tanzimat Fermanı'nın bir temsili olarak algılanması da güdülen siyasal amacı göstermektedir.[106]

---

[103] Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri,* İstanbul 1987, s. 165.
[104] Y. Özakpınar, *a.g.e.*, s. 94.
[105] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 51.
[106] Selçuk Esenbel, "Medeni Davranışın Aczi-I" *Toplumsal Tarih,* C. 8, S. 47, Kasım 1997, s. 12.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından 20 Haziran 1826 günü Topkapı Sarayı'nın dış bahçesinde askerler trampet takımı eşliğinde bir gösteri yapmışlar ve Padişah bu talimi geleneksel kaftan ve sarık yerine, Avrupaî bir üniforma ve Mısır tipi serpuşla izleyerek, yeni bir toplumsal düzenin geleceğini bizzat göstermiştir.[107] II. Mahmut'la beraber alafranga hayata verilen kıymet paşa hanımlarının ve kızlarının öne çıkma, seçilme isteklerine de yeni bir boyut getirmiş ve saray çevresi de Batılı hemcinslerinin kıyafetini giyerek onlardan geri kalmadıklarını ispat etmeye çalışmıştır.[108]

Böylece yaşam tarzının batılılaşmaya başlamasıyla birlikte saray ve çevresinde yerleşmeye başlayan Batı müziği ve yeni askerî müzik dinleme gibi alışkanlıklar üst tabaka sathında yerleşmeye başlarken geleneksel dönemde yapılan kimi etkinlikler de eğlence tarzının değişmesine paralel olarak içerik ve anlam değiştirmiştir.

1839 yılında bir Fransız gazetesinde şu satırları okuyabiliyoruz: "İstanbul'dan haber verildiğine göre, Sultan II. Mahmut'un doğum günü olan bu ayın beşinde debdebeli bir merasim yapıldı. Gündüzün Hırka-i Şerif tezahüratla tavaf edildi. Fransa, İngiltere, Rusya sefirlerinin ve bütün kordiplomatiğin davetli olduğu ziyafetten sonra, Harem'de padişah karılarının kendilerini davet eden herkesle dans ettikleri harikulade bir balo verildi."[109]

Burada davetin gerçekten Harem'de olduğu ve dans edenlerin de padişahın yakınları olduğu konusu şüphe götürebilir. (Bu yorum sarayın iç işlerini iyi anlamayan yabancının kayıtsız yanlış anlaması da olabilir.)[110] Ancak bu durum eğlence kültüründe meydana gelen değişmeyi de açıkça gözler önüne sermektedir. O tarihte önce saray ve çevresinin eğlence kültüründe görülen bu değişiklik toplum tabanına yansımamıştır. Yine de bütün bu gelişmelerle birlikte gündelik yaşamın her alanında tepeden başlamak üzere büyük bir değişim hareketi yaşanmaya başlamıştır. Avrupa yaşayış şeklinin rağbet kazanmasının Ahmet Hamdi Tanpınar, azınlık tebaadan başlayarak yayıldığına işaret eder. Azınlığın zevk değişiminde de çocuklarının Viyana, Paris-Venedik'e tahsil için

[107] Apatay-İlter, *a.g.e.*, s. 49.
[108] Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, *Moda ve Zihniyet*, İstanbul 2004, s. 111.
[109] M. Belge, *a.g.m.*, s. 842.
[110] *gös. yer.*

gitmeleri etkili olmuştur.[111] Bu şekilde küçük bir azınlık da olsa batılılaşan kesim rahat eğlence ortamını Pera'da bulmuştur.

Batılılaşma hareketinin kültürel anlamda ilk ve en önemli etkilerini gösterdiği alan Galata ile o dönemde Galata surlarının kuzeyinden başlayıp bugünkü Galatasaray'da sona eren Pera olmuştur.[112] Kozmopolit yapısının temellerini çok eski bir tarihte atmış olan Pera bölgesi yabancı tesirinden en çok etkilenen ve Batı'dan gelen tüm yeniliklerin ilk olarak kabul edilip yaşandığı bölge olmayı hep sürdürmüştür. Böylece Pera eğlence yaşamında ön plana çıkmaya, canlanmaya ve aynı zamanda genişlemeye başlamıştır.[113]

Avrupaî tarz yaşam arzusu ve bu şekilde eğlence anlayışında meydana gelen değişimin azınlıklardan başlayarak toplumun üst katmanlarından zamanla halka doğru yayılacağını söylemek mümkündür. Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıkların Avrupa ile olan iletişimi burada etkili olmuştur. Bu dönemde Batı üstünlüğünün kabul edilmesinin yanı sıra, Avrupaî yaşam tarzını İstanbul'da yaşatmaya çalışan Avrupa cemaatleri ve azınlıkların kurduğu lokanta, kafe ve otel gibi birçok sosyal mekânın da eğlence kültürü üzeride etkisi olmuştur.[114]

Dolayısıyla denilebilir ki Tanzimat'a uzanan süreçte sosyo-kültürel alanda, gündelik yaşam ve eğlence kültüründeki değişikliklerin temelleri bu dönemde atılmış, böylece Tanzimat'a zemin hazırlanmıştır.[115]

2.2. Tanzimat'ın Sosyal Hayata Getirdiği Yenilikler ve Eğlence Kültüründe Yaşanan Değişim

2.2.1. Toplumsal Gelişme ya da Değişmeler

1839 yılında Osmanlı hanedanında Batı yanlısı bir padişah olarak tanınan Abdülmecit zamanında Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun okunmasıyla yeni bir dönem başlamıştır. Batılılaşma hamlesi adına önemli adımların atıldığı bu dönemde eğlence anlayışının yönünü belirleyen sosyo-kültürel yapıda önemli değişiklikler meydana

[111] A. H. Tanpınar, *a.g.e.*, İstanbul 1988, s. 43.
[112] Özdemir Kaptan Arkan, *Beyoğlu: Kısa Geçmişi, Argosu,* İstanbul 1988, s. 168.
[113] M. Belge, *a.g.m.*, s. 842.
[114] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 84.
[115] İ .Özer, *a.g.e.*, s. 19.

gelmiştir. Bu şekilde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren adım adım kabuk değiştiren Osmanlı toplumundaki değişim de eğlence hayatında kendini önce İstanbul'da hissettirmiştir.[116]

Osmanlı Devleti Batı uygarlığı adını verdiğimiz kültürel yapıyla hiçbir zaman ilişkisini kesmemiştir. Bu ilişki biçimi yükselme devrinde, Osmanlıların kendi uygarlıklarını Batılılarınkinden üstün sayma ve Batı'dan haberdar olmakla yetinme şeklinde tezahür etmiştir. Batı'nın fikrî, ilmî gelişmelerini yakından takip eden Osmanlı uleması Batı'nın kendinden üstün olmadığı düşüncesine sahiptir. Dolayısıyla bu dönemde Batı'nın model alınıp izlenmesi gerekmemiştir.[117]

Ne var ki, İmparatorluğun gerilemeye başlamasıyla birlikte niçin gerilediği sorusu, önce devlet yönetiminin bozulduğu ileri sürülerek, daha sonra ise belki de yüzeyleşen bir tutumla Batı'nın askerî üstünlüğü gösterilerek cevaplandırılmıştır. Böylece, daha 18. yüzyıl başlarında, Batı'nın askerî kurumlarının ve silah gücünün imparatorluğa nasıl getirilebileceği önemli bir devlet sorunu olmuştur. Batıcılığın bu ilk evresinde Batı'nın askerî teknolojisinin savaştaki rolü ve savaşın sonucunu kısmen Tanrı'ya bırakma şeklinde köklü inanç tartışılmıştır. Öte yandan, Batı uygarlığının kişinin refahına yönelik değerleri de bu dönemde Osmanlı idareci sınıfına sızmaya başlamıştır.[118]

Osmanlı Devleti 19. yüzyılın başında Batı'nın geçirmiş olduğu sosyal yapısını yeniden yoğuran ayanlık inkılabı, pazar inkılabı ve sanayi inkılabı gibi önemli tarihsel gelişmelerden uzak kalmıştır. Bu süreçte 19. yüzyılda Avrupa ile olan münasebetlerimizin sonucu olarak bütün sosyal müesseselerimizin içeriden ve dışarıdan sarsılması ruhta, şekilde, planda ve programda yeni değerler aranılması sürecini başlatmıştır. Osmanlı Devleti'ne Avrupa toplum hayatına ait ilk bilgiler, III. Ahmet devrinde sefir olarak Paris'e atanan Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin kaleminden tanıtılmıştır. Bu devirde Osmanlı hayatına giren Fransız zevk ve modalarının Türk cemiyetine hâkim olmaya başlaması önemlidir.[119] Tanzimat öncesi Avrupa muâşeret usullerinin Saray'a girmesinde Çelebi'nin Paris Sefareti'ne atanması etkili olmuştur.

---

[116] "Eğlence Hayatı" s. 143.
[117] Şerif Mardin, "Batıcılık", *CDTA,* C. 1, İstanbul 1983, s.245.
[118] *gös. yer.*
[119] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 45.

Nitekim 1721'e kadar, yani Çelebi'nin Avrupa tasvirlerine kadar Osmanlı münevverlerinin Avrupa hakkındaki intibaları çok sathî kalmıştır.[120] Çelebi'nin Paris'e olan hayranlığını simgeleyen; şehir mizanından goblen tezgâhına, bahçelerin ormanların tanzimine kadar anlattığı pek çok şey, Osmanlı'nın Batı karşısında artık onun üstün taraflarını kabul etmek gibi bir tavır değişikliğinin yansımalarını verir.[121] Nitekim Batı ile temasların başlamasından sonra Batı kültürünün üstünlüğü konusundaki yaklaşım hızla Osmanlı aydınlarının büyük bir bölümü tarafından da benimsenmiştir.[122]

Lale Devri'nde Paris'e, Viyana'ya gönderilen elçiler Avrupa yaşayışına ait kuvvetli izlenimlerle dönmüşler ve Sadabad kasrının inşa tarzında Fransız zevkinin etkileri görülmüştü. Batı'nın yaşayış, döşeme, süsleme tarzına özellikle saray ve yüksek tabaka arasında ilgi uyanır. Ziynet ve giyim eşyası gibi mamul maddeler memlekete girmiş, mimarlık ve resim gibi sanat eserlerinde etkilenmeler görülmüştür.[123]

Diğer taraftan İstanbul'da Damat İbrahim Paşa'nın etrafında ecnebi temasların verdiği yeni ve mukabil bir zevk uyanmaya başlamıştır: "… Bu devirde zihniyet farkının müsaade ettiği nispette bazı Fransız ve Avrupa modaları memleketimize girer… Fakat asıl mühim olan harice karşı çok mahdut zümrede olsa bile, yumuşayan bir tarafın bulunmasıdır. Bu müsamaha ile İstanbul'daki ecnebilerin de hayatı serbestleşir. Ve onların etrafındaki mutavassıt sınıfta yavaş yavaş Garp muâşereti taklit edilir.[124] Bütün bu gelişmelerle gündelik yaşamın her alanında tepeden başlamak üzere büyük bir değişim hareketi yaşanmaya başlamıştır.

Gerek Lale Devri'nde, gerek onu takip eden devirlerde Osmanlı Devleti'nin Batı karşısındaki aciz durumu ve yenilgilere rağmen başlangıçta kendini belli eden üstünlük duygusu önce Batı'nın varlığının kabul edilmesiyle değişikliğe uğramıştır. Zaman içerisinde olaylar Batı'nın varlığını kabulden onun üstünlüğünü kabule dönüşecektir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başladığı dönemde Avrupa ezici bir üstünlük kazanmıştır. Batı'nın üstünlük sebebinin anlaşılamadığı bir dönemde, hayran olunan

---

[120] Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, İstanbul 1991, s. 1.
[121] F. K. Barbarosoğlu, *a.g.e.*, s.107.
[122] M. Ş. Hanioğlu, *a.g.m.*, s. 149.
[123] Y. Özakpınar, *a.g.e.*, s. 87-88.
[124] A. H. Tanpınar, *a.g.e.*, s. 44.

Batı'ya yöneliş ise zamanla Avrupalıları taklit etme ve onlara benzeme çabalarını ön plana çıkarmıştır.

Tanzimat Devri'nde ülkeyi içine düştüğü durumdan kurtarmak adına gerçekleştirilen ıslahatların ağırlık noktası, ordudan idari teşkilata kaymıştır. II. Mahmut devrinde yeni bir ordunun kurulması ve toplum hayatına ilişkin bazı değişiklikler imparatorluğun gerilemesini durduramayınca, bu sefer çare, devletin siyasi yapısına ve idari teşkilatına ilişkin ıslahatlarda aranmıştır. Bu dönemde bir taraftan Avrupa devletlerinin ve Rusya'nın baskısı, diğer taraftan da Avrupa devletlerinden yardım sağlama çabası bu yola gidilmesinde rol oynamıştır. Tanzimat'la birlikte padişahın yetkileri sınırlandırılmış, Müslümanlarla gayrimüslimler arasında eşitlik sağlanmış ve bütün uyrukların haklarına kanun teminatı getirilerek, idare, maliye ve eğitim alanlarında ıslahat tasarıları yapılmıştır.[125]

Osmanlı Devleti'nin 1839'da ilan ettiği Tanzimat Fermanı'yla geleneksel yapısında yapacağı köklü değişikliklerle başlayan bu yeni dönemde yalnız devlet değil toplumsal yaşam da değişime uğramıştır. Bu dönemde Avrupa devletleriyle gittikçe artan ekonomik ve siyasal ilişkiler ülkelerdeki batılılaşmanın hızlanmasını sağlamıştır. Batılılaşmanın başlamasıyla birlikte toplum hayatının sosyal yönlerinde görülen değişmelerle birlikte yeni bir insan tipinin ortaya çıkması ise doğal bir gelişim olarak görülecektir.[126] Ahmet Mithat Efendi Osmanlı toplumunda en çok kullanılan kelimenin "alafranga" olduğunu belirtirken buna işaret etmek istemiştir.[127] Nitekim Tanzimat'ın, Mustafa Reşit Paşa ile onu izleyen Ali ve Fuat Paşa gibi uygulayıcıları, Batı'nın askerî ve idari yapısını Osmanlı Devleti'ne getirmeye çalışırken, gündelik yaşam ve hayat tarzına ilişkin anlayışları da toplum hayatına taşımışlardır.[128] Bu şekilde Avrupaî yaşam tarzı saray ve üst tabakalardan başlayarak toplum hayatına egemen olmaya başlamıştır.

Avrupaî yaşam tarzının Osmanlı toplumundaki karşılığı şehirli insanların yaşama biçiminde meydana gelen değişmeleri ifade eder. Bu değişmelerin toplumsal değişim olarak ele alınması ve daha sonraki süreçlere etki etmesi zamanla Cumhuriyet'le birlikte ülke geneline yaygınlaşmasıyla mümkün olmuştur. Tanzimat

[125] Y. Özakpınar, *a.g.e.*, s. 96.
[126] İ. Özer, *a.g.e*. s. 24.
[127] M. Şükrü Hanioğlu, *a.g.m.*, s. 149.
[128] Ş. Mardin, *a.g.m.*, s. 246.

devrinde yapılan inkılaplar, daha sonra Cumhuriyet devrinde yapılması mümkün olan inkılaplarla mukayese edildiğinde başarısız kabul edilmiştir.[129]

Bununla birlikte Tanzimat gayrimüslim uyrukların haklarına kanun teminatı getirmekle birlikle esasında, Osmanlı uyruklu kişilerin de çağdaş yaşam biçiminden yararlanmasını sağlamak yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Birçok aydın bu noktayı gözden kaçırmış ve Tanzimat'la birlikte ülkenin yabancılara peşkeş çekildiğini savunmuştur. Oysa Tanzimat'a kadar, hiçbir Avrupa ülkesi tarafından korunamadıkları için, en çok ezilenler, Osmanlı uyruklular ve özellikle Müslüman Osmanlılar olmuştur. "İmparatorluk sınırları içinde geçerli olan İslam yasalarının, Müslüman halk ile Müslüman olmayan halk arasında, önemli farklar gözetmekle birlikte, bu işten yararlı çıkanların çoğunlukla Müslüman olmayanlar" olduğunu savunanlar da olmuştur.[130]

Tanzimat Fermanı'yla birlikte batılılaşma, ekonomide ve düşüncede ilerleme olarak tam bir gelişme gösteremese de bu dönemde eğlenceden giyim kuşama, kullanılan eşyadan gidilen sosyal mekânlara kadar, Avrupa modalarına tabi olunuş, artık Osmanlı'nın kendi tarzından yavaş yavaş uzaklaşarak Batı'ya endekslendiğini göstermektedir.[131]

Tanzimat'la birlikte Batı'dan aktarılan her türlü yenilik; siyasi alanda merkezî otoritesi güçlü bir devlet oluşturmak, askerî alanda modern ve sürekli bir ordu kurmak, sosyal alanda bireylere özel mülkiyet ve geniş hürriyet hakkı tanımak, sosyo-kültürel yaşamda ise Batı'nın gündelik yaşantısını toplum hayatına uyarlamak şeklinde özetlenebilir. Bu fermanla beraber toplum hayatında önce şekilden ibaret olan bir değişim başlamış, yabancı oyun ve tiyatro kumpanyaları, Avrupaî bir tarzda giyim kuşamda yaşanan değişim, yaşam şeklinin alafrangalaşması, moda, müzik ve mimaride görünen yenilik ve değişimler Tanzimat döneminin en belirgin özellikleri olmuştur.[132]

Giyim, ev eşyası, paranın kullanılması, evlerin dış mimarisinde olduğu gibi iç

[129] Y. Özakpınar, *a.g.e.*, s. 97.
[130] Ö. K. Arkan, *a.g.e.*, s. 170-171.
[131] F. K. Barbarosoğlu, *a.g.e.*, s. 111.
[132] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 47.

dizaynında değişim, insanlar arası ilişkiler vs. hep Avrupaî olmaya başlamıştır artık.[133] Daha sonraki dönemlerde batılılaşmanın toplumsal alanda yaygınlaştırılmasıyla birlikte sosyo-kültürel yapıda da geri dönülmez bir değişme süreci başlamıştır. Öyle ki dış dünya ile doğrudan ilişki kurmakta başı çeken zümrelere mensup bu batılılaşmış bireyler, Batı kültürünün çeşitli unsurları ile karşılaştıklarında kendi yaşam alanları ve kimliklerini de bu değişen yaşam tarzına uydurmak için sürekli değiştirmek zorunda kalmışlardır.[134]

Nitekim 1860'lardan itibaren batılılaşma bir felsefi ve iktisadi zihniyet olarak görülmeyip yüzeysel âdâb-ı muâşeret kurallarıyla sınırlı kalmıştır. Meydana gelen değişiklikler başlangıçta zihniyetin izin verdiği ölçüler içinde yerleştirilmeye çalışılırken, zamanla yeni modalar, yeni zihniyetlerin toplum içinde kök salmaları neticelerini vermiştir. Bu süreçte giyim kuşamdan eğlenceye kadar Avrupa modalarına tabi olunuş artık Osmanlı'nın yavaş yavaş kendi tarzından uzaklaştığını gösterir.[135]

Toplum hayatının değişiminde etkili olan gelişmelerden biri de kılık kıyafette Avrupaî ölçülere uyma zorunluluğuydu. Osmanlı toplumunun kıyafet değişiminde saray öncülük etmiştir. II. Mahmut'tan itibaren askerler ve devlet memurları için Avrupaî kıyafet zorunlu kılınmıştır. Yine de Avrupaî kıyafetin Osmanlı fesiyle birlikte giyildiği görülür. Bu durumu yorumlayan bazı araştırmacılar Osmanlı erkeğinin Avrupaî kıyafeti fes ve kalpakla bütünleştirmesini, o dönemde Osmanlı'nın dış dünyaya "tam bir Batılı" gibi görünmek istememesi şeklinde değerlendirmişlerdir.[136]

Sosyal hayatın batılılaşması noktasında Osmanlı aydının batılılaşma talebindeki samimiyet derecesi de önemlidir. Bu anlamda Osmanlı aydını mutlak manada batılılaşmak istememiş, Batılı gibi görünmekle yetinmiştir. Ancak Batılı gibi görünmek de fikrî, siyasi ve sosyal alanda da tamamen bir toplumsal değişim başlatmıştır. Nitekim Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesinde dış dünyayla, Avrupa'yla doğrudan ilişki kuran seçkin zümrelere mensup bireyler, bu süreçte, yaşantı alanlarını zaman içerisinde değişen Batı tipi yaşam tarzına ayak uydurabilmek için sürekli değiştirmek zorunda

[133] Ş. Mardin, *a.g.m.*, s. 246.
[134] S. Esenbel, *a.g.m.*, s. 8.
[135] F. K. Barbarosoğlu, *a.g.e.*, s. 108-109.
[136] S. Esenbel, *a.g.m.*, s. 13.

kalmışlardır.[137]

Bu gelişme toplum hayatında, birbirine karşıt, yaşama biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim Osmanlı insanı bu süreçte kendi toplum hayatına yabancılaşmış bir fert görünümü içine girmiştir. Geleneksel toplum hayatına yabancılaşan bu fertler Osmanlı bürokrasisinin kilit noktalarında görev almışlardır. Sarayla birlikte Osmanlı modernleşmesinin taşıyıcılığını üstlenen kesim bu bürokratlar ve aileleri olmuştur. Bu süreçte Batı uygarlığının kişinin refahına yönelik değerleri Osmanlı idareci sınıfına sızmış ve bir yaşam standardı olarak kabul görmüştür. Bu gelişme yeni yaşam tarzının en azından üst tabaka arasında meşruiyet kazanmasına neden olmuştur.[138]

2.2.2. Toplumsal Değişimi Hızlandıran Etmenler ve Değişen Eğlence Anlayışı

Tanzimat döneminde toplum yeni bir yöne doğru yol alırken yaşanan bazı olaylar da değişimi hızlandırmıştır. Bunlardan ilki Mısır'da özerk bir yönetim kuran Kavalalı Mehmet Ali Paşa soyunun İstanbul'a taşıdıkları yaşam tarzı, ikincisi de 1853-1856 yılları arasındaki Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin müttefikleri olarak İstanbul'a gelen İngiliz ve Fransız askerlerinin yarattıkları atmosferdir.[139]

Osmanlı Devleti'nden daha önce, Mısır'da geniş kapsamlı bir yenileşme hareketine girişen Mehmet Ali Paşa'nın soyu, özellikle de hanedanın kadın bireyleri 1850'lerden başlayarak yazları İstanbul'da geçirmek amacıyla Boğaziçi'nde yalılar, sahilhaneler kiralamış ya da satın almışlar, hayli batılılaşmış yaşam tarzlarını da İstanbul'a taşımışlardır. Bu değişik tarz yaşam bunlarla yakın ilişkide bulunan Osmanlı hanedan üyelerini de etkilemiştir. Öte yandan Kırım Savaşı dolayısıyla o zamana kadar İstanbul'un görmediği sayıda İngiliz ve Fransız askerinin kent sokaklarında dolaşması, bol alışveriş yapması ve farklı biçimde eğlenmesi halkı ilk kez kendi dışındaki bir dünyanın insanlarıyla karşı karşıya getirmiş, bu da geleneksel yaşam tarzını derinden etkilemiştir.[140] Bu süreç İstanbul'da Avrupaî hayat tarzının taklit edilmesini

[137] S. Esenbel, *a.g.m.*, s. 8.
[138] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 49.
[139] N. Sakaoğlu-N. Akbayar, *a.g.e.*, s. 86.
[140] *gös. yer.*

hızlandırmıştır:

″Bir aralık Mehmet Ali Paşa hanedanından pek çok paşalar ve beyler ve hanımlar Mısır'dan savuşup İstanbul'a döküldüler. Bol paralar getirip fazlasıyla harcayarak İstanbul halkına kötü örnek oldular. Zevk ve eğlence vadisinde yeni çığırlar açtılar. Hele Mısırlı hanımlar alafranga elbise ve süs eşyalarına rağbet edip İstanbul hanımları ve alel-husus saraylılar dahi onları taklit eder oldular ve Mısırlıların birçoğu bağ ve bahçelerle gelir sağlayan mallar aldılar. Bu cihetle Dersaadet'te emlaki kıymeti fevkalade terakki buldu (ilerledi) ve İstanbul'da bir servet-i kazibe (uzun ömürlü olmayan servet) peyda oldu. Ticaret sahasında ithalat ve ihracatın dengesi bozuldu. Bundan sonra Avrupa'ya bol paralar gider oldu. Lakin memurlar ay başında maaşlarını alıp hoş geçinir ve esnaf ve tüccar dahi bol alışveriş yaparak çok para kazanır olduğundan işin sonunu düşünmez oldular. A'lel-husus yaz mevsiminde Boğaziçi ve sair seyr-ü temaşa mahalleleri eshab-ı safa ile leba leb olarak hatıra keder ve zihne sıkıntı getirecek mütalaalardan herkes kaçınırdı. Dersaadet sahiden nümay-i cennet (cennet gibi) ve her köşesi bir guna caygah-i safa (zevk mevkii) ve meserret idi.″[141]

Mısır'dan gelen paşa hanımlarının yaşam tarzını taklit eden saray halkı, işi ileri götürmüşler, Saray kadınlarının Cuma ve Bayram alaylarına hususi arabalarıyla gelmeye başlamaları, o zamana kadar mütevaziane devam eden kadın hayatının dışarı taşması olarak yorumlanmıştır. Abdülmecit'in sarayda kurdurmuş olduğu kadın orkestrası alafranga hayatın boyutlarını kadınlar arasına taşıması bakımından dikkat çekicidir. Abdülmecit sultanlarla, saray kadınlarının ve vükela ailelerinin, son Avrupa modalarına uygun roblarla katıldıkları kadınlara mahsus bayramlaşma ve sultan düğünleri gibi törenlerde, sırf kadınlara mahsus Venedik Konservatuarı'nın kadın orkestrasını numune tutarak Donizetti Paşa'ya sarayda seksen kişilik kadın orkestrası kurdurmuştur. Abdülaziz devrinde meşhur olan Feleksu Hanım da bu orkestrada klarnet çalmıştır.[142]

Sultan Abdülmecit dönemi birçok yenilikle doludur. En önemlisi hanedanın Topkapı Sarayı'nı bırakarak Batı tarzında inşa edilmiş ve döşenmiş Dolmabahçe Sarayı'na taşınması olmuştur. Bundan sonra sarayın yakın çevresi de benzer tarzda rical

[141] Cevdet Paşa, Tezakir, Haz. Cavit Baysun, Ankara 1986, I-12/20.
[142] Mahmut Ragıp Gazimihal, *Türk Askerî Mızıkalar Tarihi*, Ankara 1955, s. 125.

konaklarıyla, yalılarla donanmış, artık bu dönemde sur içi İstanbul gözden düşmeye, Pera yükselmeye başlamıştır. Sultan Abdülmecit babası II. Mahmut'un kültür alanındaki en köklü değişikliği olan bir Batı orkestrası niteliğindeki Mızıka-i Hümayun'u koruduğu gibi ilk tiyatro binası da bu dönemde inşa edilmiştir.[143] 1857'de Dolmabahçe Sarayı'nın yanına bir tiyatro binası daha inşa ettirilerek, burada da Avrupa'dan gelen toplulukların opera, operet, tiyatro gösterileri yapmaları sağlanmıştır. Ayrıca Abdülmecit bundan daha da önce 1847'de Beyoğlu'nda bir tiyatro binası inşa etmek isteyen Naum Efendi'ye maddi katkıda bulunarak bu konudaki desteğini göstermiştir. İstanbul'daki devlet adamları ve diplomatik çevreye mensup kişilerin gittikleri Naum Tiyatrosu'nun belli başlı temsillerinde Abdülmecit ve Abdilaziz de hazır bulunmuşlardır. Said Naum Duhani, Abdülmecit için özellikle: "Bu sanat koruyucusu ve müzik düşkünü Hükümdar, özellikle matineleri yeğ tutmak için Opera Naum'a sık sık gelirdi." diye yazmaktadır.[144]

Tanzimat'la birlikte oluşturulan Batı'ya dönük yönetim, Avrupalı ressamların, tiyatro ve müzik kumpanyalarının da İstanbul'a gelmesini sağlamıştır.[145] Avrupa'nın kalburüstü merkezlerinde, hükümdarlar arasında konser vererek, aydın ve meşhur kişiler arasında yaşama tutkusuyla tanınan Liszt, 1847'de İstanbul'a geldiğinde sarayda sultana da bir konser vermiştir.[146] Abdülmecit'in 1856 yılında Fransa Elçiliği'nde verilen baloya katılması da Osmanlı tarihinde bir ilk olay olmuştur.[147] Böylece Abdülmecit'in Fransız elçisi Touvernol'un verdiği baloya katılması, ardından Abdülaziz'in Avrupa'ya yapmış olduğu seyahat, Batı etkisini ilk etapta halka değilse de İstanbul sosyetesine sokmuştur.[148]

Bu dönemde, bir zamanlar bütün İstanbul'u ayağa kaldıran padişahların tahta

---

[143] İlk tiyatro ve opera binasının kuruluş tarihi tartışmalı olmakla birlikte bu tarihin 1839 olduğu, binanın da Galatasaray'da Giuistinia adlı bir Venedikli tarafından yapıldığı ileri sürülür. Fransız Tiyatrosu adını taşıyan bu tiyatronun önemi, halka açık ilk operet ve müzikli oyunların oynandığı yer oluşur. Ö.K. Arkan, *a.g.e.*, s. 171.

[144] Said Naum Duhani, *Eski İnsanlar Eski Evler 19. Yüzyıl Sonunda Beyoğlu'nun Sosyal Topografisi,* çev. Cemal Süreyya, İstanbul 1982, s. 63.

[145] Taha Toros, "Liszt'ten İstanbul'da Kalan Anılar", *Tarih ve Toplum,* C. 11, S. 65, Mayıs 1989, s. 291.

[146] Ö. K. Arkan, *a.g.e.*, s. 173.

[147] Fransız elçisi Touvernol tarafından kendisine takdim edilen nişanı da takarak bu baloya katılmakla Abdülmecit, daha sonra Cumhuriyet döneminde "hilkaten zarif ve hüsn-ü tabiat sahibi bir şahıs" olarak değerlendirilmiştir. Dönemin elçilik mensuplarıyla birlikte Fransız ordu ve donanmasına mensup üst düzey yetkililerin bulunduğu bu hatırı sayılır davet iki ülke arasındaki ilişkiler noktasında da iyi bir intiba bırakmıştır. Hikmet Nisan, "İstanbul'da İlk Balo", *Yeni Mecmua*, C. 7, S. 122, İstanbul 1941, s. 5-6.

[148] Vedat Günyol, "Batılılaşma", *CDTA,* C. 1, İstanbul 1983, s. 256.

çıkışları, şehzade ya da sultanların doğumu, sünneti ve evlenmeleri dolayısıyla yapılan şenlikler ise seyrekleşmeye başlamıştır. İlk olarak 1840'da Fatma Sultan'ın doğumu, 1854'de gene Fatma Sultan'ın Ali Galip Paşa ile evlenmesi dolayısıyla şenlikler düzenlenmiştir. Ertesi yıl padişahın ikiz kızları Zekiye Sultan ve Fehime Sultan'ın doğumu üzerine, 1856'da da üç oğlu Reşat Efendi, Burhanettin Efendi ve Kemalettin Efendi'nin sünnet düğünleri vesilesiyle şenlikler yapılmıştır. Sultan Abdülmecit'in kızlarından Cemile Sultan, Mahmut Celaleddin Paşa ile Münire Sultan düğünleri günlerce sürmüştür. Sultan Abdülaziz döneminde ise, yankı uyandıracak büyük şenlikler yaşanmamıştır. Sultan Abdülaziz'in 1863'de Mısır, 1867'de de bir ilk olarak Avrupa gezisinden dönüşünde de üç gün üç gece donanma şenliği yapılsa da ondan sonraki padişahların tahta çıkışlarında, şehzade ve sultan doğumlarında, evlenme törenlerinde şenlik denebilecek türde büyük eğlenceler düzenlenmemiştir.[149]

Saray şenlikleri gittikçe sönükleşirken kentin Beyoğlu kesimi Avrupaî tarz eğlencelerle gelişmesini sürdürmüştür. Tanzimat Osmanlı İmparatorluğu'nun her bölgesini aynı yoğunlukta etkilememiştir. Tanzimat'tan en çok etkilenen bölgenin (toplum hayatının değişimine etki eden anlayış değişiklikleri açısından) o dönemde Pera diye adlandırılan bugün Beyoğlu dediğimiz bölge olduğunu söyleyebiliriz.[150]

Geleneksel dönemde halk eğlenceleri, padişah şenlikleri, şehzadelerin sünnet düğünleri vs. şeklindeydi. Halk bu eğlencelere aktif olarak katılırken, batılılaşma sürecinde bu yapı da değişmiştir. Batılılaşmanın halk eğlencelerine getirdiği en önemli farklılık, kitlesel dışavurumların bir mekânla sınırlandırılması olmuştur. Üstelik bu süreçte insanların dışarıda birlikte bulundukları mekânlar da değişmiştir. 16. ve 17. yüzyıla kadar kahvehanelerde toplanan halk, 18. yüzyıldan itibaren yeni birliktelik mekânlarına ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu yüzyıldan itibaren toplum hayatında görülmeye başlayan ve yeni yeni ortaya çıkan sanatsal faaliyetler de değişime zemin hazırlamıştır. Nitekim bu dönemden itibaren Avrupa şehirlerinde görülen tiyatro, kafe ve pub gibi mekânlar ortaya çıkmıştır.[151] Böylece değişen toplumsal yapının etkisiyle geleneksel dönemden farklılaşan eğlence anlayışı da yeni mekân ve tavırlarla toplum hayatında yer almaya başlamıştır.

---

[149] N. Sakaoğlu-N. Akbayar, *a.g.e.*, s. 87.
[150] Ö. K. Arkan, *a.g.e.*, s. 170.
[151] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 42.

2.2.3. Beyoğlu ve Eğlence Yaşamı

Batılılaşma konusunda kararlı olan Osmanlı sarayı ve aydını kendi dış görünüşü ve zihninde olduğu kadar, payitaht olan İstanbul'da da ciddi değişiklikler yapmaya başlamıştır. Modernleşme sürecinde İstanbul'un öncelikle fiziki yapısı ve çehresi değişmiştir. Batı kentlerine benzer bir fiziki görünüm için birçok yapısal düzenlemede bulunulmuştur. Şehr Emaneti'nin kurulması, toplu taşıtlar, Tünel, Şirket-i Hayriye vapur seferleri, Boğaz kıyılarının Türk aileler için iskâna açılması, elektrik, su, havagazı tesisatları vs. gibi yenilikler Tanzimat sonrası dönemden itibaren kent insanının hayatına girmeye başlamıştır.[152]

İstanbul'un fiziki çehresi bu değişimleri geçirirken, semt ölçeğinde de Beyoğlu değişimin öncüsü, taşıyıcısı hatta bir anlamda belirleyicisi olmuştur. Beyoğlu içinde barındırdığı, yabancı, gayrimüslim, Levanten nüfusu ve siyasi merkeze uzaklığı açısından önemli özelliklere sahip olmuş ve bu durumunu uzun yıllar devam ettirmiştir. 19. yüzyıl Pera'sı bu özellikleriyle seyyahların anlatılarında sıklıkla dile getirdikleri bir konu olmuştur. Burada seyyahın dikkatini çeken onu hayran bırakan her şeyden önce birçok şeyin birbirine karışmış oluşu, çoğulluk (dil, din, ırk, giyim kuşam bakımından), kozmopolitizm, uygarlık ve barbarlık olarak adlandırdığı şeylerin bir arada varlığı, eski ile modernin iç içe geçmiş oluşudur: "Güzel bir sokağın sonuna kadar gidin, bir uçurumla karşılaşırsınız; tiyatrodan çıkın kendinizi hemen mezarların ortasında bulursunuz (...) Bir evin çevresini dolaşın, önünüze liman çıkar; bir sokaktan aşağıya inin, kente elveda dersiniz, gökten başka bir şey göremediğiniz bir boğazın dibindesinizdir. (...)

Her yüz adımda bir şey değişmektedir. Kendinizi Marsilya'nın bir kenar mahallesinde gibi hissederken, arkanızı dönünce bir Asya köyünün içine düşersiniz, bir daha dönerseniz Trabzon'un bir kenar mahallesindesinizdir. Kullanılan dile, insanların yüzlerine, evlerin görünüşüne bakınca, ülke değiştirmiş olduğunuzu anlarsınız. Fransa'dan parçalar, İngiltere'den renkler, Rusya'dan görüntüler bir aradadır. (Edmondo de Amicis)"[153]

---

[152] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 82.
[153] Nora Şeni, "Seyyahlar Gözüyle Levantenler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1985, s. 568.

Pera'nın bu hali birçok seyyahta bir heyecan ve hayret konusudur. Kendilerinden öncekilerin öykülerinden fazlasıyla esinlendikleri için İstanbul'a ilişkin anlatılara ritmini veren değişmez tema bellidir. Bu öykülerin birçoğu Galata Köprüsü'nün tasviriyle başlamıştır. Şüphesiz bunun nedeni İstanbul'a Tophane'den ayak basmaları değildir. Köprü'nün aynı zamanda 19. yüzyıl Pera'sında seyyahı büyüleyen şeylerin maddi cisimlenişi olmasının da bunda payı vardır. Bu özelliğiyle Doğu ile Batı arasında bir geçit olma özelliğine sahip olan köprü ırk, din, dil, kültür ve giyim-kuşam gibi konularda çoğulluğun şaşırtıcı bir biçimde sahneye konulduğu ayrıcalıklı bir mekân olmuştur. [154]

Beyoğlu, Osmanlı modernleşmesinde gerek dış mekândaki, gerekse insan ilişkilerindeki değişmeye örnek teşkil edecek bir prototip olmuştur. Batılılaşmaya ait ilkler hep Beyoğlu'nda yapılmıştır. Yeni eğlence mekânları; tiyatrolar, revüler, balolar, gazinolar, sinemalar, sirkler vs. ilk olarak Beyoğlu'nda görülmüştür. Kamusal alan olarak belirlenen ev dışı mekânlar, parklar ve gezi alanları, pastane, lokanta ve mağazalar vs. gibi yerler bakımından da Beyoğlu diğer semtlerin önündedir. Beyoğlu fiziki konumu ve barındırdığı farklı insan grupları açısından, mekânsal farklılaşmada ve sosyal hayatın içerik bakımından değişiminde öncü ve etkili olmuştur.[155]

Osmanlı toplumunun gündelik hayatı 19. yüzyıl boyunca iki ayrı zaman ve ortamda gelişmiştir. İstanbul'da zaman, mahalline göre farklılık gösteriyordu. Yirmi dört saat bir yaşamdan, o günün koşullarında bahsetmek mümkün değildir. Üsküdar ile Galata'nın, Pera ile Eyüp'ün zaman tempoları farklıydı. Her semtin yaşam biçimi ve tarzı farklılık gösteriyordu. Zaman kavramını ortadan kaldıran geleneksel mekânlarla zamanın saatle yaşandığı yeni mekânlar arasındaki farklılık dönem boyunca değişen anlayışlarla kapatılmaya çalışılmıştır. Böylece Eski Suriçi İstanbul ile Batılı yaşamın ilk belirtilerinin görüldüğü Beyoğlu arasındaki hareketlilik batılılaşmanın yaygınlaşmasıyla daha da artmıştır. Eski mahalleleri Haliç iskelelerine bağlayan yollar genişletilirken ilk Haliç köprüsünün 1836'da hizmete açılmasıyla İstanbul'dan Galata'ya Tanzimat öncesinde taşınmaya başlayan Müslüman kesim, bu köprüden geçerek Levanten dünyaya karışmış ve Avrupa'ya özgü bir hayat üslubu ile tanışmıştır.[156] Bu süreçte

[154] N. Şeni, *a.g.m.*, s. 568.
[155] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 82.
[156] E. Işın, *a.g.e.*,. s. 91-92.

eğlence anlayışında görülen önemli bir özellik sarayda başlayan değişimin katmanlar halinde halka doğru yansıması olmuştur.

Beyoğlu'nun sermayesi de buradaki gelişmeleri besleyen kaynaklardan biridir. 1845'de Eminönü ile Galata arasında inşa edilen ikinci köprü de İstanbul ile Galata-Pera'yı birbirine bağlamış, bu durum kent içi hareketliliği artırarak kültürel alışverişi hızlandırmıştır. Aynı şekilde 1844'te Hazine-i Hassa Vapurları idaresinin kurulmasıyla Adalar'a ve Marmara kıyılarındaki yerleşim yerlerine, 1851'de ise Şirket-i Hayriye'nin kurulmasıyla Boğaziçi'ne düzenli vapur seferleri başlamış, böylece daha dışa dönük bir yaşam için gerekli temel hizmetlerin örgütlenmesi başarılmıştır. Nitekim bunun yaygın etkilerinin görülmesi için de fazla zaman gerekmeyecektir.

1855'te İhtisab Nezarati'nin kaldırılıp kent yönetiminin Şehremaneti'ne verilmesiyle modern belediyeciliğe doğru ilk önemli adım Beyoğlu'nda atılmıştır. 1857'de ilk belediye örgütü, Altıncı Daire-i Belediye adıyla burada kurulmuş, 1858'de de ayrıntılı bir nizamname yürürlüğe konmuştur. Beyoğlu'nun ana yolu olan Cadde-i Kebir, -bugünkü İstiklal Caddesi- 1856'da havagazı lambalarıyla aydınlatılmış, geceler daha da renklenmiştir. 1870'deki büyük yangın Beyoğlu'nda büyük bir yıkıma yol açmış, öte yandan belediyeye de cadde ve sokakların yeniden yapılanması için olanak yaratmıştır. İşte bu yangının ardından tiyatroları, gazinoları, kafeşantanları, içkili lokantaları, modern meyhaneleri, birahaneleri, kabareleri, pastaneleri, her türlü Avrupa malının satıldığı mağazaları, elçilik binaları, sosyal kulüpleri ve görkemli konutlarıyla yeni bir Beyoğlu doğmuştur.

Özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra hız kazanan imar hareketi sonucu Beyoğlu, fiziksel doku yönünden İstanbul'un diğer taraflarından farklı bir çehreye bürünmüş, tiyatro, lüks otel, modern pastane, çok katlı kâgir apartman gibi yapılar ilk defa burada yapılmıştı. Bazı binalarda küçük boyutlu heykellere, alçak ya da yüksek kabartma halinde insan figürlerine de yer verilmesi Beyoğlu'nda Batı havasının takviyesine yardımcı olmuştur. Beyoğlu'nun, şehrin diğer yerlerinden farklı bir biçimde, nüfusunun kozmopolit bünyeyi koruyarak artması, ekonomik açıdan güçlenmesi ve şehrin en gözde semti haline gelmesi tamamen 19. yüzyıl Beyoğlu'na özgü bir olgu olarak değerlendirilir. Gerçi Galata'daki Latin kökenlilerle Rum, Yahudi ve Ermeniler bu mozaiğin mayasını oluşturmuştur, ama asıl işaret edilen sayısal, mekânsal ve ekonomik

gelişme de aslında imparatorluğun *Batı'ya Açılış Hareketi'*nin getirdiği toplumsal bir sonuç olmuştur.[157]

Beyoğlu kentsel planda toplumsal değişmeye paralel olarak Avrupa'nın kapısı gibi durmaktadır. Lamartin'in anlatımında "herhangi bir Fransız veya İtalyan taşra şehri görünümünden öteye geçemeyen" bu bölge, kâgir binalarıyla, karşıdaki ahşap İstanbul'a tepeden bakan, sokaklarında farklı giyimde insanların gezindiği, değişik yemeklerin yendiği, yabancı kitap ve gazetelerin satıldığı, farklı biçimde eğlenilen ve Osmanlı insanının Avrupa'yı gözlediği pencere olmuştur.[158] Ülkenin Batı'ya açılan penceresi, yapılan değişikliklerin büyüklüğüyle görkeminin en çok duyulduğu ve anlaşıldığı yer olma özelliğini yüzyıl boyunca korumuştur. Birçokları için yapısal olarak Avrupa kentlerinden geri olmakla birlikte özellikle kültürel alanda, Avrupa kentleriyle boy ölçüşebilecek düzeyde görülmüştür.[159] Buradaki toplumsal değişme semtin fiziksel görünümünü değiştirdiği kadar insanların davranış biçimlerini de değiştirmiştir. Beyoğlu'na gitmek farklı bir dünyaya kapı aralamak gibidir. Dolayısıyla, burada, kıyafetler, arabalar, iletişim farklı olmalıdır. Sosyal hayattaki değişim ve Beyoğlu'na çıkmak tabiriyle zihinlerde yerini alan tabir, dönemin geçirdiği sosyo-kültürel farklılaşmayı bire bir yansıtmaktadır.

Beyoğlu'nda özellikle Tanzimat'tan sonra yabancıların ve farklı etnik unsurların bir araya gelmesiyle oluşan sosyal, kültürel ve fiziksel açılardan tamamen farklı bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Burası artık, toplumsal değişmenin referans noktalarından olan bir Avrupa kenti, Paris hükmü taşımakta ve öyle algılanmaktadır. Beyoğlu'nda sosyal yaşamı biçimlendiren önemli bir faktör de, buranın ithal malların, lüks malzemenin, alım güçleri fazla olanların alabileceği nesnelerin satıldığı bir ticaret alanı olması, aynı zamanda bir eğlence semti şeklinde gelişme göstermesidir. Yabancı sefaretler kendi ülkelerindeki sosyal birliktelik mekânlarının bir benzerini Beyoğlu'nda açarak değişime öncülük etmişlerdir. Beyoğlu'nun fiziksel değişimi, özellikle İstiklal Caddesi'nin yeniden tanziminde kendini belli eder. İstiklal Caddesi yeni birliktelik ve sosyal etkinlik mekânlarıyla dikkat çekmeye başlamıştır. İstiklal Caddesi bu dönemde açılan ve zengin Osmanlı gayrimüslim ve müslim üst tabaka insanının buluştuğu yeni

---

[157] Mustafa Cezar, *19. Yüzyıl Beyoğlusu*, İstanbul 1991, s. 171-176.
[158] İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar,* İstanbul 2004, s. 84.
[159] Ö. K. Arkan, *a.g.e.*, s. 170.

dükkânlar, tiyatro ve kafelerle ünlenmiştir.[160]

19. yüzyılın ikinci yarısında Pera'da açılan kafelerin sayısı giderek artarken aynı dönemde kıraathanelerin varlığı da gözlenmektedir. Aynı zamanda, geniş salonlarında balo verilme olanağı olan ve Pera'nın kış aylarında, görkemli toplantıların merkezi niteliğini taşıyan salonlar da vardır. Avrupa Pasajı'nın yerinde 1850'li yılların başında, adından sıkça söz ettiren, M. Schroeder yönetimindeki Jardin des Fleurs, M. Salla yönetimindeki Casin de Pera bunlar arasında sayılabilir. Her cumartesi ve pazar akşamı, Palais de Fleurs'de balo düzenlendiği görülmekte, zengin dekor, parlak aydınlatma, sürükleyici müzik, seçkin bir sosyete, bol eğlence ve tartışmasız düzeyde özenli bir yemek servisi olduğu, ayrıca burada balo için kıyafet de bulunabileceği duyurulmaktadır. Cafe du Luxembourg da 19. yüzyılın ikinci yarısında dönemin basınında adından sıkça söz ettiren bir kafe olmuştur. 1861 karnavalında burada her cumartesi bir balo verileceği duyurulmuştur. [161]

Zamanla elçilik davet ve balolarına katılmak, dönemin elit tabakasının katıldığı toplantılar düzenlemek gibi faaliyetler, artık akşamların yeni mekânlarda geçirildiğinin göstergesidir. Bu zaman diliminde bazı Müslüman evlerinde de Batı tipi gece toplantılarının başladığı gözlenmiştir.[162]

19. yüzyıl sonlarında Beyoğlu'nda şarkı ve dans öğrenimine, paşa konaklarında musikiye yoğun ilgi nedeniyle ileri gelen hanımlar ve genç kızlara dersler de verilmektedir. Ata binmek ve jimnastik hareketleri gibi etkinlikler de bu süreçte yaygınlaşmaya başlamıştır.[163]

Bütün bu gelişmelere karşın değişim yine de hayli yavaş olmuştur. Suriçi İstanbul'da yaşayan Müslüman halk, hatta onlarla uyum içindeki Hristiyan ve Musevi azınlık için bile Levanten kültürünü temsil eden Galata-Pera kapalı bir kutu, keşfedilmemiş bir kıta gibi görünmüştür. Geniş halk kesimi hala eskisi gibi yaşıyor, geleneksel eğlencelerini sürdürüyordu. İlkbahar ve yaz aylarında mesirelere, Çırpıcı Çayırı'na, Kâğıthane'ye, Göksu'ya gidiyor, bentlere akın ediyordu. Kadınlar için tek

[160] T. Toros, *Mazi Cenneti*, İstanbul 1992, s. 103.
[161] Nur Akın, *19. yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, İstanbul 1998, s. 259.
[162] E. Işın, *a.g.e.*, s. 100.
[163] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 35.

kapalı eğlence mekânı hamamken, çocuklar için yılda iki kez kurulan bayram yerleriydi. Erkekler yine eski tarz meyhanelere devam ediyor, buralarda incesaz takımlarını dinliyor, meddah ve karagöz gösterileri izliyordu. Müslümanlar için Ramazan ayı yine tek eğlence ayıydı. Rumlar ise "büyük perhiz"e girmeden önce şubat ayında üç hafta süren apukurya şenlikleri düzenliyor, diğer dinlerden olanlar da kendi dinsel takvimlerine göre kutsal sayılan günlerde bayram eğlenceleri yapıyorlardı.[164]

Bunun yanında 1900'lere gelindiğinde gayrimüslim Osmanlıların, gezmeye gelen Avrupalıların ve her geçen gün sayısı artan üst tabakadan olan Müslümanların buluştukları Grand Rue de Pera'da (İstiklal Caddesi) açılan dükkânlar, tiyatrolar ve kafeler Beyoğlu'na gelenlerin gündelik yaşamına iyice girmiştir artık. Yüzyıl başında eğlence kültüründe görülen önemli bir özellik varlıklı ailelerin Batı eğlence kültürünün yeni yeni görüldüğü gece hayatına yönelmeleri olmuştur. Yeni açılan mekânlar insan birlikteliklerini hem şekil hem içerik açısından değiştirmiş ve yeniden belirlemiştir. Bu gelişmeler sosyo-kültürel değişmenin ciddi anlamda başladığının ve bu durumun sadece Beyoğlu ile sınırlı kalmayacağının da ipuçlarını vermektedir. Özellikle teknolojik yenilikler fiziki sınırları yakınlaştırırken, değişimin boyutu da buna paralel olarak genişlemeye başlamıştır.[165]

2.3. Meşrutiyet'in Sosyal Hayata Getirdiği Yenilikler ve Eğlence Kültüründe Yaşanan Değişim

2.3.1. Toplumsal Gelişme ya da Değişmeler

Her yeni şehir özellikle de başkentler nesilden nesile zaman içerisinde değişim göstermiştir. Bu değişim içerisinde belki de en büyük payı İstanbul almıştır diyebiliriz. Yönetim değişiklikleri, yaşanan savaşlar, yangınlar, Osmanlı'nın tasfiyesi de değişimi hızlandıran etkenler olmuştur. Özellikle 1908'den önce zevk ve sanat arzulayan rahat içinde yaşamak isteyen zenginler İstanbul'a gelirlerdi. Bilhassa Tanzimat'tan sonraki dönemde bu ilgi daha da artmış; İstanbul'a akan bu servet de beraberinde sosyal, kültürel ve mimari yapıdaki değişimi hızlandırmıştır.[166]

---

[164] N. Sakaoğlu-N. Akbayar, *a.g.e.*, s. 87.
[165] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 83.
[166] A. H. Tanpınar, "İstanbul'da Kimlik Değişimi", *TCTA*. C. 2, İstanbul 1985, s. 542.

Toplum hayatının sosyal yönlerinde yaşanan değişimlerle birlikte Tanzimat devrinde ekonomide büyük sarsıntılar olmuş ve devlet ilk defa dışarıdan borç para almıştır. Siyasi yönden güç durumda ve Avrupa'nın baskısı altında olan Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum 1856'da imzaladığı Islahat Fermanı ile Tanzimat Fermanı'ndaki maddeleri daha da genişletmesine neden olmuştur. Abdülmecit'in ölümü üzerine başa geçen Abdülaziz döneminde de batılılaşma hamleleri devam etmiştir. Spora; özellikle de güreşe meraklı olan ve sarayda da müsabakalar tertipleyen Abdülaziz döneminde önemli gelişmeler olmuştur. Cevdet Paşa başkanlığında bir kurul Mecelle adındaki medeni kanunu hazırlarken o zamanki adı ile Şura-yı Devlet olan Danıştay kurulmuş, Galatasaray Sultanisi, Mülkiye, Tıp Mektebi, Hukuk Mektebi gibi yeni okullar kurulmuştur. Ancak yapılan yenilikleri yeterli görmeyen bir grup aydının Meşrutiyet sistemi Osmanlı'nın kurtuluşunu sağlayabilir düşüncesi, devlet adamları tarafından da destek bulmuş, sonuçta Mithat Paşa, Ziya Paşa ve Namık Kemal'in katkılarıyla Kanun-i Esasi hazırlanıp, 1876'da Babıâli'de okunan Hatt-ı Hümayun ile Meşrutiyet ilan edilmiştir. Milletvekili seçimlerinin ardından 1877 Mart'ında Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı çalışmalarına başlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin aldığı en ağır yenilgilerden biri olarak tarihe geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi II. Abdülhamit'in meclisi geçici olarak tatil etmesine neden olmuştur.[167] Böylece Tanzimat döneminin ilk evresi 1876'da I. Meşrutiyet ile sona ererken kısa süren bir özgürlük ortamından sonra İstanbul, otuz yıl II. Abdülhamit'in yönetimi altında geçecek olan yeni bir döneme girmiştir.

Tanzimat'la, batılılaşma hedef değiştirmiş, devlet teşkilatı ve sosyal yapıda Avrupa'dakilere benzer biçimde reform hareketleri görülmüştü. Bununla birlikte Meşrutiyet döneminde Tanzimat batılılaşması eleştirilmiş ve yeni batılılaşma yolları aranmıştır. Dönemin aydınları, Avrupa ile aradaki farkın askerî ve idari alanlardaki farktan ibaret olmadığını, ekonomik zenginlik ve gelişmişliğin yanında zihniyet değişikliğinin de gerekliliğini savunmuşlardır. Bu şekilde her alanda birden ilerleme hedeflenmiştir. [168]

Padişah ve Osmanlı üst tabaka aileleri Avrupaî usulleri, davranış tarzlarını ve kılık kıyafet şekillerini Osmanlı kültürüne katmakla, aynı zamanda, o dönemdeki

[167] Y. Özakpınar, *a.g.e.*, s. 120-121.
[168] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 37.

gelişmelerde pay sahibi olmayı ve en azından devletin bir bölümünü kurtarmayı amaç edinmişlerdir.[169]

Böylece Meşrutiyet'le başlayan yenileşme hareketleri sırf bir rejim değişikliği olarak kalmamış, toplum hayatının her alanında değişmeler meydana gelmiştir. Bu değişim beraberinde toplumsal yapıda o vakte kadar rastlanmayan bir fikir kaynaşmasına da sebep olmuştur. Bu şekilde I. Meşrutiyet sonrasında hızlanan alafranga yaşam, kişinin düşüncesini, zihnî şekillenişini de etkilemiş ve değiştirmiştir. Haberleşme ve ulaşım alanında meydana gelen gelişmelerin de etkisiyle Batılı yaşama biçimleri toplumsal alana aktarılmış, bunun orta tabaka tarafından da benimsenmesi hedeflenmiştir. Avrupa romanı, tiyatrosu veya yaşam tarzını toplum hayatına taşıyan yazar, gazeteci ve politikacılar da Batılı yaşama biçiminin aktarılmasında etkili olmuşlardır.[170] Böylece toplum yaşamında Avrupa etkisi ve geleneksel eski Türk kültürü arasında görülen ayrılık gittikçe belirginleşmeye başlamıştır.[171]

19. yüzyıl sonlarına doğru gündelik hayat içerisine yeni mekânlar katılmıştır. Bunların başında geleneksel toplumun han ve kervansaraylarının yerini alan ve modern toplumun yaşantı biçimine cevap verebilecek şekilde düzenlenen oteller gelmektedir. İstanbul çeşitli amaçlarla yolculuk eden pek çok insanı barındıran bir merkez haline gelmeye başlamıştır. İstanbul, her zaman ziyaret edilen bir kent alanı olmasının yanında buraya bir program dâhilinde ilk yabancı turist toplulukları 19. yüzyılın ikinci yarısında gelmeye başlamıştır. İstanbul-Paris demiryolu 1870'te etkinlik kazanmaya başlamış, Orient Express ilk seferini 1883'te İstanbul'a düzenlemiştir. Pera Palas oteli ve Tarabya'daki yazlık kısmı 1883'te hizmete girmiş ve geleneksel konaklama mekânlarının karşısında modern hayatta batılılaşmanın somut sembolleri olmuşlardır. Beyoğlu, zaman içerisinde bir oteller merkezi kimliğine kavuşmuştur. Başta Londra Oteli, Bristol Oteli, Büyük Fransız Oteli ve Tokatlıyan Oteli olmak üzere pek çok otel, Batı kültürünün Beyoğlu'ndan başlamak üzere gündelik hayat üzerindeki yansımalarında önemli bir rol oynamıştır.[172] Kent hayatında görülmeye başlayan oteller sosyal alanda birliktelikleri içerik olarak değiştirirken, toplumsal alanda sosyo-kültürel

[169] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 49.
[170] *a.g.e.*, s. 49-50.
[171] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 43.
[172] Vefa Zat, *Eski İstanbul Otelleri,* İstanbul 2005, s. 64.

değişime de etki etmiştir.[173] Bu gelişmeler toplum hayatında daha hızlı ve hareketli bir yaşama biçimine neden olmuştur.

Diğer taraftan otomobilin toplum hayatına girmesi önemli bir gelişme olmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'a getirilen ilk otomobil büyük yankı uyandırmış ve II Meşrutiyet'le birlikte özellikle üst tabaka arasında oldukça yaygınlaşmaya başlamıştır. Motorlu taşıtların İstanbul trafiğine girmeleriyle birlikte gündelik hayatın temposu da hız kazanmıştır. Telgraf ve telefonun II. Meşrutiyet sonrasında yaygın kullanıma açılması ise sosyo-kültürel gelişmeler ölçeğinde insanlar arası etkileşim ve iletişimi artırmıştır. [174]

2.3.2. Eğlence Yaşamı

Modernleşme sürecinde Osmanlı üst tabakası arasında Avrupaî yaşam tarzına duyulan özlem bu hayat tarzını taklit etme adına modanın yukarıdan aşağıya, batılılaşmanın saraydan alt tabakalara doğru yayılmasını sağlamıştır. Bu süreçte giyim kuşamdan eğlence kültürüne kadar farklılaşan yaşam tarzı cemiyet hayatına hâkim olmaya başlamıştır. Varlıklı ailelerin köşk-konak hayatı çerçevesinde geleneksel zaman geçirme anlayışı ve eğlence kültüründen sıyrılarak modern eğlence kültürünü yaygınlaştırmaya başladıkları söylenebilir. Birkaç ailenin bir araya gelerek düzenledikleri aile içi toplantılarla yabancı elçiliklerin düzenlediği balo ve kokteyllerin sayısı da yüzyıl başında artmıştır.

Halkın büyük bir kesimi geleneksel yapısını korurken, ülkenin Batı'ya açılan kapısı konumundaki Beyoğlu, Avrupa elçiliklerinin koruması altında özerk bir bölge gibi gelişmesini sürdürmekteydi. Dönem itibariyle genel olarak geniş bir özgürlük ortamından bahsetmek mümkün değildir. Tiyatro oyunları ve gösteriler bu dönemde sıkı bir sansüre tabi tutulmuştur. Mekân itibariyle dönemin baskıcı yönetiminden en çok etkilenenler tiyatrolar olmuştur. Bazılarına göre geçmiş olayların psikolojik baskısı altında bulunan Abdülhamit, Jöntürkler'in yabancılarla işbirliği yaptıklarını hatta yabancılar tarafından yönetildiklerini düşündüğü için Osmanlı uyrukluları ile yabancıların, olabildiğince birbirlerinden ayrı yaşamalarına; Osmanlıların sanat ve

[173] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 95.
[174] E. Işın, *a.g.e.*, s. 104.

kültürden uzak kalmalarına neden olan bir yönetim düzenlemiştir.[175] Dolayısıyla bu dönemde Batı türü tiyatro her türlü baskıyı görmüştür.[176] Bu baskılardan daha az etkilenen sazlı-sözlü eğlence yerleri ise geleneksel işlevlerini sürdürmüşlerdir. Diğer taraftan Rumeli'de başlayan askerî bir kalkışmanın ardından 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle İstanbul tarihte yaşamadığı yeni bir özgürlük ortamına kavuşmuş ve bu coşku toplumsal bir boşalım halinde en çok eğlence yaşamını etkilemiştir. Bir taraftan Türk-Rum-Ermeni-Musevi kardeşliğinden söz edilirken, diğer taraftan adalet-uhuvvet-müsavat sloganı eşliğinde, eğlence yaşamı canlanmış, tiyatro oyunları daha rahat bir ortamda sergilenirken çoğu politik içerikli ve istibdat dönemini hicveden oyunlar da sergilenmeye başlamıştır. [177]

19. yüzyılın sonlarına doğru toplum yaşamında yeni oluşumlar ortaya çıkmıştı. Yıldız Sarayı'ndaki tiyatro binasında, yabancı opera, operet ve tiyatro oyunları sahneleniyor, konserler düzenleniyordu. Oğlu bir piyanist olan, müzik merakı ve Euterpe'in sanatına düşkünlüğüyle de tanınan Sultan'ın[178] İtalyan operasına olan merakından dolayı, sarayda oyuncuları İtalyan olan sanatçılardan oluşan bir opera ve operet takımı kurdurduğu ve İtalyanca oyunlar sahnelettiği bilinir.[179] Tiyatroda sansür uygulayan Abdülhamit bizzat saray içinde bir tiyatro oluşturmuş ve burada oyunlar oynanmasını sağlamıştır. Böylece Avrupa'da her sarayda bulunan tiyatro modasına kendisi uymuştur. Nitekim o dönemde Batılı olmanın birkaç unsurundan biri de tiyatrodur. Yıldız Tiyatrosu'nun yapılış tarihinin Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'u ziyaret tarihine rastlaması da ilginçtir.[180]

Batı fikirlerinin iyice anlaşılmaya başladığı bir devre Sultan II. Abdülhamit devridir. Bunun nedeni, yeni kurulan okullarda okuyanların ve yabancı dil bilenlerin artması olduğu kadar, padişahın kendisinin de Batı'yı bir bakıma model almış olmasıdır. II. Abdülhamit batıcılılığı daha çok Batı'nın tekniği, idari sistemi ve özellikle askerî

---

[175] Ö. K. Arkan, *a.g.e.*, s. 116.
[176] Refik Ahmet Sevengil, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*, İstanbul 1985, s. 168.
[177] N. Sakaoğlu –N. Akbayar, *a.g.e.*, s. 89.
[178] S. N. Duhani, *Beyoğlu'nun Adı Pera İken: Geri Dönmeyecek Zamanlar,* çev. Nihal Önol, İstanbul 1990, s. 82.
[179] Bülent Aksoy, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Musiki ve Batılılaşma", *TCTA*, C. 5, İstanbul 1985, s. 1212.
[180] Fatmagül Demirel, "II. Abdülhamid Dönemi Tiyatro Sansürü … Ve Perdeler Sansürle Açıldı", *Toplumsal Tarih,* C. 11, S. 63, Mart 1999, s. 36.

teşkilatını alma şeklinde algılamıştır.[181] Ancak, sırf askerî ya da teknik alanla sınırlandırılmak istense de batılılaşma bir sistem demektir ve geçerli tutulmasına izin verilen alanın dışına taşması da bu bakımdan kaçınılmazdır. Öyle ki bir kere benimsendikten sonra sınırlamanın mümkün olmadığını görenler de bizzat desteklemiştir.[182] Böylece Batılı öğeler zamanla yaygınlık kazanmaya, Batı'nın sanat anlayışı da rağbet görmeye başlamıştır.

Osman Hamdi Bey'in öncülüğünde "Sanayi-i Nefise Mektebi" bu dönemde 1883'te kurulmuştur. Ancak resim, heykel, tiyatro, opera, operet, bale gibi kültür-sanat dalları yine de Cumhuriyet döneminin ilerleyen yıllarına kadar ilgi görmemiştir.[183]

Geniş halk kesimleri arasında geleneksel eğlence tarzının hâkim olduğu yıllarda Şehzadebaşı'ndaki Direklerarası alaturka eğlencenin yerleşik merkezi olmaya devam etmektedir. Lale Devri'nin ünlü sadrazamı Damat İbrahim Paşa'nın yaptırdığı külliyenin revaklı çarşısı olan bu bölge en parlak dönemini 1880-1910 arasında yaşamıştır. Direklerarası'nın İstanbul'da modern tiyatronun kuruluş ve gelişmesinde de önemli bir yeri vardır. Her ne kadar o dönemler istibdattan söz ediliyorsa da Abdürrezzak ile başlayan tuluat tiyatroları Türk temaşa sanatına ilişkin çeşitli yenilikler getirmişlerdir. Ayrıca sadece Türkler değil Ermeni ve Rumlar da Türk sanatını benimsemişlerdir.[184] Güllü Agop'un II. Abdülhamid'den Türkçe suflörlü oyun oynama tekelini almasından sonra bazı oyuncular suflörsüz oyun oynamaya girişmişler, böylece adına daha sonra tuluat tiyatrosu denecek olan oyuncuların kurduğu topluluklar oyunlarını özellikle ramazan geceleri Direklerarası'nda kiraladıkları büyük salonlarda sergilemeye başlamışlardır. 1880'de İstanbul kesiminde Güllü Agop'a verilen Türkçe tiyatro oynama tekeli sona erince burada birçok topluluk irili ufaklı kahvehanelerde ortaoyunu ve tiyatro gösterileri yapmaya devam etmiş, rağbetin artması üzerine caddenin karşı sırasına da yeni tiyatro binaları inşa edilerek cadde bir eğlence merkezi haline getirilmiştir. Buradaki Fevziye Kıraathanesi gibi mekânlarda incesaz takımları "icra-yı ahenk" eder ve ortaoyunu gösterileri yapılırken, tiyatrolarda kantolar, düettolar

[181] Ş. Mardin, *a.g.m.*, s. 247-248.
[182] M. Belge, "Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma", *CDTA,* C. 1, İstanbul 1983, s. 260.
[183] Mehmet Kaygısız, *Türklerde Müzik,* İstanbul 2000, s. 77.
[184] M. Aksel, *a.g.e.*, s. 62.

oynanmış, başta Mardinos Mınakyan'ın Osmanlı Tiyatrosu olmak üzere çeşitli topluluklar yerli ve yabancı oyunlar sergilemişlerdir.[185]

1914'te Şehremaneti'nin tiyatro ve müzik alanında gösteriler sunacak Darülbedayi'yi kurmasıyla günümüze kadar uzanan şehir tiyatrolarının temelleri de bu dönemde atılmıştır. Müzik bölümü 1917'de Darülelhan adıyla yeniden kurulacak olan bu sanat merkezi, Cumhuriyet'le birlikte Belediye Konservatuarı'na dönüşecektir.

Ayrıca eğlence yaşamına yeni unsurlar, yeni türler katılmıştır. Kente elektrik bu dönemde gelmiş, eğlence yaşamını kitleselleştiren ve altmış yılı aşkın bir süreyle egemenlik kuracak olan sinemayla İstanbul bu dönemde tanışmıştır. Tiyatrodan sonra insanların yaşamına giren sinemalar toplum hayatının batılılaşması ve eğlence anlayışında önemli değişikliklere neden olmuştur. Diğer taraftan döneme ait gelişmelerden biri olan bahçe sinemaları da değişen eğlence anlayışının yaygınlaştırılmasında etkili olmuştur.

Bu yılların bir diğer özelliği de gramofonun yaygınlaşmasıdır. Kendi çağında, bugünkü pikaplardan ya da müzik setlerinden daha çok heyecan yaratan bir teknik araç olarak gramofon, bugüne göre oldukça statik olan günlük hayatta yeni imkânlar açmıştır. Gramofon kullanımının yaygınlaştığı Cumhuriyet'in ilk yıllarında Odeon ve Sahibinin Sesi gibi plak şirketlerinin en büyük pazarının Türkiye olduğu söylenir.[186] Gramofonun yaygınlaşması müziği eğlence mekânlarının bir parçası haline getirirken, bu süreçte açılan yeni sosyal etkinlik alanları da eğlence anlayışının değişiminde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Belediyelerin halkı dış yaşama yönelten hizmetleri çeşitlenmiş ve o döneme kadar İstanbul halkının tanımadığı yenilikler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de belediye bahçeleridir. Özellikle yaz aylarında, kış sezonunun kapanmasıyla sona eren kapalı salon eğlencelerinin yerini bu bahçelerde, açık havalarda düzenlenen müzik, tiyatro gibi gösteriler almaya başlamıştır. İlkin Taksim'de ve Tepebaşı'nda açılan bu bahçelerde halk kadınlı erkekli bir arada bulunuyor, meşrubat içip, sohbet ediyordu. 1870'de halka açılan Taksim Belediye Bahçesi dönemin basınına sıklıkla konu olmuş,

---

[185] R. Cavaş, *a.g.m.*, s. 61.
[186] M. Belge, "Türkiye'de Günlük Hayat", s. 864.

1871 tarihli bir haberde, Pera sakinlerinin yoğun istekleri karşısında burada bir gece eğlencesinin düzenleneceği, bahçenin tümüyle aydınlatılacağı, şenlik fişeklerinin atılacağı, ayrıca bir konser ve bir de piyango düzenleneceği haber edilmiştir. [187] Danslı baloların da yapıldığı bu Avrupaî tarz bahçe bazı küçük değişikliklerle 20. yüzyıla kadar gelebilmiştir.[188] Düzenlenmesinde yüzden fazla kişinin çalıştığı Tepebaşı Bahçesi ise İngiliz bahçe mimarisi tarzında düzenlenerek 1880'de eğlence merkezi haline getirilmiştir.[189] İstanbul tarafında ise Atmeydanı'nın Divanyolu'na bakan kesimi bu amaçla düzenlenmiş ve Millet bahçesi adı verilmiştir.

Modernleşme sürecinde kamusal alanın genişlemesi sonucu toplum üyeleri daha sıkı ve bire bir iletişim içine girmişlerdir. Bu durum halkın dış mekânlarda daha sıklıkla görülmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte insanlara, geleneksel dönemden farklı olarak bulundukları mahalle ve sokaklardan çıkarak kentin merkezinde, meydanlarda ve belli bölgelerde açılan yeni birliktelik mekânlarına –tiyatro, pastane, müze, park, mesire yerleri vs.- gitme, oralarda vakit geçirme gibi yeni hareketlilik alanları açılmıştır. Kent merkezinde yeni yeni açılmaya başlayan parklar da toplum hayatının değişmesine etki etmiştir. Özellikle kadınların buraları dış mekân gezinti alanları olarak kullanmaları önceki dönemlerden farklılığı gösteren önemli bir gelişme olmuştur. Parklar özellikle gündelik hayatın kısa bir anına girebilecek zamanda hemen hemen her gün tekrarlanabilecek davranışlara zemin hazırlamaları açısından da önemli olmuşlardır. Nitekim bu şekilde değişen anlayışların normalleşmesi çabuk olmuştur. Bu anlamda parklar insan hayatına yeni alışkanlıkların ve iletişimlerin girmesine zemin hazırlamıştır.[190]

Böylece değişen anlayışla birlikte Osmanlı modernleşme sürecinde toplumsal yapının kadın-erkek iletişiminin gerçekleşmesine izin vermeyen yönü ve yaşanan güçlükler II. Meşrutiyet'le birlikte, 1908'lerden sonra yumuşamaya başlamıştır. Nitekim kadın konusundaki tartışmalar Tanzimat'la birlikte başlamakla beraber kadınlar ancak II. Meşrutiyet yıllarında kendi haklarını arar hale gelmiştir. Dönemin tarihsel-toplumsal gelişmeleri çerçevesinde kadın çalışma hayatına atılmış, ayrıca bu dönemde yayın hayatına atılan çok sayıda kadın dergisi de kadının gündelik yaşam içerisindeki yerini

[187] N. Akın, *a.g.e.*, s. 265.
[188] V. Zat, *Eski İstanbul Meyhaneleri,* İstanbul 2002, s. 151.
[189] *a.g.e.*, s. 148.
[190] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 97.

yeniden tanımlamıştır. Giderek artan oranda eğitimli nüfus tarafından takip edilen bu yayınlarda; giyim, eğitim, Avrupalı ailelerin yaşam tarzları, âdetler, beden jimnastiği ve moda gibi konular üzerinde durulmaktadır.[191] Bu süreçte başta İstanbul'da olmak üzere "Avrupaî" tarz yaşamak ve giyimini de bu yönde değiştirmek isteyen şehirli bir kadın tipi ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet'e uzanan süreçte yüzyılların getirdiği yapı içerisinde kadın-erkek eşitliğinin gündeme gelmesi ve kadınların modern hayat içerisinde yerlerini almaları ise kolay olmamıştır. Ancak kadının gündelik yaşamında meydana gelen değişim ve yeni sosyal etkinlik mekânları kadın-erkek bir arada eğlenme kültürünü zamanla geliştirmiştir.

Kadınlı erkekli eğlence toplantıları olarak bilinen balolar Boğaziçi'nde yabancı sefarethanelerin düzenledikleri bir eğlence etkinliği olurken 19. yüzyılda Osmanlı devlet adamları da bu tür eğlencelere katılmaya başlamışlardır. Ancak yanlarında eşleri bulunmamıştır. Türkiye'de balo reformu yarı resmî ve samimice toplantılarla II. Meşrutiyet yıllarında başlamıştır. Kadın-erkek balo ve resepsiyona katılma gibi bir olay toplum yaşamında küçümsenemeyecek bir değişmedir. II. Meşrutiyet yıllarının bu gibi kadınlı erkekli eğlence toplantılarında Saray hariç Osmanlı bürokrasisi de kaçgöçü kaldırmıştır. Yani bu gibi eğlencelere katılmaya başlamıştır. Hatta Talat Paşa ve eşinin de bulunduğu bir baloda hanımlar önce eşleriyle dans etmiş ve sonra etraftaki sefir süfera eşlerine hal hatır sorup geceyi geçirmişlerdir. Devlet adamlarının konak ve yalılarında da bu tür kadınlı erkekli eğlencelerin sayısı zamanla artmıştır. Ancak Osmanlı toplumunun eğlence yaşamında kadınla erkek resmen bir araya gelmemiştir. Kadınlı erkekli cemiyet hayatı ve resmî protokol düzeni, resmî balo ve eğlence ancak Cumhuriyet'le başlayan bir uygulama olmuştur.[192] Nitekim toplum hayatındaki cinsiyet ayrımı da ancak Cumhuriyet'in laikliği kabul etmesiyle kalkmıştır.

2.4. Mütareke ve İşgal Yıllarında İstanbul

2.4.1. Toplumsal Gelişme ya da Değişmeler

Mütareke ve işgal terimleriyle adlandırılan 1918-1922 yılları arası dönem, Osmanlı Türkiye'sinden Cumhuriyet Türkiye'sine geçişte önemli bir dönem olarak

[191] İpek Yosmaoğlu, "Yüzyıl Başında Bir Kısım Osmanlı Hanımı ve Talepleri Öncü Feministler", *Toplumsal Tarih*, C. 5, S. 27, Mart 1996, s. 13.
[192] İ. Ortaylı, *a.g.e.*, s. 92-93.

kabul edilir. Osmanlı Devleti'ni derinden etkileyen siyasi gelişmelerin yanında, toplum hayatında kendini gösteren dönüşümlerin de hızla yaşandığı bir dönem olarak, İstanbul insanı için ayrı bir önem taşımıştır. Geleneksel yapı, siyasi gelişmelerle birlikte büyük bir dönüşüme uğramıştır. Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918'de Midilli adasının Mondros limanında imzalanmış ve çok geçmeden, İngilizler 8 Kasım 1918'de Musul'u işgal etmişlerdir. Önce zengin petrol yataklarına sahip Musul bölgesi ve ardından İstanbul'da, 13 Kasım 1918'de İtilaf devletlerine ait donanmanın İstanbul Boğazı'na demirlemesiyle başlayan işgal dört yılı aşkın bir süre devam etmiştir.[193]

İşgal güçlerinin İstanbul'a gelişlerinden itibaren Türk halkına karşı tutumları oldukça sert olmuş; İtilaf devletlerinin Mütareke İstanbul'unda şehre hâkim en güçlü unsur haline gelme istekleri ve merkezî otoritenin gücünü yitirmesi, şehirde yaşayan azınlıkların da Osmanlı halkına karşı taşkınlıklar içine girmesine neden olmuştur.[194] Nitekim işgal kuvvetleri, kamu binalarının, hatta özel evlerin boşaltılması için 24 saat gibi bir süre tanımışlar; azınlıklardan yana olduklarını belli etmek için de onların Türklere karşı olan ölçüsüz davranışlarını özendirmişlerdir. İtalyan işgalinin daha uygarca tanımlandığı bu süreçte Yunan işgali çok zalimce olmuştur.[195]

İstanbul'un bu zor günlerinde yaşanan en önemli gelişme, Kuvayi Milliyecilerle İstanbul hükümeti arasında gerçekleşen Amasya görüşmelerinin sonucu İstanbul'da Meclisi Mebusan'ın toplanması kararıdır. Meclisin toplanması, 12 Ocak 1920'de gerçekleşmiş yeni meclis 22 Ocak'ta Misak-ı Millî'yi görüşmüş, 28 Ocak'ta da kabul etmiştir. Bu gelişmeler öncesinde ve sürecinde İtilaf Devletlerinin müdahaleleri artmaya devam etmiştir.[196] Bu süreçte Meclis-i Mebusan'da alınan kararlardan rahatsızlık duyan İtilaf kuvvetleri harekete geçerek 16 Mart 1920'de İstanbul'u fiilen işgal etmişlerdir.

İşgal esnasında, İstanbul'a çok sayıda asker çıkarılmış, karakollar basılmış, geniş çaplı tutuklamalar yaşanmıştır. Büyük cadde ve şehir merkezleri kontrol altına alınmış; İtilaf Devletleri İstanbul'a asker çıkarmaları ile başlayan süreçte, anlaşma şartlarını ileri sürerek her geçen gün hâkimiyet alanlarını genişletmeye çalışmışlardır.

---

[193] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 55.
[194] Zafer Toprak, "Mütareke Döneminde İstanbul", *DBİA*, C. 6, İstanbul 1994, 19.
[195] Sina Akşin, *Siyasal Tarih, (1908-1923), Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980,* İstanbul 2002, s. 69-70.
[196] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 56-57.

Bu arada milletvekillerinden, dönemin bazı önde gelen isimleri de Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. Bir kısım aydın ve devlet adamının ise Anadolu'ya geçerek Millî direniş hareketine katıldığı bu yıllarda İstanbul, başta sosyal hayat olmak üzere birçok değişikliği bir arada yaşamaya başlamıştır.[197]

Binlerce İtilaf Devleti askerinin 1918 Kasımı'ndan itibaren şehre yerleşmesi, Rusya'da Bolşevik rejiminden kaçan ve sayıları iki yüz bini bulan Beyaz Rus[198] ve Wrangel ordusunun 1920 yılı başından itibaren kentte barındırılması, Batı Anadolu'daki Yunan zulmünden ve Kuvay-i Milliye baskısından kaçan yaklaşık elli bin muhacirin başkente sığınması, Balkanlar'dan ve diğer kaybedilen bölgelerden İstanbul'a yönelik göçlerin de devam etmesiyle birlikte şehirde pahalılık, asayişsizlik, her türlü bulaşıcı ve zührevi hastalık, işsizlik artmış gündelik yaşam alabildiğine zorlaşmıştır. Uzayan savaş toplumsal ayrışmaları kaçınılmaz kılarken; göçlerle birlikte artan nüfus, işsizlik, yoksulluk ve sefalet birçok sosyal problemi de beraberinde getirmiştir. [199]

Şehir halkının temel ihtiyaç maddelerini bile karşılamada güçlük çektiği bir dönemde güvenlik ve asayişin sağlanamaması hırsızlık, gasp, adam öldürme ve kaçırma olaylarının artmasına neden olmuştur. Belirsizlik ve yönetim boşluğunun etkisiyle eşkıyalık ve çetecilik faaliyetleri artmıştır. Şehrin polis denetimindeki sorumluluğun Türk ve Müttefik polisleri arasında bölünmesi de suç oranının artmasında etkili olmuştur.[200] Tüm bu ekonomik ve sosyal sıkıntılara Türk ve Rum çetelerinin yarattığı asayişsizlikler, değişik nedenlerle çıkan yangınlar ve işgal kuvvetlerinin sergiledikleri hukuk dışı davranışlar da eklenince halk, Mütareke döneminde ikinci bir ölüm kalım savaşıyla karşılaşmıştır. İşgal kuvvetleri şehirdeki kamu binaları ile kışlalara, yabancı okullara, hastanelere, özel otel ve binalara yerleşmişler, yerleşme esnasında ve sonrasında birçok hukuk dışı davranışta bulunmuşlardır. Üst düzeydeki İtilaf yetkilileriyle subaylar, beğendikleri yerleri ve özel meskenleri zorla boşalttırarak kendileri oturmuşlar, herhangi bir ücret veya kira bedeli ödemedikleri için de binalarına el konulan kişilerin mağduriyetine neden olmuşlardır.[201]

---

[197] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 58.
[198] Rus ihtilalini gerçekleştiren Kızıl Ordu'ya karşı durmaya çalışan Wrangel yandaşları oldukları için kızıl karşıtı "Beyaz Rus" denmektedir. Nitekim bugünkü Beyaz Rusya ile bu göçmelerin bir ilgisi yoktur.
[199] Mehmet Temel, "Mütareke Dönemi İstanbul'unda Sosyal Yaşam ve Sorunlar", *TA,* C.14, Ankara 2002, s. 162.
[200] *a.g.m.*, s. 166.
[201] *a.g.m.*, s.162.

Mütareke İstanbul'u bir yandan bu olaylara sahne olurken, diğer yandan işgallere karşı millî direnişi destekleyen miting alanlarına dönüşüp Anadolu'ya insan, cephane ve bilgi gönderen bir kaynak haline dönmüştür. İstanbul bu süreçte, Mütarekenin ağır koşulları altında değişime ayak uydurmaya çalışan, karmaşa ve bunalımların aynı zamanda köklü değişimlerin, kültürel etkileşimlerin yaşandığı bir yer olmuştur. Şehirde meydana getirdikleri taşkınlıklarla birlikte işgal kuvvetlerinin ilk işleri, Galata meyhanelerine ve Beyoğlu'nun eğlence yerlerine gitmek olacaktır. "Bu askerler yolda ne görseler avuçlayıp ceplerine atıyor üstelik ücret de ödemiyorlardı."[202]

İstanbul halkının işgalle birlikte yaşadığı sıkıntılı günler ve yabancı işgali, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşmasına kadar sürmüştür. Bu antlaşmanın ardından, işgal birliklerinin ayrılma görüşmeleri başlar. Daha önce imzalanan Mudanya Ateşkes Sözleşmesi ile 11 Ekim 1922'de Doğu Trakya ve İzmir Türklere geri verilmiş, bu nedenle Ankara Hükümeti Refet Paşa'yı özel görevli olarak Trakya bölgesine göndermişti. Refet Paşa, Trakya'ya geçmeden bir müddet İstanbul'da kalmış ve şehrin yönetimini belli bir oranda almıştır. Bu arada İtilaf Devletleri'nin barış konferansı görüşmeleri için Ankara Hükümeti'nin yanı sıra İstanbul Hükümeti'ne de çağrıda bulunmaları üzerine 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmıştır. Lozan Antlaşması'nın ardından yapılan görüşmeler sonucu, İtilaf ordularına ait birlikler de 2 Ekim 1923'te İstanbul'u terk etmişler; 6 Ekim 1923 günü ise Şükrü Naili Paşa komutasındaki kolordu yapılan törenlerle İstanbul'a girmiştir. Bu tarihten itibaren 6 Ekim günü İstanbul'un kurtuluş bayramı olmuştur. Müttefikler tarafından el konulan kamu binaları ve özel binalar Türklere geri verilmiş ve 29 Ağustos'ta General Harington, Türk subaylarının onuruna bir çay partisi vermiştir.[203]

Türk ordusunun İstanbul'a girişi Beyoğlu'nda da sevinç gösterileriyle karşılanmıştır. Ancak yine de, Beyoğlu'nun Ulusal Kurtuluş Savaşı'na fazla bir yakınlık gösterdiğini söylemek zordur. Nitekim savaş sırasında şehit olanlar arasında, Beyoğlu askerlik şubesine kayıtlı olan kimse bulunmamıştır.[204]

---

[202] M. Aksel, *a.g.e.*, s. 128.
[203] Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul (1918-1923),* İstanbul 2005, s. 231.
[204] Ö. K. Arkan,, *a.g.e.*, s. 198.

Mütareke dönemi Millî Mücadele hareketinin başarıya ulaşmasıyla sona ermiş, 1 Kasım 1922'de TBMM'ce saltanatın kaldırılması İstanbul'un payitaht konumuna son verirken 13 Ekim 1923'te Ankara başkent olmuştur. Böylece bir yıla sığan bu gelişmeler sonucu İstanbul başkent olma ayrıcalığını da kaybetmiştir. Geriye ise ekonomisi çökmüş ve sosyal yapısı değişikliğe uğramış bir kent kalmıştır. Doğal olarak eğlence yaşamı da bu gelişmelerden etkilenmiştir. Her şeyden önce eski konumlarını koruyamayacaklarını gören çok sayıda Levanten, Rum, Ermeni, Musevi, Beyaz Rus ve diğer Avrupa ülkeleri uyruğu insan kenti terk etmiştir. Ülkeyi terk eden bu azınlıkların büyük bir bölümü eğlence yerlerinin müşterisi, işleticisi ya da çalışanı durumunda bulunduğundan oluşan açık daha sonraki yıllarda farklı şekillerde doldurulmaya çalışılmıştır.[205]

2.4.2. Beyaz Ruslar ve Toplum Hayatı

Osmanlı insanının arka arkaya yaşadığı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı toplum hayatının değişmesini, kriz ve toplumsal kırılma açısından etkilemiş ve hızlandırmıştır.

Uzun savaş yıllarından sonra Osmanlı askerlerinin ilk uğradıkları yer İstanbul'dur. Sınırların küçülmesiyle birlikte kent kapasitesinin üzerinde göç almaya başlamış, Türk göçmenlerin üzerine, bir de çok sayıda Rus göçmenin eklenmesiyle, İstanbul oldukça zor günler yaşamıştır. Böylesi bir ortamda meydana gelen hareketlenmelerle oluşan kozmopolit yapı kültürel etkileşimi ve buna bağlı olarak önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Şehre asker çıkarılmasının ardından İstanbul sokakları farklı etnik unsurlardan insanlarla tanışmış ve tam bir yönetim kargaşası yaşanmıştır. İstanbul'a gelen yerli ve yabancı göçmen kitlesi bu yıllarda, özellikle sosyal hayatta farklı bir ortamın yaşanmasına neden olmuştur.

1900'lü yılların başında yaklaşık bir milyonun üzerindeki nüfusuyla İstanbul, hala kozmopolit bir yapıya sahiptir. Rum bakkal, Arnavut bostancı, Eğinli kasap, Karadenizli manav, Balat ve Hasköy'ün fakir tenekecisi, İtalyan inşaat ustası ve Ermeni kuyumcu dışında bürokraside ve ticari hayatın her alanında aynı renkli nüfus

[205] N. Sakaoğlu-N. Akbayar, *a.g.e.*, s. 90.

görülmektedir.[206] Bu kozmopolit yapı içerisinde farklı din ve milliyetler farklı bölgelerde etnik sınırlarla bölünmüşlerdir. İstanbul geleneksel yapısını muhafaza ederken, Avrupa kenti görünümündeki Beyoğlu ayrıcalıklı yapısını korumuştur.[207]

İstanbul kozmopolit yapısını yüzyıl başında da genel anlamda korumaktadır. Bu durum kültürel zenginliğin ve birlikte yaşamanın doğal sonuçlarını da beraberinde getirmiştir. Kozmopolit yapının sosyal yaşam üzerinde oluşturduğu çeşitlilik, Mütareke dönemiyle birlikte biraz daha farklılaşarak inanılmaz bir değişim yaşamıştır. Bu değişim işgal kuvvetleri ve yaşanan göçler yanında, Rum, Ermeni, Yahudi ve Türkler vasıtasıyla gerçekleşmiş, İstanbul geceleri ve değişen eğlence anlayışı da bu durumun göstergesi olmuştur.[208]

Kırım Savaşı'ndan itibaren Balkanlar, Kafkaslar ve Rusya'nın değişik bölgelerinden sürekli göç almaya başlayan İstanbul'a, Mütareke döneminde de değişik kanallardan artarak mülteci, göçmen ve kaçak akını devam etmiştir.[209] Bunlar arasında, 1917 Ekim devrimi ile Rusya'da Bolşeviklerin Çarlık sistemini yıkması üzerine ülkelerinden kaçıp İstanbul'a sığınan ve sayıları 200.000'i bulan Beyaz Ruslar,[210] işgal ortamının getirdiği şartlarda kentin nüfus temposunu artırmakla kalmamış o güne kadar alışık olmadığı bir farklılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Beyaz Rusların gelişiyle birlikte Mütareke dönemi İstanbul'u sosyo-kültürel açıdan önemli ve köklü değişikliklere sahne olmuştur.[211]

Rus mültecilere Amerikan, Rus, İngiliz, Fransız, Ermeni, Rum, Yahudi ve Türk yardım kuruluşları tarafından yardım yapılmış; bunlar için sakat evleri, sanatoryum, kreş, hastane, oyun, eğlence ve spor merkezleri ile işyerleri açılmıştır. İstanbul'un değişik bölgelerinde yiyecek ve giyecek yardımı yapan merkezler kurulurken Avrupa ülkelerinden de fazla miktarda para, sağlık malzemesi ve araç-gereç yardımı sağlanmış, birçoğu da değişik iş kollarında işe yerleştirilmişlerdir.[212] Barınma ve beslenme şartları

---

[206] İ. Ortaylı, *a.g.e.*, s. 166.
[207] B. Criss, *a.g.e.*, s. 40-41.
[208] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 59.
[209] M. Temel, *a.g.m.*, s. 163.
[210] 1917 devriminde ve iç savaşta kaçanlara kapılarını açan Türkiye, kimi kaynaklara göre 40.000, kimilerine göre 150.000 ya da 200.000 göçmenin hayatını kurtarmış, ev ve iş bulmuştur. Jak Deleon, "Beyaz Ruslar", *DBİA,* C. 2, İstanbul 1994, s. 178.
[211] Z. Toprak, *a.g.m.*, s. 19.
[212] J. Deleon, *a.g.m.*, s. 178-179.

Anadolu mültecileriyle karşılaştırılamayacak kadar iyi durumda olan bu mültecilerin bir kısmı sonradan Osmanlı ve Türk vatandaşlığına geçmiştir. İstanbul'un ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamında derin izler bırakmışlar, zengin, tüccar ve aristokrasiye mensup olanları Rusya'dan kaçırabildikleri menkulleri piyasaya sürerek, altın spekülasyonunu körüklemiş, şehirde geçici bir canlılık yaratmışlardır.[213]

Rus göçmenleri tasvir eden bir gazeteci Rusları; kent sokaklarında çiçek, kâğıttan kelebekler, yağlıboya İstanbul resimleri, pasta, kek, biblo, incik, boncuk ve Rusça kitaplar satarak geçimlerini sağlayan, sokaklarda ve camilerin merdivenlerinde uyuyan, aylak aylak dolaşan, iş bulabildikleri zaman çalışıp bazen de açlıktan hıçkıra hıçkıra ağlayan insanlar olarak tasvir etmiştir. Şanslı olan bir kısmı ise lokantalarda garson veya gardıropçu olarak iş bulabilmiştir.[214]

75.000'i Wrangel ordusunun oluşturduğu Beyaz Ruslar İstanbul'un çeşitli bölgelerindeki gayrimüslimlere ait bazı pansiyon, otel ve evlere yerleştirilirken; Wrangel ordusunun büyük bir kısmının bir süre sonra Avrupa ülkelerine gönderilmesiyle Rusların sayıları zamanla azalmıştır. Kentteki Rus mülteci sayısı böylece 1921 yılı sonunda 34.000'e, 1922 Kasım'ında 28.000'e, 1930'da da 1.400 kişiye düşmüştür.[215] Ancak toplum hayatı üzerinde bıraktıkları etki itibariyle kentteki Beyaz Rus olgusu 1918 yılından 1940'lı yıllara kadar yaşanmıştır. Beyaz Rusların varlıklarını en çok duyumsattıkları yıllar ise 1920-1924 yılları arası olmuştur. [216]

Bu yıllarda gerek Rusya'dan gerekse Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinden İstanbul'a gelen binlerce mülteci kent yaşamını sosyo-ekonomik açıdan özellikle de sağlık ve ahlak bakımından etkilemiştir. Rus göçmenlerin bazı sanat dalları ve meslekleri itibariyle İstanbul'un sosyo-kültürel yaşamında önemli değişimlere öncülük ettikleri bilinen bir gerçektir. Ancak toplum hayatı ve ahlaki değerler üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsetmek daha doğru olacaktır.[217] Göçmenler sahip oldukları kabiliyetlerine göre çeşitli işlerde çalışmaya başlamış, ama özellikle kentin eğlence

---

[213] Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara 1994, s. 216.
[214] M. Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu,* Ankara 1997, s. 140.
[215] M. Temel, *a.g.m.*, s.164.
[216] J. Deleon, *a.g.m.*, s. 179.
[217] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 67.

yaşamında boy göstermişlerdir. Çok az bir kısmı iş bulabildiğinden büyük kısmı ya işsiz kalmış ya da ayaküstü işlerde çalışmıştır.

Mütareke yıllarında Rus mültecilerin İstanbul'a gelmeleriyle birlikte içki, kumar, fuhuş gibi alışkanlıklar ve uyuşturucu kullanımı alabildiğine artmış; bar, pavyon, müzikhol ve kafeşantan gibi eğlence sektörünü ellerine geçiren ve bu gibi mekânlarında konsomatris olarak görev yapan Rus kadınlar aynı zamanda hayat kadını olarak da çalışmaya başlamışlardır.[218] Bu şekilde Gıovannı Scognomıllo'nun ifadesiyle "gece kulüpleri, lokantalar, pavyonlar ve pastaneler açan, taksi şoförlüğü, çiçek satıcılığı yapan, tombala çekip, resim çizen, dans eden Rus kadınlar devrimin trajedisinden kaçarken bir Beyoğlu, bir Galata dramına sürüklenmişlerdir."[219]

II. Meşrutiyet sonrasında yaşanan ekonomik, politik kriz, savaşlar ve yanlış ekonomi politikaları sonucu kaybedilen refah; toplum yaşamında büyük boyutlu kültürel krizlerin yaşanmasına neden olurken; Kırım Savaşı'ndan itibaren Rusya ve Balkanlardan gelen sürekli göçler de İstanbul'a birçok hastalığın gelmesine sebep olmuştur. Zührevi hastalık oranının Mütareke yıllarında Rus mültecilerle birlikte fuhşun yaygınlaşması üzerine aşırı derecede arttığı gözlemlenecektir.[220] Nitekim mültecilerin, ahlaki yapıları ve sosyal durumu, işsizliğin yarattığı imkânsızlıklar fuhşun yaygınlaşmasına uygun ortamı sağlarken; kentin polis raporları, fuhşun yoğun olduğu bölgelerdeki nüfusun arttığını ve bunda da Rus mültecilerin etkisi olduğunu göstermektedir.[221] Polis müdüriyeti 1919 yılında Kadıköy civarındaki umumhaneleri toplama kararı alınca burada önce iki sonra da dört umumhane açılmış; bu durum semt sakinlerinin şikâyet dilekçelerinde durumu samimi bir dille ifade etmelerine neden olmuştur. Ancak polis müdüriyeti; zührevi hastalıkları yayma ve genel ahlakı bozma gibi kötü sonuçlar doğuracağı gerekçesiyle buraların kapatılamayacağını bildirmiştir.[222]

Mültecilerin gelmesiyle birlikte genelev mahallinde çalışanların sayısı artarken kontrol edilemez hale gelen fuhuş açıktan açığa yapılmaya başlanmış; bunların

---

[218] J. Deleon, *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar,* İstanbul 2003, s. 31.
[219] Gıovannı Scognamıllo, *Beyoğlu'nda Fuhuş,* İstanbul 1994, s. 51.
[220] M. Temel, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi İle Mücadele", *TA,* C.14, Ankara 2002, s. 169.
[221] Clarence Rıchard Johnson, *İstanbul 1920,* çev. Sönmez Taner, İstanbul 1995, s. 139.
[222] Nuran Yıldırım, "19. Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın Başında İstanbul'da Fuhuşla İlgili Bazı Belgeler, *Tarih ve Toplum,* C. 35, S. 208, Nisan 2001, s. 204.

çocukları da gazinolarda, pastanelerde ve onların şehre ayak basmaları ile açılan ilk İstanbul barlarında çalışmaya başlamışlardır. Bu süreçte harbin doğurduğu sıkıntılar, bazı Türk kadınlarının da fuhuş bataklığına sürüklenmesine neden olmuştur.[223] Böylece geleneksel değerlerden uzaklaşan topluma bir de savaş sonrası sefalet, işgal kuvvetleri ve yoksul Rus göçmenlerin eklenmesiyle fuhşun arttığı beraberinde sosyal çöküntünün yaşandığı bir İstanbul meydana gelmiş; bir tarafta bol para harcayan işgal kuvvetleri, diğer tarafta fakir halk ve göçmenlerle İstanbul, sefahat ve sefalet ortamını bir arada yaşamaya başlamıştır.[224] İstanbul'un geniş bir kesimi yoksullaşırken, eğlence düşkünlüğü, alkol, kumar, kadın ticareti, hatta kokain giderek yaygınlaşmıştır.[225]

İşgal kuvvetlerince harcanan para sefahat hayatını beslerken kent her geçen gün yozlaşmaya başlamıştır: "Mütareke İstanbul'u etnik çeşni açısından son derece zengindir. Tüm kozmopolitliğiyle İstanbul, İşgal kuvvetlerinin yanı sıra iki yüz bine yakın göçmen Rus'u misafir eder. Ekim devrimi ertesi, kapağı İstanbul'a atan Beyaz Ruslar kentin gece hayatına renk katarlar. Her türlü varyete Rus kızlarındadır. Wrangel ordusu kalıntıları İstanbul'a pavyonu, gece kulübünü getirirler. Tombalacı Rus kızları kahvehane kahvehane dolaşarak Osmanlı erkeklerine şans dağıtırlar."[226]

Türk erkeklerin de Rus kadınlarıyla fuhşa yoğun ilgi göstermesi üzerine Asri Kadınlar Cemiyeti, Beyaz Rus kadınlarının ahlaka aykırı davranışları nedeniyle sınır dışı edilmelerini isterken,[227] fuhşun yaygınlaşması ve toplum hayatı üzerindeki olumsuz etkileri karşısında yoğun önlemler alınmıştır. Beyoğlu, Galata, Üsküdar ve Kadıköy'de 1920 yılına kadar 175 genel ev açılmışken, kayıtlı mekânlar dışında fuhuş yapıldığı belirlenen özel ev, koltuk, kapatma evleri ve oteller kapatılmaya çalışılmış veya yıktırılarak, polisiye önlemlerin artırılması yoluna gidilmiştir.[228] Bütün bu çabalara rağmen fuhşun önü alınamamış, bu durumun olumsuz etkileri daha sonraki dönemlerde de hissedilmiştir. Özellikle uyuşturucu kullanımı Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaygınlık kazanmış, bu nedenle dönemin mecmualarında uyuşturucu kullananların içine düştüğü durum hakkında aydınlatıcı bilgiler verilmiştir.[229]

---

[223] R. E. Koçu, "Eski İstanbul'da Ahlak Zabıtası", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 5, Mayıs 1970, s. 18.
[224] Z. Toprak, *a.g.m.*, s. 20.
[225] Z. Toprak, "Fuhuş", *DBİA,* C. 3, İstanbul 1994, s. 343.
[226] *a.g.m.*, s. 344.
[227] J. Deleon, *a.g.e.*, s. 33-34.
[228] M. Temel, *a.g.m.*, s. 170.
[229] *Resimli Ay*, C. 1, S. 6, Temmuz 1924, s. 5.

Mütareke yıllarında Rus kadınların doğurduğu sorunlar bunlarla sınırlı kalmamış, gerdanları açık, güler yüzlü, sarı saçlı, mavi gözlü Rus kadınları İşgal yıllarında İstanbul'a tombala benzeri birçok kumar oyunu getirmişlerdir.[230] Kumar ve şans oyunlarının oynandığı kulüp sayısı bu dönemde 400'ü aşmıştır.[231] Tombalanın yaygınlaşması üzerine İstanbul Millî Türk Ticaret Derneği başkanı Ahmet Hamdi Başar, 1921 yılında Tombalacılarla Mücadele Derneği'ni kurmuştur. Dernek kahvehanelerde verdiği konferanslar sayesinde halkın tombala belasından kurtulmasında etkili olmuştur.

Fuhuş konusunda ise daha önce 1915'te düzenlenen bir mevzuat yasaklayıcı olmaktan çok düzenleyici olması nedeniyle yetersiz kalmış, beklenen toplumsal, ahlaki ve sıhhi sonuçları da vermemiştir. Bu durum alınan önlemlerin sayısını artırırken ileriki yıllarda hükümetin nizami fuhşun kaldırılmasına çalışan uluslararası federasyonun, umumi evlerin tamamıyla men edilmesi yönündeki görüşünü benimseyerek 12 Nisan 1930 günü Fuhuşla Mücadele hakkındaki tamimi yayınlamasına neden olmuştur. Bu tamim çerçevesinde "Müzikhol, bar, kafeşantan gibi yerlerde artist ve şantöz sıfatıyla çalışanlardan fuhuşla meluf olanlar varsa ecnebi tabiiyetindekilerin hudut haricine çıkarılmak üzere isim, hüviyet ve çalıştıkları yerlerin vekâlete bildirilmesi ve Türk tabiiyetinde olanların da bu gibi yerlerde çalışmaktan men edilmeleri" kararı alınmıştır. Böylece tamimin hükümleri çerçevesinde yabancılardan fuhşa aracı olanlar sınır dışı edilerek; müzikhol, bar ve kafeşantan gibi eğlence mekânlarında çalışan yabancı uyruklu artistler de uygunsuz davrandıkları takdirde aynı işleme tabi tutulmuşlardır.[232]

Ancak sağlık ve ahlak noktasında toplumsal krizlerin neden olduğu bu büyük boyutlu kültürel kriz, 1920'ler ve hatta 30'larda da yoğun bir şekilde hissedilmiştir.

---

[230] "Bunlardan bazıları tombala benzeri birtakım kumar oyunları icat ettiler. Tombalayı yaptılar. Bu kumarlar, İslam mahallerinde rağbet gördü. Herkesi kucaklamaya hazır bulunan bir takım İstanbullular kendilerinde bulunmayan parayı bulup buluşturup Ruslara vermekte görülmemiş bir cömertlik gösterdiler. "Şevket Rado, "Mütareke Günlerinde İstanbul", *Hayat Tarih Mecmuası,* C. 1, S. 4, Mayıs 1971, s. 14.

[231] Stefanos Yerasimos, *İstanbul 1914-1923*, İstanbul 1996, s. 193.

[232] G. Scognamıllo, *a.g.e.*, s. 87-90. Tamimin hükümleri dönemin basınına sıklıkla konu olmuş "sokaklarda şuna buna bakan erkeklerden kadınları fuhşa teşvik edenlerin müddeiumumiliğe teslim edilecekleri, hangi sebeple olursa olsun kimsesiz olduğunu söyleyerek sokakta dolaşanların karakol ve belediyelere teslim edileceği, fuhuşla mücadele işinde vazifesini suistimal eden memurların işten el çektirileceği" özellikle vurgulanmıştır. *Cumhuriyet,* 30 Nisan 1930.

2.4.3. Eğlence Yaşamı

Mütareke dönemi İstanbul'u etnik çeşni açısından son derece zengindir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar İstanbul her türlü eğlencesini sürdürüyor, tiyatrosu, müziği ve sineması ile yeni bir yaşam tarzı sunuyordu. Mütareke ve işgal yılları ile zor günler yaşansa da eğlence devam etmiş; fuhuştan kumara, içkiden dansa eğlencenin her çeşidi işgal kuvvetleri tarafından körüklenirken işgal kuvvetleri aynı zamanda asayişi bozan en büyük tehlike olmuştur. Rusya'dan kaçan göçmenler de bu çarkın önemli bir malzemesini oluşturmuştur.

Göçler ve Rus sığınmacılarla nüfus temposunun iyice arttığı bir dönemde şehir, işsiz ve parasız insanlarla dolmuştur. Ancak yine de İstanbul bir Avrupa başkenti kadar hareketlidir. Dans salonları, kafeler, restoranlar her şeye rağmen dolup taşmaktadır. Polikos Ekspresi İstanbul'a girdiğinde Pera'sı, Galata'sı, Haliç'i ve Adalar'ıyla işgal altında ama zevkinden ve lüksünden vazgeçmemiş bir İstanbul yaşamına adım atmaktadır. Sokaklarda İngiliz, Fransız, İtalyan askerleri ve Kazaklar dolaşmaktadır.[233]

Mütareke yılları ile birlikte İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinin işgali yanında özellikle Beyaz Rusların gelip lokanta, konser, bar, kabare ve kumarhaneleri canlandırmasıyla Beyoğlu yeni bir çehre kazanmıştır. Nitekim kozmopolit yapının sosyal yaşam üzerinde oluşturduğu çeşitlilik, Mütareke dönemiyle birlikte biraz daha farklılaşarak inanılmaz bir değişim yaşamıştır. Bu değişim işgal kuvvetleri ve yaşanan göçler yanında Rum, Ermeni, Yahudi ve Türkler vasıtasıyla gerçekleşmiş, İstanbul geceleri ve değişen eğlence anlayışı da bu durumun göstergesi olmuştur. Genelde Rus göçmenlerin aktif rol aldığı bu işletmelerde Osmanlı gençleri Ruslara özgü gece hayatı ve eğlencesiyle tanışmıştır.[234] "İstanbul'a dökülmüş olan Beyaz Ruslar hemen bu eğlence yerlerinde vazife almışlardır. Fakat eğlence yerlerini teşvik edenler ve dolduranlar daha çok İngilizler olmuştur."[235]

Rus göçmenlerin toplumun geleneksel tarzına uymayan birçok ahlaki anlayışı işgal yıllarının getirmiş olduğu kontrolsüz ortamda halkın yaşamına kattıkları bir

---

[233] Tülin Aktuzlu, "Willy Sperco'nun Gözüyle İşgal Altındaki İstanbul", *Toplumsal Tarih,* C. 5, S. 30, Haziran 1996, s. 29.
[234] Z. Toprak, "Haraşolar", *İstanbul,* S. 1, 1992, s. 73.
[235] Ş. Rado, *a.g.m.*, s. 16.

gerçektir. Diğer taraftan toplum hayatı ve eğlence kültürü açısından olumlu izler de bırakmışlardır. Gelenler kendi ülkelerinde gördükleri ve yabancı olmadıkları lokanta, bar ve kumarhane gibi yerlerde görev almışlar ya da işletmeciliğini yaparak İstanbul insanının hizmetine sunmuşlardır. Bu arada İstanbul'un ilk barlarını açmışlar ve açtıkları kimi eğlence mekânları da hakikaten kibar sanat mahfilleri olmuştur. [236] " Yine de tüm özentilerine rağmen küçük burjuvadır. Ruslar, kendi alışkanlıklarını, yaşam düzeylerini ve eğlence anlayışlarını bu varolan gece ve gündüz hayatına katarak eğlence mekânlarına daha elit, daha soylu bir çeşni de kazandırmıştır." Aralarında ünlü sanatçılar ve gerçek soylular olduğu gibi İstanbul'da ilk adımlarını atıp sonradan Paris'e ya da başka bir Avrupa ülkesine geçip ünlenenler vardır. 1919-1920 yılları arasında İstanbul'a sığınarak Bahçe Saray barında ilk kez sahneye çıkan Olga Tschekova, 1921'de Almanya'ya geçip burada sinemayı deneyerek, 1930-1950 dönemi Alman sinemasının yıldız oyuncularından biri olmuştur. [237]

Modernleşmeyle birlikte semt ölçeğinde meydana gelen değişmelerden biri de yeni birliktelik mekânlarının açılmasıydı. Bu mekânlar insanların geleneksel dönemde yakınlarıyla birlikte yaptığı dış mekân gezileri yerine kamusal alanda tek başına veya yakınlarıyla birlikte bulunmasını normalleştirmiş ve bunun yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. İstanbul'da bu süreçteki gelişmeler Beyoğlu'nun demografik yapısıyla örtüşecek şekilde başlamış daha sonra bütün kente yayılmıştır.[238]

II. Meşrutiyet'ten sonra hız kazanan yenilikler, Rus ihtilali ve İstanbul'un işgaliyle doruk noktasına çıkmıştır. İstanbul'a gelen Rusların birçok yeniliğe öncülük ettikleri bir gerçektir. Sahip oldukları bilgi, görgü ve becerilerine göre çeşitli işlerde çalışmaya başlayan Ruslar özellikle de eğlence yaşamına yeni renkler katmıştır. Çoğunun konsomatrislik yaptığı yeni eğlence mekânlarında Ruslar oldukça basit işlerde çalışsalar da genel anlamda eğlence kültüründe önemli değişimlere öncülük etmişlerdir. Beyoğlu sokaklarının kadınlı erkekli karışık görüntüsü o dönemde artmış; Ruslar birçok yenilikte moda etkisi yapmıştır. Lokantalar da bu modalardan biridir. Bu lokantalarda hizmet eden Rus kadınları kentin sosyal yaşantısının değişiminde hem kadın hem de

[236] J. Deleon, *a.g.e.*, s. 32.
[237] G. Scognomıllo, *a.g.e.*, s. 54.
[238] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 92.

erkek açısından etkili olmuştur.[239] Kaldırımları Peralı kadınlar, Lenin tarafından ezilmiş Petersburglu kadınlara; Peralı erkekler de, imparatorluğun sayıları hiç de az olmayan işsiz subaylarına terk etmeye başlamıştır. Pera Caddesi'nde bulunan Rus restoranlarında ise kadınların davranışındaki inceliğe hayran kalan pek çok kişinin hesabı ödedikten sonra eğilip onların ellerini öptükleri görülmüştür.[240] Bu çok da alışılmış bir davranış tarzı değildir.

İstanbul Mütarekeyle birlikte gündelik yaşam alanındaki birçok değişimi bir arada yaşamıştır. O vakte kadar denizle birlikte yaşayan deniz hamamlarıyla denize alışan fakat denize oldukça yabancı olan İstanbul halkı, Rus göçmenlerin etkisiyle plaj modasına kapılıp sınırlı oranda da olsa denize girmeye başlamıştır. Denize açıktan girmek, ilk olarak işgal yıllarında yabancı uyruklu askerler ve Beyaz Ruslar tarafından başlatılmıştır. Böylece eskiden meşhur Fülürye'ye tarihi ağaçların altında serinlemek ve memba sularını içmek için gidilirken, Ruslar tarafından plaj olarak kullanılan Fülürye sahilleri zamanla kalabalıklaşmaya başlamıştır. Fülürye adı Rus şivesi ile Florya'ya dönüşürken[241] bu süreçte erkeklerin dahi rahatça denize giremediği bir dönemden, kadınların denize girmeye başladığı ve beraberinde uzun yıllar içerisinde batılılaşma cereyanıyla gelinemedik bir noktaya Rus göçmenlerin etkisiyle kısa bir sürede ulaşılmıştır. Bu şekilde Cumhuriyet'e uzanan süreçte eğlence kültüründeki kadın-erkek ilişkileri anlayışında önemli bir değişim yaşanmıştır.

Beyaz Rusların bir bölümü pastane, kafe ve lokantalarda iş bulmuş hatta yenilerini açmışken bir bölümü de müzik, dans, bale gibi gösteri ve sanat alanlarında yer edinmeye çalışmıştır. 1 Ocak 1922 tarihinde İstanbul'da Rus Ressamlar Birliği'ni kuran ve adları bugüne kadar kalmayan birçok Beyaz Rus ressamın olduğu söylenir. Bunların büyük bölümü İstanbul'un değişik bölgelerini tuallerine yansıtmışlar, empresyonist bir yaklaşımla Haliç, Adalar, Boğaziçi ve Beyoğlu manzaraları çizmişlerdir. [242] İstanbul'da 1920-1924 yılları arasında gösteriler sergileyen Rus bale topluluklarının dekorlarını tasarımlayan Bobritzky'nin yapıtları ise döneminde birer şaheser sayılmıştır. İstanbul'a iltica etmiş bale sanatçıları arasında yer alan Saint Petersburg'daki Maryinsky Tiyatrosu'nda bale öğretmenliği yapmış olan Evgenia

[239] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 92.
[240] T. Aktuzlu, *a.g.m.*, s. 35.
[241] M. Aksel, *a.g.e.*, s. 64.
[242] J. Deleon, *a.g.e.*, s. 53.

Stephanova Vorobyova, İstanbul'a geldiğinde danslı skeçler sahnelemiştir. Eski Yahudi ve Arap danslarına getirdiği özgün yorumlarla Rusya'da ün kazanan Vorobyova, İstanbul sahnelerine ve salonlarına İspanyol, Mısır ve Rus halk danslarını da taşıyarak, öğrencileriyle vals gibi stilize çalışmalar yapmıştır.[243]

Ruslar İstanbul'un sosyal yaşamına çok farklı kanallardan etki etmiştir. Mütareke yıllarında İstanbul'a tombala benzeri birçok kumar oyununu taşımış, çiftetellinin yanında balalaykayı, rakının yanında votkayı, esmerin yanına sarışını getirmiş; diline, eğlence yaşamına kısaca haraşo fırtınası olarak adlandırılan sayısız etkide bulunmuşlardır. [244]

"Haraşo-güzel kelimesini Türkçe'ye soktukları gibi rakının yanına votkayı, kumarın yanına tombalayı, çiftetellinin yanına da balalaykayı getirdiler. Kazaska ile zeybek, sarışın ile esmer yan yana geldi, barış içinde yaşadı. Onlar kendi memleketlerinden kovulmuş, Türkler de kendi memleketlerinde yabancı, küskün. İkisi de istila ordularına düşman. Bütün bunlara rağmen gülmeyi de unutmamışlar. Bu 20-25 bin göçmen kafilesi tombala ile İstanbul'a gece hayatını da getirdiler. Hiçbir şeyi olmayan hiçbir şey kaybetmez fehvasınca bunlar sermayesiz, masrafsız her şeye atılıyorlar, para kazanmak için ince ve uzun düşünmüyorlardı."[245]

Bu şekilde inceliği ve zarafeti çağrıştıran Rus kadınlarının eğlence sektörüne girmesi ilk olarak Beyoğlu'nun eğlence yaşamını canlandırırken, Direklerarası eğlencelerine büyük darbe vurmuştur. Bu dönemin eğlence kültüründe görülen önemli bir özellik; alaturka bir eğlence tarzının yerleşik merkezi olarak kabul gören Direklerarası'nın azalan etkisi karşısında, alafranga eğlencenin yerleşik merkezi olmaya başlayan Beyoğlu'nun eğlence yaşamında daha da fazla ön plana çıkmasıyla belirlenir. Pera'da restoran, kafe ve bahçeler eğlenmeyi düşünen insanlara kapılarını açarken, ünlü Petit Champs'da ağaçların altına toplanmış kalabalığın çoğunu müttefik kuvvetler ve Ruslar oluşturmaktadır. Rus restoranlarına dönüştürülmüş eski meyhanelerin müşterileri de zamanla artmıştır.[246] Bu süreçte Direklerarası'nın eğlence yaşamında önemli bir yer edinen kantocular, Şamramlar, Virjinler, Amelyalar önce sessizce sahneden ayrılmış,

[243] J. Deleon, *a.g.e.*, s. 70.
[244] *a.g.e.*, s. 15.
[245] M. Aksel, *a.g.e.*, s. 64.
[246] T. Aktuzlu, *a.g.m.*, s. 35.

sonra yerlerini zamanla Rus varyetecilere terk etmiştir. Çünkü Mütareke ile birlikte sahnede görülmek istenen yeni bir kadın tipi oluşmuş, Rus varyeteleri bu dönemde büyük ilgi görmeye başlamıştır. Malik Aksel'in bu konuda: "Millî sinemada Rus varyetelerini seyretmek için sıkışıklığı yarmak lazım" derken, "ne de olsa o kapalı devirde ince bir ten fanilası giyip akrobasi hareketleri yapmak görülmemiş bir şey" şeklinde yaptığı değerlendirme ilginçtir.[247]

Ruslar birçok yenilikte moda etkisi yapmışlardır. Genelde duru beyaz tenli, sarı saçlı, mavi gözlü olan bu kadınlar başı açık geziyor, kısa ya da kloş tabir edilen etekler giyiyorlardı. Kimileri çan kesimi adıyla tabir edilen şekilde saçlarını keserken, kimileri de başlarına tülbent sararak Rus başı modasını başlatmıştır. O dönemin Avrupa modasında eteğe takılı sırma püskül, tülden yelek, belden büzülerek düğümlenen ve fiyonk yapılarak sarkıtılan kemer, işlemeli uzun kadife cepken, eteklerde volan ve sim, boyunda fırfır oldukça gözdedir. Bu gibi modalar o dönemde Avrupa görmüş Beyaz Rus aristokratlar tarafından İstanbul'a getirilmiş; bunlar arasında terzilik ya da terzi kalfalığı yapanlar da İstanbul'un varlıklı şık hanımları arasında rağbet görmüşlerdir. Ayrıca, takma ben modasını İstanbul'a yayanlar, dantelli ipek mendillere parfüm damlatma modasını icat edenler ve açıktan ruj kullananlar da Beyaz Ruslardır.[248] Kolay para kazanma yollarından birini de modellik olarak gören Rus kadınlar birçok özellikleri ve rahatlıklarıyla eğlence mekânlarının vazgeçilmezleri arasına girmekle kalmayıp zamanla Sanayi-i Nefise Mektepleri'nin ve ressamların model ihtiyaçlarını da karşılamaya başlamışlardır.[249] Dekolte kıyafetleriyle de dikkat çekmeye başlayan Rus kadınları bu şekilde kıyafet değişiminde etkili olmuş ve böylece geleneksel kıyafetler zaman içerisinde yaşanan değişimle birlikte Batılı kadın giysilerine benzer bir hale gelmeye başlamıştır. İşgal yıllarındaki otorite boşluğu bu anlamda kadınların bazı kazanımlar elde etmelerini de sağlamıştır. Nitekim fakr u zaruret içindeki Rus göçmenlerin geçinme kaygıları kimi kadınlar için özlenilen bir yaşam tarzı olmuştur. Rus başı zamanla başörtüsünün yerini alırken, kadınların saçlarını kestirmesi kısa saç modasına öncülük etmiştir.[250] Böylece Ruslar Cumhuriyet öncesinde Batılı tarzın

[247] M. Aksel, *a.g.e.*, s. 65.
[248] J. Deleon, *a.g.e.*, s. 32.
[249] M. Aksel, *a.g.e.*, s. 68.
[250] Z. Toprak, "Cumhuriyet Erkeğinin Kadın İmgesi", *Toplumsal Tarih,* C. 17, S. 99, Mart 2002, s. 17.

gelişmesinde öncülük ederek Mütareke ile birlikte İstanbul kadınlarını Cumhuriyet devrimlerine hazırlamışlardır.[251]

Diğer taraftan bu kadınların pek çoğu zengin tüccarlarla, mühendislerle, banka ya da gemicilik şirketlerinin müdürleriyle evlenmişler, evlerinde danslı çaylar, balolar, yemekler vererek İstanbul sosyete hayatını da değiştirmişlerdir.[252] Şişli gibi semtlerde salon hayatı giderek revaç bulurken, çarliston, black bottom gibi danslar ilgiyle karşılanmaya başlanmıştır. Boğaz'da kayık sefalarının yerini otomobil gezilerine bıraktığı bir dönemde Büyükada'da dansingde eğlenmek moda halini almıştır. Bu süreçte dansingler zamanla Müslüman kadınların da müdavim olduğu mekânlara dönmüştür.[253] Bütün bu gelişmeler karşısında değişen toplumsal yapının etkisiyle geleneksel dönemden farklılaşan eğlence anlayışı yeni mekân ve tavırlarla toplum hayatında yer edinmeye başlamıştır. Nitekim modernleşme sürecinde yeni yeni açılan lokanta ve pastane gibi yeni birliktelik mekânlarının sayısı zamanla artmıştır. Bu mekânlar Batılı yaşam tarzının toplum hayatına taşınması ve yaygınlaştırılmasında etkili olmuşlardır. [254]

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında Osmanlı toplumuna baktığımızda diğer Müslüman toplumlara nazaran Batı'yla oldukça yakın bir kültürel ilişki içinde olduğunu görüyoruz. Özellikle Batı kültürünü Osmanlı'ya sokma noktasında önemli bir misyon üstlenen Pera'da, kafe ve birahanelerin müşterilerinin çoğunluğunu Türkler oluşturmaktadır. Balolar, eğlence geceleri, karnavallar düzenleniyordu. Alaturka ile alafranga her geçen gün birbirine biraz daha yaklaşırken Batı'da görülen takvim, saat, yazı, kıyafet, hayat tarzı ve gündelik kullanılan eşyaya kadar her şey Cumhuriyet inkılaplarından çok önce Osmanlı'nın bu bölgesinde kendini göstermeye başlamıştır.[255] Bu şekilde değişen toplumsal yapının etkisiyle geleneksel dönemden farklılaşan eğlence anlayışının zamanla yaygınlık kazandığı bir gerçektir.

Ayrıca eğlence yaşamı, İstanbul'un o vakte kadar görmediği geleneksel anlayışından çıkıp dış etkenlerle birlikte sektör haline gelmeye başlamıştır. İstanbul

---

[251] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 69.
[252] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 92.
[253] Z. Toprak, *a.g.m.*, s. 17.
[254] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 93.
[255] M. Belge, *a.g.m.*, s. 844.

sonraki dönemlere örnek olma ve modalara öncülük etme özelliğini Mütareke yıllarında da sürdürmüş; Batılı yaşam tarzının toplum hayatına taşınmasıyla değişen eğlence anlayışı dış tesirlerin etkisiyle ivme kazanarak daha sonraki dönemleri de etki altına almıştır.[256]

[256] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 76.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA İSTANBUL'DA EĞLENCE HAYATI

Eğlence adı verilen etkinlik alanı tarih boyunca her toplumda değiştiği gibi bir toplumdaki eğlence etkinlikleri de zaman içerisinde şekil ve içerik değiştirmiştir.

İnsanlar arası iletişim ve etkileşimin bir türü olan eğlence, toplumsal yapıya göre şekillenir. Sosyo-kültürel normların gösterim alanı ve taşıyıcısı durumunda olan eğlenceler toplum hayatının değişiminde önemli bir etkiye sahiptir. Diğer taraftan sosyo-kültürel yapıda meydana gelen değişmeler de eğlence anlayışının değişiminde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Osmanlı toplumunda Tanzimat sonrası modernleşme sürecinde sosyal hayatın yeniden düzenlenmesinde Avrupaî yaşam tarzı referans olarak kabul edilmiştir. Nitekim Tanzimat da askerî, siyasi ve sosyal alanın Batı ölçülerine göre yeniden tanzimi anlamına gelmektedir.

18. yüzyıldan itibaren sosyal hayatı yeniden biçimlendirmede etkili olan modernleşme, insanın geleneksel dönemde din merkezli olarak şekillendirdiği zihnini, hareketlerini ve dolayısıyla toplumsal alanı kullanma biçimini değiştirmiştir. Modernleşmeyle birlikte toplum hayatını belirleyen siyasi, sosyal ve kültürel yapılar geleneksel dönemden farklı olarak tamamen değişmiştir. Nitekim Osmanlı toplumunda Tanzimat sonrası modernleşme sürecinde sosyal hayatın yeniden düzenlenmesinde Avrupaî yaşam tarzı referans olarak kabul edilmiştir. Bu kabulleri yaşama biçimine geçirenler ise öncelikle saray ve üst tabaka aileleri olurken bu dönemde Avrupaî yaşam tarzının şehir ölçeğindeki karşılığı da İstanbul'da meydana gelen değişmeler olmuştur. Böylece değişen toplumsal yapının etkisiyle geleneksel dönemden farklılaşan eğlence

anlayışı yeni mekân ve tavırlarla toplum hayatında yer almaya başlamıştır.[257] Diğer taraftan Osmanlı toplumunun 18. yüzyıldan itibaren geçirdiği değişimler, "Batılı" denebilecek bir toplumla da sonuçlanmamıştır. Ancak o zamana kadar insanların hayat ve düşüncelerinde belirli olan kavramlarda da köklü değişmeler olmuştur.[258]

Avrupaî yaşam tarzının Osmanlı toplumundaki karşılığı şehirli insanların yaşama biçiminde meydana gelen değişmeleri ifade eder. Bu gelişmelerin toplumsal değişim olarak ele alınması ve daha sonraki süreçlere etki etmesi zamanla Cumhuriyet'le birlikte ülke geneline yaygınlaşmasıyla mümkün olmuştur.

Cumhuriyet döneminde Avrupa yaşam biçiminin ülke genelinde toplum hayatını belirlemesi noktasında ciddi yapısal dönüşümler gerçekleştirilmiştir. Nitekim Batı'yla kurulan ilişkilerle birlikte toplum hayatında yaşanan sürekli değişimler Cumhuriyet'le birlikte daha radikal bir nitelik kazanmıştır. Bu anlamda devrimler özellikle önemlidir. Bu dönemdeki önemli gelişmeler ülke insanının gündelik yaşamının önceki dönemlerden farklı olarak yeniden şekillendirilmesi ve belirlenmesini gerekli kılmıştır. Bu çerçevede Cumhuriyet eğlence hayatı için de yeni anlayışlar öngörmüştür. Ve bu dönemde değişen eğlence anlayışı toplumsal değişmenin de birebir karşılığı olmuştur. Nitekim Cumhuriyet'in ilanından sonra, eğlence yaşamındaki batılılaşma süreci zaman zaman üstten de zorlanarak hızlandırılmıştır.[259]

İnsanı kolay ve hızlı bir şekilde etkileyerek değiştiren ve dolayısıyla toplumsal değişime ivme kazandıran etkenlerden biri de eğlence anlayışının değişimidir. Toplum yaşamında batılılaşma hareketinin başlamasıyla birlikte eğlence yaşamının da Batı normlarına göre yeniden belirlenmesi ise toplum hayatını; kadının konumu, birliktelikler, kıyafet, davranış vs. birçok açıdan etkilemiştir.[260]

---

[257] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 17.
[258] M. Belge, "Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma", s. 261.
[259] "Eğlence Hayatı", s.143.
[260] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 140.

1. Yeni Rejimin Kültür Politikaları, Toplum Hayatında Etkili Olan Devrimler ve Değişen Eğlence Anlayışı

1.1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçerken aşağı yukarı II. Meşrutiyet'ten 1930'lu yıllara kadar olan dönem, Türk toplumu için köklü değişimlerin yaşandığı önemli yıllar olarak kabul edilir. İmparatorluktan laik Cumhuriyet'e dönüşüm, her kesimde ve günlük yaşam alanında önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Devrimsel denebilecek bu değişimler, ülke insanının gündelik yaşamının önceki dönemlerden farklı olarak yeniden şekillenmesi ve belirlenmesini gerekli kılmıştır. Nitekim eski ile yeninin fark edilemeyecek şekilde birbirine karıştığı bu süreçte, Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Avrupa'nın toplumsal ve fikirsel oluşumuna erişmeyi hedef olarak gören yeni bir yaklaşım sürecine girilmiştir.[261]

Cumhuriyet dönemindeki değişmelerin en önemli özelliği Tanzimat hatta daha öncesinden başlayan değişimlerin, bir batılılaşma programı çerçevesinde bütünleştirilmesidir. Yeni bir devlet ve toplum yapısı oluşturma çabaları bu dönemde toplum hayatında kısa bir sürede köklü değişimler oluşturacak inkılapların hayata geçirilmesini sağlamıştır. Yeni devletin kurulma aşamasında en önemli konuların başında yer alan ve ıslahattan inkılaba geçişte, batılılaşma hamlelerinin belki de en önemlisi olan yönetim şeklindeki değişiklik düşüncesidir. Yeni kurulan Millet Meclisi'nin kabul ettiği ilk anayasada hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete verilmesi maddesi, ardından saltanatın kaldırılması ve nihayet Cumhuriyet'in ilanı ile sonuçlanan yeni bir batılılaşma dönemi başlamıştır.[262]

Batılılaşma Türkiye tarihinin Cumhuriyet döneminde başlamamış; bundan çok öncesinden süregelen bir yöneliş olmuştur. Toplum hayatının önemli ve belirleyici bir parçası haline gelen bu yöneliş, Cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve bazı bakımlardan en köklü gelişmesini bu dönemde göstermiştir.[263]

---

[261] Ş. Mardin, *Türk Modernleşmesi,* İstanbul 1999, s. 9.
[262] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 106-107.
[263] M. Belge, *a.g.m.*, s. 260.

Osmanlı modernleşme sürecinde batılılaşma, temelde savaşçı bir toplumun, karşısındaki askerî rakiplerinin teknik üstünlüğünün bilincine varmasının bir sonucu olmuştur. Burada istenen Batı ile aynı teknik düzeye yükselerek askerî üstünlüğü yeniden ele almaktır. Böylece batılılaşma bir devlet politikası olarak benimsenmiştir. Bununla birlikte Cumhuriyet'e kadar olan dönemde batılılaşmanın amacı, sınırları ve niteliği üzerine yapılan tartışmalara bakıldığında, Osmanlı aydın ve devlet adamlarının özellikle kültürel alanda geleneksel kimliklerini ve ahlak değerlerini korumak istedikleri, batılılaşmayı maddi hayat ve teknolojiyle sınırlı tutmaya çalıştıkları görülmüştür. Cumhuriyet idaresi ise bu noktada Osmanlı düşüncesinden önemli bir kopma gerçekleştirmiştir. Nitekim Cumhuriyet'i kuranlar Osmanlı batılılaşmasının yetersiz olduğunu ve bu nedenle hedefe ulaşılamadığını düşünmüşlerdir. Bu çerçevede Cumhuriyet boyunca radikalleştirilen batılılaşma politikaları, Cumhuriyet rejiminin temel direği olmuştur. [264]

Bu dönemi, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinden ayıran en önemli özellik, geleneksel İslam-Osmanlı anlayışı yerine alternatif olarak ulus egemenliği ve bağımsızlık ilkesinin ön plana çıkarılmasıdır. Nitekim Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında bu amaçla yapılan radikal devrimler bu düşüncenin özlem olarak kalmak yerine hayata geçirilmesine kapı aralayan zorunlu değişimler olarak görülmüştür. [265]

Cumhuriyet dönemi reformları, bir yeni yöneliş devrimi olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde Batılı seviyeyi yakalama adına iki önemli yol izlenmiştir. İlki geleneksel yapının ortadan kalkması; ikincisi ise onların yerine uygun kurumları yerleştirerek yeni yapılanmalarla modern bir toplum oluşturmaktır. Bu çerçevede Cumhuriyet'le birlikte batılılaşma yolunda ortaya konan görüşlerin artık devleti kurtarma gibi bir bakış açısından çıkıp yeni bir toplumsal yaşam oluşturabilme amacıyla ortaya atıldığı görülmektedir. Bu dönemde devlet kurtarma düşüncesinden, muasır medeniyet seviyesine doğru toplumsal ilerleme hedeflenmiştir.[266]

Cumhuriyet batılılaşmasındaki inkılap anlayışı, mevcut müesseseleri zorla değiştirme ve toplumu geri bırakmış müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek

---

[264] M. Belge, *a.g.m.*, s. 260.
[265] S. Beyoğlu, "Türk Devrim Tarihinin Tanzimat Dönemi ile Başlatılması Gerekir", *Açılım*, S. 6, Nisan-Mayıs 1999, s.30-31.
[266] Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi,* İstanbul 1995, s.132.

medeni icaplara göre ilerlemesini sağlayacak yeni müesseseler koymak olarak tanımlanır.[267] Bu açıdan Cumhuriyet dönemi batılılaşma hareketleri, önceki dönemlerin toplumda hissedilen aksaklıkları tamamlamaya yönelik ıslahat hareketlerinden ayrılarak yerini topyekûn bir medeniyet ve kültür değişimini hedefleyen inkılap ve ihtilal kavramlarına bırakmıştır. Batılılaşma bu dönemde artık bir amaç olmaktan çıkmış, bir hareket ve başlangıç noktası olmaya başlamıştır.[268]

Sonuçta Cumhuriyet'le birlikte hız kazanan reformlarla Osmanlı Devleti'nin yüz seneyi aşkın bir süredir gerçekleştirmeye çalıştığı dönüşüm bu dönemde hayata geçirilme imkânı bulmuş; bir taraftan sosyal hayatta köklü değişimler büyük bir kararlılıkla gerçekleştirilirken bu hareketin siyasal ifadesi 1924 yılından sonra farklılaşma ile birlikte daha kararlı bir hal alarak iyice pekişmiştir. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti'nin en demokratik meclisi olan ilk meclis, yerini çok daha farklı bir yapıya bırakırken hız kazanan devrimlerde "ne kadar batılılaşırsak o kadar modernleşiriz" düşüncesi batılılaşma hareketlerine yön vermeye başlamıştır.[269] Nitekim hedefin toplumda kurulacak insani ilişkilerden çok maddi kalkınma düzeyi çerçevesinde tanımlanma özelliği değişmese de Cumhuriyet döneminde batılılaşmanın kapsamı eskiye oranla çok daha geniş çizilmiştir. [270]

Batılılaşma, Cumhuriyet'le birlikte toplumsal alanın her safhasında görünür olmuş, muhalif tavırların ortaya çıkması etkin tedbirlerle önlenmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet iradesi kendini saltanattan ayrıştırırken toplumsal alanı daha yakın ve etkili bir kontrolle belirlemeyi hedeflemiştir. Cumhuriyet, toplumsal alanın nasıl kullanılacağını belirlemede topluma yabancı olabilecek tavır alışları bir anlamda zorunlu hale getirmekte de tereddüt etmemiştir. Bu anlamda Cumhuriyet modernleşmesi Osmanlı modernleşmesinden daha etkili olurken toplum hayatındaki sosyo-kültürel değişmelerde gerginlik alanlarını koruyarak aynı zamanda topluma yabancılaşmaların yaşanmasında da etkili olmuştur.[271]

---

[267] Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara 1968, s.259.
[268] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 106.
[269] *a.g.e.*, s. 81-82.
[270] M. Belge, *a.g.m.*, s. 260.
[271] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 58-59.

Böylece modern hayatın batılılaşma için öngördüğü öğeler büyük bir hızla yaygınlaşmaya başlamış; kılık-kıyafette değişim ve eğlence yaşamında yeni sosyal etkinlik mekânlarıyla yeni anlayışları öngören modernleşme, büyük oranda doğal sürecinde varlıklı ailelerden başlayarak alt tabakalara doğru inmeye başlamıştır. Bu süreçte toplum hayatının değişimini öngören reformlarla yeni bir düzen oluşturulmuş, Cumhuriyet Türkiye'sinde Osmanlı Devleti'nden kalma bazı temel yapısal unsurlar değişerek yerini Batı uygarlığını hedef alan bir devlet politikasına bırakmıştır. Cumhuriyet inkılaplarının hedefi gerçekte; bütün örf-âdet, gelenek ve müesseseleriyle topyekûn bir değişimin Batı bilimi ile desteklendiği bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır. Bütün inkılapların kültürel alandaki hedeflerinin başında ise toplum ve devleti laikleştirmek ve toplum hayatında asırlardır hâkim olan din eksenli hayatı dünyevileştirmek olduğu söylenebilir. [272]

Bu dönemdeki yeni program çerçevesinde batılılaşmanın özellikle kültürel alanda gerçekleşmesi istenmiş; kılık kıyafet ve takvim gibi değişikliklerle, Batılı bir hayat tarzının kurulması umulmuştur. Gerçekleştirilen inkılaplarla, II. Mahmut'tan beri yapılması planlanan devrimler yapılarak toplum hayatını doğrudan etkileyen siyasi, ekonomik ve kültürel alanda önemli değişimler gerçekleştirilmiştir. Yapılan değişikliklerle Batılı yaşam tarzının yukarıdan aşağıya doğru benimsetilmesi hedeflenmiştir.[273] Bu süreçte yeni bir insan tipinin ortaya çıkması doğal bir gelişim olarak görülmüştür. Nitekim Cumhuriyet'le birlikte başlayan köklü değişiklikler özellikle toplumsal yaşamı hızla batılılaştırmayı amaçlarken, geleneksel kültür ve yaşam tarzı özellikle büyük kentlerde hemen bütünüyle terk edilmeye başlanmıştır.[274]

Sonuçta toplum hayatını etkileyen hızlı ve radikal devrimler sonucu 1920'li yıllara gelindiğinde artık etkilenilen Avrupa'nın tesirini gündelik yaşamın her alanında görmek mümkün olmaya başlamıştır. Çünkü toplum hayatında Avrupaî düzene ilişkin en dikkate değer yenilikler bu dönemde yapılmıştır. Toplum büyük bir değişme projesinin içine girmiş; değişen çok şey gibi hayata bakış açısı ve gündelik hayattaki alışkanlıklar da zaman içerisinde değişmeye başlamıştır. Bu süreçteki gelişmeler, öncelikle Cumhuriyet'in elit ailelerini etkilerken dönemin bürokrat ailelerinin birbirini

[272] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 108.
[273] M. Belge, *a.g.m.*, s. 260.
[274] N. Sakaoğlu-N. Akbayar, *a.g.e.*, s. 90.

yakından tanıması, hafta sonlarında yapılacak eğlence etkinliklerinde toplu hareket edilmesi dönemin dikkat çekici gelişmeleri olmaya başlamıştır. Bürokrat ailelerin düzenledikleri kabul günlerinin Cumhuriyet döneminde yaygınlaşması siyasi yapının sosyal hayatın değişimindeki etkisini gösteren güzel bir örnektir. Bu anlamda Cumhuriyet modernleşmesinin sosyal hayatı Batılı ölçülerde yeniden düzenlerken ve topluma doğru yaygınlaşmasını hedeflerken bürokrat ailelerden azami ölçüde yararlandığını söyleyebiliriz.[275]

Bu dönemde meydana gelen bir başka değişim de, siyasi alandaki gelişmelerle birlikte mübadele sonucu toplumsal alanda farklı dine mensup azınlıkların mevcudiyetlerinin azalmasıdır. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Osmanlı döneminden farklı olarak toplum hayatında aynı dinî kökene sahip insanların çoğunlukta olduğu daha homojen bir yapıya geçildiğini göstermesi açısında dikkat çekici bir değişme olmuştur.[276]

Osmanlı İmparatorluk düzeninde yaşayan Müslüman Türk nüfusun gündelik hayat düzeyinde Batılı biçimlere alışmasının kademeleri vardı. Önemli etmenlerden biri, yine aynı düzen içinde yaşayan azınlıklar olmuştur. Bunlar, -Rum, Ermeni, Musevi ve çeşitli Balkan ülkelerinin halkları- Batılı yaşama biçimlerine Müslüman-Türk nüfustan daha açık olmuşlardır. Bu şekilde batılılaşma ile çok yakın ilişki kurmayan Müslüman Türk kesimler de gündelik hayat düzeyinde batılılığın çeşitli biçimleriyle karşılaşmış ve zaman içinde bunlardan bazılarını benimsemiştir.[277]

Cumhuriyet döneminde ülke sınırlarının daralması, mübadele ve buna benzer çeşitli olaylar sonucunda Türkiye'de Batılı hayat biçimlerini yayan ara kademe olan azınlıklar iyice azalmıştır. Buna karşılık, devletin resmî politikası, balolardan operetlere kıyafetten yeme içme kültürüne kadar, Batılı hayat öğelerini en küçük yerleşim birimlerine kadar ulaştırmayı hedeflemiştir.[278] Bu şekilde, Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecinde Batı'nın üretim biçimleriyle birlikte ürünleri ve yaşama biçimleri de toplum hayatına yerleşmeye başlamıştır. Bu süreçte Batı'ya özgü öğelerin zamanla daha çok ağırlık kazandığı bir gerçektir.

---

[275] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 60.
[276] *a.g.e.*, s. 106.
[277] M. Belge, *a.g.m.*, s.262.
[278] *gös. yer.*

1.2. Eğlence Yaşamı

Cumhuriyet döneminde batılılaşma eğilimi içerisinde iktidarın dayanak noktası halkta aranmıştır. TBMM içinde yer alan fikir çeşitliliği milliyetçi bir amaç uğruna halkı birleştirmeyi hedeflemiştir. Bu süreçte politik kurumların Batı'dan alınması kararlaştırılmış; böylece, batılılaşma üzerinde en fazla durulan konulardan biri olmuştur. Bu dönemde ortaya atılan tezlerin Batı uygarlığının bir bütün olarak ve bazı yönleriyle alınması gerektiği noktalarında odaklandığı görülür. Hedefe ulaşmak için batılılaşma bir lüks değil ama bir yaşam tarzı ve gelişmişlik ilkesi olarak benimsenmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren modernleşmenin daha çok batılılaşma-muasırlaşma şeklinde algılandığını özellikle belirtmek gerekir. Bununla birlikte Cumhuriyet'in medeniyet projesi, sadece devletin yapısını değiştirmekle kalmamış, bunun yanında insanların yaşam biçimleri, davranış şekilleri ve gündelik yaşamdaki alışkanlıklarına kadar her alana müdahil olma ve nüfuz etme isteğini de taşımıştır. [279] Yapılan değişikliklerle Batılı yaşam tarzının yukarıdan aşağıya doğru benimsetilmesi hedeflenmiştir. Bu süreçte gerçekleştirilen radikal reformlar ise Türk toplumunu Batı medeniyeti içerisine dâhil etmek için ne gerekiyorsa yapmayı öngörür. [280]

Nitekim Cumhuriyet eğlence hayatı için de yeni anlayışları öngörmüştür. Cumhuriyet modernleşmesinde eğlence anlayışı hem şekil hem de içerik açısından değişmiştir. Öncelikle eğlence toplumsal yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu gelişme eğlencenin Osmanlı döneminden farklı olarak pratik, herkese ait bir düzeye indirgenmesine neden olmuş ve dolayısıyla herkesin katılımına açık olması sürecini başlatmıştır. Batı tarzı eğlenceler –balo, dans, kadın/erkek birlikteliği- Cumhuriyet'in siyasal ve toplumsal değişiminin en güçlü gösterim alanlarıdır. Cumhuriyet baloları, siyasal elitlerin en medeni buluşma yerleri olurken okullara konan dans dersleri ise toplum hayatının geleceğe dönük yüzünde Batılı eğlenme biçimlerine yapılan referansları gösterir.[281] Bu süreçte resim, heykel, müzik gibi sanat dalları ile güzellik yarışmaları ve yeni sosyal etkinlik mekânlarıyla toplumsal aktiviteler çağdaş Batılı

[279] Nilüfer Göle, *Modern Mahrem,* İstanbul 1991, s. 48-77.
[280] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 106.
[281] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 61-62.

örneklerinde olduğu gibi modernleşme sürecinde Cumhuriyet'le birlikte yaşanan ve hız kazanan değişimler olmaya başlamıştır.[282]

Eğlencenin toplumsal yaygınlık kazanmaya başladığı Cumhuriyet'in ilk dönemi denilebilecek 1923-1938 arası dönemde yani Cumhuriyet'in Atatürklü yıllarında İstanbul halkının başlıca eğlencesi eğlenceyi kitleselleştiren tiyatro ve sinema olmuştur. Sayıları azalsa da gazinolar, barlar, içkili lokantalar, meyhaneler, bahçeler yine faaliyettedir. Halk bu dönemde artık kaçgöçün kalktığı plajlara akın edip, sulara, Çamlıca, Yuşa, Ada gezmelerine, kır eğlencelerine gidiyor, genç kuşak dans salonlarına koşup günün modası olan fokstrot, çarliston, tango gibi dansları öğrenmeye çalışıyordu.[283] Bir süre sonra perdeler kaldırılarak tramvaylarda da kadın/erkek ayrı oturma geleneğine son verilmişti. Artık kadın erkek aynı mekânlarda görülmeye başlamış, kahvehanelerde erkek egemen olsa da muhallebici dükkânlarında kadınlar erkeklerle birlikte aynı masayı paylaşmaya başlamıştır. Şişli gibi sosyetik semtlerde salon hayatı gittikçe revaç bulurken çarliston, black bottom gibi danslar İstanbul gençlerinin el ele tutuşmasına vesile olmuş; Boğaz'daki kayık sefalarının yerini otomobil gezilerine bıraktığı bir dönemde Büyükada'da "dansing"de eğlenmek zamanla moda halini almıştır.[284] Bu döneme ait yeni gelişmeler sosyal alana ait tavır alışları etkilerken, toplum hayatında da geleneksel dönemden farklı etkinlikler ön plana çıkmıştır.

1.2.1. İstanbul ve Eğlence Yaşamı

Bu dönemde de İstanbul yine ülkenin en büyük kenti; ticaret, sanayi ve kültür merkezidir ama yeni rejimin gözü yaratmayı amaçladığı yeni toplumsal yapının da merkezi olarak gördüğü Ankara'ya kaymıştır. Her türlü yatırım Ankara'ya yöneltilirken İstanbul Mütareke yıllarından devraldığı dışı görkemli ama içi harap bir dekora sahip olarak yaşamaktadır.[285]

Bu süreçte kent halkı için, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması, yaklaşık altı yüzyıl boyunca çok önemli bir rol oynayan bir başkentin de yitirilmesi anlamına

[282] İ. Özer, *a.g.m.*, s. 156.
[283] N. Sakaoğlu-N. Akbayar, *a.g.e.*, s. 90.
[284] Z. Toprak, *a.g.m.*, s. 17.
[285] N. Sakaoğlu- N. Akbayar, *a.g.e.*, s. 90.

geliyordu. 6 Ekim 1923'te, Türk birliklerinin; İtilaf Devletleri kuvvetlerinin, Osmanlı hanedanının ve birçok azınlığın kısa süre önce terk ettikleri İstanbul'a girmelerinin ardından, eski Osmanlı başkenti siyasal rolünü Ankara'ya devretmiştir. Başkentin Ankara'ya taşınmasını izleyen yıllarda, bakanlıklar ve önemli devlet daireleri de zamanla, Mustafa Kemal'in modern bir başkent yaratmak için gücünü harcadığı Ankara'ya taşınmıştır. Son olarak yabancı büyükelçilikler de Ankara'ya taşınırken, İstanbul'a bu dönemde bazı basit eklemeler yapılmakla yetinilmiştir.[286]

Bununla birlikte yeni rejimin kurtuluş yolunu batılılaşmada gördüğü bir ortamda batılılaşma kentsel yaşam ve çağdaşlaşmayla da eşdeğer görülmeye başlamıştır. Bu nedenle Batı kentlerine ait her şeyi transfer etme düşüncesi ön plana çıkmaya başlarken 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte kentsel anlamda batılılaşma konusu önemli meselelerin başında gelmekteydi. Yeni Cumhuriyet'in asıl dikkatini yoğunlaştırdığı Ankara'nın imarı bu süreçte önemli bir yer tutuyordu. Nitekim öncelikle bu bir başkent yaratma süreciydi. Bu anlamda güçlü bir milliyetçi söylemin, kozmopolit bir geleneğe sahip ve uluslararası ticaret sistemine entegre sahil kentlerine merkez olarak örgütlenemeyeceği anlayışından hareketle Ankara, başkent seçilmiştir. Eskinin başkenti İstanbul ise bu süreçte bir bakıma unutulmuşluğu, ikinci plana itilmişliği yaşamaktadır. Ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarında; kamusal alanın batılılaşma/modernleşme projesine uygun tercihler yapması şehircilik tartışmalarına da yansıyacaktır. Nitekim 1930-1940 arasında İstanbul'a ilişkin olarak bir dizi idari ve kentsel planlamaya yönelik kararın uygulamaya konulduğu görülür. [287]

İstanbul bu dönemde başkent olma özelliğini kaybetse de değişimin öncüsü ve bir anlamda belirleyicisi olma özelliğini korumuştur. Batılılaşmaya ait ilkler hep İstanbul'da yapılırken, yeni eğlence mekânları; tiyatrolar, revüler, balolar, gazinolar, sinemalar vs. ilk olarak İstanbul'da görülmüştür. Şehir, siyasal otoritesini kaybetmekle birlikte ülkenin en azından büyük bir düşünce ve sanat merkezi olma özelliğini devam ettirmiştir. Üstelik Ankara'nın bu ilk aşamada henüz İstanbul ile rekabet olanaklarından yoksun olduğu değerlendirmeleri de yapılmaktadır.[288]

---

[286] Robert Mantran, *İstanbul Tarihi,* çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2001, s. 305.
[287] Ömer Turan, " 1930'lardaki Şehircilik Tartışmaları: Cumhuriyetin Kamusal Alanını Oluşturması", *Toplumsal Tarih,* C. 15, S. 85, Ocak 2001, s. 53-54.
[288] R. Mantran, *a.g.e.*, s. 311-312.

Diğer taraftan İstanbul henüz Ankara'ya ve yeni rejime karşı muhalefetin merkezi olarak görülmektedir. Büyükşehir, başkent olma özelliğini Ankara'ya devrettikten sonra Ankara kaynaklı ideolojilere karşı bir muhalefet oluşmaya başlamıştır. Üstelik bu muhalefetin yalnız politik değil kültürel alanda da yaşandığı görülecektir. Yeni program çerçevesinde batılılaşmanın yönünü özellikle kültürel alana kaydırmak isteyen Mustafa Kemal Paşa'nın uzunca bir dönem İstanbul'a uğramaması, bir tepki olarak yorumlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa 1927 yılına kadar İstanbul'a uğramamıştır. Bu durumun temel nedeni İstanbul'un işgal yıllarındaki tutumu kadar 1922-1925 yılları arasında şehrin Cumhuriyet hükümetine karşı izlediği muhalif tavır olarak değerlendirilir. Mustafa Kemal bu zaman zarfında İstanbul'u ziyaret etmesi için kendisine yapılan tüm davetleri geri çevirmiştir.[289] Bununla birlikte İstanbul yeni rejimin reformlarının benimsenmesi noktasında büyük önem taşımaktadır. Gerek aydınlar ve iş gücü gerekse de basının gücü İstanbul'daydı. Bu sebeple inkılapların ülke genelinde başarıya ulaşmasının yolu bir yönüyle İstanbul'dan geçiyordu. Nitekim tekke ve zaviyelerin kapatılıp kıyafette köklü değişimlerin yapıldığı bir dönemde gözle görülür en büyük değişimler İstanbul'da yaşanmıştır. Dönemin İstanbul basını da devletin gücünün farkına varmış, başlangıçta biraz tereddüt gösterse de zamanla devrimleri destekler bir pozisyon içine girmeye başlamıştır.[290]

Aynı dönemde İstanbul'un göçler sonucu Türkleşmesi ve siyasi yapının millî-ulus devlet şekline dönüşmesi de yeni sosyal gelişmelere zemin hazırlamıştır.[291] Nitekim erken Cumhuriyet döneminden ulus devlet sürecine geçiş, beraberinde yeni bir yaşam tarzı ve boş zamanı değerlendirme şekillerinde bir farklılaşma getirmiştir.

1 Temmuz 1927'de Mustafa Kemal Paşa'nın 1919'da terk ettiği şehre tekrar geri dönmesi ise İstanbul için yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Kurtuluş Savaşı sonrasında Gazi'nin İstanbul'a bu ilk gelişine halkın ve basının ilgisi oldukça yoğun olmuştur. 30 Eylül 1927 tarihine kadar İstanbul'da kalan Gazi, burada Moda

---

[289] Nevin Yurdsever Ateş, "Mustafa Kemal'in İstanbul Ziyaretinin Yankıları", *İstanbul,* S. 36, Ocak 2001, s. 42.

[290] İ. Ortaylı, *a.g.e.*, s.172.

[291] Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan ve ancak millî devletin kuruluş sürecinde elle tutulur bir biçimde ortaya çıkan Türkleştirme politikaları, toplum hayatının her alanında (değişiminde/değiştirilmesinde) etkili olmuştur. Nitekim bu dönemde Türk milliyetçiliği, kültürel bir ideali ve birliğin temelini oluşturacak bir yaşam felsefesini temsil etmiştir. Ayhan Aktar, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Uygulanan Türkleştirme Politikaları" , *Tarih ve Toplum,* C. 26, S. 156, Aralık 1996, s. 324-325.

deniz yarışlarını izlemiş ve balolara katılmıştır. Mustafa Kemal'in 5 Haziran - 14 Eylül 1928 tarihleri arasındaki ikinci İstanbul ziyareti ise yeni rejimin en kalıcı ve köklü yeniliklerinden harf devrimine tanık olmuştur. Yaz boyunca İstanbul'un sorunlarıyla ilgilenen Mustafa Kemal, 9 Ağustos günü Sarayburnu Parkı'ndaki Cumhuriyet Halk Fırkası müsameresini izlemiş, Mısırlı şarkıcı Münire el-Mehdiyye'yi ve Türk kadın şarkıcıları dinlemiştir.[292]

Yeni program çerçevesinde Mustafa Kemal Paşa batılılaşmanın yönünü özellikle kültürel alana kaydırmak istemiştir. Onun siyasal programında Türk toplumunu Batılı milletler seviyesine çıkarmak ve medeni bir toplum oluşturmak bulunmaktadır. Bu durum Türk toplumunu batılılaştırma ve modernleştirme anlamına gelir. Ancak Mustafa Kemal bu durumu batılılaşma olarak ifade etmemiş çoğunlukla, "medenileşme" şeklinde algılamıştır. Çünkü ona göre, medeniyet yolunda ilerlemek bir ölüm kalım meselesidir. Bunun için de yeniliklere açık olmak gereklidir. Bu noktada Mustafa Kemal son derece radikal bir inkılapçı/yenilikçidir.[293] O, "Türk milletinin gelişmesine asırlardan beri karşı koyan engelleri kaldırmak ve genel hayata çağdaş medeniyetin kanunlarını ve vasıtalarını vermek için sarf ettiğimiz çalışmanın, milletin umumi tasvibini kazandığı muhakkaktır"[294] sözleriyle de medeniyete ulaşmanın önünde oluşabilecek engellerin bertaraf edilmesi gerekliliğini dile getirmiştir. Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra yeni bir devlet ve toplum yapısı oluşturma çabasıyla toplum hayatında kısa bir sürede gerçekleşecek inkılapları hayata geçirmiştir. Mustafa Kemal modernleşmeyi yalnız maddi ve teknik unsurlarla sınırlı tutmayıp bütün bir dünya görüşünde topyekûn bir değişim olarak ifade etmiştir.[295] Nitekim onun siyasal programındaki inkılap anlayışı yalnız devletin şeklini değiştirmekle kalmayıp toplumun siyasi, sosyal ve iktisadi kurumlarının da zorla, kısa bir zamanda devrilerek yerlerine yeni şekil ve mahiyette kurumların ihdas edilmesini gerekli kılmıştır.[296]

---

[292] N. Sakaoğlu, "Atatürk ve İstanbul", *DBİA,* C. 1, İstanbul 1993, s. 390.
[293] Mustafa Budak, "Modernleşme Açısından Atatürk'ün Osmanlı Tarihi ve Islahatlarını Eleştirisi", *İlmî Araştımalar 4,* İstanbul 1997, s. 56.
[294] Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I,* der: Nimet Unan, Ankara 1945, s. 332.
[295] Halil İnalcık, "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", *Türk Tarih Kurumu Yıllık Konferansları, I, Atatürk Konferansları,* Ankara 1964, s. 190.
[296] Enver Ziya Karal, "Türk İnkılabının Mahiyeti ve Önemi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Dergisi, I,* İstanbul 1937, s. 128.

Cumhuriyet modernleşmesindeki bu radikal yaklaşım, izlenen metodun yanı sıra dünya görüşünde ortaya çıkan bir farklılaşmanın da sonucu olmuştur. Genel olarak modernleşme, Batı dışı gelişmemiş toplumların, gelişmiş Batı toplumlarının her yönden gelişmişlik düzeylerine ulaşma çabasının adıdır. Doğal olarak bu düşünce, bir taraftan Batı dışı toplumların Batı karşısında bulundukları mevcut durumu gösterirken, diğer taraftan da bir değer yargısı halinde Batı'nın üstünlüğüne işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle Batı Avrupa'nın dört beş yüzyıl içinde geçirdiği Rönesans, aydınlanma ve sanayi devrimi gibi değişmelerden sonra Batı'nın ulaştığı aşamaya Batı dışı toplumların da adeta sıçrama yaparak ulaşma gayretidir.[297] Bu gayret modernleşmenin medeniyet değişikliği şeklinde algılanmasını sağlamış, çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmayı tek hedef haline getirmiştir. Cumhuriyet modernleşmesinin taşıdığı bu radikal nitelik bütün bir dünya görüşünde esaslı bir değişmeyi ifade etmektedir.[298] Türk inkılabını, Doğu medeniyetinden Batı medeniyetine geçişin bir ifadesi olarak gören bu anlayış Batı'dan geniş boyutlu bir resepsiyon hareketini de gerekli kılmıştır.[299] Ne var ki bu değişmenin toplumun değer yargılarını etkilemesi kaçınılmazdır. Sonuçta değişen toplumsal yapının etkisiyle önceki dönemlerden farklılaşan eğlence anlayışı da yeni mekân ve tavırlarla toplum hayatında yer edinmeye başlamıştır. Nitekim sosyal değişme kendini ilk olarak eğlence alanında toplum hayatına dâhil etmektedir.

1920'li yıllara gelindiğinde etkilenilen Avrupa'nın tesirini gündelik yaşamın her alanında görmek mümkün olmaya başlamıştır. Cumhuriyet'in öngördüğü yeni yaşam tarzları İstanbul'da kendini göstermeye başlamıştır. Yeni tarz alışkanlıklar, kongre ve balolarla açılan yeni sosyal etkinlik mekânları birbirini izlemiş; İstanbul artık Türkiye'nin yazlık başkenti olmuştur. Büyük şehrin eğlence hayatı ve kültürel faaliyetlerinde değişim kendini hissettirmeye başlamıştır. Cumhuriyet'in resmî kültürü bütün kurumsallaşmalarıyla Ankara'da oluşturulurken İstanbul, batılılaşan bir yaşam ve arabeskleşen bir Osmanlı kültürünü bir arada sürdürmeye başlamıştır. Yeni tarz eğlence alışkanlıkları ve yeni sosyal etkinlik mekânları olan sinemalar, kafeşantanlar, pastane, bar ve restoranlar yanında alaturka saz birlikte görünmekteydi. İstanbul; gelenekleri,

[297] M. Budak, *a.g.m.*, s. 55.
[298] H. İnalcık, *a.g.e.*, s. 190.
[299] T. Z. Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri,* İstanbul 1960, s. 127.

düşünce hayatı ve kültürel faaliyetleriyle Osmanlı ile yeni rejimin kaynaştığı bir mekân haline dönüşmüştü.[300]

Bu dönemde meydana gelen önemli bir değişim de, siyasi alandaki gelişmelerle birlikte mübadele sonucu toplumsal alanda farklı dine mensup azınlıkların mevcudiyetlerinin azalması olmuştur. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Osmanlı döneminden farklı olarak aynı dinî kökene sahip insanların çoğunlukta olduğu daha homojen bir yapıya geçildiğini göstermesi açısından dikkat çekici bir değişmedir. Bu gelişme sosyal hayatta din eksenli olacak bir ayrışmayı engellerken Cumhuriyet dönemindeki yeni gelişmeler de sosyal alana ait tavır alışları etkilemiş ve toplum hayatında geleneksel dönemden farklı etkinlikleri ön plana çıkarmıştır. Bu anlamda gündelik yaşama ait sosyal etkinlikler çeşitlenirken eğlence anlayışı da içerik ve şekil açısından değişmeye başlamıştır.

Cumhuriyet'le birlikte öncelikle başkentte başlatılan balolar toplumu Batı tarzı bir hayata alıştırma amacını güdüyordu. Politik anlamda önce kadroların bu balolarda bulunması, modern Batı danslarını öğrenip yapması ve böylece topluma örnek olması bekleniyordu. Batı toplumlarında sıklıkla rastlanan ve eğlence kültürünün bir parçası olan balolar, yeni Cumhuriyet'te eski alışkanlıkları silme ve onların yerine yeni değerleri inşa etmenin bir aracı olarak görülmüştür. Bu ilk aşamada söz konusu çevrelerle yakın temasta bulunan kesimler de bu eğlencelere katılmaya başlamıştır. Ankara'da bu yenilikler sürerken İstanbul'un belirli çevrelerinde Batı tarzı eğlence hayatı zaten biraz daha bilgili ve görgülü bir şekilde devam etmektedir. Bu tür eğlenceler zaten yeni de değildir. Osmanlı tarihinde ilk kez Sultan Abdülmecit'in, Fransa elçisi Touvernol'un elçilikte verdiği baloya katılması, Sultan Abdülaziz'in Avrupa'ya yapmış olduğu seyahat, Batı etkisini, ilk etapta hiç değilse İstanbul sosyetesine sokmuştur.[301] Dolayısıyla yukarıdan gelen destek ve koruma altında, Türkiye'nin Osmanlı toplumundan beri batılılaşmakta olan kesimleri istedikleri gibi eğlenebilecek ortam ve mekânları bulabilmişlerdir.[302] Osmanlı Devleti'nde siyasi

[300] İ. Ortaylı, *a.g.e.*, s. 172-173.
[301] V. Günyol, *a.g.m.*, s. 256.
[302] M. Belge, "Günlük Hayat", s. 862.

yapının kendisi için kabul ettiği tavır ve hareketleri, Cumhuriyet daha da basitleştirerek herkesi içine alacak şekilde yeniden belirlemiştir.[303]

Cumhuriyet döneminde, Osmanlı modernleşmesinde kadın ve erkek için ayrı ayrı düzenlenmiş sosyal hayat normları giderek daha paralel bir çizgiye getirilmiştir. Bu dönemde siyasi ve sosyal alanı belirlemede de etkili olan merkez siyasi- askerî yapıdır. Bu anlamda çalışma ve eğlence hayatını da askerî bürokrasi belirlemektedir. Bu gelişme kurumsal mekânlarda olduğu gibi, sosyal hayatta, kurulan birçok yeni mekânda da askerlerin, değişimin simgesel gücü olarak kabul edilmesi sürecini hızlandırmıştır. Cumhuriyet âdâb-ı muâşereti siyasi-askerî otorite ile iç içe bir şekilde gelişmiş ve yayılmıştır. Bu anlamda Cumhuriyet âdâb-ı muâşeret anlayışını bir önceki dönemden ayıran önemli bir özellik, toplumsal hayatın bir anlamda sivil olan, çok kültürlü karakterinin büyük ölçüde resmî ve tek boyutlu hale dönüşmesi olmuştur.[304] Devletin resmî politikası, balolardan operetlere kadar, Batılı hayat öğelerini en küçük yerleşim birimlerine kadar ulaştırmayı hedeflemiştir. Bu şekilde Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecinde, hiç değilse biçimsel bakımdan Batılı görünümlü bir yaşam tarzı toplum hayatına yerleşmeye başlamıştır.

1.2.2. Eğlence Yaşamında Kadının Konumlandırılması ve Dış Mekânda Kadın

Cumhuriyet döneminde sosyal hayatın eğlence boyutunda kadının konumlandırılması geleneksel dönemden farklılığı gösteren önemli bir değişmedir. Kadın bu dönemde merkeze alınırken, hareketlilik alanı, davranışları da siyasi otorite eksenli olarak yeniden belirlenmiştir.[305] Toplum yaşamında batılılaşma hareketinin başlamasıyla birlikte eğlence anlayışının Batı normlarına göre yeniden belirlenmesi toplum hayatını; kadının konumu, birliktelikler, kıyafet, davranış vs. birçok açıdan etkilemiştir.[306]

Cumhuriyet döneminin batılılaşma hamlelerinde Tanzimat'la birlikte başlayan dönemde, Meşrutiyet ve özellikle de Cumhuriyet yıllarında dergi, mecmua ve gazeteler

---

[303] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 58.
[304] E. Işın, "Abdullah Cevdet'in Cumhuriyet Âdâb-ı Muaşereti", *Tarih ve Toplum,* C. 8, S. 48, Aralık 1987, s. 14.
[305] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 62.
[306] *a.g.e.*, s. 140.

halkı Batı tarzı bir yaşama hazırlama görevini üstlenmiş görünmektedir. Bu süreçte siyasetten sosyal yaşama, modadan eğlenceye kadar topluma yön vermek isteyen basın; Avrupa ve Amerika'da gerçekleşen gündelik yaşama ilişkin her türlü yeniliği okuyucuya ulaştırmayı hedeflemiştir. Cumhuriyet dönemi âdâb-ı muâşeret kitaplarından da kolaylıkla takip edilebilecek bu değişim, eğlencelerde nasıl bulunulacağı (kadın/erkek), hangi kıyafetlerin giyileceği ve hangi konuların konuşulacağı şeklinde bir dizi kuralı ihtiva eder.

II. Meşrutiyet yıllarından itibaren sayıları çoğalan kadın dergileri ise devrin yayın hayatında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Nitekim batılılaşmanın gazete ve dergiler tarafından ele alınması ve bu yayınların eğitimli kadın nüfus tarafından okunması, toplumsal yapının değişmesini hızlandırmıştır. Dergi ve gazetelerde işlenen konular, peçe, eğitim, çocuk yetiştirme ve modadır. Kadın bu dönemde batılılaşma çerçevesinde değişen davranış ve taleplerle değişimin odak noktası olmuştur. Kadının kılık kıyafet ve kamusal alandaki davranışlarında önemli değişmeler olmuştur. Bu süreçte 1910'lu yıllardan itibaren İstanbul, Selanik ve İzmir gibi büyük şehirlerde bazı kadınların peçesiz sokağa çıktıkları ve bazılarının da aileleriyle bir takım sosyal etkinliklere katıldıkları görülmüştür.[307]

Kadının kamusal alanda yer alması önemli bir gelişmedir. Kadınların toplum hayatına daha aktif bir şekilde katılmaları diğer bir ifadeyle kamusal alanda yer almaları Osmanlı toplumunda 19. yüzyılın sonlarından itibaren görülmeye başlayan bir gelişme olmuştur. Daha öncesinde kadınların başlıca eğlenceleri, birbirlerine misafirliğe veya topluca eğlence yerlerine gitmek şeklindeydi. Dış mekânda alışveriş veya gezme amaçlı sokağa çıkabiliyorlardı. Bununla birlikte gerek ahlaki gerekse de ekonomik sayılabilecek nedenlerle kadınların ev dışındaki davranışları ve özellikle de giyim kuşamları noktasında Tanzimat dönemi de dâhil olmak üzere sınırlandırıcı fermanlar yayınlanmıştı. Mesirelere gitmek türünden eğlence amaçlı yapılan gezintiler ise haftanın belirli günleriyle sınırlı tutuluyordu. [308]

---

[307] Alan Duben-Cem Behar, *İstanbul Haneleri,* İstanbul 1996, s. 263.

[308] Leyla Kaplan, "Türk Bedai'ini Koruma Derneği ve Cumhuriyet Döneminde Türk Güzelliğini Geliştirme Çabaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C. 17, S. 49, Mart 2001, s. 159.

Bu açıdan bakıldığında Cumhuriyet'in kadınlar için getirdiği kazanımlara dikkat çekmekte fayda vardır. Cumhuriyet'le birlikte oluşturulan yasalarla kadın hakları konusunda Tanzimat uygulamalarının üzerine çıkılmış, kadın-erkek eşitliğini getirecek tedbirler alınmıştır. Tanzimat'la başlayan girişimlerle birlikte kadınların kamusal alanda daha aktif bir şekilde rol almaları için ilk adımlar atılmış, Cumhuriyet yönetimine devredilen bir miras bırakılmıştır. Bu şekilde Tanzimat sonrası dönemde kadınların çalışma hayatına girmesiyle birlikte sosyal hayattaki özgürlük talepleri de artmıştır. Ancak yine de Osmanlı'da kamusal alan uğraşları her zaman erkeğin tekelinde olmuştur.[309]

Osmanlı entelektüel ortamında ise kadın konusu sıkça tartışılan bir konu olmakla birlikte kadınlar ancak II. Meşrutiyet yıllarında kendi haklarını arar hale gelmişler ve çeşitli hayır derneklerinin çatısı altında toplanmaya başlamışlardır. Nitekim geleneksel temeller üzerine kurulu Osmanlı Devleti'nin modernleşmesinde öncülük edecek yapısal değişimler II. Meşrutiyet'le birlikte gündeme gelmiş, toplum yapısında ciddi değişiklikler bu dönemde ortaya çıkmıştır.[310] Özellikle kadının kamusal alanda görünmesi ve toplumsallaşması gerekmektedir. Kadın sokağa çıkmalı, çalışmalı ve geçimini sağlamalıdır. 1908 devrimi asrileşmeyi gündeme getirmiştir.[311] Yine de bu süreçte başta İstanbul'da Avrupaî tarzda yaşamak ve giyim tarzını da bu yönde değiştirmek isteyen şehirli kadın tipi geleneksel normların tepkisiyle karşılaşmıştır.[312] Bununla birlikte Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Harbi kadının toplumsallaşmasında önemli roller üstlenmiştir. Özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında ülkenin işgalden kurtulması için kadınların verdikleri mücadelelerle erkeklerden geri kalmadıkları da gözler önüne serilmiştir. Birinci Dünya Savaşı diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi düzeni büyük ölçüde değiştirmiş, Osmanlı'da da kadının belli ölçüler içinde kamusal alana açılımını kolaylaştırmıştır.[313] İşte bu süreçte daha Cumhuriyet öncesinde İstanbul'da kadınlar, kamusal alanda kendini gösterme adına önemli bir mesafe kat etmiştir.[314] Bu süreçte kadının toplum hayatına katılması gerektiğine yapılan vurgu,

---

[309] Z. Toprak, *a.g.m.*, s. 16.
[310] Fatma Türe, "Alafranga Bir Hanım", *Toplumsal Tarih,* C. 7, S. 39, Mart 1997, s. 42.
[311] Z. Toprak, *a.g.m.*, s. 16.
[312] Şehmus Güzel, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", *TCTA,* C. 3, İstanbul 1985, s. 873.
[313] Hülya Balcı, "1920'lerde Kadın Kimliği ve Türk Kadın Yolu", *Toplumsal Tarih,* C. 9, S. 52, Nisan 1998, s. 32.
[314] İ. Yosmaoğlu, *a.g.m.*, s. 13.

buna hazır olmayan sosyal dünyanın tepkileriyle karşılaştığında kadın sorunuyla ilgili malzeme de artmıştır.

Cumhuriyet yıllarında ise kadın meselesi "millî bir iktisat ve kültür" meselesi olarak ele alınmıştır. Kadın cemiyetleri kurulmuş, Darü'l-Fünun'a kız talebeler erkeklerle beraber devam etmeye başlamış, Türk Ocakları'nda düzenlenen konferanslar aracılığıyla kadınların yetiştirilmesi, bir yandan resmî ideolojileri öğrenmesi, öte yandan ise toplum hayatına daha geniş ölçüde katılmaları sağlanmak istenmiştir.[315]

Bu çerçevede Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecinde yönetici elitin çevresinde bulunan kadınlar yeni Türk kadınının protitipi olarak öne çıkarılmıştır. Yöneticiler, kadının kendi iradesiyle toplumsal yaşantıya katılmasını, burada kendisine bir yer edinmesini istemektedirler. Fakat yüzyıllarca toplumsal yaşantının dışında bırakılan ve mahrem olarak kabul edilen kadının birdenbire toplumsal yaşantıya çekilmesi pek de kolay olmamıştır. Bu nedenle yöneticiler geleneklerden kaynaklanan kadın üzerindeki baskıyı da yukarıdan aşağıya ve kimi zaman da zor kullanarak aşmaya çalışmışlardır.[316] Diğer taraftan modern bir devlet olma yolunda atılan adımlar ve genç Cumhuriyet'in varlığı da kadınlara haklarını alabilme yolunda cesaret vermiştir.[317]

Cumhuriyet döneminde kadın yeni devleti temsil etmektedir. Dolayısıyla sokakta erkekle birlikte aynı Batılı görüntüye sahip olması gerekmektedir. Bu dönemde kadının dış mekândaki tavır ve davranışlarıyla kıyafetinde yaşanan değişim Türk kadın modelinin ideal boyutunu göstermesi açısından önemlidir.[318] Cumhuriyet rejiminin Cumhuriyet kadınına çizmiş olduğu yol, kadının toplumda daha da belirginleşen bir yeri ve işlevi olduğu, kazandığı haklar yanında, konumunun gerektirdiği sorumlulukları da yerine getirmesi şeklindedir. Bu süreçte kadınların aile içi meşguliyetleri azalmış olduğundan aile dışındaki ve kamusal alandaki faaliyetlerinin de kabul edilmesi gerekliliğine işaret edilmiştir. Cumhuriyet rejimi kadının dışa açılması ve kamusal alanda kendine bir yer edinmesini vurgulaması açısından dikkat çekicidir. Bu anlamda kadının modernleşmesi noktasında Cumhuriyet modernleşmesi bir önceki dönemden

---

[315] T. Z. Tunaya, "İstanbul Üniversitesi Komisyonu'nun 28 Mayıs Bildirisi: Bir Belgenin Öyküsü", *Tarih ve Toplum,* C. 1, S. 6, Haziran 1984, s. 25-29.
[316] Davut Dursun, "Kadının Siyasallaşmasının Anlamı", *Yeni Zemin*, S. 7, 7 Temmuz 1993, s. 8.
[317] Tülay Alim Baran, "Resimli Ay'da Kadın", *Toplumsal Tarih,* C. 11, S. 63, Mart 1999, s. 7.
[318] E. Işın, *a.g.m.*, s. 13.

farklılık arz etmiştir. Bu dönem, modern kadınların toplumsal hayata daha özgür bir şekilde katılımını isterken, kadının aile içindeki misyonu da değişmiştir.

Kadının bir önceki dönemdeki ev ve mahalle eksenli konumu kamusal alana doğru kaymıştır. Bu süreçte kadın toplum hayatında önceki dönemden farklı olarak toplumsal meşruiyeti olan hareketlilik alanlarına sahip olmuştur. Bu anlamda toplum hayatında kadının aktif katılımını gerektiren etkinlikler ön plana çıkmaya başlamıştır. Birer aile eğlenceleri olarak kabul edilen ziyaretler, evlilik ve doğum günü kutlamaları bu dönemde toplumsal bir alışkanlık şeklinde algılanmış ve kabul görmeye, yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu kutlamalar aynı zamanda dinî-kültürel kabullerin toplum hayatından yavaş yavaş geri çekilmesi sürecini de başlatmıştır.[319]

Toplum hayatının görünür yüzünde dinî kabullerin azalması ise, zihnî şekillenişi etkilemiştir. Osmanlı toplumunda orta düzeyli bir ailenin gündelik yaşamında, doğum ve evlilik yıldönümlerini kutlama âdeti yoktur. İnsana ait tek anma töreni ancak öldükten sonra, o da dinin emri olduğu için yapılmaktaydı. Evlilik ise kadın ve erkeğin Allah huzurunda yaptıkları bir anlaşma olarak kabul edilir ve her yıl kutlanmasına ihtiyaç duyulmazdı.[320] Bu anlamda yeni toplumsal etkinlik alanlarıyla Cumhuriyet eğlence hayatına ilişkin, kadınların da aktif katılımını gerektiren yeni anlayışlar öngörmüştür.

Bu süreçte 1920'li yıllara gelindiğinde İstanbul'da evlerdeki haremlik-selamlık ayrımı da varlıklı aileler arasında daha az görünür hale gelmiştir. Kadının modernleşme sürecinde zaman içerisinde erkeğe daha çok yaklaştığı bir gerçektir. Orta ve alt gelir grubu ailelerde de karı-koca birlikte gezme gibi alışkanlıkların zamanla yaygınlaştığı görülecektir.[321]

1923 sonrasında İstanbul tramvaylarında kadınlarla erkekler arasındaki perde kaldırılırken, 1924 sonrasında dans salonlarında boy göstermeye başlayan kadınlar böylece uzun bir sürecin ardından 1926'da Türk Medeni Kanunu'nun kabulü ile hayli kazanımlar elde etmişlerdi. Bu yılların moda dergilerinde modern giyim tarzı ve saç modellerinin Avrupaîleşme arzusundaki Türk kadınına örnek olarak sunulduğu görülür.

---

[319] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 61.
[320] *gös. yer.*
[321] A. Duben-C. Behar, *a.g.e.*, İstanbul 1998, s. 241.

1926 yılının ilk kadın dişçisi, 1927 yılının ilk kadın avukatı, 1928 yılı Mayıs şenliklerinde okul kızlarının şortlarıyla gösterime katılması, 1928 yılında ise Afgan kraliçesinin yüzü ve başı açık olarak Türkiye'de bulunması nedeniyle İstanbul basınının günlerce bu ziyareti işlemesi dönemin değişen yönünü gösteren dikkat çekici özellikler olmuştur. Aynı şekilde 1929 yılında Cumhuriyet gazetesinin ilk güzellik yarışmasını düzenlemesi, aynı yıl Taksim stadındaki atletizm yarışlarına kız atletlerin katılması, 1930'da ilk kadın şoförün ehliyetini alması, aynı yıl kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkını tanıyan yasanın çıkması, 1932'de de Keriman Halis'in dünya güzellik kraliçesi seçilmesi dönemin önemli gelişmeleri arasındadır.[322]

Bunlarla birlikte modernleşme sürecinde Türk kadınının görüntüsü de değişmeye başlamıştır. Bu dönemde siyasi yapı tarafından Batı normlarına göre yeniden tanımlanan kamusal alan, kadın ve erkeğin öncelikle dış görünüşüne müdahale edecektir. Kamu kurumlarında çalışan insanlar, sakalını kesmeli, çarşafını ve fesini çıkarmalı, takım elbiseli modern bir görünüm içinde olmalıdır. Cumhuriyet'in yönetici kadroları modern Avrupaî yaşam tarzını birey ve toplum hayatına yerleştirmede etkili olmayı hedeflemişlerdir.

Cumhuriyet döneminde sosyal hayattaki Batılı kıyafete moda olarak meşruiyet kazandırılmıştır. Kadın kıyafeti konusundaki tartışmalar kadının kıyafetini, kadının tesettürünü bir biçimde etkilemiş ve dış mekân kıyafeti olan çarşaf ve ferace siyasi yapıdaki değişime paralel olarak II. Meşrutiyet yıllarında pelerin, Cumhuriyet döneminde de manto halini almıştır. Bu durumda Osmanlı modernleşme sürecinde kadının toplumsal alandaki kıyafetinin değişmesi daha çok kapalı mekânlarda ve üst tabaka ailelerde görülürken, II. Meşrutiyet sonrasında kadınların özgürlük taleplerinin arttığı ve siyasi baskının azaldığı dönemlerde –özellikle savaş dönemlerinde- kadın kıyafeti toplumsal alanda daha hızla değişmiş ve yaygınlaşmıştır.[323]

Cumhuriyet döneminde modern giyim tarzları ve modern kadın uğraşları gibi konular gazete sayfalarına taşınmaktaydı. Cumhuriyet rejimi kadının aile içindeki misyonunu değiştirmeyi hedeflemişti. Bununla birlikte kadının iyi bir anne, iyi bir eş ve ev kadını olması gerektiği konusuna vurgu yapılıyordu. Hakları savunulan kadın vaktini

---

[322] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 238-239.
[323] Serpil Çakır, *II. Meşrutiyet'te Osmanlı Kadın Hareketi ve Kadınlar Dünyası,* İstanbul 1994, s. 338.

salt güzelleşmek için harcayan kadın örnekleri ile karşılaştırıldığında eleştirilere neden oluyordu. Böyle bir kadın profilinin karşısına "Hayatta Muvaffak Olmuş Türk Kadınlar" başlığı ile her biri kendi sahasında başarılı olan kadınlar çıkarılmıştı.[324] Basın bir taraftan "kadın" ve "aile" sayfalarında ev ekonomisi ve işleri konularında ayrıntılı bilgiler verirken, diğer taraftan kadın ev dışındaki eğlenceli yaşama, özellikle de dönemin gösterişli balolarına karşı özendiriliyordu.[325]

Böylece geleneksel dönemde erkeğin hâkim olduğu kamusal alanda, modernleşme sürecinde kadının da yer alması batılılaşmanın bir gereği gibi algılanıyordu. Ancak bu durum o vakte kadar alışık olmadık ortamları da beraberinde getirecekti. Nitekim uzunca bir dönem kamusal hayatın dışında kalan kadının birdenbire sosyal yaşantıya çekilmesi pek de kolay olmayacaktır. Bu durumda Cumhuriyet modernleşmesinin ilk yıllarında bu gibi mekânlarda kadın/erkek birlikte bulunulması ve yeni cemiyet hayatının gereklerinden olan balolarda dans etme zorunluluğu önceleri gerginlik alanı yaratmıştır. Böylesi bir ortamda bulunan elitin konuya bulduğu çözüm ise önceleri; baba-kız, erkeğin-erkekle veya kardeşlerin birbirleriyle dansı şeklinde olmuştur. Bu durum Osmanlı modernleşmesinin ilk yıllarında balolarda dans etmek isteyen Osmanlı erkeğinin tavrına benzemesi açısından da dikkat çekicidir. Buradaki farklılık Osmanlı döneminde daha çok gayrimüslim, Levanten ağırlıklı olarak yapılan eğlencelerin, Cumhuriyet modernleşmesinde Müslüman ağırlıklı olarak yapılmasıdır. Bu durumun yeni rejimin tarzı olarak lanse edilmesi de Cumhuriyet'e ait bir farklılıktır.[326]

Ayrıca cemiyet hayatında her genç kızın briç oynamayı bilmesi, sosyal yardımlaşmaların bir eğlence balosu şeklinde yeniden tanımlanması ve şekillenmesi gibi davranışlar Cumhuriyet modernleşmesinin önceki dönemden farklılığına ait görüntü

---

[324] Örneğin Bedia Muvahhit "Ermeni kadınların istila ettiği sahne hayatına ilk giren Türk kadını" sıfatıyla tanıtılmış, karşılaştığı zorluklara rağmen sanat hayatına Türk kadınını sokmayı başarmış olması ve kendinden sonra geleceklere yol açması nedeniyle başarılı bir kadın örneği olarak okuyucuya sunulmuştur. T. A. Baran, *a.g.m.*, s. 9.

[325] Işık Özel, "1930'ların İstanbul Basınında Kadın", *Toplumsal Tarih*, C. 6, S. 31, Temmuz 1996, s. 36. Spor yapan kadınlar ve en uygun sporlar da dönemin dergi ve mecmualarında geniş yer bulmuş, açık hava sporlarından tenise varıncaya kadar birçok spor dalına kadınlar özendirilmiştir.

[326] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 62.

alanlarıdır. Cumhuriyet modernleşmesinin en önemli farklılığı Müslüman Türk aileler üzerinde Avrupalılaştırmayı gerçekleştirmek istemesidir.[327]

Bununla birlikte Cumhuriyet döneminin cemiyet hayatında gerekli gördüğü yeni eğlence anlayışı ve bunun şekillenişi, Osmanlı sarayının teşrifat düzeni içinde yetişen son dönem vekiller tarafından çok sönük, basit bulunmuş ve eleştirilmiştir de. Cumhuriyet baloları onların nazarında kasaba panayırı mesabesindedir. Onlar, toplumsallaşan eğlence anlayışı içinde yer alan Cumhuriyet insanını; "nerede nasıl davranacağını bilmiyor, vals ve tangodan sonra zeybek oynuyor" şeklinde tarif etmişlerdir.[328] Bu anlamda Cumhuriyet'in eğlence hayatı için öngördüğü yeni anlayışlara son dönem nesli pek fazla itibar etmemiştir.

Diğer taraftan toplum hayatının değişiminde yaşanan geçiş süreci belli bir gerginliği de bünyesinde barındırmış, toplumsal kabullerde ciddi zorluklar yaşanmıştır. Kadının tek başına sokağa çıkması ve hemcinsleriyle dış mekânda birlikte olması kadın özgürlüğü çerçevesinde ele alınabilecek bir dizi değişimin sonucudur. Bu anlamda gündelik yaşama ait sosyal etkinlikler içerik açısından anlam değiştirirken toplum hayatı da ciddi sarsıntılar geçirmeye başlamıştır.[329] Nitekim geleneksel normların henüz hâkim olduğu bir dönemde Türk erkeği için de eşlerinin yalnız başına sokağa gitmeleri alışılmış bir davranış değildir. Bu anlamda Türk kadınları için genel anlamda eğlencenin kesin yeri yine evleri olurken, çay partileri ve dans uzunca bir dönem henüz bilinmiyordu. Oysa dönemin mecmualarında "Şüphe yok ki medeni ve bedii bir zevk ve bilhassa bedii bir ihtiyaçtır. Bu zevki bizim memleket de tatmaya başladı. Bu ihtiyacı artık biz de hissedebiliyoruz." şeklindeki ifadelerle dansın toplumun vazgeçilmezleri arasında bir ihtiyaç olduğu ya da olması gerektiğine vurgu yapılıyordu.[330] Nitekim dans Batılı bir yaşam tarzını ifade etmekteydi. Bu anlamda modern hayatın da sembolü olmuştu: "Kadınların erkeklerle beraber kamusal alanda yer alması ve Batılı bir tarzda eğlenme şekli."[331]

---

[327] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 62.
[328] E. Işın, *a.g.m.*, s. 15.
[329] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 91.
[330] *Resimli Gazete,* 27 Şubat 1926.
[331] Melin Levent Yuna, "Bir Gezginin Gözünden, Bir Sosyoloğun Dilinden Arjantin Tangosu'nun Değişen Anlamı ve Türkiye", *Toplumsal Tarih,* S. 151, Temmuz 2006, s. 30.

Toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyet ilişkileri tüm toplumlarda dönem dönem yaşanan ciddi bir sorunsal olmuştur. Batı'nın modernite ve ilerleme fikirlerini uygulama çabası kültürel özellikleri kaybetmeme çabasıyla çoğu kez çelişmiştir. Dans partileri ve müzik dinletileri asri hayatın vazgeçilmezleri olarak algılanırken Türk kadınının dans partilerine katılımı desteklenmiştir. Ancak toplum hayatının değişiminde yaşanan bu geçiş süreci belli bir gerginliği de bünyesinde barındırmıştır. Oysa modern Türk devletinin inşa edilmesinde kadınlar önemli bir modernite sembolü olmuştur.[332]

Bu anlamda Cumhuriyet dönemi dergi ve mecmuaları Avrupaî yaşam tarzının öğeleri ve bu yaşam tarzında kadının konumlandırılması konusuna önceki dönemlere nazaran daha fazla yer verirken, yeni kadın tiplemesinin oluşumu noktasında da bir anlamda yeni rejimin sözcülüğünü üstlenmiştir. Nitekim bu dönem âdâb-ı muâşeret kitaplarından da kolaylıkla takip edilebilecek bu değişim, eğlencelerde nasıl bulunulacağı (kadın/erkek), hangi kıyafetlerin giyileceği ve hangi konuların konuşulacağı şeklinde bir dizi kuralı ihtiva etmektedir: "Balonun yabancısı olanlar, teşrifatçılardan yahut merasime nezaret edenlerden, dans etmeyi arzu ettikleri bekâr bir hanımı, eğer arada bir seviye farkı yok ise, göstererek (bittabi hanımın ve etrafın nazarına çapmayacak veçhile ve gayet seri) kendileriyle beraberce dans etmek üzere takdim edilmek ricasında bulunurlar. Bu gibi yabancı zevat hiçbir bahane veya vesile ile tanımadıkları bir hanıma müracaat ederek dans etmek ricasında bulunamazlar. Çünkü böyle bir teşebbüs hanımın şerefini kıracağı için kendisinde pek haklı olarak bu zata karşı bir nefret uyandırır ve bu zat hakkında bila tereddüt arsız ve haddini bilmez bir kimse hükmünü vermesine neden olur.

Umumi balo salonlarında sırf dans oynamak maksadıyla bir hanıma takdim edilmiş olmak bu hanımın, bundan sonra da bu zatla rast gele her yerde tanışıp görüşmesine katiyen bir vesile ve sebep teşkil etmez. Şu halde böyle bir hanıma tesadüf edildiği zaman gerçi şapka çıkarmak icap etse de, gerek bu hanım ve gerekse, eğer varsa refakatindekiler selam veren zatın kim ve neci olduğunu bilmedikleri için, daha iyisi bu merasimi hanımın arzusuna terk etmelidir. Yani hanımın evvela başıyla selam vermesini beklemelidir. Aksi takdirde kendisiyle kesinlikle alakadar olmamalıdır.

---

[332] M. L. Yuna, *a.g.m.*, s. 30.

Mert ve iyi yürekli kimseler başkaları tarafından ihmal edilen dans edebilecek hanımları dansa kaldırmak ile mükelleftirler. Ancak bu kaldırış bir gösteriş tarzında olmayıp ciddi ve samimi olmalıdır."[333]

Batılılaşmanın gazete ve dergiler tarafından ele alınması ve bu yayınların kadın nüfus tarafından okunması, toplumsal yapının değişimini hızlandırmıştır. Diğer taraftan kadın konusunun 1920'li yıllarda ağırlıklı bir şekilde işlenmiş olması da Cumhuriyet'in getirdiği zihin değişiminin toplum tabanına yayılmasının bir sonucu olmuştur.[334] Bu süreçte geleneksel dönemde kadının dış mekânda görünmesi veya karşı cinsle bir arada bulunması mümkün değilken modernleşme sürecinde; özellikle Cumhuriyet döneminde kadın tek başına veya erkekle birlikte toplumsal alanda görünür olmaya başlamıştır. Sonuçta 1930'lu yıllara gelindiğinde İstanbul sokakları, uzun zamandır aşina olduğu kadınların daha bir rahatlıkla gezindiği yerler olmuştur.[335] "Gece yarısına doğru Taksim Meydanı; yani elli sene evvel ecinnilerin karanlıkta top oynadıkları ıssız bir yer ve korkunç bir saat… Sinemalardan, tiyatrolardan boşalan halk keskin bir ışık altında tramvaylara, otobüslere, otomobillere koşuyor. Bir kısmı pastacı, muhallebici dükkânlarına, bir kısmı da heveslerini almadıkları veya yeni heveslere kapıldıkları için gazinolara… Yan yana, kol kola kadınlı erkekli bu coşkun cemaat arasında gece vasıtalarıyla ta Büyükdere'ye, Bostancı'ya, Bakırköy'e evlerine dönecek olanlar da vardır. Yalnız Beyoğlu bu halde değildir; Beyazıt tarafında da halk ayaktadır. Hem de genç kızlar, delikanlılar gülüşe konuşa bir zamanlar eli fenerli ve sopalı bacılarla ancak ve hem bu saatten pek erken, güç bela dolaşılan sokaklarda fütursuz yürüyorlar, talebe yurtlarının önünde vedalar ve arkadaşça el sıkmalar…"[336]

2. Cumhuriyet Modernleşmesinde Ortaya Çıkan Yeni Sosyal Etkinlik Alanları

Cumhuriyet döneminde eğlence anlayışı hem şekil hem de içerik açısından değişmiştir. Eğlence öncelikle toplumsal yaygınlık kazanmaya başlamış ve bu gelişme eğlencenin Osmanlı döneminden farklı olarak herkesin katılımına açık olması sürecini

---

[333] Avni Gemicioğlu, "Balolar-Centilmenlik Bilgileri", *Yeni Doğuş,* S. 11-12, Ağustos 1934, s. 5.
[334] T. A. Baran, *a.g.m.*, s. 10.
[335] Emre Yalçın-Sabahat Yalçın, "Kadınlar İçin İstanbul Rehberi: 1930'ların Şehrinde Edebiyat Eşliğinde Bir Gezinti", *Toplumsal Tarih,* C. 7, S. 39, Mart 1997, s. 35.
[336] R. H. Karay, *a.g.e.*, s. 115.

başlatmıştır. Diğer taraftan Osmanlı modernleşme sürecinde kadın ve erkek için ayrı ayrı düzenlenen sosyal hayat normları giderek daha paralel bir çizgiye getirilmiştir. Bu şekilde Cumhuriyet'le birlikte değişen toplumsal yapının etkisiyle geleneksel dönemden farklılaşan eğlence anlayışı da, modern ölçüler içinde yeni mekân ve tavırlarla toplum hayatında yer almaya başlamıştır. Modern ölçüler sosyal hayatta en önemli desteği, yaşama biçiminin medenileşmesine yaptıkları katkı şeklindeki psikolojik kabulden alırlar. Bu şekilde yeni eğlence anlayışı ve tavırlar, toplum içindeki ayrılıkların yaratacağı karşı koymalardan etkilenmezken bu süreçte insanların yaşayacağı gerginlikler de, cemiyet hayatının gerekleri gibi kabul edilerek giderilmeye çalışılır. Zaman ve neslin değişmesi ise kimi yeniliklerin normalleşmesini sağlayan önemli bir etkendir.[337]

Bu süreçte Tanzimat sonrası dönemde sosyal hayatta büyük ölçüde ağırlığını hissettiren değişim salon âdâb-ı muâşereti olarak da tanımlanmıştır. Modernleşme sürecinde geleneksel dönemden farklı olarak çeşitli etkinlik ve birliktelikler için yeni mekânlar, İstanbul'un cadde ve sokaklarında birer birer açılmaya başlamıştı. Tanzimat'la birlikte Osmanlı insanının gündemine giren sosyal etkinlikler evde, evin salonunda; şehirde ise, lokanta, gazino, restoran, otel gibi mekânlarda yapılmaktaydı. Salon hayatının en önemli özelliği, geleneksel dönemden farklı olarak mekânda kadın erkek ayrılığını ortadan kaldırmasıdır. Böylesi toplumsal olaylar ve bu süreçte açılan yeni sosyal etkinlik alanları kadın/erkek arasında doğrudan ve açık bir ilişkiyi gerekli kılmıştır. Bu gelişme sosyal hayatta kadınlara her yerde öncelik verilmesine neden olurken, böylesi bir davranış da görgü kurallarının bir gereği olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Böylece yeni yaşam tarzları bir sonraki kuşaklar tarafından benimsenirken aynı zamanda normalleşmeye başlamıştır.

Salon hayatı yeni ölçülerin toplum hayatında yaygınlık kazanmasına etki etmiştir. Osmanlı modernleşmesinde daha çok üst ve orta tabaka aileleriyle sınırlı olan salon hayatı, Cumhuriyet modernleşmesinde sosyal yaşamın bir gereği olarak kabul edilmiştir. Nitekim Cumhuriyet modernleşmesinin taşıyıcıları –bürokratlar, askerler, siyasiler ve öğretmenler- tarafından Batılı kuralların toplumsal yaygınlık kazanması bu gibi etkinliklerle sürekli gündemde tutulmuştur. Böylece Avrupa insanı gibi yaşamanın

[337] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 148.

toplumsal hafızaya yerleşmesi hedeflenmiştir. Bu şekilde değişen toplumsal yapının etkisiyle geleneksel dönemden farklılaşan eğlence anlayışı da yeni mekân ve tavırlarla toplum hayatında yer edinmiştir.[338]

2.1. Balolar

Değişen eğlence anlayışı gündelik yaşamda birçok yenilik meydana getirmiştir. Özellikle zaman kavramının algılanışındaki farklılık toplumsal değişim açısından önem taşır. Cemiyet hayatının vazgeçilmez kabullerinden olan gece hayatı ve eğlencelerini yeni zaman algılayışının pratik sonucu ve değişen eğlence anlayışına ait unsurlar olarak kabul edebiliriz. Bu gibi eğlencelerde yapılması gereken dans da birey için yeni bir davranış tarzıdır.[339]

Tanzimat sonrası süreçte değişmeye başlayan eğlence anlayışı kendini en çok balolarda belli eder. Akşam ziyafetinden sonra yapılan danslı toplantılara balo denir. Balolar kadın-erkek birlikte eğlenilip dans edilen eğlence etkinlikleridir.

Osmanlı devlet adamlarının da davet edildiği ilk balo II. Mahmut zamanında Haliç'te bir gemide verilmiştir. Böylece kadınlı erkekli eğlenceye ilk defa katılan Osmanlı devlet adamları yaşadığı tedirginliği belli etmemeye çalışmışlardır. Bu şekilde II. Mahmut'la başlayan batılılaşma hareketi halkı şeklî bir inkılaba hazırlamış görünmektedir.[340] İngiliz elçisinin ardından Fransız elçisi de bir balo tertiplemiş, ancak bu baloya devlet erkânından katılım az olmuştur. [341]

Osmanlılarda daha çok yabancı elçiliklerde düzenlenen ve katılanların da yabancılar olduğu baloya ilk defa davetli olmadığı halde giden ise Sultan Abdülmecit'tir. Padişahın açtığı bu kapı Osmanlı üst tabaka aileleri, bürokratları ve askerlerinin balolara katılımı için bir malzeme olmuş, zamanla da âdet halini almıştır.[342]

---

[338] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 151.
[339] *gös. yer.*
[340] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 389.
[341] Falih Rıfkı Atay, *Çankaya,* İstanbul 2004, s. 445.
[342] Şemsettin Kutlu, *Bir Şehr-i İstanbul ki…: İstanbul Üzerine Anılar*, İstanbul 1972, s. 256.

Ancak devlet ricalinin medeni olmak için bulunduğu balolarda Osmanlı erkeği önceleri ciddi zorluklar yaşamıştır. Nitekim 19. yüzyıl vakanüvislerinden biri yüzyıl sonuna ait bir balo davetini şu şekilde hikâye etmiştir: "Bu esnada İngiliz Elçisi Tersane-i Amire Haliç'inde, gemisinde balo tertibi ile vükelayı davet etmiştir. O vakte kadar alafranga ziyafet ve hususiyetle balo İstanbulca görülmüş şey olmadığından görenler ve işitenlerin teaccübünü mucip olarak türlü sözler tahaddüs etmiştir. Davetli olan zevat, yatsı namazını tersane divanhanesinde kılarak saat ikide (alaturka saat) sandallar ile gemiye gitmişler, sabaha kadar orada eğlenmişlerdir. Ertesi gün sudurdan Yahya Bey, Hüsrev Paşa'ya ziyafetten sual ettikte: 'Az vakitte çok tekellüf etmişler. Biz bir ayda tanzim edemeyiz. Çare ne? Devletçe bir şeydir, oldu. Gidilmezse olmaz. Kaşık, çatal gibi bazı mekruh şeyler vardı. Diye münafıkane davranmış ise de, murassa çatal ve kaşığı padişaha arz eden ve böyle şeylere alıştıran kendisidir demiş olduğunu Esat Efendi kaydeylemiştir.'"[343]

Baloların vazgeçilmez eğlencesi olan dansın Osmanlı toplum yapısında karşılığı yoktur. Balonun dansla bütünleşen anlamı Osmanlı insanı için yabancı bir kavram olmuş, hatta hazmı ağır bir durum ifade etmiştir. [344] Oysa Beyoğlu'nun yılbaşı balolarının öteden beri ihtişamlı olduğu bilinir ve bu balolar için haftalarca öncesinden hazırlıklar yapılırdı. [345] Yine de karnaval ve festival gibi Batı dünyasının belirli dinî günlerine dayanan eğlence etkinlikleri, İstanbul'da görülen fakat fazla yerleşemeyen kültürel oluşumlardı.[346]

Modern hayatın eğlence etkinlikleri arasında görülen baloların Mütareke ile birlikte yaygınlık kazandığı bir gerçektir. İlk olarak yabancı elçiliklerde düzenlenen baloların, daha sonraki dönemlerde yaygınlaşmasında elçiliklerin önemli bir rolü olmuştur. Akşamın geç saatlerinde başlayıp gece yarılarına kadar devam eden balolar için Batı'da özel kurallar konmuştur. Bu gibi eğlencelere kadın-erkek birlikte gitme zorunluluğu bunlar arasındadır. [347] Eğlence kültürü açısından Türkiye'de de kadınların

[343] F. R. Atay, *a.g.e.*, s. 445.
[344] G. Akçura, *Unutma Beni,* İstanbul 2001, s. 197.
[345] V. Zat, *Eski İstanbul Barları,* İstanbul 2002, s. 62.
[346] İ. Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe,* İstanbul 2001, s. 116.
[347] Mehmet Törene, *İşgal İstanbulu,* İstanbul 2002, s. 152.

toplum hayatındaki yerinin balo salonlarında tartışılmaya başlandığını düşünenler vardır. [348]

Modern hayat balo ve dansı cemiyet hayatının vazgeçilmez unsurlarından biri olarak kabul etmektedir. Osmanlı modernleşme sürecinde toplumsal yapının kadın erkek iletişimine izin vermeyen yönü II. Meşrutiyet'le 1908'lerden sonra esnemeye başlamıştır. Dönemin toplumsal gelişmeleri çerçevesinde kadın çalışma hayatına girmiş, ayrıca kamusal alanda görünür olduğu mekânların sayısı da zamanla artmıştır. Kadınların Avrupalılar gibi ilk kez yüzleri açık olarak görünmeye başladığı yıllar II. Meşrutiyet yıllarına rastlar. Geleneksel anlayış yerini zamanla yumuşamaya bırakmıştır. Ancak bu dönemde de yüzün tamamını göstermek sadece salon ortamlarında mümkün olabilmiştir. Bu durum, baloların yaygınlaşmasıyla aynı döneme rastlayacaktır. Kadın erkek balo ve resepsiyona katılma gibi bir olay Türk toplumunun eğlence anlayışında önemli bir değişmedir. II. Meşrutiyet yıllarının bu gibi kadınlı erkekli eğlence toplantılarında Osmanlı bürokrasisi de kaçgöçü kaldırmıştır. Hatta Talat Paşa ve eşinin de bulunduğu bir baloda hanımlar önce eşleriyle dans etmiş daha sonra da etraftaki sefir süfera eşlerine hal hatır sorarak geceyi geçirmiştir. Ancak Osmanlı toplumunda kadınla erkek resmen bir araya gelmemiştir. [349] Nitekim Osmanlı modernleşme sürecinde Müslüman kadınların balolarda görünmesine toplum hayatı ve gelenekler izin vermemiştir.[350]

Değişen eğlence anlayışı ise gündelik hayatta birçok yeniliği beraberinde getirmiştir. Osmanlı toplumunda daha çok yabancı elçililerde düzenlenen ve katılanları da yabancıların oluşturduğu balolara zamanla Osmanlı üst tabaka aileleri ve bürokratlar da katılmaya başlamıştır. Bu şekilde medeni olmanın adeta bir gereği gibi kabul edilen balolar ve dans, Osmanlı geleneğinden gelenlere zor anlar yaşatsa da Cumhuriyet idaresi, çeşitli dansların yapıldığı baloları batılılaşmanın bir göstergesi olarak kabul etmiştir. Balolar bu anlamda Batı'daki asıl seviyesine Cumhuriyet devrinde ulaşmıştır. En çok ses getiren ve konuşulanları da Gazeteciler Cemiyeti'nin tertip ettiği balolarla Güzel Sanatlar Akademisi'nin kostümlü baloları olmuştur. [351] Kadınlı erkekli cemiyet

[348] G. Akçura, *a.g.e.*, s. 197.
[349] İ. Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar,* s. 93.
[350] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 152.
[351] V. Zat, *a.g.e.*, s. 66.

hayatı ve protokol düzeni, resmî balo ve eğlence, Türkiye'de ancak Cumhuriyet'le başlayan bir uygulama olmuştur.[352]

Cumhuriyet modernleşmesinde balolar tamamen Batı normlarına göre uygulanmış ve bunların yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Bu şekilde 19. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle Levantenlerin yoğun olarak yaşadığı İstanbul'da düzenlenen balolar, Türk Ocağı'nın kurulmasından sonra bu ocağın kültürel çalışmaları içerisinde de yer almış ve Cumhuriyet'in ilanından sonra da Türk Ocağı'nın geleneksel baloları devam etmiştir.[353]

Balolar hem eğlence anlayışı hem de davranış şekli olarak Osmanlı ve Cumhuriyet insanını yeniden biçimlendirmiştir. Balolarda hemen herkesin dans etmesi gerekir. Dans etmeyip, oturulmaz, sohbet edilmez. Balo sahibi kavalyesi olmayan hanımları dansa kaldırmakla mükelleftir. Dans etmeyenlerin baloya gelmesi ve dans edenleri seyretmesi ise ayıptır.[354]

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra ilk balo 1925 yılında İzmir'de düzenlenmiştir. [355] Mustafa Kemal'in isteğiyle sadece Müslüman erkek ve kadınların bulunduğu bu ilk gayr-i resmî balo Cumhuriyet'in batılılaşma sürecine getirdiği devrimci yönü göstermesi açısından önemlidir. Bu küçük eğlence toplantısı bu yönüyle büyük bir devrim olarak değerlendirilmiştir.[356] Cumhuriyet modernleşmesinin eğlence anlayışındaki önemli bir farklılık Avrupalılaşmanın Müslüman Türk aileler üzerinde gerçekleştirilmek istenmesidir. Nitekim Mustafa Kemal ve İsmet Paşa da davetlerin kadınlı erkekli olmasına bizzat dikkat etmişlerdir. [357]

Hamdullah Suphi'nin Türk Ocağı'na çevirdiği bir Rum okuluna Mustafa Kemal arkadaşlarını hanımları ile davet etmiştir. Falih Rıfkı Atay'ın konuya açıklık getirmek için, "Hala gözümün önündedir. Salonun bir tarafında kadınlar, bir tarafında erkekler toplu olarak oturmuşlardı. Ayakta yalnız birkaç uyanık hanım vardı. Kadınlar büfeye gidip bir şeyler yemek için bile kımıldamıyorlardı. Hiç kimse kimseye ailece takdim

[352] İ. Ortaylı, *a.g.e.*, s. 93.
[353] Doğan Duman, "Cumhuriyet Baloları", *Toplumsal Tarih,* C. 7, S. 37, Ocak 1997, s. 46.
[354] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 154.
[355] "Balolar-Süvareler", *Sevimli Ay,* C. 3, S. 3, Mayıs 1926, s. 14.
[356] D. Duman, *a.g.m.*, s. 45.
[357] F. R. Atay, *a.g.e.*, s. 449.

edilmiyordu. Kadınlar erkeklerin göz hapsinde idiler" şeklinde yaptığı değerlendirme ilginçtir.[358] Bu durum toplumsal değişmenin cinsler arası ayırım gözetmeyen yönüne karşı gösterilen bir duruşu ifade eder. Sosyal hayatta görülmeye başlayan yeni etkinlik alanları geleneksellikten modern topluma geçiş sürecinde yaşanacak gerginlikleri de bünyesinde barındırmakta ve bu gibi durumların toplumsal kabulü noktasında ciddi gerginlikler yaşanmaktadır.

Aynı toplantı için Mustafa Kemal: "Çocuklar, ayaktaki hanımlara itibar ediniz. İkram ediniz. Oturanları kıskandıralım. Yavaş yavaş hepsi kalkar. Elbet, bu açılışta biz de kurbanlar vereceğiz, fakat nihayet alışacaklar" demiştir.[359] "Yavaş yavaş hepsi, fakat o akşam değil, bir iki yıl içerisinde kalkıp topluluğa karışmışlar ve kadın hareketi büyük bir hızla gelişmiştir."[360]

Cumhuriyet'in ilk resmî balosu da 29 Ekim 1925'te Ankara'da düzenlenmiştir. Başta cumhurbaşkanı olmak üzere Ankara'daki resmî erkân; başbakan, bakanlar, büyükelçiler, ordu komutanları ve basının ileri gelenleri bu baloya katılmıştır. 1927 yılında ise İsmet Paşa'nın ev sahipliğini yaptığı meclis başkanı, bakanlar kurulu, yabancı büyükelçiler ve iş adamlarının katıldığı iki yüz kişilik bir balo düzenlenmiştir. Yine bu tarihten iki gün sonra Himaye-i Etfal yararına düzenlenen baloya başta cumhurbaşkanı olmak üzere yerli ve seçkin birçok konuk katılmıştır. Aynı yıl CHF'nin girişimi ve valilerin öncülüğünde illerde de resmî balolar düzenlenmiş; ayrıca bazı ilçelerde CHF binalarında ilçe ve köylerden gelen davetliler için balolar düzenlenmiştir.[361]

Batı toplumlarında sosyal yaşamın ve eğlence kültürünün bir parçası olan balolar, yeni Türk devletinde eski alışkanlıkları silmenin ve onların yerine yeni değerleri inşa etmenin bir aracı olarak kullanılmıştır.[362] Nitekim öncelikle başkentte icra edilen bu danslı toplantılar, zamanla Batılı olmaya giden en kestirme yol haline gelmiştir.[363]

---

[358] F. R. Atay, *a.g.e.*, s. 449.
[359] *gös. yer.*
[360] *gös. yer.*
[361] D. Duman, *a.g.m.*, s.46.
[362] *a.g.m.*, s. 48.
[363] M. L. Yuna, *a.g.m.*, s. 30.

1925 yılında Cumhuriyet bayramı nedeniyle düzenlenen balo toplum için bir örnek oluşturmuş ve kısa zamanda müzikli, danslı eğlencelerin sayısı artmıştır. Başta, çeşitli kurumlar yararına olmak üzere Türk Ocağı, Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal gibi birçok kurum birbiri ardına balo düzenlemiştir. Bu balolara, yabancı aileler, Batılı yaşam tarzına çok da uzak olmayan ailelerden kadın ve erkeklerle yönetici elitin aileleri katılmıştır.[364] Bu şekilde ilk zamanlarda balolarda birbirinden çekinenler bu duruma alışarak zamanla daha rahat dans etmeye başlamıştır. Ayrıca basın renkli geçen balolardan övgüyle söz etmiştir: "Gazeteciler balosu çok muvaffakiyetli oldu"[365], "CHF, perşembe gecesi Perapalas Salonları'nda bir balo vermiş, balo layık olduğu rağbete mazhar olmuş, Perapalas Salonları hıncahınç denecek şekilde dolmuştur"[366], "Bu sene Perapalas Salonları'nda senenin en kibar ve muhteşem balosu olan Matbuat Balosu verilecektir. Şehrimizdeki mehafil-i resmiyeye mensup zevat-ı âliye ile kibar halk bu geceyi Matbuat Balosu'nda geçireceklerdir."[367], "Türk Ocağı tarafından verilecek balonun komitası dün ocak binasında toplandı. İçtimada mümtaz ve kibar ailelere mensup hanımlarla ecnebi ve Türk bazı zevat-ı âliye bulunmuştur. Balonun pek mükemmel ve yepyeni bir şekilde olması derpiç edilmiş bazı mukarrerat ittihaz olunmuştur"[368] vs. gibi.

Cumhuriyet yöneticileri düşündükleri Batılı kadın modelini eğitim yoluyla oluşturmaya ağırlık verirken bir takım sosyo-kültürel çalışmalarla da bu çabalarına katkıda bulunmuşlardır. Batı toplumlarının bir eğlence öğesi olan balolar da bunlardan biridir. Kadın ve erkeklerin toplu halde bir arada bulundukları; eğlence, sosyal yardımlaşma ve yardım gibi farklı amaçlarla düzenlenen balolar, Cumhuriyet'le birlikte resmiyet ve önem kazanmış, medeni olmanın bir gereği gibi kabul edilmiştir. "Kadın, erkek her insanın medeni seviyesi yemek yiyişinden daha ziyade müsamere ve balolardaki hareketlerinden kolayca anlaşılır. Memleketimizde büyük inkılabın başladığı yıllardan önceki zamanlarda bu türlü toplanışlar âdet olmadığı için bizde müsamere ve balo muâşereti henüz pek yeni sayılabilir. Bundan dolayıdır ki, gerek hususi müsamerelerde, gerek umumi balolarda, hatta resmî süvarelerde hemen daima münasebetsiz hadiselere rastlanmaktadır. Hâlbuki müsamerelere ve balolara ayrı ve

[364] D. Duman, *a.g.m.*, s. 46.
[365] *Cumhuriyet,* 10 Mart 1928.
[366] *Cumhuriyet,* 2 Şubat 1929.
[367] *Cumhuriyet,* 28 Şubat 1929.
[368] *Cumhuriyet,* 28 Haziran 1929.

itinalı bir kıyafetle iştirak edilmesi dahi gösterir ki, bu türlü içtimalarda hoyratça eğlenmek asla caiz değildir ve herkes kendi hareketlerine azami derecede dikkat etmekle ve kadın erkek herkese karşı son derece nazik bulunmakla mükelleftir."[369]

Balolar Osmanlı modernleşmesinin ilk aşamasında pek etkili olmayan kadının, Cumhuriyet'le birlikte kamusal alanda kendine bir yer edinmesi ve erkeklerle birlikte bulunmasına da zemin hazırlamıştır. İstanbul Halkevi 1933 yılında düzenlediği böyle bir eğlence toplantısı için dönemin basınına verdiği ilanda "Halkevi azaları ailelerinden bir hanımla davetlidirler. Elbise mecburiyeti yoktur. Yalnız gelenler ve çocuklar kabul edilmez" demektedir. [370] Baloya yalnız gelinemeyeceğine yapılan vurgu dönemin değişen anlayışını gösteren güzel bir örnektir. Cumhuriyet'le birlikte sosyal yaşamın eğlence boyutunda kadının konumlandırılması önceki dönemlerden farklılığı gösterir. Kadın bu dönemde merkeze alınırken, hareketlilik alanı ve davranışları da siyasi otorite tarafından yeniden belirlenmiştir.

Modern yaşamın sosyal etkinliklerinden biri olarak kabul edilen balolar Cumhuriyet'le birlikte resmiyet ve önem kazanmıştır. Cumhuriyet baloları şüphesiz ki toplumun çok küçük ve sınırlı bir bölümüne hitap etmiştir. Ancak yeni rejimin Batılı bir yaşam tarzını topluma empoze etmesinde ve kültürel alandaki değişimi yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştirmek istemelerinde önemli bir araç olarak kabul edilmişlerdir.[371]

2.2. Dans

Klasik Osmanlı kaynaklarının hora tepmek, atlamak, sıçramak, tepinmek anlamında raks sözcüğüyle çevirdiği, Avrupa dillerinde de aynı anlama gelen dansın gündeme girmesi uygulamalarından çok önce olmuştur. Ahmet Mithat Efendi'nin 1871-72 yıllarında çıkardığı Dağarcık Dergisi'nde dans konusunu tartıştığı bilinir.[372]

Cumhuriyet'le birlikte balo ve dans isteği o zamanlar dans-hall denilen eğlence yerlerini, bu tür işletmeler de balo ve dans isteğini kamçılamıştır. 1923'te dans yarışmalarıyla müşteri artırılmaya çalışılırken, 1930'lu yıllara gelindiğinde gazino, revü

---

[369] "Müsamere-Balo", *Yedigün,* C. 13, S. 313, 7 Mart 1939, s. 16.
[370] *Cumhuriyet,* 6 Teşrinievvel 1933.
[371] D. Duman, *a.g.m.*, s. 48.
[372] K. Emiroğlu, *a.g.e.*, s. 536.

ve operetlerin programları gidebilenler için bir daha görülmeyecek biçimde çılgın olmaya başlamıştır.[373]

Bu gibi eğlencelerde yapılaması gereken dans da toplum açısından yeni bir davranış tarzı olmuştur. Nitekim geleneksel dönemde yapılan danslar eğlence tarzının değişmesine paralel olarak içerik ve anlam değiştirmiştir.[374] Bu durumda yeni tavırları bilmek, eğlence sahipleri ve davetliler açısından önemli olmaktadır.[375]

Batı kaynaklı birçok dans çeşidi önce Osmanlı, sonrasında ise Cumhuriyet yıllarında dans salonlarında görücüye çıkmıştır. Bunlardan kanto; 19. yüzyıl İstanbul'unda tuluat tiyatrolarında çeşitlilik sağlamak ve birkaç saat boyunca halkın ilgisini canlı tutmak amacıyla, oyun dışında danslar eşliğinde söylenen fantezi şarkılar için kullanılmıştır. Tam olarak ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte Batı'dan gelme bir yenilik olarak tiyatronun bir yan uzantısı şeklinde geliştiği tahmin edilir. Oyundan önce aralarında kadınların da bulunduğu şarkıcılar dansla karışık şarkılar söylüyorlardı. İstanbul'un ilk tiyatrosu konumundaki Naum Tiyatrosu'nda Avrupa'dan gelen opera ve operet topluluklarının, Avrupalılaşma modasına uygun olarak şarkılar eşliğinde sergiledikleri eğlenceli oyunlar ilgiyle karşılanmıştır. Tiyatrolarda kantoların geniş ilgi uyandırmasında sanat değerlerinden çok sunuluş biçimleri etkili olmuştur. Söyleyenle dinleyenin karşı karşıya olduğu bir hafif müzik türü olması kantoya olan ilgiyi artırmıştır.[376]

Bu şekilde kantolar eğlence anlayışının değişimine de etki etmiştir. Nitekim günün meşhur kantoları, Batı normlarına ait davranış tarzlarını öne çıkararak halkın ağzında ve zihninde yerleşmesine zemin hazırlamıştır.[377] Kanto, toplumdaki kadın erkek ilişkileri başta olmak üzere çok çeşitli konulara yer vermekle birlikte, en çok da günlük hayattaki değişimleri ve yenilikleri vurgulamıştır. Zamanın ünlü kantocuları arasında Kamelya, Peruz, Küçük Peruz, Nemzur, Şamram, Deniz Kızı Eftalya, Büyük Virgin,

---

[373] K. Emiroğlu, *a.g.e.*, s. 537.
[374] Türk danslarının eski dönemlerde dini bir niteliği olmuştur. Erkek ve kadınlar ayrı ayrı eğlenmişlerdir. Kadın toplantılarında dansları çengiler oynamıştır. Bunlar gruplar halinde bulunup, bayram ve düğünlere çağrılırlardı. Willy Sperco, *Yüzyılın Başında İstanbul,* çev. Remime Köymen, İstanbul 1989, s. 114.
[375] N. Meriç, *a.g.e.*, s.151.
[376] M. Belge, *a.g.m.*, s. 861.
[377] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 160.

Küçük Virgin, Matmazel Flora, Tereza, Violet, Todori, Aşod ve Şevki Bey'ler sayılabilir.[378]

Kanto Cumhuriyet'in ilk yıllarında da, aşağı yukarı 1930'lu yılların ortalarına kadar devam etmiştir. Ancak zamanla başka müzik türlerinin ortaya çıkması karşısında kaybolmuştur. Cumhuriyet'le birlikte öncelikle başkentte başlatılan balolar toplumu Batı tarzında bir eğlence yaşamına alıştırma amacını güdüyordu. Bu anlamda öncelikle kadroların ve yüksek bürokratların bu balolarda bulunması ve modern Batı danslarını öğrenip yaparak halka örnek olması bekleniyordu. [379] Nitekim Mustafa Kemal Paşa da davetli olduğu bir düğün toplantısında harmandalının ardından zeybek oyununa has kıyafetle dolaşan bir hanımla tempoya uygun ve orijinal figürlerle tango yapmıştı.[380]

Cumhuriyet modernleşmesi dansı siyasi yapının batılılaşmaya ait unsurlarından biri olarak kabul etmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında okullarda; "…memleketin her tarafından, kız ve erkek liselerinde birer gramofon ile dans havalarının plakları temin edilmiş, öğle teneffüslerinde ve son derslerde öğrencilere dans dersleri verilmiştir." [381] Böylece Batı'da moda olan danslar; tango, çarliston, fokstrot vb. çok kısa zamanda tanınıp ilgi görmeye başlamıştır. Hatta bunlardan tango gibi türler bir hayli yerlileştirilmiştir. Öyle ki anayurdu Arjantin olan tangonun dünyaca ünlendikten sonra bir Rus Tangosu türü, Yunan Tangosu türü ortaya çıktığı gibi bir Türkçe tango türünün de oluştuğu söylenebilir.[382]

Tango Beyoğlu'ndan İstanbul'a girmiş oradan da Türkiye'ye yayılmıştır.[383] Çok çeşitli kültürleri barındırdığı aynı zamanda şehrin eğlence merkezi durumunda olduğu için Doğu Avrupa üzerinden gelen tango rüzgârlarına kucak açan semt Beyoğlu olmuştur. Tangonun Türkiye'ye batılılaşma sürecinin doruk noktasında olduğu bir dönemde girmesi önemlidir. Nitekim bu gibi dans türleri Cumhuriyet modernleşmesinde –toplumun değer yargılarının değişmeye başladığı bir dönemde –

---

[378] Ruhi Ayangil, "Kanto", *DBİA*, C. 4, İstanbul 1994, s. 420.
[379] M. Belge, *a.g.m.*, s. 861.
[380] Muzaffer Alap, "Atatürk ve Dans Müziği", *İnan*, S.28, Şubat 1947, s. 15-16.
[381] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 154-155.
[382] M. Belge, *a.g.m.*, s. 862.
[383] Bazılarına göre tango İstanbul'a ilk kez, ihtilalden kaçan Beyaz Ruslar tarafından getirilmiş kısa bir süre sonra da barlarda, Rus, Macar ve Alman konsomatrisler aracılığıyla yaygınlaştırılmıştır. Afif Yesari, "Ülkemizde Tango", *Orkestra,* C. 13, S. 135, İstanbul 1984, s. 28.

etkili olmuştur. Tango bu sürece uygun düşerken toplum da bu dansı kendine göre yorumlayıp üretmeye talip olmuştur. [384]

Bu gibi dansların en dinamik yönü kadın ve erkeği salon ortamında karşı karşıya getirmesidir. [385] Osmanlı döneminde daha çok orta ve üst tabakayla sınırlı olan salon hayatı, Cumhuriyet döneminde sosyal yaşamın bir gereği olarak kabul edilmiştir. Sosyal hayatta dansa yaygınlık kazandırmak için dans şenlikleri yapılmaya başlanır. Böylece 1920'li yıllara gelindiğinde salonlarda boy göstermeye başlayan kadınlar, dansta zamanla erkeklere eşlik etmeye başlar. [386]

1920'li yılların yaygınlaşan modası çarliston dönemin basınında çok yer tutmuş özellikle salon çarlistonunun figürleri mecmua sayfalarına kapak konusu olmuştur.[387] 20'li yıllarda dans, dergi ve mecmualarda farklı başlıklar altında sıklıkla işlenen bir konu olmuştur. "Dans İbtilası"[388], "1926 Senesi Dansları",[389] "1927 Senesinin Yeni Dansı Black Bottom"[390] ve "Dans Adabı"[391] vs. gibi. Bu süreçte dans figürlerini gösteren çizimlerin oldukça detaylı açıklamalarla okuyucuya sunulduğu görülür.[392]

İstanbul'un işgal yıllarında vals, tango, fokstrot, çarliston, rumba ve samba gibi danslar kapalı salonlardan sokaklara taşmıştır. 1920'li yıllarda yapılan dans yarışmalarında bayılanlar, hatta hastaneye kaldırılanlar oluyordu. Böylece alafranga hayat dansla birlikte iyice yaygınlaşmıştı. Şehzadebaşı İmperyal Sineması kız erkek mekteplilerin dans yeri olurken, Laleli'de meydanlar açık dans alanları haline gelmiş, zamanla toplum dışa açılmaya başlamıştır.[393] Ancak dans konusunda yapılan aşırılıklar toplum hayatında rahatsızlıklara neden olmuştur. Dansın maksadını aşan bir hal alarak

---

[384] Eşref Denizhan, "Tango", *DBİA*, C.7, İstanbul 1994, s. 204.
[385] M. Belge, *a.g.m.*, s. 861.
[386] A. Yesari, *a.g.m.*, s. 28.
[387] *Büyük Gazete,* 25 Kasım 1926; *Sevimli Ay,* C. 3, S. 4, Haziran 1926, s. 21-22.
[388] *Resimli Gazete,* C. 1, S. 12, 24 Teşrinisani 1339 (1923), s. 3.
[389] *Sevimli Ay,* C. 3, S. 1, Mart 1926, s. 13-16.
[390] *Sevimli Ay,* C. 3, S. 11, Kanunisani 1927, s. 45-46.
[391] *Resimli Ay,* S. 37, Mart 1927, s. 16.
[392] "Sarı Bir Hastalık Gibi Tüm Dünyada Oynanan Yeni Dans" başlığıyla çarliston dansı bütün incelikleri ve her bir adımda yapılması gereken dans figürleri çizimleriyle birlikte okuyucuya sunulmuştur. *Sevimli Ay,* C. 3, S. 4, Haziran 1926, s. 21-22.
[393] M. Aksel, *a.g.e.*, s. 26.

toplumu dejenere ettiği ve ahlaki yapıyı bozduğu görüşü de zamanla ağırlık kazanmaya başlamıştır. [394]

Nitekim 1926 yılında Türkiye'ye gelen üniversiteli Macar öğrencilerin, kız öğrencilerle dans etmesi büyük tepkiyle karşılanarak protestolara yol açmıştır. Bazıları bu davranışın "örf ve âdetlerimize ve ahlaka mugayir olduğu" görüşünü savunurken bazı basın organları da bu tezi destekleyerek "dansın yasaklanması" yolunda bir kampanya başlatmıştır. Ancak, resmî makamların hiçbir müdahalede bulunmamaları sonucu, bir sonuç alınamamış; bir yıl kadar sonra, 1927'de, dönemin İstanbul valisinin: "Dans salonlarında erkeklerin kadınlarla dans etmeleri kesinlikle yasaklanamaz" şeklindeki kararını açıklamasıyla da dans toplumdaki yerini almıştır.[395]

1930'lu yılların dergi ve mecmualarında "Dans İnsanı Güzelleştirebilir mi?"[396], "Dans Vücudun Bir İhtiyacı mıdır?"[397], "Sıhhatli ve sağlıklı kalmak isteyen her kadın mutlaka dans etmelidir." gibi başlıklar altında dans ve sağlık üzerine bir literatürün geliştirildiğini görüyoruz. 1939 yılında ise "Modern Âdab-ı Muaşeret" kitabının yazarı Süheyla Muzaffer balo ve dansın kurallarını öğretmektedir: "Tanımadığını dansa kaldırmak caiz olsa bile, icabında manidar görüleceği için doğru değildir. Baloya giden kıskançlığı evde bırakmalı yoksa gitmemelidir. İma tarıkile dahi olsa kıskançlık hareketleri göstermek çok çirkin olur. Rumba, çarliston hatta tango gibi danslara evli kadınları, genç kızları, tanınmayan veya henüz tanınan kadınları kaldırmak ve umumiyetle balolara bu tarzdaki dansları sokmak doğru değildir."[398]

Modern yaşam dansı medeni olmanın sembollerinden biri olarak kabul etmiştir. Cumhuriyet modernleşmesinde kadın ve erkek için ayrı ayrı düzenlenen sosyal hayat normları giderek daha paralel bir çizgiye getirilmiştir. Bu anlamda Cumhuriyet eğlence yaşamına ilişkin kadınların da aktif katılımını gerektiren yeni anlayışlar öngörmüştür. Balo gibi kadın-erkek birlikteliğini gerektiren eğlenceler bu dönemdeki değişimin en güçlü gösterim alanları olurken; okullara konan dans dersleri de toplum hayatının

---

[394] "Yirminci Yüzyılın Çılgın ve Büyük İbtilâsı" başlığı altına dansın Batı toplumlarında yaygınlık kazandığı ve beraberinde toplumsal yapıyı bozacak kötü alışkanlıkları da getirerek yozlaşmaya neden olabileceği yorumu getirilmiştir. *Resimli Gazete,* C. 1, S. 24, 16 Şubat 1340 (1924), s. 1.
[395] A. Yesari, *a.g.m.*, s. 29.
[396] *Yedigün,* C. 4, S. 80. 1934-1935, s. 17.
[397] *Yedigün,* C. 10, S. 252, Kanunisani 1938, s. 12.
[398] K. Emiroğlu, *a.g.e.*, s. 537.

geleceğe dönük yüzünde Batılı eğlenme biçimlerine yapılan referanslar olmuştur. Nitekim Batılı kuralların yaygınlık kazanması için bu gibi etkinlikler sürekli gündemde tutulmuştur.[399] Öyle ki 1930'lu yıllara gelindiğinde geleneksel dans figürlerini modern danslara uyarlayarak yeni bir dans vücuda getirmek için yapılan çalışmaları görüyoruz: "Gayemiz dünyanın hiçbir yerinde eşi bulunmayan zeybek oyununun en şayan-ı dikkat figürlerini modern dansa uyacak hale getirmek suretiyle yepyeni bir dans meydana getirmektir. Yaptığımız tecrübeler neticesinde kısa bir müddet zarfında herkes tarafından kolaylıkla öğrenilebilecek bir dans vücuda getirmenin kabil olduğunu gördük. Şarktaki baş ve göz cazibesi başka hiçbir memlekette mevcut olmadığından ve zeybek oyununda da muhtelif baş hareketleri bulunduğundan ilk defa başa da mühim bir rol vermeyi düşündük. Bu sebeple yeni dansa 'baş başa' adını verdik. Eski zurna ve davulu ihya edecek değiliz. Maksadımız eski aletlerden baş başa dansının ritmine uygun modern aletler vücuda getirmektir. Baş başa dansının figürlerini son derece basit hale getirdiğimizden halk bu yeni dansı derhal öğrenecek ve sevecektir."[400]

Dans, içinde üretildiği toplumların sosyal dinamiklerini yansıtan bir üründür. Aynı zamanda değişen değerlerin de bir sembolüdür. Tango, çarliston vs. gibi dansları icra etmek Türkiye'de batılılaşma çabasının bir sembolü olmuştur. Nitekim bu gibi danslar Batılı bir yaşam tarzını ifade etmektedir. Orta ve üst sınıf saygıdeğer kadınların katılımıyla, ahlak dışılık tanımını yitirerek kabul görmeye başlamıştır. Ayrıca "nasıl yapılacağını bilmenin" zamanla "nasıl yaşanacağını bilmeye" dönüşeceği de bir gerçektir. Bu şekilde Batılı formları bilmek, Avrupa'da olan yenilikleri bilmek anlamına gelirken, Osmanlı'nın haremlik-selamlık ayrımının tersine, kadınlarla erkeklerin kamusal alandaki yakın birlikteliğinin de meşruiyeti anlamına gelmiştir.[401]

2.3. Kültürel Bir Değişim Aracı Olarak Güzellik Yarışmaları

Türkiye'de ilk defa 1929 yılında düzenlenen güzellik yarışmaları tam anlamıyla bir eğlence etkinliği olmasa da eğlence yaşamında kadının konumlandırılması ve değişen eğlence anlayışına ilişkin önemli ipuçları verir. Nitekim toplum hayatında batılılaşma hareketinin başlamasıyla birlikte eğlence anlayışının Batı normlarına göre

---

[399] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 151.
[400] Dönemin tanınmış dans profesörlerinden Ponosyan'ın yeni bir dans vücuda getirmek için Tokatlıyan Oteli'nde yapılan son toplantının ardından basına yaptığı açıklama. *Cumhuriyet,* 17 Şubat 1938.
[401] M. L. Yuna, *a.g.m.*, s. 30.

yeniden belirlenmesi toplum hayatını, kadının konumu açısından da etkilemiştir. Sosyo-kültürel normların taşıyıcısı durumunda olan eğlenceler toplum hayatının değişiminde önemli bir etkiye sahip olurken, sosyal değişim olarak görülen birçok gelişmenin kabulü de ilk olarak eğlence alanıyla toplum hayatına dâhil edilmeye başlamıştır.

Batı uygarlığı ile bütünleşmeyi vazgeçilmez bir amaç olarak gören yeni rejim, 1920'li yıllar boyunca sosyo-kültürel alanda yapılan her türlü yeniliği bu amaç doğrultusunda bir adım olarak değerlendirmekteydi. Bu anlamda politik alanda Batı dünyası ile ilişkiler güçlendirilmeye çalışılırken, sosyo-kültürel yakınlığın kurulmasına da çaba harcanmakta, bu doğrultudaki her fırsatın değerlendirilmesine özen gösterilmekteydi. İlk kez 1929 yılında düzenlenen güzellik yarışmaları da bu amaç doğrultusunda kullanılan bir araç olmuştur.[402] Nitekim güzellik yarışmalarının düzenlendiği dönem, medeniyetin ve çağdaşlaşmanın beşiği olarak görülen Batı dünyasına genç Cumhuriyet'in de çağdaş ve medeni bir devlet olduğunu kanıtlamak için her imkânı değerlendirdiği bir zamana tekabül etmiştir.

Güzellik yarışmaları ilk kez 4 Şubat 1929'da ulusal gündeme girmiştir. Daha önce 1925 ya da 1926 yılında İpek Film Şirketi tarafından böyle bir yarışma düzenlenmiş; ancak yarışma basın ve halk tarafından ciddiye alınmamıştır. [403] Bu anlamda geniş katılımlı ilk yarı resmî yarışma hükümetin de teşvikiyle Cumhuriyet gazetesi tarafından düzenlenmiştir.[404] 4 Şubat 1929 tarihinde "Türkiye'nin en güzel kadını kimdir?" sorusuyla gündeme gelen yarışmanın, Türk kadınının güzelliğini dünyaya göstermesi amacıyla düzenlenmesine karar verilmiştir.

"Avrupa ve Amerika'da her sene güzellik kraliçeleri intihap edilir ve bunlar bir Amerika şehrinde toplanırlar, aralarında bir müsabaka yapılarak güzeller güzeli intihap edilir. Bizim kadınlarımız bu müsabakaya neden iştirak etmesinler? Hâlbuki Türk kadını dünyanın en güzel kadınlarından maduttur. Hatta Avrupa'da şark güzeli diye dillere destan olmaktadır. Avrupa'da imal edilen bir çok kremlerin, losyonların ve tuvalete ait müstahzaratın üzerinde reklam için şarkın güzellik tılsımı ibarelerini görmez

---

[402] Doğan Duman-Pınar Duman, "Kültürel Bir Değişim Aracı Olarak Güzellik Yarışmaları", *Toplumsal Tarih,* C. 7, S. 42, Haziran 1997, s. 21.
[403] G. Akçura, *a.g.e.*, s. 229.
[404] Mehmet Ö. Alkan-Cengiz Kahraman, "İlk Pop-Star Yarışmaları ve Güzellik Kraliçaları", *Toplumsal Tarih,* C. 20. S. 124, Nisan 2004, s. 68.

miyiz? ... O halde? Türk kadını niçin Amerika'da, Avrupa'da kendi milletinin güzelliğini göstermesin?"[405]

Bu şekilde yarışmanın düzenlenmesine karar verilmesinin ardından bu iş zaman geçirilmeden ulusal bir sorun haline getirilerek, Avrupa ve Amerika'da ulusun güzelliğini dünyaya duyurmak amacıyla düzenlenen yarışmaya katılma koşulları açıklanmıştır:

1. Müsabakamıza her genç kız iştirak hakkını haizdir.

2. Müsabaka yalnız yüz güzelliği müsabakası değildir. Endam tenasübü de şarttır.

3. Müsabakaya her namuslu Türk kızı iştirak edebilir. Irk, din ve mezhep farkı aranmaz.

4. Bar kadınları müsabakaya iştirak edemezler.

5. Müsabakaya iştirak etmek isteyen hanım kızlar (9-12) den küçük olmamak şartıyla başlarının bir fotoğrafını ve sarih adreslerini (Cumhuriyet müsabaka memurluğu) adresine göndereceklerdir.

6. İsim ve hüviyetlerinin neşrini istemeyenler, keyfiyeti bildirmeli ve resimlerinin neşri esnasında, altına yazılmak üzere müstear bir isim intihap etmelidirler.

7. Müsabakaya memleketin her tarafındaki hanım kızların iştiraklerini temin için fotoğraf gönderilme müddetini bir buçuk ay olarak tespit ettik. Bu suretle Martın 25'inci günü akşamına kadar fotoğraf kabul edilecektir.

8. Geldikçe peyderpey neşredilecek olan resimler arasında (15) adedini karilerimiz tefrik edecektir. Bu tefrik şekil ve şeraiti bilahare bildirilecektir.

9. Beğenilecek 15 resim sahibi arasında teşkil edeceğimiz bir hakem heyeti tarafından intihap yapılacaktır. Bu heyet edipler, muharrirler, heykeltıraşlar, tiyatro

[405] *Cumhuriyet,* 5 Şubat 1929.

sanatkârları, musikişinaslar, cemiyeti belediye ve meclisi umumi azaları arasından seçilmiş zevattan müteşekkil olacaktır.[406]

Yarışmaya katılmak için aranan özellikler arasındaki, müsabakaya her namuslu Türk kızının katılabileceği ve bar kadınlarının katılamayacağı şeklindeki şartlar dönemin ahlak anlayışını gösteren güzel birer örnektir. Bu şekilde yarışmaya bir seviye kazandırılması hedeflenmiştir. Nitekim aynı dönemde güzellerin mayo ile jüri önüne çıkacağı, bunun ise gayr-i ahlaki olduğu ve toplumun ahlakını bozabileceği yönünde kimi eleştiriler gelmeye başlamıştır. Bu durumda basın yarışmaları meşrulaştırmak için Avrupa ve Amerika'dan örnekler getirerek bu tür yarışmaların uygar toplumlarda yapıldığını hatırlatmıştır. [407]

Cumhuriyet modernleşmesinde Türk kadınının yaşantı alanında gösterilmeye çalışılan tüm değişimler batılılaşma yolunda atılan önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Güzellik yarışmaları da bu anlamda Türk kadınının en az Batılı hemcinsleri kadar modern olduğunu kanıtlamak için düzenlenmiştir. Bu süreçte gündelik yaşamda kullanılan eşyadan modaya, beden terbiyesinden güzellik ve spor anlayışına kadar Avrupaî yaşam tarzının gazete ve dergi sütunlarından okuyucuya duyurulduğunu görüyoruz. Avrupa ve Amerika'da düzenlenen çeşitli yarışmalar da bunlar arasındadır. Daha güzellik yarışmaları düzenlenmeden önce bu tür yarışmaların gazete ve dergi sütunlarından okuyucuya duyurulması Türk toplumu için bir örnek teşkil etmesi ve özendirilmesi açısından önemlidir. Nitekim Batı toplumlarında her türlü yarışma yapılmakta ve Avrupalı kadınlar da bu yarışmalara iştirak etmektedirler. [408]

Cumhuriyet rejiminin temel amaçlarından biri de Batı kültürü yönünde bir değişim sağlamaktı. Böylece batılılaşma devletin resmî politikası olmuş bunun doğal sonucu olarak da Batılı görünümlü bir yaşam tarzı toplum hayatına yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte gerçekleştirilen devrim ve uygulamalarla toplum doğulu görüntüsünden uzaklaştırılarak çağdaşlaşmanın ve uygarlığın sembolü olarak görülen Batı'ya entegre edilmek istenmiştir. [409] Bu süreçte Cumhuriyet tarihinde düzenlenen ilk

---

[406] *Cumhuriyet,* 25 Şubat 1929.
[407] Yunus Nadi, "Güzellik Müsabakamız", *Cumhuriyet,* 14 Şubat 1929.
[408] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 293.
[409] D. Duman-P. Duman, *a.g.m.*, s. 20.

güzellik yarışmaları da Batı dünyasına Türk kadınının en az Batılı hemcinsleri kadar modern olduğunu kanıtlamak için düzenlenmiştir.

Nitekim yarışmanın düzenlenmesine karar verilmesinin ardından bu iş zaman geçirilmeden ulusal bir sorun haline getirilerek yarışmaya katılıp güzelliklerini sergileyecek olanların "millî bir vazife"yi yerine getirecekleri konusu özellikle belirtilmiştir. Ayrıca bu kadınlar kamusal görünürlülüklerinde hep aileleriyle ilişkilendirilerek iyi aile kızları oldukları sık sık vurgulanmıştır. [410]

Bu şekilde 1929 yılında yapılan ilk güzellik yarışmasında yarışmaya katılan ve resimleri yayınlanan adaylardan arasında yapılan seçmede 2 Eylül 1929'da Feriha Tevfik Hanım Türkiye'nin ilk güzellik kraliçesi seçilirken, Semine Hanım ikinci, Mel. Araksi ise üçüncü olmuştur. [411] Feriha Hanım'ı kraliçe seçen jüri üyeleri arasında dönemin seçkin ve tanınmış simaları yer almıştır: Abdülhak Hamit, eşi Lüsyen Hanım, Halit Ziya, Cenab Şahabeddin, Hüseyin Rahmi, Peyami Safa, Çallı İbrahim, Mesut Cemil, Vasfi Rıza, Bedia Muvahhit, Necmettin Sadık, Kazım Şinasi, Vala Nurettin, Zekeriya ve Sabiha Sertel vs. gibi.

Yarışmaya karşı yöneltilen sert eleştirilere karşı basın, Batı basınında yarışmayla ilgili çıkan haberlere yer vermiş ayrıca kurgulanan söylemde yarışmanın Mustafa Kemal ve giriştiği toplumsal yenilik hareketi sayesinde Batı'daki kadınlarla her alanda eşit konuma gelen Türk kadınını Batı'ya tanıtmak için bulunmaz bir fırsat olduğu vurgulanmıştır. Hatta yarışmacıların jüri önüne Batı tarzı kıyafetlerle çıkmaları bile Türkiye'nin ne kadar büyük bir değişim geçirdiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. [412]

Güzellik ve zarafet konusu Meşrutiyet yıllarından kalma bir alışkanlık olmakla birlikte Cumhuriyet döneminde de önemli ve büyük bir mesele olmaya devam etmiştir. Batı uygarlığı ile bütünleşmeyi vazgeçilmez bir amaç olarak gören Cumhuriyet'in modernleşme sürecinde "Avrupa modellerini Türk kadınları neden güzel taşıyamıyorlar?" konusu edip ve şairlerin önemli bir meselesi olmuştur. Bu sebepledir ki

---

[410] Pınar Öztamur, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Güzellik Yarışmaları ve Feminen Kadın Kimliğinin Kuruluşu", *Toplumsal Tarih,* C. 17, S. 99, Mart 2002, s. 49.
[411] *Ahenk,* 10 Eylül 1929.
[412] *Cumhuriyet,* 25 Eylül 1929.

1929 yılının jürisinde dönemin tanınmış ve seçkin simaları yer almıştır. [413] Bu anlamda güzellik yarışmalarına adeta Türk milletinin kendisini güzellik alanında ispat etmesi gözüyle bakılmıştır. Nitekim 1930 yılında güzellik kraliçesi seçilen Mübeccel Namık'ın şahsında Türk kadınını değerlendirme biçimi, devrin Türk kadınının fiziksel güzelliğinden beklentilerini ortaya koymuştur: "… Türk kadınlığı Mübeccel Namık Hanım'ın şahsında Avrupa'ya açık alın ve yüksek boyla dimdik yürüdü, gitti. Bu hadiseyi Türk için çok büyük bir terakki adımı saymak lazımdır. Asırlar ve asırlardır kalın bir esaret örtüsü altında kalmış olan kadınlığımız o karanlık zindandan da nur âlemine çıktığı zaman, fıtratındaki kabiliyet ve asaletle diğer dünya kadınlığının hak ve meziyet namına haiz olabileceği bütün evsaf ve şeraite malik olduğunu gösterebileceğinden emin bulunuyordu."[414]

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki hızlı batılılaşma politikası içinde kadın konusunun ayrıcalıklı bir yeri olmuştur. Nitekim bu dönemde öne çıkarılan yeni kültürel modelde kadın yeni devleti temsil etmektedir. Bu süreçte kadının değişmesi de bir gereklilik olarak görülmüştür. Çünkü geleneksel kadının yeniliğe karşı koyan tavrı modernleşmenin toplumsal alandaki başarısını da önlemektedir. [415]

Cumhuriyet rejimi kadınların iyi bir eş ve anne olmaları gerektiği fikrine ağırlık vermekle birlikte kadınlar artık bu dönemde –batılılaşma ve modernleşme sürecinde- batılılaşmanın mihenk taşı olarak birer simge gibi görülmeye başlanmıştır. Yeni rejimin modern kadın imgesi kadınlar için tek bir kimlik oluşturmanın ötesinde onların iyi bir eş ve anne olmaları yanında son moda kıyafetleri ve son moda makyajlarıyla balolarda boy gösteren ve dans edebilen kadınlar olmalarını da öngören bir kimlikler bütününden oluşmaktadır.[416] Bu anlamda Cumhuriyet tarihinde düzenlenen ilk güzellik yarışmaları da bu çeşitli kadın kimliklerinin bir yönünü vurgulamıştır. Nitekim kadın bedeni üzerine atfedilen bu önem, aynı zamanda zihniyetin beden üzerinde ispat edildiği anlamına da gelmektedir. Bunun içindir ki güzelin seçilmesi millî bir olay olarak

[413] F. K. Barbarosoğlu, *a.g.e.*, s. 167.
[414] Y. Nadi, *Cumhuriyet,* 7 Şubat 1930.
[415] İsmail Doğan, "Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişimler ve Türk Ailesi", *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi,* C. 1, Ankara 1992, s. 177.
[416] P. Öztamur, *a.g.m.*, s. 47.

değerlendirilmiştir. [417] Ancak bu anlamdaki değişim de toplumsal kabul anlamında ciddi gerginlikleri bünyesinde barındırmıştır.

Nitekim 1931'de yapılan üçüncü güzellik yarışmasında öğretmenlik yapan Naşide Hanım'ın kraliçe seçilmesi ve ikinci seçilen güzelin de henüz güzel sanatlar öğrencisi olması, kimi tartışma ve eleştirileri beraberinde getirmiştir. Maarif Vekili Esat Bey, konu ile ilgili açıklamasında Naşide Hanım'ı görevden uzaklaştırabileceğine dair haberi verirken ,[418] Falih Rıfkı: "Güzellik temiz ve asil bir şeydir. Fakat muallimlikle bu müsabakalar arasında bir tezat olduğuna da şaşmamak lazım gelir. Eğer Maarif vekilliği deniz esbabı ile dolaştırılmış, ayak bileği, kalçası ölçülmüş ve talebeleri tarafından gazetelerde çıplak resmi görülmüş bir hoca hanımı sınıf içinde biraz garip bulursa eski kafalılık göstermiş olmayacaktır"[419] diyerek bir öğretmenin yarışmaya katılmasını eleştirmiştir.

Bu eleştiriler sert bir şekilde cevaplandırılırken bu yorumları yapanlar da ahlak hocası olmakla suçlamıştır.[420]

10 Aralık 1931'de ilan edilen 1932 Türkiye Güzellik Müsabakası ise yeterli ilgiyi göremediği için önce iptal edilmiş ancak daha sonra uluslararası yarışmayı düzenleyen komitenin ısrarı üzerine "milletinin asaletini, vatanını, hürriyetini, tarihinin ihtişam ve azametini nefsinde toplayan Türk güzelini"[421] seçmek üzere ikinci bir yarışmanın düzenlenmesine karar verilmiştir. Ancak günlerce süren propaganda ve teşviklere rağmen bu kez de yarışmaya katılım oldukça düşük bir düzeyde kalmıştır. Daha sonra dünya güzeli seçilecek olan Keriman Halis de bu yarışmaya katılan sekiz aday arasından Türkiye güzeli seçilmiştir.

---

[417] F. K. Barbarosoğlu, *a.g.e.*, s. 168.
[418] *Milliyet,* 21 Ocak 1931. Maarif Nezareti Naşide Hanım'ı görevden uzaklaştırmamakla birlikte, bütün okullara birer genelge göndererek "öğrenci ve öğretmenlik haysiyeti ile bağdaşmayacak" bu tür yarışmalara bundan sonra katılımın yasak olduğunu, buna uymayan öğretmenlerin cezalandırılacağını, öğrencilerin ise okulları ile ilişiğinin kesileceğini bildirmiştir. Bkz. Milliyet, 8 Şubat 1932.
[419] F. R. Atay, "Güzellik", *Milliyet,* 26 Ocak 1931.
[420] Y. Nadi, *Cumhuriyet,* 24 Ocak 1930. Aynı dönemde kanto olarak adlandırılan şarkılarda da açık saçık sözlerin bulunduğu, güzellik müsabakalarında aranılan ahlakilik ve gayr-i ahlakilik meselesinin bu alanlarda da neden aranmadığının eleştirildiğini görüyoruz. Osman Cemal, "Ahlak Meselesi", *Resimli Şark,* Mart 1931, s. 12-13.
[421] *Cumhuriyet,* 25 Haziran 1932.

Keriman Halis'in 1932 Temmuz'unda dünya güzeli seçilmesi ise basına günlerce konu olmuştur. Onun bu başarısı bireysel olmaktan çok millî bir başarı olarak değerlendirilirken Türk kadınının bu şekilde dünyanın uygar toplumları arasındaki yerini aldığı vurgulamalarına yer verilmiştir. [422] Nitekim Türk kadını en sonunda Batılı kadınlar arasında nicedir hak ettiği yere kavuşmuştur.[423] 1933 yılında düzenlenen son güzellik yarışmalarının ardından ise Cumhuriyet tarihindeki güzellik yarışmalarının ilk dönemi son bulmuştur.

Cumhuriyet döneminde kadın konusunun ayrıcalıklı bir yeri olmuştur. Bu süreçte Türk kadınının görüntüsü de değişmeye başlamış ve sosyal hayattaki Batılı kıyafete moda olarak meşruiyet kazandırılmıştır. Kadın kıyafeti konusundaki tartışmalar kadının kıyafetini etkilerken, kadın kıyafeti de toplumsal alanda hızla değişerek yaygınlaşmaya başlamıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurgulanan yeni bir kadın kimliği bulunmaktadır. Cumhuriyet modernleşmesindeki bu modern kadın imgesi kadınlar için tek bir kimlik oluşturmanın ötesinde onların geleneksel rollerini başarıyla yerine getirmeleri yanında tiyatrolara, konserlere, balolara giderek, dans edip erkeklerle yemek yiyerek kamusal hayata daha aktif bir şekilde katılmalarını öngörmüştür. Nitekim Cumhuriyet modernleşmesinin ilk yılları aynaya bakan kadınları da, döpiyesli muallime hanımları da bir arada barındırmıştır.[424] Bu çerçevede yönetici elitin çevresinde bulunan kadınlar ideal kadın tipinin protitipi olarak öne çıkarılmıştır. Böylece kamusal hayatta boy gösteren bu üst sınıf kadınlar partilerde, balolarda, tiyatro ve konserlerle, restoranlarda yeni tarz eğlence hayatına katılmaya başlamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında rağbet gören bu sosyal etkinlik alanları ve böylesi toplumsal olaylar Cumhuriyet modernleşmesinin önceki dönemden farklılığını gösteren güçlü birer gösterim alanıdır. Bu gibi etkinlikler kadın ve erkek arasında doğrudan ve açık bir ilişkiyi gerekli kılmaları açısından da önemlidir.[425] Nitekim bu anlamdaki değişim, kadının toplum hayatına girmesi, başka bir ifadeyle kamusal alanda yer alması şeklinde gerçekleşmiştir. Böylece Cumhuriyet'le birlikte kadın ve erkek için ayrı ayrı düzenlenen sosyal hayat normları giderek paralel bir çizgiye getirilmiştir. Bu şekilde değişen toplumsal yapının

[422] *Resimli Şark,* "Bir Türk Kızı Dünya Güzeli İntihap Edildi", S. 21, Eylül 1932, s. 2-3.
[423] Y. Nadi, *Cumhuriyet,* 2 Ağustos 1932.
[424] P. Öztamur, *a.g.m.*, s. 52.
[425] *a.g.m.*, s. 47.

etkisiyle geleneksel dönemden farklılaşan eğlence anlayışı da yeni mekân ve tavırlarla toplum hayatında yer almaya devam etmiştir.

2.4. Tiyatrolar

Tanzimat sonrası yenileşme hareketlerine ait değişikliklerden biri de tiyatrolar olmuştur. Tiyatrolar eski dönemlere ait eğlence alışkanlıklarını değiştirerek bu değişime ait yeni davranış şekillerini ortaya çıkarmıştır. Cumhuriyet sonrası dönemde sosyal hayatın eğlence boyutunda ağırlığını hissettiren değişim salon âdâb-ı muâşereti olarak tanımlanmıştı. Salon hayatının önemli bir özelliği yeni sosyal etkinlik mekânlarında kadın erkek ayrılığını ortadan kaldırmasıdır. Bu gelişme sosyal hayatta kadınlara her yerde öncelik verilmesine neden olurken, böyle bir davranış da görgü kurallarının bir gereği olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı toplum yapısında meydana gelen gelişmeler, batılılaşma ve dolayısıyla toplumsal değişim alanında Osmanlı üst tabaka kültürünün yeniden yapılanma sürecini başlatmıştır. Nitekim bu dönemden itibaren toplum hayatında görülmeye başlayan roman, tiyatro ve daha sonraları sinema gibi sanat biçimlerinin ortaya çıkması ve halka ulaşmasıyla sonuçlanan yenilikler eğlence anlayışının değişiminde de etkili olmuştur.[426]

Tiyatro, dönemin Osmanlı aydını tarafından birçok biçimde ele alınmış ve hakkında çeşitli görüşler beyan edilmiştir. Bazı Osmanlı aydınları ilk defa gördükleri bu eğlencenin Osmanlı toplum yapısında karşılığını bulmaya çalışırken Tanzimat öncesi dönemde meddahlığı komediyle, opera ve baleyi de çengilerin gösterileriyle karşılaştırmaya çalışmıştır. Sarayda ise tiyatro gösterileri zaten yapılmaktadır.[427] Ancak Tanzimat sonrası dönemde İstanbul halkının tanışabildiği tiyatro geleneksel dönemden farklı olarak üç safhaya ayrılmıştır. 1839'dan 1908'e kadar olan dönem Tanzimat Tiyatrosu, 1908'den 1923'e kadar olan dönem Meşrutiyet Tiyatrosu ve 1923'ten sonrası ise Cumhuriyet Tiyatrosu olarak ele alınmıştır. Batı anlayış ve örneğine uygun tiyatro çalışmaları ise Tanzimat dönemi ile başlamakla birlikte ancak II. Meşrutiyet'in hürriyet anlayışı içinde filizlenebilmiş, nihayet Cumhuriyet'le de devlet etkinliği olarak resmiyet

[426] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 155-156.
[427] *a.g.e.*, s. 157.

kazanmıştır.[428] Böylece Tanzimat döneminde İstanbul halkının tanıştığı tiyatro Cumhuriyet'e uzanan süreçte gösteri sanatı olarak toplum hayatındaki yerini almış ve yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Batı'dan gelen bu yenilik, sosyal hayatta hem eğlence anlayışını, hem de toplum hayatının cins ayrımına dayanan yapısını değiştirmiş başka bir ifadeyle toplum hayatında yapısal değişikliklere neden olmuştur. Ayrıca tiyatroda nasıl bulunulacağının ve karşılıklı ilişkilerde nasıl davranılacağının bilinmesi gerekliliği de eğlence anlayışının değişiminde etkili olmuştur. Nitekim tiyatrolarda nasıl davranılacağının bilinmesi aynı zamanda modern hayatın kamusal alan için tanımladığı davranış şekillerini de ortaya koymuştur. "Tiyatroda bütün locaların önleri kafesli, hatta hünkârınki bile. İçinde çıt çıkmaz; sinek kanadının sesi işitilmez. Patırdamak, dudağını oynatmak, öhö! Demek bile memnu" dur. [429]

İstanbul'da bulunan tiyatrolarda, Sultan II. Mahmut zamanında opera ve operetler oynatılırdı. İtalyan topluluklarının düzenli olarak geldikleri Abdülmecit döneminde ise saray içerisinde özel bir tiyatro binası yaptırılmıştı. Bu dönemde halkın da tiyatroya olan ilgisi sarayın himayesinde tiyatronun gelişmesini hızlandıran bir etken olmuştur.[430] Abdülmecit Dolmabahçe Saray Tiyatrosu'nu inşa ettirirken 1889'da Yıldız Sarayı'nda II. Abdülhamit tarafından yaptırılan tiyatro binası ikinci saray tiyatrosu olmuştur. Daha çok opera, operet ve konserler verilmekle birlikte bu tiyatrolar ve Osmanlı son dönem padişahlarının tiyatroya gösterdikleri ilgi tiyatronun gelişimi açısından önemli bir etken olmuştur. Nitekim bazı aydınlar tarafından muhalefet edilse de tiyatro toplum hayatındaki yerini alarak yaygınlaşmaya başlamıştır.[431]

Diğer taraftan Osmanlı döneminde tiyatrolarda sahne almak, özellikle Müslümanlar arasında pek de itibarlı bir meslek olarak görülmemiştir. Nitekim II. Abdülhamit döneminde sahneye çıkan Ahmet Fehim Efendi'den sonra bazı Türk asıllı erkek oyuncular görülse de kadın oyuncuların tümü Ermeni ve Rumlar arasından çıkmıştır. Hatta Ermeniler tiyatro çalışmalarında önemli mesafeler almış olsalar bile Ermeni kadınları dahi bu dönemde sahnede rol alma konusunda oldukça ihtiyatlı

---

[428] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 305.
[429] S. M. Alus, *Masal Olanlar,* İstanbul 1996, s. 53-56.
[430] R. A. Sevengil, *a.g.e.*, İstanbul 1993, s. 140.
[431] M. And, "Saray Tiyatrolarının Bölgesi Beşiktaş", *İstanbul,* S. 15, 1995, s.79.

davranmıştır. Bu anlamda Türkler sahne sanatlarına çok da yakın yaşamazken, Müslüman kadınların da sahneye çıkma isteklerinin bazı dönemlerde Osmanlı yönetimi tarafından engellendiği olmuştur.[432]

Türk tiyatro yaşamına ancak II. Meşrutiyet'le birlikte bir canlılık gelmiş, yeni topluluklar kurulmuştur. Bu dönemde tiyatronun gelişmesi adına atılan en önemli adım ise Darülbedayi'nin kurulması olmuştur. İstanbul Şehir Tiyatroları'nın da temelini oluşturan bu kuruluş toplum hayatına tiyatro zevkini aşılayan bir müessese olmuştur.

Diğer taraftan erkek oyuncular Müslüman, Ermeni ve Rumlardan oluşurken kadın oyuncular yalnızca Ermeniler arasından çıkmaya devam etmiştir. Fransızca ve İtalyanca'dan çevrilmiş piyeslerin rahatlıkla seyircinin karşısına çıktığı bu dönemde Darülbedayi hitabet, tarih, edebiyat, trajedi, dram, komedi, dans, davranış ve mim bölümlerini içermektedir.[433]

1916'da Darülbedayi tiyatro eğitimi verme yerine, bir tiyatro topluluğu niteliğiyle çalışmalarına başlamıştır. Bu dönemin bir başka yeniliği de Müslüman Türk kadınların takma adlarla sahneye çıkma çabası olmuştur. Nitekim Türk tiyatrosu bu süreçte bir ilk yaşayarak, Afife Jale'yi geleneksel normların baskısına karşın sahneye çıkan ilk kadın oyuncu yapmıştır. O döneme dek Türk kadınları sahneye çıkmazken, Afife Jale'nin 1920'de sahneye çıkması önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Bu gelişme Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecinde Türk kadınının sahne sanatlarına hazırlanması noktasında önemli bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte aynı dönemde Dahiliye Nezareti'nden Darülbedayi'ye gönderilen 1921 tarihli bir yazı ile Müslüman kadınların sahneye çıkmaları yasaklanarak Afife Jale'nin görevine son verilmiştir.[434]

Türk kadınının sahne sanatlarında yer almasına izin vermeyen anlayış ancak Cumhuriyet'le birlikte yumuşama sürecine girmiştir. Nitekim toplum hayatındaki cinsiyet ayrımı ancak Cumhuriyet'in laikliği kabul etmesiyle ortadan kalkmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk tiyatrosunun önde gelen isimlerinden Muhsin Ertuğrul ve Mehmet Karakaş'ın çalışmalarıyla ve Türk kadınının özgürce sahnede yer

---

[432] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 307.
[433] W. Sperco, *a.g.e.*, s. 108.
[434] Adnan Giz, *Bir Zamanlar Kadıköy*, İstanbul 1988, s. 79.

almasıyla Türk tiyatrosu önemli gelişmeler kaydetmiştir. Yeni kuşağın kabiliyetli sahne sanatkârları sergiledikleri oyunlarla büyük bir seyirci kitlesine ulaşmayı başarmıştır. Bu şekilde Cumhuriyet modernleşmesinin batılılaşma anlayışına getirdiği yeni boyut eğlence anlayışını da değiştirmiştir. Bu süreçte kamusal alanda boy göstermeye başlayan kadınlar tiyatro ve konser gibi yeni sosyal etkinlik mekânlarına gitmeye başlamıştır. Böylece tiyatro alanında II. Meşrutiyet'le başlayan değişim, Cumhuriyet'le birlikte önemli bir gelişme kaydetmiştir. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın da desteğiyle tiyatro toplum hayatındaki yerini almış ve Türk kadınının sahneye çıkması güvence altına alınmıştır. Mustafa Kemal'in "Efendiler, her şey olabilirsiniz, ama sanatçı olmazsınız" söylemiyle sanata ve sanatçıya olan bakış açısı da değişmeye başlamıştır.[435]

Cumhuriyet modernleşmesinde tiyatro, yeni rejimin çağdaşlaşma yolunda elde ettiği başarıların bir sembolü olarak görülmüştür. 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte başlayan yeni dönemde tiyatronun devlet eliyle desteklenip, bir seyirci kitlesinin oluşturulması önemli bir gelişmedir. Nitekim tiyatronun devlet eliyle desteklenip kurulması, oyun yazarları ve sahne sanatçılarının yetişmesi ve bir seyirci kitlesinin oluşması Cumhuriyet'le gündeme gelmiş, tiyatro bir devlet etkinliği olarak resmiyet kazanmıştır. Bu şekilde Cumhuriyet modernleşmesinde toplum hayatında görülen ciddi yapısal dönüşümler bu alanda da etkili olmuştur.

Türk ailelerini tiyatro seyirci yapmak ise toplumsal değişime hız kazandırmıştır. Yeni mekân ve matineler Türk ailelerin hayatına girmeye başlamıştır. İnsanlara bir arada bulunma imkânı veren bu gibi mekânlar yeni tavır ve davranışların dış mekânda sergilenmesine de zemin hazırlamıştır. Kadın Yolu dergisindeki bir ilan bu konuya dikkat çekmektedir: "Şehrimizde Türk ailelerin gidebilecekleri yerlerden olmak üzere Maksim'i tavsiye ediyoruz. Son zamanlarda asri hayata Türk kadınının da dâhil olması itibariyle birçok yüksek aileleri Maksim'de görüyoruz. Maksim'de son zamanlarda Türk ailelerine mahsus olmak üzere matineler tertip edilmektedir."[436]

Tiyatro sanatı, diğer sanat dallarına göre oldukça avantajlı olmuştur. Gerek dil açısından, gerekse sahne sanatı ve deneyimi açısından alt yapısı oluşmuş olan

[435] Burhan Arpad, *Bir İstanbul Var İdi,* İstanbul 2000, s. 71.
[436] *Kadın Yolu,* C. 2, S. 22, 15 Teşrinisani 1926, s. 2.

konservatuar, tiyatro ve opera kültürünü yeni bir yörüngeye oturtmakta önemli bir rol oynamıştır. İlk profesyonel oyuncular tiyatrodan yetişirken, tiyatro gelişen sinema sektörüne de kaynaklık etmiştir.[437]

Kadın ve erkeğin birlikte bulunduğu mekânlardan biri olması tiyatronun toplum hayatına getirdiği önemli bir yenilik olmuştur. Nitekim tiyatroyla gelen bu yenilikler, yeni eğlence mekânlarıyla devam etmiştir. Daha sonra toplum hayatında görülen sinema, gazino ve bar gibi yeni sosyal etkinlik mekânları bu gelişmeyi dolayısıyla değişimin seyrini göstermesi açısından önemli olmuştur.

2.5. Sinemalar

Cumhuriyet döneminde halkın kamusal eğlencelerinden biri de sinema olmuştur. Tiyatrodan sonra insanların yaşamına giren sinemalar toplumun batılılaşması ve eğlence anlayışında önemli değişikliklere neden olmuştur.[438]

İnsanların resimleri harekete geçirmek için uğraşları, Louis ve Auguste Lumiere kardeşlerin çabaları neticesinde gerçekleşmiştir. Lumiere kardeşlerin sinematograf adını verdikleri alet çok amaçlı bir kullanım özelliğine sahip olup o günün koşullarında hem projeksiyon, hem kamera, hem de baskı makinesi olarak kullanılabiliyordu. Lumiere kardeşlerin 28 Aralık 1895'te Paris'te halka açık ilk genel gösteriyi gerçekleştirmeleriyle sinemanın tarihsel yolculuğu başlamıştır.[439]

Osmanlı sinema tarihinin başlangıcı noktasında ise henüz net ve doyurucu bilgilere sahip olmamakla birlikte, sinematografın hemen 1896 yılı başlarında ülkemize girdiği kesindir. Çünkü Fransa tebaası olan Jamin adlı bir şahıs insan ve hayvanı hareketli gösteren ve sinematograf olarak adlandırılan alete lazım olan elektrik lambalarını Fransa sefareti vasıtasıyla gümrüksüz olarak geçirmiştir. Osmanlı fen adamlarının ise yararlı saydıkları bu aletin geçişine izin verdikleri anlaşılmaktadır.[440]

---

[437] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 315.

[438] Vahdettin'in kızı Sabiha Sultan bu konuda şöyle söylemektedir: "Halam Mediha Sultan bazen zevci Ferit Paşa'nın Avrupa seyahatine çıktığı zamanlar bize Çengelköy'e gelir, on beş yirmi gün kadar kalırdı. Paşa İngiliz usullerine çok riyakar olduğundan halam akşam yemeklerine dekolte elbise ile oturur ve annem de kendisine bu kıyafette eşlik ederdi." Murat Bardakçı, *Şahbaba,* İstanbul 1999, s. 44.

[439] Behzat Üsdiken, "Sigmund Weinberg ve Türkiye'de Sinemanın Başlangıcı", *Toplumsal Tarih,* C. 8, S. 45, Eylül 1997, 38-41.

[440] S. Beyoğlu, "Osmanlı Sinema Tarihine Dair Bazı Bilgiler", *Simurg*, C. 1, S. 2-3, Ekim 2000, s. 458-472.

Hatta Sultan II. Abdülhamit'in sarayda Bertrant adlı bir Fransız vasıtasıyla sinematograf izlediği bilinir. II. Abdülhamit döneminde sarayın gedikli hokkabazlarından olan Fransız asıllı Bertrant'ın marifetiyle Yıldız Sarayı'na sokulan sinematograf, başta padişah ve padişah çocuklarınca büyük ilgiyle karşılanmış ve kısa bir sürede sarayın eğlence etkinlikleri arasında sivrilmiştir.[441]

Saraya girmesine paralel olarak sosyal yaşantıya da renk getiren sinema, beraberinde konak kültürünü de etkileyerek kısa zamanda zengin konaklarında yeni bir kültürün oluşmasını sağlamıştır. Nitekim önceleri özel bir gösteri salonuna sahip olmayan bu etkinlik alanı, ilk zamanlarda birahane ve kıraathanelerde düzenlenen özel seanslarla, sadece toplumun bir bölümünü oluşturan erkeklerle buluşurken; kadınların sinema ile tanışması bu yeni icadın konaklara girmesi sayesinde olmuştur. İlk defa Asadarya'nın Pangaltı'da açtığı bir sinemada haftanın belirli günlerinde kadınlar da film izlemeye başlanmışlardır.[442]

Birçok yenilik gibi sinema da Osmanlı'ya saray yolu ile girip sonra da Beyoğlu'nda gelişmiştir.[443] İstanbul'da sinema salonu olarak kullanılan ilk bina Galatasaray dönemecindeki Sponeck Birahanesi olmuştur. Bugünkü Avrupa Pasajı'nın karşısında yer alan mezbaha 5 Haziran 1870'deki büyük Beyoğlu yangınında yok olunca yerine ters L şeklinde bir bina yapılmış; binanın üst katı birahane olarak kullanılmıştır.[444] İstanbul'da halka açık ilk sinema gösterisi 16 Ocak 1897 tarihinde Romanya doğumlu bir Polonya Yahudisi olan Sigmund Weinberg tarafından burada gerçekleştirilmiştir.[445] İlk salon gösterimi ise 1908'de Tepebaşı'ndaki eski şehir tiyatrosunun komedi kısmında gerçekleşmiştir. Bu şekilde II. Meşrutiyet'e kadar daha çok çeşitli eğlence yerlerinin değişik gösterilerinden biri olarak kalan sinema ilk defa 1908'de Weinberg'in ilk yerleşik sinema salonu olan Pathe'yi açmasıyla gerçek mekânına kavuşmuştur. [446] Böylece 1908'e kadar dağınık ve farklı yerlerde sinema gösterileri yapılırken, daha sonra İstanbul'da elektriğin kullanılmasıyla birlikte yerleşik sinema salonları açılmaya başlamıştır.

---

[441] Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamit*, İstanbul 1960, s. 68.
[442] Ali Özuyar, *Sinemanın Osmanlıca Serüveni*, Ankara 1999, s. 33.
[443] G. Scognamıllo, *Cadde-i Kebir'de Sinema,* İstanbul 1991, s. 9.
[444] Burçak Evren, "Sinemalar", *DBİA,* C. 7, İstanbul 1994, s. 8.
[445] Nejat Özön, *Türk Sineması Kronolojisi,* Ankara 1968, s. 12.
[446] A. Özuyar, *a.g.e.*, s. 33.

Bu sürecin önemli özelliklerinden biri Türk yapımlarından çok dışarıdan gelen filmlerin gösterilmesidir. Nitekim bu yıllarda bir Türk sinemasının varlığından söz etmek mümkün değildir. Sinema işletmecilerinin büyük bir kısmı azınlıklar ve yabancı uyruklulardan oluşmaktadır. Weinberg, Türkiye'deki Pathe şirketinin uzman sinemacısı olmuştur. Pathe'den sonra Fransız Gaumont şirketi de temsilcisi Rum Telemakos Sipiridis ile Osmanlı topraklarına girmiştir. Cine Theatrale d'Orient adlı dağıtım şirketi ise Alman ve Danimarka filmlerini işletmektedir. Türkler sinemayı çabuk keşfetmişler, aynı şekilde Osmanlı ülkesine gelen daima egzotik görüntüler peşinde koşan operatörler ve sinemacılar yoluyla sinema da Osmanlı'yı keşfetmiştir. Fakat kameralar gördüğünü değil, görmek istediklerini çekecektir. Nitekim Lumiere kardeşlerin ünlü adamlarından biri olan Promio, İstanbul ve İzmir'de Türk piyadelerini, Boğaziçi ve Haliç'i görüntülemiş; 1896-1899 yılları arasında bir çok filmci Anadolu ve Mısır'da çekimler yapmıştır. Fransızlarla beraber İngilizler, Almanlar ve İtalyanlar da Osmanlı topraklarında birçok belgesel filmi çekmişlerdir. Bu çekilen filmlerin birçoğu Osmanlı vatandaşlarına da seyrettirilmiştir. 1899'da Odeon tiyatrosunda Boğaziçi görüntüleri, 1908'de Tepebaşı'ndaki Pathe sinemasında İstanbul üzerine filmler, 1909'da Odeon sinemasında "Genç Türkiye'nin Devrimi" adlı filmler gösterilmiştir. 1910 yılında Pathe sinemasında 1000 metrelik bir filmde Osmanlı ordusunun manevraları, Sultan V. Mehmet'in gezintileri, selamlığı ve Edirne seyahati dönüşü gibi konulara yer verilmiştir. Aynı sinemada Sırp kralının İstanbul seyahati de gösterilmiştir.[447]

Sinema da tıpkı tiyatroda olduğu gibi dönemin aydınları tarafından birçok açıdan ele alınmış ve hakkında görüşler beyan edilmiştir. Bazıları ilk defa gördükleri bu eğlencenin Osmanlı toplum yapısında karşılığını bulmaya çalışmışlardır. Bu yeni icadın ne olduğu, karagöz ve tiyatro ile ayrışan yönleri, ayrıca anlatımsal açıdan etkileme gücünün ne olduğu konusunda devrin çeşitli tiyatro ve edebiyat dergilerinde sinema hakkında yapılan ilk yorumlar yer almaya başlamıştır. Böylece yapılan ilk yorumlarla büyüsü çözülmeye çalışılan sinemanın sadece bir eğlence aracı olmadığı başka işlevlerinin de olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. [448] Sinema bu şekilde toplumun gündelik yaşamında yavaş bir biçimde de olsa alışkanlık haline gelmeye başlamıştır. Ancak diğer taraftan günah olup olmadığı konusu da kamuoyunun en azından bir

[447] S. Beyoğlu, *a.g.m.*, s. 461.
[448] A. Özuyar, *a.g.e.* s. 38.

kısmının kafasını meşgul etmiştir.[449] İstanbul'da ilk film izleyenlerden biri olarak Ercüment Ekrem Talu'nun ifadeleri ilginçtir:

"... derken ortalık birdenbire karardı. Zifiri karanlık içinde kaldık, korktuk. Elim gayri ihtiyari ağabeyimin elini aradı, buldum ve bir tehlike karşısında imişim gibi sımsıkı kavradım. Arkamızdaki sıralardan ıslıklar fışkırıyordu. Karanlığın vaziyet icabı olduğunu kimse takdir edemediğinden, pencerelere örtülen siyah perdelere itiraz ediyorlardı.

O vakitler İstanbul'da elektrik yoktu. Abdülhamit'in vehmi elektriğin memlekete girmesine engel olmuştu. Sinematograf makinesi işletmek ve şeridi aydınlatmak için kullanılan petrol lambalarından intişar eden gaz kokusu da seyircileri ayrıca taciz etmekte idi.

Perdenin önüne gelen bir şahıs bu karartmanın lüzumunu izah etti ve hemen onun arkasından gösteri başladı. Avrupa'nın bir yerinde bir istasyon. Bacasından fosur fosur kara dumanlar savuran bir lokomotif peşine takılı vagonlarla duruyor. Amma ne gidiş geliş! Hepsini sara nöbetine tutulmuş sanırsınız. Hareketler o kadar hızlı, ölçüsüz ve acayip ki!.. Tren kalktı. Bittabi sessiz sedasız. Aman yarabbi! Üstümüze doğru geliyor. Zindan gibi salonun içinde kımıldamalar oldu. Trenin perdelerden fırlayıp seyircileri çiğnemesinden korkanlar ihtiyaren yerlerini terk ettiler, galiba. Hani ya ben de korkmadım değil; lakin merak galip gelip beni iskemleye mıhladı. Bereket versin ki tren çabuk geçti… İki dakika ara verdiler. Bu sefer bir boğa güreşi seyrediyoruz. Azılı hayvanlar perdede üstümüze doğru seğirttikçe yüreğimiz ağzımıza geliyor. Bu film daha yaman, onu önceden göstermiş olsalardı salonda kimsecikler kalmazdı. Tren bizi sinematografa alıştırmış oldu. Bütün bu temaşa yarım saat sürdü. Seans geçinceye kadar daha birkaç defa yenilenecekti. Çıktık. Fennin bu harikasını birbirimize izaha çalışıyorduk. Aklımız bir türlü ermiyordu. Mektepte bunun münakaşası haftalarca sürdü. İstanbul halkı da ekseriyetle bu mevzu üzerinde konuşuyordu. Kimi bu sihirli icadı gidip görmeyi günah sayıyor, kimi gidip gördüğünden dolayı tövbe, istiğfar

[449] O yıllarda canlı fotoğraf olarak adlandırılan sinema halk için ilk etapta biraz şaşırtıcı, biraz korkutucu hatta anlaşılmaz olarak algılanmıştır. Bu yeni buluş bazılarınca günah olarak kabul edilse de aynı yıllarda ne şeyhülislamlık ne de İslam uleması tarafından bu keşfe karşı ciddi bir tepki ortaya çıkmamıştır. S. Beyoğlu, *a.g.m.*, s. 468.

ediyor, ileri fikirliler ise bir medeniyet unsurunun daha yurda girmiş olduğuna seviniyorlardı…"[450]

Sinemalar değişen eğlence anlayışının yaygınlaştırılmasında etkili olmuştur. Yapılan ilk gösterimlerin ardından Osmanlı'da karşılanışı hayli ilginç ve eğlenceli olan bu yeni buluş, bazılarınca günah kabul edilse de halkın büyük çoğunluğu Osmanlı kültür yaşamına oldukça yabancı olan sinemayı kısa sürede benimsemiştir. Nitekim halk tarafından ilgiyle karşılanan sinema kısa sürede büyük bir seyirci kitlesine ulaşmıştır. Bu şekilde önceleri toplumun sosyo-kültürel yapısına yabancı olan sinemanın, tanıtım gösterilerinden sonra sevilip ilgi ile karşılanması, sinemaya karşı olan talebin de artmasını sağlamıştır. Halktan gelen bu talebin karşılanması için 1900'lü yılların başlarında birçok yeni sinema salonu açılmıştır: Cine-Eclair (1909), Cine-Oriental (1910), Cine-Gaumont (1912), Cine Lion (1913), Cine-Palace (1914), Cine-Magic (1914), Cine-Varietes de Pera (1915) vb. gibi. [451]

1910'lu yıllar sinemanın hızla kentin mutena yönlerine doğru yöneldiği ve açılan yeni sinema salonlarının bütün ihtişamı ile üretim dışı boş vakitlerin değerlendiği alanda, yaşam tarzını etkileyecek şekilde değiştirdiği bir döneme tekabül eder. Özellikle cinsiyet konusu yeni kamusal alanın sinema ile yeniden oluşturulma tarzı açısından önemli olmuştur.[452] Bu anlamda kamusal alana ait davranışların içselleştirilmesine zemin hazırlayan bahçe sinemaları da ilk olarak İstanbul'da1913'te Şişli Halaskargazi Caddesi'nde açılmıştır. 1913-1916 yılları arasında İstanbul'da sinema salonlarının sayısında bir patlama görülür. Yabancı film şirketlerinin yeni pazar arayışları ve İstanbul seyircisinin keşfedilmesi de bu döneme rastlar.[453]

İstanbul hep üzerinde yaşadığımız toprakların kültür üretiminde baskın ve merkezî bir rol oynayan bir kent alanı olmuştur. Bu anlamda diğer bölgelerin de nabzını elinde tutma özelliğini tarih boyunca korumuştur. Nitekim sinemayla da tüm dünyada olduğu gibi oldukça anlamlı bir dönemin eşiğinde tanışmıştır.

---

[450] N. Özön, *Türk Sineması Tarihi,* İstanbul 1962, s. 323.
[451] A. Özuyar, *a.g.e.*, s. 34.
[452] Zeynep Tül Akbal, "İstanbul'un Sinema Macerası", *İstanbul,* S. 10, Temmuz 1994, s. 57.
[453] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 158-159.

1920'li yıllarda da yeni sinema salonlarının açılışı devam etmiştir. İpekçi Kardeşler Beyoğlu'nda bugünkü "Alkazar" sinemasının yerinde "Elektra" sinemasını açmışlardır. 1922'de 21 locası, yüz deri koltuğu, 300 birinci ve 100 ikinci sınıf koltuğu ve orkestrasıyla dönemin ünlü ve şık sinemalarından "Elhamra" sinema dünyasına girmiştir. Atatürk'ün de birkaç kez gittiği bu sinema 1930'lu ve 1940'lı yıllarla birlikte eski önemini kaybedecektir. 1924'te "Melek", 1925'te "Alkazar", 1927'de ise "Süreyya" sinemaları açılmıştır.

Sinema Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğlence hayatını kitleselleştiren önemli bir etkinlik alanı olmuştur. O yılların program düzeninin ise bu günle kıyaslandığında oldukça değişik olduğu görülür. Filmden önce bir haber, belgesel veya kısa bir güldürü gösterilmektedir. Örneğin, Elhamra sinemasının, 14 Aralık 1923 tarihli programı Paris Şıklığı adlı bir moda belgeselinden, Harold Lloyd'un oynadığı iki kısımlık bir güldürüden ve salt hayvanların oynadığı bir Fransız yapımından (İnsan Gibi Hayvanlar) oluşmuştur.[454] Aynı yıllarda yeni bir sinema salonunun açılması oldukça görkemli bir hava içinde yapılmaktadır. Nitekim 1924'te Opera Sineması'nın açılış ilanı basına şu şekilde yansımıştır: "Opera Sineması'nın resm-i güşâdı, cumartesi günü akşamı icra edilecektir. Mezkur akşamına temsile ancak hususi davetiyeleri haiz olan zevat-ı muhtereme iştirak edebilecektir. İstanbul'da bulunan TBMM azaları, ekabir-i hükümet, rical-i askeriye, matbuat baş muharrirleri, memleket asaletinin büyük simaları ve cemiyet-i murahhasları davet edilmiştir. Resm-i güşâdı Viyana Saray-ı Kraliyyesi sabık orkestra müdürü idaresindeki on dört kişilik orkestranın konseriyle başlayacak ve Mae Munray'ın şaheseri Teshir filmi gösterilecektir. Pazar gününden itibaren muhterem halk Opera Sineması'nın umumi temsillerinin ifasına başlayacaktır."[455]

İstanbul'da sinema salonlarında önemli oranda artış yaşanması yabancı film şirketlerinin yeni pazar arayışları içerisinde İstanbul'u da keşfetmeleriyle başlamıştır. Zamanla Şehzadebaşı, Beyazıt ve Kadıköy de sinema salonlarının yoğunlaştığı bölgeler arasına katılmıştır. Bu şekilde sinema salonlarının hızla ve yaşam tarzını etkileyecek şekilde yaygınlaşmasıyla seyretme oranı artan sinema, alt kültürlere ve bütün bireylere ulaşabilme gücü sayesinde, toplum üzerindeki etkisini artırmıştır. Bu etki belirlediği

[454] G. Scognamıllo, *a.g.e.*, s. 37.
[455] A. Özuyar, *a.g.e.*, s. 27-28.

kadın modalarıyla özellikle 1920'li yıllarda daha da etkili olmaya başlamıştır.[456] Nitekim kadınların mahremlerine, yeni kamusal alanla ilişkiye girmeleri için sunulan sinema dergileri, yıldız dedikoduları ve güzellik öğütlerinin sayısı da bu dönemde artmıştır. [457]

Cumhuriyet'le birlikte sayıları artan sinema yayınlarının önemli bir özelliği, daha önce Osmanlı döneminde yer verilmemiş olan sinema-magazin haberlerinin yayın hayatına girmesidir. Bu dönemde insanların, izledikleri filmin nasıl meydana geldiğini merak etmekle yetinmeyip, perdede gördükleri yıldızların özel yaşamlarını da öğrenmek istemeleri sinema-magazin haberleri ve okuyucu sütunlarının da oluşmasını sağlamıştır. "Marlen evinin içinde bir aile kadınıdır. İşi yok mu, sabahleyin sokağa çıkmayacak mı, arkasına pijamasını geçirir, buduvarında bir köşeye yaslanır, bu dakikalarda en çok sevdiği evvela gazete, sonra roman okumaktır. Fakat öğleden sonra misafir kabul edecek mi, pijamasını atar, arkasına beyaz müslinden bir rop geçirir. Kollarına siyah şantiyeden eldiven taktığı da vakidir."[458]

Cumhuriyet'le birlikte sinema yayınlarında yer almaya başlayan sinema-magazin haberleri bir ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Nitekim Türk kadınının kendini perdede boy gösteren dönemin popüler aktrisleriyle özdeşleştirdiği bir dönemde Türkiye'nin yeni modası bu yıldızlar sayesinde belirlenmeye başlamıştır. Bu değişimin beraberinde bir imaj devrini de başlatması kaçınılmazdır.[459] Mesela, o yılların Fransız modasını ülkemize taşıyan La-Garçonne filmi, Türkiye'de kısa saç modasını başlatmıştır.[460] Böylece sinemalar, kadının kamusal alanla kurduğu ilişkinin yeniden belirlendiği bir dönemde [461] değişen eğlence anlayışının yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Bu durum sinemanın toplum hayatının değişimindeki etkisine güzel bir örnektir.

---

[456] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 319.
[457] 1914-1923 yılları arasında içeriğini yalnız sinemanın oluşturduğu yayınlara rastlama olanağı yokken 1923'ten sonra sinema ile ilgili yayınlarda hızlı bir artış göze çarpmıştır. Hikmet Nazım'ın 1923'te yayınladığı "Sinema Postası", Osman Mazhar'ın 1924'te yayınlamaya başladığı "Opera-Cine", yine Hikmet Nazım'ın bir yıl aradan sonra çıkardığı "Sinema Mecmuası" (1924), Mehmet Rauf'un yayınladığı "Sinema Yıldızı" (1924), "Sinema Rehberi" (1924), E. Kemal'in 1925'te yayınlamaya başladığı haftalık "Film Mecmuası", Cevdet Rıza'nın 1926'da yayınlamaya başladığı "Sinema Mihveri", Piyer Sarıyan'ın yayınladığı "Artistik-Sine", Antonie Paul'un yayınladığı "Türk Sineması" ve aynı yıl içinde yayınlanan "Sinema Gazetesi", bunlardan bazılarıdır.
[458] *Son Posta,* 1 Nisan 1935, No: 1672, s. 6.
[459] A. Özuyar, *a.g.e.*, s. 25-26.
[460] G. Scognamıllo, *a.g.e.*, s. 36.
[461] Z. T. Akbal, *a.g.m.*, s. 57.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında haftalık periyotlarla, Osmanlıca ve Fransızca olarak iki dilde yayınlanan sinema dergileri, sinemanın gündelik hayatta önemli bir yer edindiğinin göstergesidir. Diğer taraftan bu dergiler dönemin seyirci profilini anlamamız açısından da önemlidir. Nitekim Osmanlı basınında sinemanın, karagöz ve tiyatro ile benzeşen ve ayrışan yönleri tartışılırken, Cumhuriyet dönemi sinema yayınlarında yönetmenlik ve senaryo kavramlarıyla sinema edebiyatı gibi konular da tartışılmaya başlamıştır.[462]

Film yapımı sinematograftan 20 yıl sonra başlamıştır. Ancak yine de aradan geçen bu zaman sürecinde yabancı ülkelerdeki sinema faaliyetlerinin yeterince takip edilemediği de bir gerçektir. Nitekim ilk yapım çalışmaları daha çok belgesel çekimleriyle başlamış ve bu durum Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılmasına kadar sürmüştür. Sinema'nın Türkiye'deki ticari faaliyetleri ise Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar sermaye birikimine sahip azınlıklar tarafından sürdürülmüştür. Her iki dönemde de askerî, yarı askerî ve hayır kurumu niteliğindeki üç kurumun –Merkez Ordu Sinema Dairesi, Müdafâi Milliye Cemiyeti, Malul Gaziler Cemiyeti- çektiği birkaç konulu filmle Cumhuriyet dönemine gelinmiştir. 1920'li yıllarda yerli filmin yapılamıyor olması Türkiye'ye olan yabancı film ithalini de hızlandırmıştır.[463]

Hollywood filmlerinin Türkiye'ye girişi TBMM ile ABD yönetimi arasında 6 Ağustos 1923'te imzalanan ticaret ve dostluk antlaşmasının ardından gerçekleşmiştir. Sinemasını yaptığı yatırımlarla büyük bir sanayiye dönüştüren Amerika kısa sürede dünya film pazarını da egemenliği altına almıştır. Daha 1920'li yıllarda dünyayı yüzde seksenlik pazar payıyla fetheden Hollywood sineması, rakip gördüğü, Avrupa'nın iyi yönetmen ve gelecek vadeden popüler oyuncularını sunduğu olanaklarla kendi ülkesine transfer etmeyi başarmıştır. Böylece Amerikan sinemasına damgasını vuracak yıldız oyuncular siyasi ve ekonomik nedenlerle Hollywood'a göç etmiştir.[464]

Anlatımı, kurgusu ve görkemiyle seyirciyi kavrayan Hollywood filmleri Türk seyircisini de etkilemiş ve kısa sürede beğeni kazanmıştır. Bu şekilde film satışını

---

[462] A. Özuyar, *a.g.e.*, s. 65.
[463] A. Özuyar, *Babıali'de Sinema,* İstanbul 2004, s. 48.
[464] G. Scognamıllo, *Amerikan Sineması,* İstanbul 1994, s. 16.

önceleri herhangi bir üründen farklı görmeyen Amerika, daha sonra sinemanın diğer boyutlarının farkına vararak, kendi kültürünü de pazarlamaya başlamıştır. Nitekim Türk kadını bu dönemde kendini perdede boy gösteren dönemin popüler aktrisleriyle özdeşleştirmeye başlamıştır.

Diğer taraftan 1923'e kadar Kemal ve Seden kardeşlerin kurduğu bir sinema şirketi bulunurken, bu tarihten sonra kurulan sinema şirketlerinin sayısı da artmıştır. İstanbul'da, Bir Facia-i Aşk ve Boğaziçi Esrarı adlı filmlerin getirdiği gelirle güçlenen Kemal Film, 1923'te Halide Edip'in Ateşten Gömlek filmini sinemaya uyarlamaya karar vermiştir. Ateşten Gömlek, Kurtuluş Savaşı'nı konu alan ve Müslüman Türk kadınların oyunculuk yaptıkları ilk Türk sineması olarak bilinir. Böylece Cumhuriyet'in Müslüman Türk kadınlara çalışma özgürlüğü tanımasıyla, Bedia Muvahhit ve Neyyire Neyir'le başlayan yeni bir dönem açılmıştır.[465]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk sinemasında sağlıklı bir yapılanma ve kapsamlı bir kurumsallaşmaya gidilememiştir. Sinema sanatçısı yetiştirmek için gerekli ortamın bulunmaması ve çözümlenecek çok önemli sorunları bulunan bir devletin bu konuda gerekli yatırımı yapamaması bu duruma neden olmuştur.[466] Ancak eğlence hayatı içinde teknolojinin yarattığı bu önemli sonuç, zamanla insanların hayatlarını belirleyen bir teknik araç haline gelmiştir.

1920'li yılların sonlarında Amerika'da sesli film bulunmuş; 1926'da Warner biraderlerin tiyatrosunda ilk defa perdeden ses işitilmiştir. 1927 yılında Fox film kumpanyası ilk konuşan filmi yapmıştır. Bundan sonra halkın sinemaya olan ilgisi artmış ve aynı ilgi Türkiye'ye gelen sesli sinemayla birlikte aynı oranda yaşanmıştır.[467] Böylece 1914'ten 1923'e doğru yeniden keşfedilmeye başlayan sinema, toplumun her kesiminden insana hitap etmesi, alt kültürlere ve bütün bireylere ulaşabilme gücü sayesinde toplum üzerindeki etkisini zamanla artırmıştır. Hatta Cumhuriyet'in ilk yıllarında gündelik yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak toplumun sanat hayatına da egemen olmaya başlamış ve yedinci sanat olarak kabul edilmiştir. [468]

---

[465] A. Özuyar, *Sinemanın Osmanlıca Serüveni,* s.17.
[466] Atilla Dorsay, "Cumhuriyetimizin Bir Diğer Kurumu Sinemamıza Bir Bakış Denemesi", *Yeni Türkiye 4,* S. 23-24, Eylül-Aralık 1998, s. 3163.
[467] *Sinema Gazetesi,* S. 2, 1929.
[468] A. Özuyar, *a.g.e.*, s. 38.

1930'lu yıllara gelindiğinde ise İstanbul sokakları kadınların daha bir rahatlıkla gezindiği yerler olmuştur. Bu yıllarda yapılan Marmara binaları İstanbul'un modern tören ve düğün salonlarını içermekteydi. Cumhuriyet modernleşmesinin getirdiği kadınlı erkekli yemekli düğün ve toplantılar için yapılan bu mekânlar uzun bir dönem yaşamıştır. Aynı yıllarda Marmara sineması, Sirkeci'den Şehzadebaşı'na kadar uzanan alanda yer alan en şık ve prestijli bir sinema olmuştur. Kadınlar genellikle ailelerinden biriyle sinemaya gitmeyi tercih etseler de, artık tiyatro ve sinemalara yalnız gidilemeyeceğine dair bir kural telaffuz edilmemiştir. Böylece şehir ölçeğinde kadınlar için tanımlanan mekân ve bölgelerin sayısı da zamanla artmıştır.[469] Nitekim gelenek ve göreneklerin kadınların eğlence yaşamında erkeklerle birlikte bulunmalarına izin vermeyen yönü zamanla yumuşamıştır. Sinemalar kadınların kamusal alanda var olmalarını kolaylaştıran bir adım olmuştur.[470]

Sinema, uzay-zaman algısını zorlayan ve mahrem alanın yeniden düzenlendiği şaşırtıcı icatlar listesinin önde gelenlerinden biridir. Görüntüye dayalı eğlencenin bir devamı değil, görüntüye dayalı eğlenmenin pratiklerini değiştirecek bir buluş olmuştur. Bu anlamda Cumhuriyet'le birlikte sayıları artan sinema salonları eğlence yaşamını kitleselleştirirken sinemalar da değişen eğlence anlayışının yaygınlaştırılmasında etkili olmuştur.

2.6. Kahvehane, Kafe, Pastaneler ve Lokantalar

2.6.1. Kahvehane, Kafe ve Pastaneler

İnsan hayatı karşılıklı etkileşim ve iletişim içinde geçer. Her dönemde insanların bir arada bulunduğu mekânlardan biri de kahvehaneler olmuştur. Kahvehaneler, gündelik hayat içinde toplumsal iletişimi çok yönlü sağlamakla birlikte aynı zamanda İstanbul'un ilk kapalı genel eğlence mekânları olmuşlardır.

Kent yaşamının bir ürünü olan kahvehane, uzun süren geçmişinde oldukça farklı bir kalabalık formu sunmuştur. Nitekim bu kalabalık, pek çok açıdan yenilik taşımaktadır. Her şeyden önce kalabalığın oluşturduğu toplum düzeni kişilerin sahip

[469] E. Yalçın-S. Yalçın, *a.g.m.*, s. 38.
[470] Oya Dinçer Durmuş, "Sinemada Kadınlar Kadınları Anlatıyor", *Tarih ve Toplum,* C. 35, S. 207, Mart 2001, s. 150.

oldukları statüye bağlı kalmamıştır. Gayrimüslimlerin işlettiği meyhanelerdeki içkili eğlenceler yerine kahvehaneler sarhoş edici içkiler olmadan daha edepli eğlenceler sunmuştur. Yerleşik halk anlatıları ve gösteriler kahvehane kültüründe önemli bir yer tutmuştur.[471] Özellikle Ramazan ayında eğlenmek ve eğlendirmek, kahvehanelerdeki toplumsallık biçiminin öne çıkan iki ayrı biçimi olmuştur. Biri, müşterilerin etkin olarak katıldıkları satranç, tavla gibi oyunlardan, diğeri ise dinleyen ve izleyenlerin edilgen olarak katıldıkları hokkabaz, sihirbaz, karagöz, meddah, çalgılı çengili etkinliklerden oluşuyordu. 16.-17. yüzyılın Türk kahvehanelerinde müzikli eğlencenin oldukça olağan olduğunu biliyoruz. Çalgıları ve aralıksız şarkılarıyla müşteri çeken telli ve üflemeli çalgıcılar 19. yüzyıl kahvehanelerini de şenlendirmiştir.[472]

Tanzimat'tan sonra toplumun pek çok alanında etkili olan, yaşanan değişimler kahvehane kültürünü de etkilemiştir. Nitekim batılılaşma sürecinde toplumsal değişmeye paralel olarak kahvehaneler de değişmiştir. Klasik dönemde cami yanına açılan kahvehaneler, dinsel yaşantının bir uzantısı olarak düşünülmüştü. Batılılaşma sürecinde caminin gündelik hayat içinde egemen sembol olmaktan yavaş yavaş uzaklaşması, yeni kültürel oluşumlara da zemin hazırlamıştır. Nitekim kahvehane kültürünün dinsel yaşantı içinde biçimlendirilmesi buradaki mekân tasarımını da etkilemiştir. Kahvehanenin dış kapısı ortada fıskiyeli bir havuzun yer aldığı üç tarafı kerevetlerle çevrili bir avluya açılırdı. Batılılaşma sürecinde kerevetlerin yerini iskemleler almış, ortadaki havuz kaldırılarak yerine çeşitli tiyatro gruplarının temsil verdikleri küçük bir sahne yerleştirilmiştir. [473] Ayrıca bu dönemde Viyana ve Paris usulü, duvarları aynalarla süslü, sandalyeli ve masalı kahvehaneler açılmaya başlamıştır. Kahvehanelerde görülen bu gözle görülür değişim, gündelik hayatın eğlence kültüründe görülen değişimi açıkça gözler önüne sermektedir. Kahvehane duvarındaki dinî motifler, yerini zamanla hürriyet kahramanları ya da devlet büyüklerinin portrelerine bırakmıştır. Bu şekilde batılılaşma sürecinde toplumsal yaşantının değişmesine paralel olarak birlikte bulunulan mekânlar da hem şekil hem de içerik açısından değişmeye başlamıştır.[474] Gazetelerin çıkmasına koşut olarak Paris ve Viyana'da olduğu gibi kahvehanelere gazete girmiş ve adı kıraathane olmuştur.

[471] İ. Bingül, *a.g.m.*, s. 71.
[472] *a.g.m.*, s. 74.
[473] E. Işın, *a.g.e.*, s. 94.
[474] Ralph S. Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeriğin Yakındoğu'daki Kökenleri,* çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul 1988, s. 99.

Kıraathanelere de daha sonra musiki fasılları konmuştur. Ancak İstanbul Cumhuriyet'e kadar olan dönemde elinden geldiği kadar Beyoğlu ile rekabet etmiştir.[475]

İstanbul kahvehaneleri için bir kültür profili çizmek oldukça güçtür. Şehrin kültür dokusuna 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren giren semai kahvehaneleri – çalgılı kahvehaneler- gündelik hayatın eğlence kültüründe önemli bir yer edinerek özellikle alt tabaka insanının bu yöndeki ihtiyacına cevap vermeye başlamıştır. Dönemin modalarına göre mani, semai ve koşma türünden âşık tarzının egemen olduğu bu kahvehanelerde II. Abdülhamit döneminden itibaren alafranga müzik zevki de görülmeye başlamıştır.[476] 19. yüzyıl kozmopolitizmini yaklaşık bir yüzyıl boyunca evrimleştiren semai kahvehaneleri söz konusu özgünlüğünü Cumhuriyet dönemine kadar yaşatmıştır.[477]

Diğer taraftan Cumhuriyet'in erken yıllarında kahvehaneler, üzerinde kontrol ve disiplin kurulmak istenen mekânlar olmayı sürdürmüştür. Nitekim bu yıllarda kahvehanelerin işsiz güçsüz takımının toplandığı ve ailelerin kullanamadıkları mekânlar oldukları gerekçesinden hareketle Batı'da olduğu gibi aile kahvehanelerinin gerekliliği ileri sürülmüştür. Bu nedenle siyasal iktidar 1930'lu yıllarda kahvehaneleri asrileştirmek gayesiyle konuya el atmıştır.[478] Ortaya konan projeye göre kahvehanelerde radyo bulundurulması ve bu mekânların bir köşesine de kütüphane kurulması tasarlanmıştır. Ayrıca yapılacak etkinliklere göre ayrı salonlara sahip olmamaları da bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Bu eksiklik yapılacak numune kahvehanelerle kapatılacaktır. Sigara, oyun ve istirahat için ayrı salonların yapılması da proje kapsamına alınmıştır.[479] Bu şekilde kahvehanelerin asrileştirilmesi ve Batı'da olduğu gibi birer aile kahvehanesi görünümü alması amaçlanmıştır. Diğer taraftan, İstanbul, "asri kahvehanelerden" "şarkvari kahvehanelere" geçişi temsil etme açısından da önemini korumuştur.[480]

---

[475] A. H. Tanpınar, *Beş Şehir,* Ankara 1960, s. 264.
[476] B. Evren, "Ramazan Ayına Özgü Semai Kahvehaneleri", *Tombak,* S.7, 1996, s. 38.
[477] E. Işın, *a.g.e.*, s. 249.
[478] Serdar Öztürk, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Asri Kahvehaneler", *Toplumsal Tarih,* C. 20, S. 126, Haziran 2004, s. 84-85.
[479] *Ulus,* 24 Şubat 1935.
[480] S. Öztürk, *a.g.m.*, s. 89.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadın ve erkek için ayrı ayrı düzenlenen sosyal hayat normları giderek paralel bir çizgiye getirilmiştir. Kahvehaneler yalnızca erkeklerin gittiği yerler olmalıydı. Oysa değişen toplumsal yapının etkisiyle İstanbul Kadırga'da 1929 yılında kadınlar için de bir kahvehane açılmıştır.[481] Osmanlı döneminde kadınlara açılan ilk yerler olarak kafelerin ortaya çıkması gibi, Cumhuriyet döneminde de gençlik hareketi kızlara kahvehaneyi açmıştır. [482]

Ayrıca batılılaşma sürecinde değişen toplumsal yapının etkisiyle Galata-Pera'da bulunan Levanten kahvehaneleri birer pastaneye dönüşürken, eski İstanbul'da bulunan kahvehaneler de zamanla birer eğlence merkezine dönüşmüştür. İstanbul'un başlıca eğlence merkezi sayılan Şehzadebaşı'nda artık cami ile tiyatro ve diğer eğlence mekânları aynı ortamı paylaşabilmektedir. [483]

Çalışma mekânlarının evden ayrılması ve evin uzağına yapılması, kent ölçeğinde meydana gelen değişimlerin önemlilerinden biri olmuştur. Özellikle Tanzimat sonrası batılılaşma sürecinde şehir yaşamında meydana gelen değişmelerin başında iş çevresiyle oturulan bölgelerin birbirinden ayrılması gelmektedir. Meydana gelen bu değişim evin fonksiyonlarında daralmaya neden olduğu gibi toplum hayatını da sosyal ilişkiler açısından etkilemiştir. Nitekim bu dönemde geleneksel dönemden farklı olarak çeşitli etkinlik ve birliktelikler için yeni mekânlar birer birer açılmaya başlamıştır. Bu durumda yakın bir zamana kadar kadınların dış mekânda olması veya karşı cinsle bir arada bulunması mümkün değilken değişen toplumsal yapının etkisiyle özellikle Cumhuriyet döneminde kadınlar tek başına veya erkeklerle birlikte toplumsal alanda görünür olmaya başlamıştır. Bu süreçte bir genç kızın pastaneye gitmesi ve bu gibi durumlarda nasıl davranılacağını öğrenmesi ise değişimin hedefini göstermesi açısından önemlidir. [484]

Toplum hayatında ihtiyaç duyulan geleneksel kahvehanelerin Batılısı olarak tanımlanan pastaneler de kahvehanelerle aynı işlevi görmeye başlamıştır. Ancak kahvehaneye gidenler ile pastaneye gidenlerin geldikleri yerler ve kültürleri de o günün koşullarında farklıdır. Nitekim Lebon, Markiz gibi ünlü pastaneler ilanlarda seçkinlerin

[481] İ. Özer, *a.g.m.*, s. 160.
[482] K. Emiroğlu, *a.g.e.*, s. 453.
[483] E. Işın, *a.g.e.*, s. 95.
[484] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 91.

buluşma yerleri olarak geçmiştir.[485] Üstelik pastaneler kadınların dış mekânda kendi cinsleriyle birlikte bulunabilecekleri mekânlar olmuşlardır. Böylece daha önce kadınlar yalnız başına sokağa çıkamazken, Cumhuriyet'in modernleşme sürecinde kadın dışa açılmaya başlamıştır. Bu durum yeni rejimin eğlence anlayışı için öngördüğü kadın-erkek birlikteliği açısından önemlidir.

Bu şekilde değişen toplumsal yapının etkisiyle diğer eğlence yerlerinin başında gelen lokanta, bar ve gazino gibi mekânlar da 1920'li yıllarda eğlence ve sosyal iletişimin merkezi haline gelmeye başlamıştır. Mulatier, Markız, Petrograd gibi ünlü pastaneler, Anadolu Birahanesi, Pera Palas ve Concordia gibi seçilmiş salonlar bu yıllarda eğlence mekânları arasında dikkati çeken yerler arasındadır.[486] Bu gibi mekânlar kadın ve erkekler arasında doğrudan ve açık bir ilişkiyi gerekli kılmaları açısından önemli olmuştur.

2. 6. 2. Lokantalar

Batılılaşmayla birlikte semt ölçeğinde meydana gelen değişmelerden biri de yeni birliktelik mekânlarının açılması olmuştur. Bu süreçte insanların geleneksel dönemde yakınlarıyla yaptıkları dış mekân gezileri yerine artık kamusal alanda tek başına veya karşı cinsle bulunmasını sağlayacak yeni birliktelik mekânları açılmıştır. Lokantalar da bunlardan biridir.

Daha Tanzimat'la birlikte İstanbul'da görülmeye başlayan lokantalar mönü ve servis seçenekleriyle Avrupa'dakilerden geri kalmıyordu. İstanbul'da oluşan kozmopolit kültür birikimi sonucu daha o dönemde Avrupa'dakilerden çok daha zengin ve çeşitli bir mutfak görülmekteydi. Nitekim İstanbul lokantaları uluslararası mutfak yemeklerinin yanı sıra Osmanlı aristokrasisinin Rum, Ermeni ve Yahudi mutfaklarını da bünyesinde barındırmaktaydı.[487]

Mütareke yıllarında İstanbul'a gelen Beyaz Rusların açtığı lokantalar İstanbul mutfağına Rus yemeklerini de katmıştır. Böylece batılılaşma sürecinde yeni yeni açılan lokantalar Batı adabına göre yemek yenilen yerler olarak toplum hayatında kabul

[485] İ. Özer, *a.g.m.*, s. 160.
[486] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 198.
[487] *a.g.e.*, s. 259.

görmüşlerdir. Başka bir ifadeyle Batı adabına göre yemek yemek lokantalar vasıtasıyla topluma mal edilmeye başlamıştır. [488]

II. Meşrutiyet'le birlikte hız kazanan yenilikler, İstanbul'un işgaliyle doruk noktasına çıkmıştır. İhtilal sonucu İstanbul'a gelen Rusların birçok yeniliğe öncülük ettikleri bir gerçektir. Beyoğlu sokaklarının, pastane ve lokantalarının kadınlı-erkekli karışık görüntüsü o dönemde daha da hızlanmıştır. Ruslar birçok yenilikte moda etkisi yapmışlardır. Lokantalar da bu modalardan biri olmuştur. Nitekim bu lokantalarda hizmet eden Rus kadınları toplum hayatının değişiminde hem kadın hem de erkek açısından etkili olmuşlardır. [489]

1921-24 yılları arasında İstanbul'da bulunan Rus lokantalarının sayısı on ikiyi bulmuştu. Bu restoranlarda ilk defa kadınlar da hizmet etmeye başlamıştır. Böylece Türklerle birlikte yabancılar ve Levantanlerin de bulunduğu bu lokantalarda çalışan Rus kadınları halkın alışık olmadığı bir ortamı da bu mekânlara sokmuşlardır. [490]

Bununla birlikte İstanbul'da bulunan lokantaların sayısı oldukça sınırlı kalmış ve bu durum Cumhuriyet'in ilk yıllarında da bir süre devam etmiştir. Nitekim İstanbul'un yabancı işgalinden kurtarılmasından sonra, Meclis'in aldığı kararla uygulamaya konulan içki yasağının uzun süre devam edeceğini düşünen lokanta, meyhane vb. yer sahipleri bu mekânları kapatmak zorunda kalmışlardır. İçki yasağının kalkmasından sonra ise işletmecilerin çoğu eski yerlerinde devam edememiştir. [491]

Lokantalar; sosyal hayatta bir eğlence, evin dışında ise hoşça vakit geçirilen mekânlardır. Ayrıca zamanla sünnet, düğün gibi bazı kutlamalar için de tercih edilen mekânlar olmaya başlamışlardır. Bu anlamda lokantalar, kadın-erkek birlikteliğine imkân tanıması ve gece yapılacak eğlencelerin mekânı olmaları açısından toplum hayatının sosyo-kültürel açıdan değişiminde etkili olmuşlardır. [492]

---

[488] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 259.
[489] İstanbul'da Rus restoranları modası aldı yürüdü. Türkiye'de daha önceleri kadınlar hizmet etmezlerdi. Kadın garsonlarla o zaman tanıştık. Hepsi de kontes ya da baronestiler. Türkler, Levantenler, yabancılar Rus lokantalara devam etmeye başladılar. W. Sperco, *a.g.e.*, s. 91-93.
[490] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 260.
[491] Ö. K. Arkan, "Lokanta", *DBİA,* C. 5, İstanbul 1994, s. 222.
[492] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 93.

2.7. Gazino ve Barlar

Müzikli program eşliğinde yemek yenilip, içki içilen müşterilerin de dans edip oynadığı açık ya da kapalı eğlence mekânlarına gazino denilmiştir. Gazino sözcüğü Türkçe'ye İtalyanca kır evi anlamına gelen "casino" dan bozularak girmiştir. Geleneksel kır kahvehanelerinden bazılarının zamanla salaş eğlence yerlerine dönüşmesi sonucu bu tür eğlence yerleri için gazino tabiri kullanılmıştır. Bu anlamda İstanbul'da ilk kez Tanzimat sonrasında açılmış olan gazinolar, meyhanelerin alafrangası olarak kabul edilmiştir.

19. yüzyılın sonlarında Galata'da açılmış olan Arkadi Gazinosu İstanbul'un ilk gazinolarından biridir. O dönemde gece hayatı tutkunlarının oldukça rağbet ettiği bu mekânda 1918-1919'dan sonra İstanbul'a sığınan Beyaz Ruslar tarafından, bir talih oyunu olan tombala ilk kez oynatılmaya başlanmıştır. Arkadi Gazinosu'nun faaliyet gösterdiği yıllarda, Pangaltı'da Dimitrinin Gazinosu da gerek mezeleri gerekse servise sunduğu içki çeşitleriyle eğlence yaşamının vazgeçilmez mekânlarından biri olmuştur. Gece hayatı tutkunlarının rağbet ettiği bir mekân olarak II. Abdülhamit döneminde görülmeye başlayan gazinolar, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaygınlaşmıştır. Beyoğlu'ndan başlayarak yaygınlaşan lokanta, kafeşantan, pastane ve oteller gazinolarıyla birlikte zamanla yeni tarz eğlence anlayışının merkezleri olmuşlardır.[493]

1917 devriminden sonra İstanbul'a sığınan Beyaz Ruslar, tango, çarliston ve fokstrot gibi dansları özellikle gazinolarda tanıtarak yaymışlar; böylece gazinolar daha sonraları alaturka ve Batı müziği sanatçılarının şarkı söyledikleri, revü sanatçılarının gösteri yaptıkları bir eğlence mekânı durumuna gelmiştir.[494]

Tanzimat öncesinde içki yasağının şiddetle uygulandığı dönemlerde meyhaneler ve benzeri içki içilen mekânlar sıkı bir denetime tabi tutulurken özellikle II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte içki yasağının gittikçe gevşemesi içki üretim ve tüketiminin artmasına neden olmuştur. Aynı yıllarda Beyoğlu'ndaki gazinoların sayısı da artmıştır.[495]

---

[493] V. Zat, *a.g.e.*, s. 67.
[494] N. Sakaoğlu-N. Akbayar, *a.g.e.*, s. 129.
[495] R. A. Sevengil, *a.g.e.*, s. 146.

Eski dönemlerde Galata ve Beyoğlu âlemleri meyhane vb. eğlence mekânlarında geçmekteydi. Batılılaşma sürecinde Avrupaî yaşam tarzı, başta gençler olmak üzere toplum hayatının her kesiminde görülmeye başlamış ve bu tür eğlencelere büyük servetler harcanır olmuştur.[496]

Meyhaneler içkili eğlence mekânları arasında kuşkusuz en köklü olanlarıdır. İstanbul'da Fatih döneminden beri bulunan meyhanelerin dünyaca ünlü olduğu söylenir. Balıkpazarı, Zindankapısı, Asmalımescit, Ketenciler, Mahmutpaşa, Tavukpazarı, Gedikpaşa, Yenikapı, Kumkapı, Samatya, Langa, Yedikule, Unkapanı, Keresteciler, Cibali, Hasköy, Haliç Feneri, Balat, Topkapı, Karagümrük, Galata, Beyoğlu, Galatasaray ve Kadıköy meyhanelerin yoğunlaştığı belli başlı bölgeler arasındadır.

Osmanlı insanı meyhane geleneğini bilmektedir ve meyhane kültüründe de kadının yeri yoktur.[497] Batılılaşma sürecinde toplum hayatının sosyal yönlerinde yaşanan değişimlerle birlikte 19. yüzyılın sonlarında Beyoğlu'nda kafeşantan adı verilen alternatif eğlence yerleri gece hayatına girmiştir. Toplum hayatına giren balozlar, kafeşantanlar, kabareler, birahaneler ve içkili gazino gibi mekânların önemli bir özelliği buralarda şu veya bu görevlerle kadınların çalışması olacaktır. Bu durum bir bakıma gece eğlence yaşamında kadınla erkeğin buluşması ve birlikte eğlenmesi anlamına da gelmektedir. Çünkü o günlere dek oturak âlemlerinden esinlenerek oluşturulan çalgılı meyhaneler dışında meyhanelerde kadına rastlanmamaktadır.[498]

Daha çok yabancıların gittiği, atraksiyon, revü, skeç ve pandomim gösterilerinin yapıldığı kafeşantan ve kabare benzeri mekânlar o dönemde farklı bir hizmet vermiş olmalarına rağmen İstanbul barlarının da temellerini atmışlardır. Bar tabiri özel bir tezgâhla çevrili, her türlü alkollü ve alkolsüz içkinin hazırlanıp servise sunulduğu bölüm anlamında kullanıldığı gibi bu bölümün içinde bulunduğu salonun tamamı için de kullanılır. Bu anlamda İstanbul barlarının ilki 1911 yılında açılan Gardenbar olmuştur. Diğer taraftan İstanbul'da bar Batı'daki örneklerinden tamamen farklı algılanmıştır. Caz

[496] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 200.
[497] V. Zat, *a.g.e.*, s. 64.
[498] V. Zat, "Meyhaneler", s. 139-140.

vb. müzik parçalarını çalan bir orkestrayla, konsomatris kadın ve kızların bulunduğu ayrıca varyete de yapılan bir eğlence mekânı olmuştur.[499]

Bar kavramına olan yabancılık Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etmiştir. Diğer taraftan kafeşantan, kabare ve bar gibi mekânlar yeni içki ve eğlence alışkanlıkları doğurmakla birlikte Cumhuriyet öncesinde meyhane geleneğine alternatif olamamıştır. Bu durum ancak Cumhuriyet'le birlikte görülerken, uluslararası seviye ve standartlarda ilk İstanbul barlarının temelleri Cumhuriyet'in ilk yıllarında atılmıştır. Meşrutiyet Caddesi'nde, Beyazgül, Santral, Kutu ve Roznuvar; İstiklal Caddesi'nde, Monparnas, Garden ve Şenuvar; Sıraselviler Caddesi'nde Maksim; Rıhtım Caddesi'nde Panorama barları, 1930'lu yıllarda Beyoğlu'nda faaliyet gösteren barlardan bazılarıdır. Bu yıllar aynı zamanda bir kimlik değişimi sürecinde barları saygın bir eğlence yeri konumuna getirmek için mücadelenin başladığı yıllar olmuştur. Nitekim içkili eğlence mekânlarına getirilen sınırlamalarla bar ve meyhane talimatnamesi yayınlanarak bu mekânların kapanma saatleri belirlenmiş ve bazı sınırlamalar getirilmiştir. Bu şekilde çıkarılan yasa ve nizamnamelerle çağdaş eğlence yaşamına ulaşılacak temeller de atılmaya çalışılmıştır.[500]

Gazino ve barların önemli bir özelliği kadınla erkeği salon ortamında karşı karşıya getirmesidir. Gazinolarda müzikli program eşliğinde tiyatrolara da yer verilirken, tango, çarliston ve fokstrot gibi danslar Rus göçmenler aracılığıyla buralarda yaygınlaştırılmıştır. Diğer taraftan gramofonun gelişiyle gazinolar konser salonlarının yerini ikame ederek bugüne kadar gelecek bir kültür yaratmıştır. Bu şekilde geleceğin kulüp, pavyon ve barlarına analık eden gazinolar, daha sonra yaygınlaşan kır ve aile gazinoları biçimiyle geniş halk kesimlerinin hayatına girerek değişen eğlence anlayışının yaygınlaşmasını sağlamıştır.[501]

2.8. Deniz Hamamları ve Plajlar

Daha önce de belirtildiği gibi geleneksel dönemde insanları bir araya toplayan mekânlardan biri de hamamlar olmuştu. Geleneksel dönemde insanların bol suyla

---

[499] B. Üsdiken, "Eski Beyoğlu'nda Restaurant, Bar, Gazino ve Meyhaneler", *Toplumsal Tarih,* S. 3, Mart 1994, s. 20.
[500] V. Zat, "Barlar", s. 100.
[501] K. Emiroğlu, *a.g.e.*, s. 536.

temizlik yaptıkları bu mekânlar, dinî yaptırımların da teşvikiyle aynı zamanda bir eğlence anlayışı şeklinde formüle edilen mekânlar olmuşlardır. Nitekim Osmanlı kadınının hemen hemen her açıdan özgür olduğu tek yer hamamlar olmuştur.

Modernleşme sürecinin toplum hayatına getirdiği yenilikler hamam kültürünü de değiştirmeye başlamıştır. Bu süreçte evlerde daha rahat yıkanılabilecek banyolar yapılmıştır. Bu gelişme yıkanmayı özel alanın sınırları içine sokarken hamamlar da eski fonksiyonlarını kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde yıkanma evlerde yapılırken, bir dış mekân eğlencesi olarak denize girmek de toplum hayatında yavaş yavaş yer edinmeye başlamıştır. Nitekim denize girmek ilk etapta deniz hamamları şeklinde ifade edilmiştir. [502]

Diğer taraftan sosyal hayatı; dinî, hukuki ve ahlaki kurallar çerçevesinde çizilen Osmanlı insanı deniz banyosu ve yüzmeden yeterince istifade edememiştir. Osmanlı dönemi İstanbul'unda her ne kadar deniz kenarlarına saraylar yapılarak saltanat kayıklarıyla dolaşılsa da toplum, denize girmeyi ayıp ve geleneklere uymaz sebeplerden dolayı gerçekleştirememiştir. Deniz ve güneş yerine tatlı su kenarlarındaki mesireler tercih edilerek beyaz tenli olmak makbul sayılmış, güneşten uzak durulmaya çalışılmıştır. Bu sebeple toplum uzun yıllar denizden çok, Kâğıthane Deresi ve Göksu Deresi başta olmak üzere tatlı sularda kayıkla gezmeyi ve ağaçların gölgesindeki mesire yerlerine giderek dinlenmeyi tercih etmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da mesire yerlerinin cazibesini yansıtan manzaralar eksik olmamış dönemin mecmualarına Göksu'nun kayık sefaları fotoğraflar eşliğinde yansırken 1925 yılına kadar tatlı sulara olan rağbet devam etmiştir. [503]

Osmanlı yönetimi denizi ulaşım ve fetih hareketlerine destek olarak algılarken, serinleme ve beslenme amacıyla daha az kullanmıştır. Bu dönemde denize olan ilginin istenilen seviyede olmadığının bir kanıtı da İstanbul gibi bir sahil kentinde bile yüzme bilenlerin sayısının çok az olması hatta bahriyelilerin bir kısmının da yüzme bilmediği gerçeğidir. Denize düşenleri kurtarmanın önemli bir meziyet ve başarı olarak görüldüğü bu dönemde boğulmakta olan insanları kurtaranlara tahlisiye madalyası verilerek

[502] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 145.
[503] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 412.

ödüllendirildiği bilinir.[504] Osmanlı insanı deniz banyosu ve yüzmeden yeterince istifade edememiştir. Osmanlı modernleşme sürecinde toplumsal yapının kadın-erkek iletişimine izin vermeyen yönü de insanların bir arada denize girmelerine olanak tanımamıştır. Nitekim kadın ve erkekler için ayrı ayrı deniz hamamları inşa edilirken bu iki hamam arasındaki mesafe seslerin işitilemeyeceği esası ile tespit edilmiştir. Üstelik iki hamam arasında dolaşan inzibat kuvvetleri kamusal ahlakın bekçiliğini yapmıştır: "Kadınlar hamamı ile erkekler hamamı arasında polis sandalı mekik dokurdu. Şiddetle yasak olduğu halde erkeklerden hamamın sınırlarını aşıp, kadınlar hamamı yanına kadar gidenler, çıplak kadın dikiz etmeye çalışanlar olurdu…"[505]

Diğer taraftan 20. yüzyılın başında denize kıyısı olan hemen her semtte bir hamam açılmıştır. Bu gelişme ise geleneksel dönemde erkeklerin bile denize giremediği sahillerde denize girmeyi yaygınlaştırmış ve bir anlamda normalleştirmeye başlamıştır. Böylece bu hamamlar dinî kabullerin kamusal alandan çıkartılmasına neden olurken, Cumhuriyet döneminin laik yapısına geçişi hafifletecek bir işlev de üstlenmiştir. Nitekim Cumhuriyet dönemi deniz hamamlarını Osmanlı dönemi deniz hamamlarından ayıran en önemli özellik; Cumhuriyet dönemi deniz hamamlarında kadınlar tarafına erkekler geçemezken, erkekler tarafına kadınlardan arzu edenlerin geçebileceği şeklindeki anlayış değişikliği olmuştur.[506] Bu şekilde erkeklerle kadınlara bir arada denize girme olanağı tanımayan bu hamamlar ancak 20. yüzyılın ilk çeyreğinde plaja dönüşme sürecine girebilmiştir. [507]

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki toplumsal yapı değişiklikleri ve bunun sonucunda açık plajların kurulmaya başlamasına bağlı olarak deniz hamamlarının bir bölümü 20. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında ortadan kalkmış; bazıları da uzunca bir dönem plajların bir köşesinde kadınlar deniz hamamı olarak varlıklarını korumuştur.[508] Cumhuriyet'le birlikte her alanda olduğu gibi denize girme kültür ve alışkanlığı da bir değişime gereksinim duymuş ve açık plajların kurulmasına zemin hazırlanmıştır. Ancak yine de mahalle hamamlarından deniz hamamlarına, oradan da plajlara geçiş kolay

[504] S. Beyoğlu, "Osmanlı Deniz Hamamından Plaja", *Tombak,* S. 30, 2000, s. 7.
[505] R. E. Koçu, "Eski İstanbul'da Deniz Hamamları", s. 22.
[506] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 415.
[507] B. Evren, "Plajlar", *DBİA,* C. 6, İstanbul 1994, s. 261.
[508] G. Akçura, *a.g.m.*, s. 25.

olmamış, eğlence kültüründe yaşanan bu değişim uzun bir sürecin ardından gerçekleşmiştir.

Denize açıktan girmek, ilk olarak işgal yıllarında yabancı uyruklu askerler ve Beyaz Ruslar tarafından başlatılmıştır. Nitekim bu yıllarda tahta perdeye gereksinim duymadan denize ilk girenler yabancı uyruklu askerlerle Beyaz Ruslar olmuştur. [509] Bu gelişme sosyal hayatta hamamdan plaja geçiş şeklinde bir değişimin yaşanmasına neden olmuştur. Beyaz Rusların öncülük ettiği denize girme alışkanlığına halkın da iştirak etmesiyle ilk olarak Florya kıyıları hareketlenmeye başlamıştır. Burada plaj sahasındaki ilk yapılaşma, Uzun Aleksandr'ın operatör Murat Bey'den kiraladığı arazi üzerinde Solaryum plajını kurmasıyla başlamıştır. Solaryum plajı ihtiyaca yanıt vermeyince Haylayf adlı ikinci bir plaj daha yapılmıştır. 1935 yılında Florya Deniz Köşkü'nün yapılmasıyla, Mustafa Kemal Paşa da burada, İngiltere Kralı VII. Edward'dan, Ürdün Kralı Abdullah'a kadar pek çok konuğu ağırlamıştır. Florya kıyıları ancak bu tarihten sonra bir plaj görünümüne kavuşabilmiştir. [510]

Plaj kültürü Cumhuriyet'in ilanından sonra gelişmeye başlamıştır. Nitekim toplum hayatındaki cinsiyet ayrımı ancak Cumhuriyet'in laikliği kabul etmesiyle ortadan kalkmıştır. Bu süreçteki gelişmelerle birlikte kadın ve erkek için ayrı ayrı düzenlenen sosyal hayat normları giderek paralel bir çizgiye gelmeye başlamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında deniz hamamları bir Osmanlı mirası olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak değişen değer yargılarıyla birlikte bu mirasın kamu ahlakını ilgilendiren yönü zamanla geleneksel içeriğini kaybetmiş, yerini yeni rejimin kadın-erkek birlikteliğine dayalı modern ahlak anlayışına bırakmıştır. [511]

Tarihsel-toplumsal gelişmeler çerçevesinde deniz eğlenceleri dönemin şartlarına uygun olarak değişirken, 1920'lerden itibaren önce aile plajı uygulaması başlamış, sonrasında kadın erkek ayrımı ortadan kaldırılarak plajlar kamuya açık hale getirilmiştir. Bu gelişmeyle birlikte deniz hamamından plaja geçiş sürecinde Avrupa'yı az bir zaman farkıyla Türkiye izlemiştir.[512]

---

[509] B. Evren, *a.g.m.*, s. 261.
[510] B. Evren, "Florya Plajı", *DBİA,* C. 3, İstanbul 1994, s. 326.
[511] E. Işın, *a.g.e.*, s. 171.
[512] K. Emiroğlu, *a.g.e.*, s. 541.

Cumhuriyet'in ilanından sonra batılılaşma toplum hayatının her safhasında görünür olmuş ve muhalif tavır alışların ortaya çıkması da etkin tedbirlerle önlenmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet idaresi kendini saltanattan ayrıştırırken toplumsal alanı da daha yakın ve etkili bir kontrolle belirlemeyi hedeflemiştir. Bu süreçte Cumhuriyet toplumsal alanın nasıl kullanılacağını belirlemede topluma yabancı olacak tavır alışları bir anlamda zorunlu hale getirmekte de tereddüt etmemiştir.[513] Nitekim Cumhuriyet döneminde hamam yapmak tabiri banyo şeklinde bir değişim geçirirken, bu süreçte hamamın üstündeki kubbe de kalkmış ve Türk insanı kendini birdenbire plajlarda bulmuştur. Böyle bir gelişmeye hazır olmayan Cumhuriyet bürokratı ise bu sıkıntılı durumu, plaja gitmekle kaplıcada şifa bulmayı birleştirerek hafifletmeye çalışmıştır. Bu yüzdendir ki uzunca bir dönem denize girmek deniz banyosu almak şeklinde telaffuz edilmiştir. [514]

Tıpkı sağlık ve hareketlilik arasında kurulan ilişkinin, o dönemde dans ve hareket üzerine gelişen literatürde önemli bir yere sahip olması gibi deniz banyosu almak deyimiyle, sağlık ve plaj kültürü arasında da bir literatür gelişmiştir. Bir tıp doktoru 1906 yılında yayınladığı kitabında; sinirleri bozuk olanlar, stresli yaşayanlar, kansızlık çekenler, kulak akıntısı olanlar ve özellikle de deri hastalığından yakınanlar için deniz banyosunun iyi geleceğini ifade ettikten sonra: "Yukarıdan beri tek tek saydığım hastalıkları çekenlerin denizden yararlanmalarının derecesi birdenbire dikkati çekince; deniz ne ala şey imiş, aman deniz ne ala ilaç imiş demekten insan kendini alamaz" şeklinde bir yorum getirmiştir. Bu ifadeler sağlıkla deniz banyosu almak arasında kurulan ilişkinin bir kanıtıdır.[515] Nitekim bu ilk dönemde deniz banyosu bir tedavi biçimi gibi görülmüştür.[516]

Diğer taraftan geleneksel normların henüz varlıklarını duyurduğu da göz önüne alınınca yeni rejimin plajı kaplıcaya dönüştüren söylem kuşanması normal

---

[513] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 58.
[514] E. Işın, *a.g.e.*, s. 171.
[515] G. Akçura, Gramofon Çağı, İstanbul 2003, s. 223-224.
[516] Geleneksel normların henüz varlığını duyumsattığı bu dönemde plajı kaplıcaya dönüştüren söylem kuşanması Cumhuriyet'in ilk yılları boyunca devam etmiştir. Nitekim toplumu Batı tarzı yaşam biçimine alıştırma misyonunu üstlenen basın da aynı dönemde "denize sabah güneşinde girmek neden iyi değildir ", "denizde ne kadar kalmalıdır", "denize neden akşam güneşi batmadan önce girilmelidir", "deniz banyosu sırasında güneş banyosu ne zaman yapılmalıdır?" şeklindeki sorulara yanıt aramaya devam etmiştir. M. Sami, "Deniz Sporları", *Yedigün,* C. 3, S. 71, 1934, s. 3-4.

karşılanmıştır. Bu yıllarda deniz banyosu almak üst tabakaya yerleşmiş modern bir anlayışı temsil etmeye başlamıştır.[517] Plajların sayısı ise zamanla artmıştır.

13 Ağustos 1926'da Büyükdere'de kurulan Beyazpark Gazinosu ve Deniz Banyosu plajların çağdaş bir düzeye erişmesinde öncü olmuştur. Önceleri erkeklerle kadınların ayrı ayrı deniz banyosu yaptığı bu yer daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın kadın erkek ayrımı yapılmaksızın buranın plaja dönüştürülmesini istemesi üzerine plaj haline getirilmiştir.[518]

Altınkum Plajı ise 1920'li yılların sonlarına doğru boğazın Rumeli Kavağı'nda yıldızı parlayan bir plaj olmuştur. Şirket-i Hayriye'nin aynı yıllarda Boğaziçi'ne hareketlilik getirme adına seferlerini artırması, Başta Küçüksu olmak üzere pek çok plajın canlanmasını sağlamıştır.[519]

Suadiye, Kadıköy yakasında gazinosu, oteli, cazı ve lokantasıyla kentin en pahalı plajlardan biridir. 1929 yılında açılan bu plaj zamanla bir eğlence merkezi haline dönüşerek, konser ve balolarıyla da ünlenmeye başlamıştır.[520] Fenerbahçe, Caddebostan, Salacak, Bostancı, İdealtepe, Lido, Yeşilköy Kapri, Büyükada Yörükali, Bakırköy Atatürk plajları bu yılların diğer gözde plajlarıdır.[521]

1930'lu yıllara gelindiğinde ise en gözde plaj Florya olmuştur. Değişen eğlence anlayışı bu yıllarda giderek toplum hayatına da yerleşmeye başlamış ve pek çok plaj artık eğlence amaçlı gelen insanlarla dolmaya başlamıştır. Ekrem Nejat Özsü'nün bu yıllarda Florya üzerine yaptığı bir röportaj değişen eğlence anlayışına ilişkin bilgiler verir: "Sirkeci'de son kampana vururken yetiştiğimiz trende sahanlıklardan başka yer

---

[517] E. Işın, *a.g.e.*, s. 172. 1930'lu yıllarda adından sıklıkla söz ettiren Florya Plajı'nda briç oynayan Türk profesörlerine rastlanabilirken dönemin İngiliz büyükelçisinin plaj voleybolu denilen oyuna ilgi gösterdiği bilinir. Ekrem Nejat Özsü, "Florya Plajında", *Resimli Ay,* S. 35, 1936, s. 7.

[518] Burada önceleri denize bakan gazinonun iki yanında biri kadınlara diğeri erkeklere mahsus iki deniz hamamı bulunurken Büyükdere halkının aralarında içkili bir gazino bulunan iki hamamın birbirine yakın olmalarını neden göstererek adap ve ahlaka mugayir oldukları gerekçesiyle kapatılmalarını istemeleri üzerine gazino sahibinin bu durumu Mustafa Kemal Paşa'ya iletmesi karşısında Paşa: " Kadın erkek ayrımı da ne oluyor? Burada doğru olmayan şey, aradaki mesafenin azlığı değil, deniz hamamında hala haremlik selamlık aranmasıdır" şeklindeki bir söylem tarzıyla düşüncesini belirtmiştir. Bundan sonra plajın planı yeniden ele alınarak, deniz hamamları kaldırılmış ve tesise büyük bir yüzme havuzu eklenmiştir. Plajın üç kademeli atlama kulesi de bir ilk örnek olarak yerini almıştır. G. Akçura, *a.g.e.*, s. 231.

[519] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 424.

[520] A. Giz, *a.g.e.*, s. 41.

[521] B. Evren, "Plajlar", s. 262.

kalmamıştı… Trenin içinde üç aşağı beş yukarı dolaştım. Yolcuların hepsi plaj yolcusu. Kırlara, mesirelere giden nakil vasıtaları hıncahınç dolu. Şehrin kasvetli havasından kurtulup biraz serinlemek isteyen İstanbullularda bu sene plaj modası salgın bir hastalık halinde. Bu yaz da en kalabalık plaj yine şüphesiz Florya'dır. Hele Sirkeci banliyö hattındaki ucuzluk, Florya'yı çıplaklar mahşeri haline koyuyor. Sabahtan akşama kadar trenler, Florya'ya sıcaktan şikâyet eden her sınıf halkı taşımakla bitiremiyor. İstanbul'da öyle diyebilirim ki bu sene tren fiyatlarının ucuzluğu ve sıcakların dehşeti sebebiyle Florya'ya gitmeyen insan yüzde beş gibidir. Plajlar da cemiyet hayatı bilmem çıplaklaşmanın tesiriyle midir, daha ilerlemiştir."[522] Bu dönemde plajlara olan ilginin bir kanıtını da aynı dönemde geliştirilen çeşitli eğlence etkinliklerinin sahil kenarlarına taşınmasından anlıyoruz.[523]

Modernleşme sürecinde dış mekân eğlencesi olarak halkın gündelik yaşamına giren birçok etkinlik alanında olduğu gibi denize girme kültürü de dönemin dergi ve mecmualarında ele alınmıştır. Bu şekilde 1920'ler boyunca denize alışan halk plaj kültüründen açık hava kamplarına geçişi yaşamakta da gecikmemiş ve 1930'lu yıllara gelindiğinde plajlarda kadınlı erkekli grupların çekilmiş kamp fotoğrafları dergi ve mecmualara kapak konusu olmaya başlamıştır. Böylece değişen eğlence kültürü, toplum sathına yerleşirken denize girmeyi sadece "sıhhi bir lüzum" olmaktan da çıkarmıştır: "Yaz geldi, banyo mevsimi geldi, dünyanın her memleketinde halk plajlara döküldü. Şehrimizde de haziranın ilk gününden beri deniz banyoları açılmıştır. Denize girenlerin adedi hararetle mütenasip her geçen gün bir parça daha artıyor. Denize girmek sade sıhhi bir lüzum olmaktan çıkmış bulunuyor. Bu, yeni insanların yeni eğlence unsurları arasına girmiş bir şeydir. Deniz banyoları, sair eğlence vasıtalarına nispetle hem daha sıhhi hem daha ucuz olduğundan pek büyük bir rağbete mazhar olmaktadır. Plajlarda bir arada muhtelif sıhhat, eğlence, şetaret ve spor unsurlarını bulmak kabil oluyor. Bol güneş, bol su ve bol eğlenmek gülmek gibi... Bu plajlarda musiki, dans, idman, top oyunu, ip atlama, halat çekme vb. eğlenceler yapılmaktadır."[524]

---

[522] E. N. Özsü, *a.g.m.*, s. 6-7, 22.
[523] Bu yıllarda su içinde veya kumsalda zaman geçirmeye yarayacak çeşitli eğlence etkinlikleri geliştirilerek Plaj Oyunları adı altında dönemin mecmualarında çizimleriyle birlikte detaylı bir şekilde okuyucuya sunulmuştur. "Plaj Oyunları", *Yedigün,* C. 7, S. 181, Ağustos 1936, s. 10-11.
[524] "Mevsim Eğlencelerinden", *Resimli Şark,* C. 1, S. 8, Ağustos 1931, s. 39.

Modernleşme sürecinde deniz hamamından plaja geçmek toplum hayatına deniz kıyafeti ve bu kıyafetin nasıl olacağı sorununu getirmiştir. Dönemin dergilerinde ele alınan bu konu ve yeni deniz kıyafeti resimleri ise Cumhuriyet döneminin en önemli yeniliklerinden biri olmuştur.

Deniz hamamlarına erkekler önce peştamalla, sonra da deniz banyosu donlarıyla girmişlerdir. Kadınlar ise boğazdan ayak bileklerine kadar uzanan kapalı bir elbiseyi tercih etmişlerdir. Deniz banyosu donları yüzmek için giyilen iç çamaşırlarına verilen isim olup kadınların kullandıkları çiçekli basmadan yapılanlarına da denizlik adı verilmiştir. Bu elbiseler savaş sonrası Avrupa modalarının çizgilerini taşıyordu. Erkeklerin kullandıkları kıyafetler güreşçilerin giydikleri askılı mayolar şeklinde olurken kadınlarınki en kısası diz kapağının altına kadar inen kolları ve bacakları kısmen açıkta bırakan modeller şeklinde olmuştur. [525] Bu yıllarda denize girmekten murat, eğlence değil sadece atlama, yüzme gibi bir spor ve yıkanma olarak algılandığı için İstanbul'da denize girmek için de daima derin sular aranmış ve vücut hatlarını belli etmeyen kıyafetler tercih edilmiştir.[526]

Denize girme alışkanlığı Osmanlı'da olduğu gibi Avrupa'da da çok yaygın bir aktivite olamamıştır. Avrupa'da ilk mayolara 1820-1830 yılları arasında rastlanmaktadır. Bu yıllarda özellikle Fransa kıyılarında kadınlar, siyah merinos kumaşından bol paçalı bir pantolon, üzerine de aynı kumaştan bolca bir gömlek giyerek denize girmeye başlamıştır. 1900'lerin başında denize girmek isteyen kadın, vücudunu tamamen kapatan koyu renk bir mayo ve aynı renkten uzun bir çorapla ayakkabı giymek zorundaydı. "O sıralarda en ileri görüşlü kimseler bile yakın bir gelecekte kadınların denize girerken kollarını, bacaklarını, hatta vücudun büyük bir kısmını tamamen açıkta bırakan iki paçalı mayolar giyeceklerini akıllarından bile geçiremezdi."[527]

İstanbul'un tüm kıyı şeridinde bulunan deniz hamamları ise gelenekten moderne, plajdan mayoya uzanan uzun bir sürecin ürünü olmuştur. Cumhuriyet döneminde gerçekleşen toplumsal yapı değişiklikleri ve sonuçta açık plajların kurulmasıyla gelişen plaj kültürü, deniz kıyafeti konusunda önemli değişimleri

[525] R. E. Koçu, *a.g.m.*, s. 22.
[526] *a.g.m.*, s. 20.
[527] Eser Tutel, "Mayoların 135 Yıllık Gelişmesi ve Deniz Banyoları", *Hayat Tarih Mecmuası,* C. 2, S. 7, Ağustos 1965, s.70.

beraberinde getirmiştir. Bu anlamda değişim önce renklerin çoğalması ve özellikle kadınların kolları ve sırtı tümüyle, bacakları ise kısmen açıkta bırakan giysileri tercih etmeleriyle başlamıştır. Dönemin mecmualarında bu tip kadın mayoları dergi kapaklarını süslemeye başlamıştır. 1920'li yıllarda mayoların yakası açılmış ve mayolar tek parça olmuştur. Birkaç yıl sonra da moda olan çoraplar ortadan kalkmıştır.[528] Bu şekilde 1930'lu yıllara gelindiğinde mayolar önceden görülmediği ölçüde muhtelif renkler taşımaya başlamıştır. Ayrıca kadın mayosundaki uzun paçaların kısaltılması ve sırt kısmının tamamen açılması da bu yıllarda gerçekleşmiştir. Böylece değişen eğlence anlayışı denize girmenin anlamını da değiştirmiş; ithal malı deniz banyosu elbiselerini tanıtan reklamlar hemen her gazetede yer almaya başlamıştır. [529]

Cumhuriyet rejimi hamamı banyoya dönüştürdüğü gibi donu da elbiseye dönüştürmüştür. Bu şekilde bir zamanlar denizi kıyıdan seyreden Türk kadını deniz hamamlarından plaja geçiş sürecinde yeni deniz kıyafetini de benimsemekte gecikmemiştir.[530] Deniz kıyafetinde yaşanan değişim denize girmenin anlamını değiştirdiği gibi geleneksel dönemde toplumsal alanı belirleyen dinî normların da etkisini hafifletmiştir. Bu değişmeyle birlikte toplum hayatının laik görüntüsü giderek yaygınlaşmıştır.

2.9. Toplumsal Değişme ve Müzik

Türk müziği denildiğinde Halk Müziği, Klasik Türk Müziği ve Modern Türk Müziği olmak üzere üç tür müzik hatıra gelir. Türk Sanat Müziği ve Alaturka Müzik olarak da bilinen Klasik Türk Müziği yüzyıllar boyunca usta sanatçılar elinde yetişmiş bir müzik dalıdır. Avrupa müzik tekniği ile yazılmış ve Batı müzik aletleri ile icra edilen Modern Türk Müziği ise, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren gelişmeye başlamıştır. Avrupa müzik kültürünün Türkiye'de yaygınlaşmasının Cumhuriyet'ten sonra hız kazandığı gözlemlenecektir.[531]

Toplumsal değişme paralelinde ortaya çıkan yeni sosyal etkinlikler geleneksel müzik zevkini ve icrasını da değiştirmiştir. Geleneksel dönemde Osmanlı toplumunda

---

[528] Ergun Hiçyılmaz, *Eski İstanbul'da Muhabbet,* İstanbul 1991, s. 53.
[529] E. Işın, *a.g.e.*, s. 171.
[530] B. Evren, *İstanbul'un Deniz Hamamları ve Plajları,* İstanbul 2000, s. 198.
[531] Cemal Anadol-Mehmet Kara, *Atatürk ve Sanat,* İstanbul 2001, s. 79.

müzik ve müzik eğitimi, saray ve konak müziği, dinî müzik, kaba saz, açık havada icra edilen askerî mehteran müziği, meslek ve eğitim müziği ile ince sazlarla kapalı alanlarda gerçekleşen fasıl ve kent eğlence müziği şeklinde ifade edilmiştir.[532] Modernleşme sürecinde müzik anlayışı da yeni bir boyut kazanmıştır. Nitekim Klasik Türk müziğinin, zamanla özelliğini yitirdiği bir dönemde Türk Sanat Müziği yerini zamanla şarkı ağırlıklı gazino ve eğlence müziğine bırakmıştır.

Osmanlı padişahlarının, eğlence ve özellikle musiki ile oldukça yakın ilişki içinde oldukları görülmektedir. Başta saray, musiki etkinliklerini izleyen, başarılı musikicileri bünyesine alarak gelişmelerine olanak sağlayan, onların kültürel yönden beslenmelerinde önemli bir yer tutan bir görev üstlenmiştir.

Klasik Batı Müziği 18. yüzyıldan itibaren Saray'a girmiştir. Ressam Melling iki elçinin kızlarının Sultan III. Selim'in huzurunda çalıp dans ettiklerini ve padişahın Avrupa sanatına gittikçe daha büyük ilgi duyduğunu yazar.[533] Son dönem padişahlarından II. Abdülhamit ise Batı müziği ve operayı seven, kızı Ayşe Sultan'a opera dersleri aldıran bir yönetici olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel dönemde Türk müzik eğitimi ağırlıklı olarak sarayın Mekteb-i Enderun veya Enderun-u Hümayun kısmının müzik bölümünde verilen eğitimle karşılanmıştır.[534] Diğer taraftan müzik eğitiminde önemli bir zemin de, büyük müzisyenlerin yetiştirmek üzere öğrenci kabul etmeleri şeklinde olmuştur. Bu tür müzik eğitimi, bazı varlıklı ve Batı'ya meraklı ailelerde Batı müziği eğitimi ile birlikte yürütülmektedir. Paşa kızlarına verilen müzik eğitimi, Tanzimat'tan sonra biraz nitelik değiştirmiş; Batı müziği ve enstrümanlarının öğretilmesi gündeme gelmiştir. Bu moda çerçevesinde Batı müziği öğretilmesi alışkanlık haline gelmiştir.[535]

Tanzimat'ın ilk yıllarında Beyoğlu'ndaki özel tiyatrolarda opera, komik ve operetler oynanmaya başlamıştır. Sultan Abdülmecit zamanında, Dolmabahçe Sarayı'nda yaptırılan tiyatro binasında da bir süre opera, operet ve temsiller verilmiştir. Sultan II. Mahmut'la başlatılan Harem'de orkestra ve hatta bando teşekkülüne kadar

---

[532] Ersu Pekin, "Sarayda Musiki", *İstanbul,* S. 13, 1995, s. 22.
[533] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 159.
[534] Yılmaz Karakoyunlu, "Cumhuriyetin Türk Müziği Politikası", *Yeni Türkiye 4,* S. 23-24, Eylül-Aralık 1998, s. 2976.
[535] *a.g.m.*, s. 2977.

giden musiki devrimi Sultan Abdülmecit zamanında daha da kuvvetlenerek devam etmiştir. Öyle ki bu dönemin sonlarında bazı aristokratlar arasında sarayı takliden piyano öğrenme merakı bile başlamıştır.[536] O devirde sarayda hanımlardan müteşekkil bir orkestra ve koro bulunmaktadır.

19. yüzyılda Türkler artık Batı müziği ile daha yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Sultan Abdülmecit devrinde piyano çalan ilk kadınlar arasında yer alan meşhur bestekâr Leyla Saz Hanımefendi de bulunmaktadır. Leyla Saz, hatıralarında, Osmanlı üst tabaka ailelerinin kızlarının da Çırağan ve Dolmabahçe saraylarının meşkhanesinde erkeklerden ders aldıklarını yazar.[537]

19. yüzyıl ortalarından itibaren çalgı toplulukları sarayda konserler vermiş; sarayın geleneksel müzik topluluğu çok sesli Türk müziğini ud, ney gibi geleneksel çalgılar yanında keman, lavta, gitar, flüt ve viyolonsel gibi Batı çalgıları ile birlikte icra etmeye başlamıştır. Üstün yetenekli öğrenciler yurtdışına gönderilerek daha iyi bir eğitim almaları sağlanmıştır. Bu şekilde müzik eğitimine evrensel bir boyut kazandırılırken geleneksel müzik ve Batı tarzı müzik eğitimi bir arada yürütülmüştür.[538]

Geleneksel müzik anlayışının değişiminde tiyatrolar etkili olmuştur. Tiyatro oyunlarında yer alan ve Batı tarzında bir müzik olan kantolar bu değişimin önemli bir parçasıdır. Tuluat tiyatrolarında oyuncuların çeşitlilik sağlamak ve birkaç saat boyunca halkın ilgisini canlı tutmak amacıyla asıl şarkılar dışında söylediği fantezi şarkılar olan kantolar, değişen eğlence anlayışının da bir göstergesidir.[539]

Cumhuriyet eğlence hayatı açısından yeni anlayışları öngördüğü kadar, müzik anlayışı açısından da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarında batılılaşma eğilimleri içerisinde Türk müziğinin, Batı müziği ile ikame edilmesi yolunda girişimler olmuştur. Türk müziği eğitiminin kaldırılması, Türk müziği eserlerinin radyolarda yayınlanmasının yasaklanması gibi eğilimler bunlar arasındadır. [540]

---

[536] Haydar Sanal, "Batılılaşma", *DİA,* C. 5, İstanbul 1992, s. 184-185.
[537] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 160.
[538] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 395.
[539] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 160.
[540] Yalçın Tura, "Cumhuriyet Döneminde Türk Musikisi", *CDTA,* C. 6, İstanbul 1983, s. 1512.

Batı tarzı Türk müziğinin gelişme sürecinin ilk evresi 1920-1926 yılları arasını kapsar. Cumhuriyet dönemindeki ilk ve önemli adımlar bu yıllarda atılmıştır. Büyük Millet Meclisi Bandosu kurularak çağdaş müzik eğitiminin verilmesi önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan Darülelhan'ın tekrar eğitime başlaması da önemli bir gelişme olmuştur. II. Meşrutiyet'ten sonra Maarif Nezareti'nin teşebbüsü ile Darülbedayi kurulmuştu. Amacı klasik Türk müziğini korumak olan Darülbedayi'nin müzik bölümü savaş yıllarının getirdiği sıkıntılar nedeniyle 1916'da kapatılmıştı. Bu durum Darülbedayi içinde müzik eğitimi vermek üzere bir başka teşebbüsü gündeme getirmiş ve 1917'de Maarif Nezareti bu kez Batı ve Türk müziği konusunda eğitim verme amacıyla Darülelhan'ı açmıştır.[541]

Darülelhan'ın öğretiminde Türk ve Batı müziği konuları yer almakla birlikte Türk müziği çalışmaları ağır basmıştır. Ancak bununla birlikte Batı müziğine olan ilgi de devam etmiştir. Bando müziği gelişmeye devam ederek sayıları çoğalmış ve orkestra da senfonik çizgiye yaklaşma çabalarında bulunmuştur. Orkestra bünyesinden yetişen Batı musikişinasları Cumhuriyet dönemine intikal ederek Batı müziğinin Türkiye'de kökleşmesi için yapılan faaliyetlerde önemli roller üstlenmişlerdir.[542]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, 1924-1926 yılları arasında, Darülelhan Mecmuası adıyla bir dergi de çıkarılmıştır. Darülelhan Mecmuası müzik bilgisi ve kültürünün yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Ancak diğer taraftan 1927'de konservatuar halini alan Darülelhan'da Türk müziği eğitimi de kaldırılmıştır. [543] Bu durum Türk musikisine indirilen bir darbe olarak değerlendirilirken Cumhuriyet döneminin musiki politikasını da belirlemiştir. Nitekim 1926 yılında Millî Eğitim Bakanlığı, eski sistemi değiştirmeye karar vererek okullardan alaturka müzik dersini de kaldırmış; bu durum basında uzun süren tartışmalara neden olmuştur. Yasaklama özümüzden kopma şeklinde algılanırken İstanbul da direnişin merkezi olmuştur.[544]

1920'li yıllardan başlayarak musiki konusunda ileri sürülen görüşlerin ve atılan adımların Tanzimat'ın oluşturduğu zemin üzerine şekillendirildiği görülür. Nitekim

---

[541] "Darülbedayi", *Müzik Ansiklopedisi,* C. 2, s. 428.
[542] Fatma Odabaşı, *Türk Toplumunda Müzik ve Eğlence Anlayışı ile Din Duygusu Arasındaki İlişki (İstanbul Örneği),* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2001, s. 60.
[543] B. Aksoy, *a.g.m.*, s. 1235.
[544] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 399.

Cumhuriyet dönemi aydın ve yöneticileri de bu dönemin öngördüğü eğitim sisteminden yetişmiş kişilerdir. Batılılaşma çizgisinde Tanzimat'la birlikte başlatılan musiki alanındaki yenileşme hareketleri Cumhuriyet'le devam etmiştir. Bununla birlikte daha öncesinde yöneticiler musiki alanındaki yönlendirmeleri musikicilere ve uzmanlara bırakmışken bu olumlu yöneliş Cumhuriyet'ten sonra büyük ölçüde durdurulmuştur. Devlet musiki alanındaki gelişmeleri desteklemenin yanında, musiki hayatını tek yönlü müdahalelerle yönlendirmek istemiştir.[545]

Cumhuriyet dönemindeki değişmelerin önemli bir özelliği Tanzimat hatta daha öncesinden başlayan değişimlerin bir batılılaşma programı çerçevesinde bütünleştirilmesidir. Yeni bir devlet ve toplum yapısı oluşturma çabaları bu dönemde toplum hayatında kısa bir sürede gerçekleşecek olan inkılapların hayata geçmesini sağlamıştır. Cumhuriyet inkılaplarının hedefi gerçekte bütün örf, âdet, gelenek ve müesseseleriyle topyekûn bir değişimin Batı bilimi ile desteklendiği bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır. Temeli, devletin idare tarzına dayanan ve olmazsa olmaz ilkesi ile özdeşleştirilen, dilden hukuka, toplum düzeninden eğitime, müziğe, kısaca gündelik yaşamın her alanından eğlence kültürüne varan topyekûn bir değişim söz konusudur.[546]

Müzik eğitimi konusunda devletin düzenleyici ve yönlendirici tutumu Cumhuriyet dönemi boyunca devam etmiştir. [547] Dönemin sosyo-kültürel olaylarına paralel olarak yeni rejimi eskiye ait gelenek ve akımlardan koruma adına yapılan bu icraat yasaklama şeklinde tecelli etmiştir. Nitekim bu gibi nedenlerle Cumhuriyet döneminde Türk musikisi istenilen seviyede gelişememiştir.[548]

Cumhuriyet yönetimi kültür yapısına şekil verirken başta müzik olmak üzere sahne sanatlarının modernleşmesi ve çağdaş hale getirilmesini benimsemiştir. Bu anlayışı etkin kılmanın yolu ise, bu alanda insan yetiştirecek eğitim kurumlarının oluşturulmasıdır. Bu amaçla Darülelhan hem isim hem de anlayış olarak Konservatuar olarak değiştirilmiş; bu tarihten itibaren de Batı musikisi çalışmaları ağırlık kazanmaya başlamıştır.

---

[545] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 398.
[546] R. Ayangil, "Cumhuriyetin Müzik Devrimi", *Yeni Türkiye 4,* C. 4, S. 23-24, Eylül-Aralık 1998, s. 2989.
[547] Yalçın Çetinkaya, *Müzik Yazıları,* İstanbul 1999, s. 64.
[548] Y. Tura, *a.g.m.*, s. 1512.

Bizzat Mustafa Kemal birçok demecinin yanı sıra, özellikle 1928'de Sarayburnu'ndaki konuşması sırasında Batı musikisinden yana olan tutumunu vurgulamıştır. "Benim Türk hissiyatım üzerine artık bu musiki, Türk'ün münkeşif ruh ve hissini tatmine kâfi gelmez. Şimdi karşıda medeni dünyanın musikisi de işitildi. Bu ana kadar Şark musikisi denilen terennümler karşısında kansız gibi görünen halk derhal harekete ve faaliyete geçti."[549]

Mustafa Kemal Paşa'nın siyasal programında Türk sanatını çağın evrensel değerler taşıyan bir noktasına getirmek bulunmaktadır. Müzik, evrensel bir dil olması açısından bu bağlamda önemli bir sanat alanıydı. Batı müziğinin saygınlık kazandığı bu dönemde Türk ulusu oluşturma programının kültürü de Türk kültürü olacaktı. Klasik Türk müziğinin 1926'lı yıllarda eğitimine son verilmesinin temelinde bu müziğin evrensel olmadığı tezini savunan Ziya Gökalp'in fikirleri etkili olmuştur.[550]

Yeni program çerçevesinde Mustafa Kemal batılılaşmanın yönünü özellikle kültürel alana kaydırmak istemiştir. Falih Rıfkı bu değişimi Mustafa Kemal'in dar kabı kırması olarak nitelendirir: "Burada devrimci Mustafa Kemal'in hayran kaldığım bir özelliğini anlatmalıyım… Mustafa Kemal bir şarklının tamamıyla zıddına kendi mizaç ve âdetlerini çiğneyerek fikir kahramanlığı etmişti. Sevdiği musiki alaturka, inandığı garp musikisi idi. Evinden alaturka musikiyi eksik etmemişken, millî eğitimde yalnız Batı musikisini tutmuştur. Daima, musikisiz devrim olmaz sözünü tekrar eder, çocuklarımızın ve gelecek nesillerin musikisi garp medeniyetinin musikisidir, derdi. Garp musikisinin ancak pek hafiflerinden zevk almakla beraber, hemen hemen bütün inceliklerini kavradığı alaturka musikiyle onun arasında ve alaturka lehine bir mukayese yaptığını hatırlamıyorum."[551]

Türk musiki eğitimine son verilmesinin ardından 1934 yılında Türk Musikisi radyo yayınlarından da çıkarılmıştır. Ancak bu yasaklama o dönemde kendi radyosundan kendi musikisini bulamayan halkı, Arap musikisini dinlemeye itmiş; bu durum daha sonra yaygınlaşacak olan arabesk kültürünün temellerini teşkil emiştir. Bu

---

[549] R. Ayangil, *a.g.m.*, s. 2987.
[550] Gökalp'e göre Klasik Türk musikisi esas itibariyle Türk değildir. Bizans kökenli, Arap ve Acem kırmasıdır. Millî olan sadece halk türküleridir. Halk müziği melodilerini alıp bunları garp musikisi usulünce armonize edersek hem millî hem de Avrupaî bir musikiye sahip oluruz. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları,* İstanbul 1976, s. 140.
[551] F. R. Atay, *a.g.e.*, s. 447-448.

anlamda Cumhuriyet döneminde genel olarak musikiye önem verilmiş fakat yapılan çalışmalar fonksiyonel olmamıştır.[552] Nitekim 1930'lu yıllara gelindiğinde müzik alanındaki gelişmelerin istenilen seviyede olmadığı görülür. Diğer taraftan daha önce çağdaş Türk müziğini geliştirmek için yurt dışına gönderilen öğrenciler de yurda dönmüştür. Konservatuar öğrencilerinin yetişmesi ve vermiş olduğu konserler, müzik alanında atılan adımların meyvelerini vermesi açısından önem taşır. Öğrencilerin Tepebaşı tiyatrosunda verdiği konserler, dönemin basınına sık sık konu olmaya başlamıştır.[553]

20. yüzyıl başlarından itibaren toplum hayatındaki değişmeler, eğlence müziğini ön plana çıkarmış, Batı etkisi giderek artmıştır. İstanbul'da konserler verilirken, konak ortamlarında Batı çalgılarından piyano, keman gibi aletleri çalmak yaygınlaşmıştır. Türk müziği yerini zamanla eğlence müziğine bırakırken; kantolar, operetler ve benzeri müzikaller toplum hayatında yer almaya başlamıştır. Operetler nedeniyle taş plak merakının arttığı bu dönemde operetlerin evlere kadar yaygınlaştırılması amacıyla plak şirketleri Türkiye'ye gelerek bu modayı kökleştirmişlerdir. Gerçi daha önceleri de bazı operetlerin sahnelenmesi gerçekleşmiştir.[554] Bu uygulama Cumhuriyet'e kadar sürmüş ve Cumhuriyet döneminde de operet besteciliği moda haline gelmiştir.[555]

Opera ve operetler, Osmanlı döneminde Batılı formlarda değişen müzik anlayışını gösterirken bu gelişme Cumhuriyet döneminde siyasi yapının sembolleri arasına girmiştir. Nitekim alaturka müziğin uzunca bir dönem yasaklanması da bu sembolik kabulün bir ifadesi olarak değerlendirilmiştir.[556]

Geleneksel müzik anlayışının değişiminde tiyatrolar da etkili olmuştur. Tiyatro oyunlarında yer alan ve Batı tarzı bir müzik türü olan kantolar Cumhuriyet'in ilk

---

[552] Filiz Çolak, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türk Musikisi Çalışmaları", *Türk Kültürü,* C. 38, S. 446, Haziran 2000, s. 369.
[553] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 401.
[554] Türklerin ilk kez tiyatro, opera ve bale gibi Batı seyirlik sanatlarıyla tanışması, yabancı elçiliklerin düzenlediği gösterimler sayesinde olmuştur. Bunların kiminde Türkler yalnız seyirci olarak kalmışlar, kiminde de doğrudan doğruya gösterimlere oyuncu olarak katılmışlardır. Nitekim geniş müzik bilgisiyle tanınmış İtalyan gezgin Pietro Della Vale, 1614 yılında İstanbul'da kaldığı sırada Venedik Elçisi'nin evinde verdiği yemekte iki saat süren gösterimlerde Yahudi tiyatro oyuncularının yanı sıra Türklerin de dans ve benzeri seyirlik oyunlarına katıldıklarını yazmıştır. M. And, "Kanuni Döneminde İstanbul'da Bir Bale Gösterimi" *Tarih ve Toplum,* C. 11, S. 62, Şubat 1989, s. 108.
[555] Y. Karakoyunlu, *a.g.m.*, s. 2979-2980.
[556] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 160.

yıllarında aşağı-yukarı 1930'lu yıllara kadar devam etmiştir. Kantolar aynı zamanda içerik olarak değişen eğlence anlayışını gösterir. Nitekim günün meşhur kantoları, Batı normlarına ait davranış tarzlarını ön plana çıkararak, halkın ağzında ve zihninde yerleşmelerine zemin hazırlamışlardır. "Rampada patlar bomba" kantosu vapurun iskeleye yanaşmasıyla vapura binen kadınla erkeğin birbirlerine sürtünmesinin yol açtığı titreşimi anlatır. Böylece kanto, bir çeşit magazin dergisi gibi, İstanbul halkının her an değişen hayatını mizahileştirerek işler. Dansa uyan hızlı tempo, Türkiye'nin ilk şehirli hafif müziğinin örneği olmuştur.[557]

Cumhuriyet'in bir çeşit kültür altyapısı oluşturduğu değişimlerin başında müzik gelmekteydi. Müzik konusunda topluma çok sesli Batı müziğinin benimsetilmesi hedeflenmiştir. Bu durumda müzik anlayışının da batılılaşması ve değişmesi hedeflenirken, eski müzik zevki de toplumsal hafızadan silinmek istenmiştir. Çok sesli müziğin Türkiye'ye gelişi, gelişmesi coşkulu olmuş; fakat istenilen seviyede yaygınlaştırılamamıştır. [558]

Bununla birlikte bu dönemde bir devlet konservatuarının açılması, okullarda müzik eğitimine ağırlık verilmesi, opera ve operetlerin özendirilmesi gibi gelişmeler müzik alanında atılan önemli adımlar olmuştur. Ayrıca daha önce musiki alanında pek görünmeyen Türk kadını, Cumhuriyet'le birlikte dergi ve mecmua kapaklarında, fotoğraflarda yer almaya başlamıştır.

Diğer taraftan gramofon gibi aletlerin yaygınlaşmasıyla evlerde ve eğlence mekânlarında dinlenebilen müzik, daha büyük kitlelere hitap etmeye başlamıştır. Nitekim gramofon kendi çağında bugünkü pikap ya da müzik setlerinden daha çok heyecan yaratmış ve bugüne göre oldukça statik olan günlük hayata yeni imkânlar açmıştır. Radyonun yaygınlaşmadığı bir dönemde plaklar, çok merkezli bir kültürün aracı olmuştur.[559]

---

[557] M. Belge, *a.g.m.*, s. 861.
[558] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 403.
[559] M. Belge, *a.g.m.*, s. 864.

2.10. Bayramlar, Özel Gün ve Kutlamalar

2.10.1. Yılbaşı Kutlamaları

İnsan hayatı karşılıklı ilişki ve iletişim içerisinde geçer. İnsanların bir araya gelerek çeşitli vesilelerle oluşturdukları kutlama ve kabul günleri ile bayramlar da eğlence etkinlikleri arasında önemli bir yere sahiptir. İnsanların bir araya gelerek oluşturdukları beraberlikler ve sosyal ilişkiler Tanzimat sonrası değişim sürecinde farklılaşmaya başlamış, Cumhuriyet sonrasında ise bu farklılıklar iyice belirginleşmiştir.

Özellikle Cumhuriyet döneminde, önceki dönemlerden farklı olarak birlikteliklerin şekil ve içerik olarak farklılaşması bu dönemdeki cemiyet hayatının ayrıcalıklı yapısını gösterir. Bu dönemde meydana gelen gelişmeler ve yeni sosyal etkinlik alanlarıyla belirlenen yaşam tarzı toplum hayatına birçok yenilik getirmiştir. Bu yeniliklerden biri de değişen kutlama alışkanlıkları olmuştur. Bu dönemde Batı normlarına göre yeniden düzenlenen sosyal etkinlikler kutlama geleneklerini de değiştirmiştir.

Osmanlı toplumunda sünnet ve kına gecesi gibi vesilelerle yapılan kutlamalardan daha önce söz etmiştik. Geleneksel dönemde yapılan bu şenliklerin en görkemlileri padişahların düzenlettiği şenlikler olmuştur. Özellikle sünnet düğünleri sarayda oldukça görkemli bir hava içinde yapılır ve bu kutlamalarda masraftan kaçınılmazdı. Saray içinde olduğu kadar çoğu zaman halka açık olarak gerçekleştirilen bu şenliklerin etkileşimi sağlama adına bir fırsat oluşturdukları kesindir.[560]

Batılılaşma sürecinde toplumsal değişime paralel olarak bu gibi sosyal etkinlikler de değişmiştir. Özellikle Cumhuriyet'le birlikte Batı normlarına göre yeniden düzenlenen sosyal etkinlikler toplum hayatında yeni kutlama alışkanlıklarına zemin hazırlamıştır. Bunlar arasında en dikkate değeri yılbaşı kutlamaları olmuştur.

Osmanlı toplumu yılbaşı kutlamalarını, 1829 yılında İngiltere elçisi Haliç'teki bir gemide verdiği baloya kazasker, serasker gibi devlet adamlarını davet edince,

[560] Suraıya Faroqhı, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, İstanbul 2000, s. 199.

diplomatik bir zorunluluk olarak tanımıştı. İstanbul'un Beyoğlu yakasında yapılan kutlamalara ise Müslümanların da sessizce katıldığı Refii Cevad, Refik Halid, Ahmet Rasim ve Ercüment Ekrem'in anılarında görülebilir. [561] II. Meşrutiyet yıllarında Osmanlı aydınlarının yılbaşı eğlencelerine olan ilgisi, diplomatik mülahazaların dışına taşmıştır. [562] Abdullah Cevdet yılbaşı kutlamalarının bu süreçte toplum tarafından benimsenmediğinden yakınırken, Ahmet Mithat yılbaşı günü şehir hayatında yaşanan hareketliliği örnek göstererek yılbaşının bir kutlama âdeti olarak revaç bulduğunu savunmuştur.[563] 1926 yılında Tayyare piyangosunun yılbaşı çekilişi düzenlemesinden sonra 1929 yılında devletin üst kademesinin verdiği Yılbaşı Balosu'yla, yılbaşının kutlanacağı anlaşılmıştır.

Cumhuriyet'le birlikte takvim üzerinde yapılan değişiklikler, Batılıların kutladığı yılbaşına ait bazı âdet ve eğlencelerin de oluşmasına zemin hazırlamıştır. Çam ağacı süslemek, armağan vermek vb. gibi.[564] O dönemde halkın yabancı olduğu bu kutlama âdeti miladi takvimin kabul edilmesiyle birlikte yaygınlaşmaya başlamıştır.[565]

Yılbaşı geceleri Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında renkli kutlamalara sahne olmuş, yeni miladi takvimin kabulüyle birlikte, 1926 yılında hususi mahiyette kutlamalar yapılmıştır. İstanbul Elektrik İdaresi ilk defa o gece tam saat on ikide, şehrin ışıklarını bir dakika söndürme âdetini başlatmıştır. 1926 yılının yılbaşı akşamı perşembeyi cumaya bağlayan gece olduğundan ve cuma günleri de o dönemde tatil olduğundan, yılbaşı eğlenceleri oldukça rağbet görmüştür. 1926 yılında Tayyare cemiyetinin düzenlediği yılbaşı çekilişi daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. [566]

---

[561] K. Emiroğlu, *a.g.e.*, s. 65.
[562] Lütfü Tınç, "Bir Zamanların Asri Eğlencesi Yılbaşı Baloları", *Popüler Tarih,* C. 3, S. 29, Ocak 2003, s. 55.
[563] N. Meriç, *a.g.e.*, s. 324.
[564] H.Cem, "Bizde İlk Yılbaşı", *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 1, S. 1, Ocak 1977, s. 44.
[565] Refik Halit Karay'a göre Müslüman halk bugünkü anlamda yılbaşını Mütareke yıllarında özellikle kadınlarına haraşolar denilen Beyaz Rus akınından sonra kutlamaya başlamıştır. Karay, İstanbul'un işgal yıllarında yabancı ordu komutanları tarafından kent düzeyinde düzenlenen "Frenk yılbaşından" da söz etmiştir: "Mütareke yılbaşlarına kadar bizler saat alafranga on ikiyi çalarken ışıkların söndürülmesi düzenbazlığını bilmezdik; limandaki vapurların da bu merasime düdük çalarak katılmalarını yine o işgal senelerinde öğrenmiştik." R. H. Karay, "Eski ve Yeni Yılbaşı Geceleri", *Panorama,* C. 1, No. 9, Ocak 1955, s. 4-5.
[566] Piyango çekme hakkı yalnızca Tayyare Cemiyetine verilmiştir. O yıllarda birçok ülkede uygulanan piyangoyu yılbaşı geceleri için bu cemiyet tertiplemiştir. 1939 yılına gelindiğinde ise Millî Piyango İdaresi iki önemli yenilik yapmıştır. Millî Bayram günlerinde "fevkalade" çekilişler düzenlenmiş, 23 Nisan, 19 Mayıs, 30 Ağustos ve 29 Ekim çekilişleri ses getirmeye başlamıştır. Ayrıca o zamana kadar sade bir görüntüde olan biletler ilk yıl boyunca Atatürk heykelinin çeşitli renklerdeki baskılarıyla süslenmiş ve daha sonra her bilet ayrı bir tasarımla süslenmeye başlamıştır. Tunca Varış, "Piyangolarda Yılbaşı Biletleri", *Tarih ve Toplum,* C. 26, S. 156, Aralık 1996, s. 361.

Cumhuriyet döneminde kadın-erkek bir arada eğlenme olanağı sağlayan baloların resmiyet ve önem kazanmasıyla birlikte yılbaşı balolarına olan ilgi de artmıştır. 1929 yılında Ankara'da devlet adamlarının katılımıyla kutlanan yılbaşı balosu ise, yılbaşının devlet eliyle kutlanacağı haberini vermiştir. Mustafa Kemal Paşa bizzat 1930 yılı yılbaşı balosuna katılmış, çoğunluğu kadınlardan oluşan bir grupla çekilen balo fotoğrafı gazetelerde yer almıştır.[567] 1935 yılında çıkarılan bir kanunla yılbaşının resmî tatil günü ilan edilmesi ise Cumhuriyet'le birlikte eğlence kültüründe atılan büyük bir adım olarak değerlendirilmiştir.[568] Nitekim Türklerin sosyal yaşamında kadınlı erkekli cemiyet hayatı, yemek, danslı müzikli yerlere gitme gibi alışkanlıklar, yılbaşı geceleri sayesinde hızlanmıştır. Cumhuriyet Bayramı'ndaki 29 Ekim baloları, bu yolda bir başlangıç olurken, bunu yılbaşı baloları izlemiştir.

Yılbaşı eğlencelerine henüz alışık olmayan halk da zamanla basında çıkan haberler sayesinde bu tür eğlencelere alışmaya başlamıştır. Yılbaşı gecelerinde değişik eğlence mekânlarının ağzına kadar dolduğu haberleri gazetelere konu olurken, İstanbul'un büyük otelleri özellikle de 1935'ten sonra Park Otel, yılbaşı eğlencelerinde başı çekmiştir. Bu özelliğiyle birlikte o dönemde İstanbul'un eğlence merkezi sayılan Park Otel'deki yılbaşı baloları dönemin magazin dergilerine konu olmuştur.[569]

Kadın-erkek birlikte eğlenmek ve eğlencenin çeşitlenip kitleselleşmesi, Cumhuriyet rejiminin çağdaşlaşma projesinin getirdiği önemli bir değişikliktir. Bu bağlamda balolarla birlikte çeşitli etkinlikleri içine alan yılbaşı eğlenceleri, Cumhuriyet'le birlikte yaygınlık kazanmıştır.

2.10.2. Bayramlar

Toplumların bir bayramda uzlaşmaları kolay değildir. Neyin kutlanacağı ve kutlama biçiminin nasıl olacağı konusunda aynı fikri paylaşmak ve bayramların kendi meşruiyetini toplum nezdinde sürdürmesini sağlamak, ancak uzun bir zaman süzgecinden geçerek mümkün olabilir. Bu nedenle, genellikle kutlanan içerik değişse de kutlama şekli gelenek sınırları çerçevesinde kendini ifade etmeye devam eder.

---

[567] *Cumhuriyet,* 11 Kanunisani 1930.
[568] L. Tınç, *a.g.m.*, s. 55.
[569] *a.g.m.*, s. 56.

Ramazan ve Kurban bayramları halkın kutladığı geleneksel dinî bayramlardır. Osmanlı toplumunda bayramlar için yapılan hazırlıklar çok öncesinden başlayarak günlerce sürerdi. Dinî bayramlarda yaşanan hareketlilik Cumhuriyet yılları boyunca da devam etmiştir.

Bayramların tarihsel geçmişine baktığımızda Türkiye'nin kutlanan bayramlar bakımından zengin bir listeye sahip olduğunu görürüz. Dinî bayramlar dışında devletle ilişkili olarak kutlanan bayramları genel olarak dört başlık altında toplayabiliriz. Özellikle yurt çapında resmî kurumların tatil edilerek kutlandığı bir dizi millî bayram mevcuttur. Cumhuriyet Bayramı, Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, Zafer Bayramı gibi. Büyük bayram olarak görülen, öne çıkan ve kabul gören günlerin Nutuk'taki tarihsel anlatıya göre kronolojik sıralamaları şöyledir: (1) 19 Mayıs 1919'da Atatürk Samsun'a çıkıyor, (2) 23 Nisan 1920'de TBMM açılıyor, (3) 30 Ağustos 1922'de Büyük Taarruz sona eriyor, (4) 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan ediliyor. Bunlar arasında 30 Ağustos Zafer Bayramı bağımsızlık mücadelesinin en önemli günü olarak görülmesine ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında büyük bir coşkuyla kutlanmasına rağmen, okulların açık olduğu akademik takvim içinde bulunmadığından, kutlama olarak zamanla eski canlılığını yitirmiştir.[570]

Osmanlı Türklerinde millî bayram kutlamaları II. Meşrutiyet döneminde başlamıştır. Böylece Meşrutiyet'in ilanı ile ivme kazanan uluslaşma süreci, padişahların tahta çıkışları ve doğumlarının yıldönümlerinin kutlanmasından, Osmanlı devletinin kuruluş gününün ya da II. Meşrutiyet'in ilan edildiği günün millî bayram olarak kutlanmasına ulaşan bir gelişimin belirleyicisi olmuştur.[571]

Cumhuriyet dönemindeki değişmelerin önemli özelliği ise Tanzimat hatta daha öncesinden başlayan değişimlerin yeni bir program çerçevesinde bütünleştirilmesi olmuştur. Yeni bir devlet ve toplum yapısı oluşturma çabaları bu dönemde kısa bir süre içinde köklü değişimler oluşturacak inkılapların hayata geçmesini sağlamıştır. Yeni kurulan Millet Meclisi'nin kabul ettiği anayasada hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete verilmesi, ardından saltanatın kaldırılması ve nihayet Cumhuriyet'in ilanı ile sonuçlanan

[570] Arzu Öztürkmen, "Millî Bayramlar: Şekli ve Hatırası-I", *Toplumsal Tarih,* C. 5, S. 28, Nisan 1996, s. 30.
[571] Hasan Akbayrak, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Millî Bayramlar", *Tarih ve Toplum,* C. 8, S. 43, Temmuz 1987, s. 31.

yeni bir döneme girilmiştir. Bu süreçte yeni rejimin reformlarına yönelik olarak yurt çapında yapılan kutlamalar da toplum hayatında yer almaya başlamıştır.

29 Ekim Cumhuriyet'in ilanı, 2 Kasım Hâkimiyet-i Milliye'nin İlanı gibi özel günler, yeni düzenlemelerle yapılmıştır. Hâkimiyet-i Milliye yani saltanatın kaldırılması gibi bugün çoğu kişinin içeriğini bilmediği bayram ve kutlamaların da o dönemde yapıldığı görülmektedir. Bunlar arasında Ulusal Egemenlik Bayramı, daha Cumhuriyet ilan edilmeden bayram ilan edilmiştir ve 23 Nisan ilk sene-i devriyesinde kutlanmıştır. 1923'te TBMM'nin açılışının 1. yıldönümünden hemen sonra çıkarılan kanunla "TBMM'nin yevm-i küşadı olan 23 Nisan günü millî bayramdır" denilerek kabul edilmiştir. Aynı gün halk Ankara'da gösteriler yapmıştır.[572]

23 Nisan 1923'te Meclis'in açılışının 2. yıldönümü münasebetiyle Ankara'da ilk kez "Hâkimiyet-i Milliye Bayramı" kutlanmıştır. Bundan sonraki yıllarda da kutlamalar devam etmiş; 1929'a kadar Hâkimiyet-i Milliye Bayramı yasa gereği, resmî bayram olarak her yıl kutlanmıştır. 23 Nisan tarihinin aynı zamanda çocuk bayramı olarak kutlanması da ilk kez o yıl gerçekleşmiştir.[573]

Millî bayramlarla ilgili olarak yapılan değerlendirmelerde bayram denilen olgu çoğu kez tören olarak algılanmıştır. Buna göre Cumhuriyet'in ilk neslinin kolektif hafızasında Cumhuriyet kutlamaları önemli bir yere sahip olmuştur.

Cumhuriyet'in ilan edildiği 29 Ekim gününün bayram olarak kutlanmasına ilişkin yasa 1925 yılında TBMM'de kabul edilmiştir. Enver Behnan Şapolyo'ya göre bu ilk kutlama neredeyse bir doğaçlama şeklinde olmuş; başka bir ifadeyle Cumhuriyet Bayramı kendi kendisine bayram olmuştur. " Cumhuriyet'in ilanı için bir bayram yapılması hususunda hiçbir tarafta bir sözleşme olmadığı halde halk kendi kendine dükkânlarına bayraklar astı. Kale mahallelerinde kadınlar ve ellerinde bayraklar olduğu halde çocuklar, bayramlık elbiselerini giymişler, meclisin önüne doğru akıyorlardı... Hava berraktı… Güneş yaz günlerini hatırlatan bir sıcaklık saçıyordu. Kadınlardan, erkeklerden Atpazarı'na, Salıpazarı'na gelmiş olan köylülerden, esnaftan, memurlardan velhasıl her sınıf halktan toplanmış büyük bir kalabalık. Millet bahçesini, Kültür

[572] H. Akbayrak, *a.g.m.*, s. 35.
[573] İ. Özer, *a.g.e.*, s. 436.

Bakanlığı bahçelerini ve meydanı baştanbaşa sarmıştı. Yüzlerde ve ruhlarda taşan bir sevinç vardı. Türk halkı yapılan büyük işleri, yüksek kaya sinesile anlıyor, onu kutluyordu. Cumhuriyet'in ilanını resmî bayram yapan, halkın kendi arzusu oldu. Halk sabırsızlıkla yeni başkanını ve diğer bakanları görmek için can atıyordu(...).

(…)Ankara halkının Cumhuriyet'in ilanından dolayı sevinç ve heyecanı gece de devam etti. Belediye önünde meclis mızıkası ulusal havalar çaldı, meydanlarda büyük meşaleler yakıldı, havaya maytaplar atıldı. Her sokaktan davul zurna sesleri geliyordu. Büyük bir fener alayı yapıldı. Binlerce halk; esnaf, memur, işçi, talebe, kadın ve çocuk sokaklara döküldü. O kadar kalabalık vardı ki, insan yürümeden bu insan akıntısına bağlı gidiyordu. Ankara'nın ve bütün Türkiye'nin candan kutladığı geceli gündüzlü bir bayram daha görülmemişti. Halk sokaklarda 'Yaşasın Cumhuriyet' diye bağırıyordu."[574]

Her ne kadar Cumhuriyet'in ilanının kendi kendine bayramlaştığı ileri sürülse de Meclis'in arkasında hazır bekleyen toplar ve Meclis Mızıkası'nın ulusal havalar çalması bu ilk kutlamanın başka boyutlarının olduğuna da işaret eder. Bayramların meşruiyeti biraz da her kesimden halkın katılımında saklıdır. Bütün millî bayramlar içerisinde "Cumhuriyet bayramı neyin bayramıdır?" sorusu sorulacak olursa, bu sorunun cevabına "yeni rejimin meşruiyetini dünyaya ilan ettiği gündür" diye yaklaşılabilir. Nitekim Cumhuriyet bayramının kutlandığı güne ifade ettiği anlam bakımından "inkılap günlerinin bayramını Cumhuriyet'in ilan edildiği güne topladık ve onu millet bayramı yaptık" denilirken; Cumhuriyet bayramı bir tür kendinden sonra gelen dönemi, yani reformları kutlayan bir gün olarak benimsenmiştir. 29 Ekim "halkın kendi eserini hazla, iftiharla seyrettiği gün" olarak ifade edilmiştir.[575]

Resmî bayramlarda geçit törenlerinin önemli bir yeri olmuştur. Kutlama törenlerinin programlarını dönem boyunca gazetelerde detaylı bir şekilde görmek mümkündür. Cumhuriyet gazetesi 28 Ekim 1933 günkü manşetini "Büyük Bayram Yarın: Bayramda tayyareler 50 milyon kâğıt atacaklar" ve "Donanmamız da bütün kuvvetiyle İstanbul Limanı'na gelerek şehrimizde yapılan şenliklere iştirak edecek" şeklinde vermiştir.[576] Özellikle onuncu yıl şenliklerinin nasıl kutlanacağı resmî olarak

[574] Enver Behnan Şapolyo, "Cumhuriyet Nasıl İlan Edildi?", *Ülkü,* C. 6, S. 33, İkinciteşrin 1935, s. 200-201.
[575] A. Öztürkmen, *a.g.m.*, s. 32.
[576] *Cumhuriyet,* 28 Ekim 1933.

yönlendirilmiş olup, bunun esasları sadece Ankara ve İstanbul'da yapılacak törenler için değil bütün şehirleri de kapsayacak şekillerde düzenlenmiştir. Resmî geçitler, şehrin belli yerlerinde kurulan taklar ve bayraklandırılan resmî daireler geçit törenlerinin içeriğini oluşturur. İstanbul'daki onuncu yıl kutlamaları asker, polis, itfaiye, talebeler, esnaf cemiyetleri, spor kulüplerinin oluşturduğu bir grubun saat 9:00'da üniversite meydanında ve Süleymaniye Camisi avlusunda toplanmalarıyla başlamış; üniversite önüne konan radyodan Atatürk'ün nutku dinlenmiş, İstiklal Marşı ve yeni bestelenen Cumhuriyet Marşı okunmuştur.[577]

Taşrada kutlanılan onuncu yıl törenleri de İstanbul ve Ankara'da kutlananların küçük birer modeli olmuşlardır. Oralarda da taklar kurularak, sivil ve askerî resmî erkânın, esnaf ve talebelerin katıldığı geçit törenleri yapılmıştır. Civar köylerden şehre inen köylülerin resmî program dışında ayrıca düzenledikleri gece eğlenceleri de olmuştur. Kutlama programının bir parçası olarak hazırlanan fener alayları, sergiler, müsamereler ve millî piyeslerin yanı sıra, köylülerin katılımıyla yapılan değişik tarz eğlenceler bu kutlamaların yerel cephesini oluşturmuştur.[578]

Cumhuriyet dönemi bayramları, Cumhuriyet rejiminin hem iktisadi hem de kültürel alandaki hamlelerinin sergilendiği anlar olarak önemli bir görev üstlenmişlerdir. Bu bağlamda bu bayramlar bir taraftan inkılapları temsil ederken diğer taraftan kültürel bir hamle olarak kabul edilmişlerdir.[579]

---

[577] A. Öztürkmen, *a.g.m.*, s. 33.
[578] *a.g.m.*, s. 34.
[579] A. Öztürkmen, "Millî Bayramlar: Şekli ve Hatırası-II", *Toplumsal Tarih,* C. 5, S. 29, Mayıs 1996, s. 8.

SONUÇ

Günlük hayata bir başka açıdan baktığımızda bunun aslında bir ihtiyaçlar kümesinden oluştuğunu görürüz. Toplumların başka düzeylerinde farklı terimlerle anlatılan nesneler günlük hayat içerisine insan ihtiyaçları olarak girerler. Konut, besin ve giyim gibi ihtiyaçlar insan ihtiyaçlarından bazılarıdır. Ama insanın ihtiyaçları bunlarla sınırlı değildir. Çeşitli biçimleriyle kültür, sanat gibi etkinlikler, dinlenme ve eğlenme gibi şeyler de temel ihtiyaçlar arasındadır. Ve günlük hayat içerisinde eğlence olarak adlandırdığımız etkinlik alanı önemli bir yer tutmaktadır. Eğlenmek insanlar için kadim bir gelenek olmuştur. Toplumlar her zaman kendilerine uygun eğlence biçimleri bulmuşlar ve uygulamışlardır.

Eğlencenin oldukça basit herhangi bir düzenlemeye gerek bırakmayan, her yerde her zaman ve herkesçe yerine getirilebilir, dolayısıyla gündelik hayatın dokusuna iyice sinmiş biçimleri vardır. Mesela müzik tarih boyunca eğlence etkinlikleri arasında önemli bir yer tutmuştur. İcrası ustalık gerektirir. Ama bu ustalığa sahip olmak normal insanların yeteneklerini aşan bir şey değildir. Dolayısıyla ailenin bir hayli kapalı olduğu dönemlerde bile her ailede şarkı söyleyip saz çalarak boş zamanlarını değerlendirebilen insanlar olmuştur. Diğer taraftan eğlencenin belli bir hüner gerektiren ve toplu olarak yerine getirilebilen biçimleri olmuştur.

Toplumun kültür ve hayat tarzından kaynaklanan bu etkinlik alanının her ne kadar bazı evrensel yönleri olsa da genelde toplumlara özgü olduğu kabul edilmektedir. Nitekim insanlar arası etkileşim ve iletişimin bir türü olan eğlence, toplumsal yapıya göre şekillenir. Toplumların kendilerine özgü kültürel yapılarından hareketle oluşturulan eğlenceler aynı zamanda toplumsal farklılıklar konusunda da önemli ipuçları verir. Bu anlamda eğlence toplumsal-kültürel bir ifade tarzı olmaktadır. Sosyo-kültürel normların gösterim alanı ve taşıyıcısı durumunda olan eğlenceler toplum hayatının değişiminde önemli bir etkiye sahiptir. Sosyal değişim meşruiyetini, ilk olarak eğlence alanında toplum hayatına dâhil etmektedir. Diğer taraftan eğlence anlayışında

meydana gelen değişmeler de toplum hayatının değişiminde etkilidir. Biz bu çalışmada değişen toplumsal yapının etkisiyle farklılaşan eğlence anlayışını İstanbul örneğinde ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca siyasi, askerî ve toplumsal yapı üzerinde etkili olan batılılaşmanın modern bir bireye ulaşma konusundaki etkisini göstermeyi hedefledik.

Eğlence bir toplumun hayatındaki davranış şekillerinde meydana gelen değişmelerle birlikte toplumsal bir tavır alışı ifade etmektedir. Bu anlamda toplumlara özgü ifadelerin neler olduğunu da gösterir. Eğlence adı verilen etkinlik alanı tarih boyunca her toplumda değiştiği gibi bir toplumdaki eğlence etkinlikleri de zaman içerisinde şekil ve içerik değiştirmiştir. Osmanlı devletinde, toplum hayatı geleneksel dönemde din eksenli olarak ve örfi belirlemelerle şekillenmiştir. Geleneksel dönem gündelik hayatın hemen her yönüyle geleneksel kalıplar içinde yaşandığı, birçok toplumsal etkinlik alanında bu kalıpların gerektirdiği normlara uyulduğu bir tarih kesitidir. Bu dönemde kozmopolit bir yapıya sahip Osmanlı İstanbul'unda her kesimin kendine ait yortuları, bayramları, törenleri ve bunlara eşlik eden eğlenceleri olurken eğlence yaşamı geleneksel normların çatısı altında doğal seyrini korumuştur. Ancak batılılaşma bu düzeni değiştirmiştir. Nitekim batılılaşma geleneksel hayat kabullerini derinden etkileyerek, Batılı ölçüler içinde yeniden düzenlemiştir.

Batılılaşma ya da modernleşme genel olarak, Batı dışı gelişmemiş toplumların, gelişmiş Batı toplumlarının her yönden gelişmişlik düzeylerine erişme çabalarının adı olmuştur. Doğal olarak bu düşünce, bir anlamda Doğu toplumlarının Batı karşısında bulundukları mevcut durumu gösterirken, diğer yandan bir değer yargısı şeklinde Batı'nın üstünlüğüne işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, batılılaşma/modernleşme; Batı Avrupa'nın dört beş yüzyıl içinde geçirdiği Rönesans, reform, aydınlanma ve sanayi devrimi gibi büyük değişmelerden sonra ulaştığı aşamaya Batı dışı toplumların da ulaşma gayretidir.

Osmanlı Devleti Batı uygarlığı adı verilen kültürel yapıyla hiçbir zaman ilişkisini kesmemiştir. Ne var ki, imparatorluğun yükselme devrinde, Osmanlılar kendi uygarlıklarını Batı'nınkinden üstün saymışlardır. Dolayısıyla bu dönemde Batı'nın model alınıp izlenmesi gerekmemiştir. Ancak, devletin gerilemeye başladığı bir dönemde niçin gerilediği sorusu, önce devlet yönetiminin bozulduğu ileri sürülerek, daha sonra ise belki de yüzeyleşen bir tutumla Batı'nın askerî üstünlüğü gösterilerek

cevaplandırılmıştır. Batı'nın askerî eğitimi ve teknolojisi gibi konulara imparatorlukta önem verilmeye başlanmıştır. Bu süreçte, Batı uygarlığının kişinin refahına yönelik değerleri de Osmanlı idareci sınıfına sızmaya başlamıştır. Ancak bu yaşayış tarzı uzunca bir dönem bir üst kesim imtiyazı olarak kalmıştır. Toplumsal tavır alışların siyasi yapıya eksenli olması, toplumlar arası etkilenmenin de siyasi yapıdan başlamasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda Batı'nın geçirmiş olduğu, sosyal yapısını yeniden tanımlayan pazar inkılabı, sanayi inkılabı gibi tarihsel gelişmelerden uzak kalmıştır. Bununla birlikte Avrupa ile olan münasebetlerimizin sonucu olarak bütün sosyal müesseselerimizin içeriden ve dışarıdan sarsılması ruhta, şekilde ve planda da yeni değerler aranılması sürecini başlatmıştır. Nitekim sırf askerî ya da teknik alanla sınırlanmak istense de batılılaşma, yeni bir sistem demektir ve geçerli tutulmasına izin verilen alanın dışına taşması da bu bakımdan kaçınılmazdır. Tanzimat sonrası süreçte Osmanlı devletinin gücünü tekrar elde etmek için tercih ettiği yön Avrupa olurken önceleri askerî alanda görülen Avrupalılaşma daha sonra sosyal alanda da etkili olmuştur. Ayrıca söz konusu bir zorunluluğun sonucu olmakla birlikte bir kere benimsedikten sonra sınırlarını tartışmanın mümkün olmadığını görenler bu değişimi bizzat benimsemişlerdir. Böylece hiç değilse biçimsel bakımdan Batılı görünümlü bir yaşam tarzı toplum hayatına da yerleşmeye başlamıştır. Nitekim yöneticiler, Batı'nın askerî ve idari yapısını Osmanlı devletine aktarırken Batı'nın gündelik alışkanlıkları da etkin bir şekilde imparatorluğa girmiştir. Giyim, ev eşyası, paranın kullanılması, insanlar arası ilişkiler Tanzimat'la başlayan süreçte hep Avrupaî olmaya başlamıştır. Bu şekilde değişen toplumsal yapının etkisiyle önceki dönemlerden farklılaşan eğlence anlayışı da yeni mekân ve tavırlarla toplum hayatında yer almaya başlamıştır.

Bu süreçte sosyal hayatta büyük ölçüde ağırlığını hissettiren değişim salon âdâb-ı muâşereti olarak tanımlanmaktadır. Nitekim Tanzimat'la birlikte Osmanlı insanının gündemine giren etkinlikler dış mekânda lokanta, gazino, restoran ve otel gibi mekânlarda yapılmaktadır. Bu gibi mekânların önemli bir özelliği önceki dönemlerden farklı olarak dış mekânda kadın-erkek ayrılığını ortadan kaldırmasıdır. Bu gelişme sosyal hayatta kadınlara her yerde öncelik verilmesine neden olurken böyle bir davranış görgü kurallarının bir gereği olarak kabul edilmeye başlamıştır. Böylece toplum

yaşamında batılılaşma hareketinin başlamasıyla birlikte eğlence yaşamının da Batı normlarına göre yeniden belirlenmesi toplum hayatını; kadının konumu, birliktelikler, davranış vs. birçok açıdan etkilemiştir.

İnsanı kolay ve hızlı bir şekilde etkileyerek toplumsal değişime hız kazandıran etkenlerden biri de eğlence anlayışının değişimidir. Kadınların çalışma hayatına girmesi de önceki dönemden farklılaşan yapıyı gösterir. Daha önce mahrem olarak kabul edilen kadının, modernleşme sürecinde kamusal alandaki varlığı kabul edilmiştir. Bununla birlikte gerek ahlaki gerekse de ekonomik sayılabilecek nedenlerle kadınların ev dışındaki davranışları özellikle de giyim kuşamları noktasında Tanzimat dönemi de dâhil olmak üzere sınırlandırıcı fermanlar yayınlanmıştır. Diğer taraftan değişen toplumsal yapının zamanla yaygınlık kazanacağı da bir gerçektir. Seçkinler Batı kültürünü kişisel yaşamlarına dâhil etmekte toplumda başı çeken bir konumda olmuş ve Batı kültürünü ülkenin reformlarında kullanmayı amaçlamıştır. Böylece kıyafet, ev ortamı ve görgü kuralları da zamanla değişmeye başlamıştır.

Nitekim Osmanlı toplumunda Tanzimat sonrası süreçte Avrupaî yaşam tarzı referans olarak kabul edilmiştir. Bu kabulleri yaşama biçimine geçirenler ise öncelikle saray ve üst tabaka aileleri olurken bu dönemde Avrupaî yaşam tarzının şehir ölçeğindeki karşılığı da İstanbul'da meydana gelen değişmeler olmuştur. Bu süreçte bazı üst düzey aileler yabancı elçiliklerin düzenlediği balolara katılmaya başlamıştır. Böylece değişen toplumsal yapının etkisiyle farklılaşan eğlence anlayışı da yeni mekânlarla tanımlanmaya başlamıştır. Bu şekilde Batı'ya ait öğelerin zamanla ağırlık kazandığı bir gerçektir. Batılılaşma bir devlet politikası olarak benimsenmiştir.

Ancak diğer taraftan Osmanlı toplumunun 18. yüzyıldan itibaren geçirdiği değişimler Batılı denebilecek bir toplumla da sonuçlanmamıştır. Nitekim Cumhuriyet'e kadar olan dönemde batılılaşmanın amacı, sınırları ve niteliği üzerine yapılan tartışmalara bakıldığında, Osmanlı aydın ve devlet adamlarının özellikle kültürel alanda geleneksel kimliklerini ve ahlak değerlerini korumak istedikleri, batılılaşmayı maddi hayat ve teknolojiyle sınırlı tutmaya çalıştıkları görülmüştür. Cumhuriyet rejiminin belirleyici ilkesi ise bu noktada Osmanlı düşüncesinden önemli bir kopma gerçekleştirmiştir.

Cumhuriyet'i kuranlar Osmanlı batılılaşmasının yetersiz olduğunu ve hedefe ulaşılamadığını düşünmüşlerdir. Bu nedenle Cumhuriyet boyunca radikalleştirilen batılılaşma politikaları Cumhuriyet rejiminin temel direğini oluşturmuştur. Hedefin maddi kalkınma düzeyinde tanımlanma özelliği değişmese de Cumhuriyet döneminde batılılaşmanın sınırları eskiye oranla daha geniş çizilmiştir. Yeni program çerçevesinde batılılaşmanın kültürel alanda da gerçekleşmesi istenmiştir. Bu anlamda tam bir Batılı gibi görünmek ancak Cumhuriyet geldiğinde mümkün olmuştur.

Batılı gibi görünmek şehirli insanların yaşama biçiminde meydana gelen değişmeleri ifade etmektedir. Bu gelişmelerin toplumsal değişim olarak ele alınması ve daha sonraki süreçlere etki etmesi zamanla Cumhuriyet'le birlikte ülke geneline yaygınlaşmasıyla mümkün olmuştur. Nitekim Cumhuriyet, Osmanlı devletinde siyasi yapının kendisi için kabul ettiği davranışları herkesi içine alacak şekilde yeniden belirlemiştir.

Osmanlı imparatorluk düzeninde yaşayan Müslüman-Türk nüfusun gündelik hayat düzeyinde Batılı biçimlere alışmasının çeşitli kademeleri vardır. Önemli etmenlerden biri de yine aynı düzen içinde yaşayan etnik unsurlar olmuştur. Bunlar, Batılı yaşam biçimine Müslüman-Türk nüfustan daha açık olmuşlar ve böylece batılılaşma ile yakın ilişki kuramayan Müslüman-Türk kesimler de gündelik hayat içinde batılılığın çeşitli biçimleriyle karşılaşarak zaman içerisinde bunlardan bazılarını benimsemişlerdir.

Cumhuriyet döneminde ülke sınırlarının daralması, mübadele vb. olaylar sonucunda Türkiye'de Batılı hayat biçimlerini yayan ara kademe unsurlar iyice azalmıştır. Bu karşılık devletin resmî politikası balolardan operetlere ve yeme-içme kültürüne kadar Batılı hayat öğelerini en küçük yerleşim birimlerine kadar ulaştırmayı hedeflemiştir.

Cumhuriyet döneminde Avrupa yaşam biçiminin ülke genelinde toplum hayatını belirlemesi noktasında ciddi yapısal dönüşümler gerçekleştirilmiştir. Batı'yla kurulan ilişkilerle birlikte toplum hayatında yaşanan sürekli değişimler Cumhuriyet'le birlikte radikal bir nitelik kazanmıştır. Nitekim batılılaşma bu dönemde bir amaç olmaktan çıkmış bir hareket ve başlangıç noktası olmaya başlamıştır. Cumhuriyet

batılılaşmasındaki inkılap anlayışı, mevcut müesseseleri zorla değiştirme ve toplumu geri bırakmış müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplarına göre ilerlemesini sağlayacak yeni müesseseler koymak olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan Cumhuriyet dönemi batılılaşma hareketleri, önceki dönemlerin toplumda hissedilen aksaklıkları tamamlamaya yönelik ıslahat hareketlerinden ayrılarak yerini topyekûn bir medeniyet ve kültür değişimini hedefleyen inkılap ve ihtilal kavramlarına bırakmıştır. Bu dönemde devlet kurtarma düşüncesinden, muasır medeniyet seviyesine doğru toplumsal ilerleme hedeflenmiştir. Bu süreçte politik kurumların Batı'dan alınması kararlaştırılmış, böylece batılılaşma üzerinde en fazla durulan konulardan biri olmuştur. Bununla birlikte Cumhuriyet modernleşmesi batılılaşmayı yalnız maddi ve teknik unsurların iktibasıyla sınırla tutmamış bütün bir dünya görüşünde topyekûn bir değişme olarak ifade etmiştir. Batılılaşma hedefe ulaşmak için bir lüks değil ama bir yaşam tarzı ve gelişmişlik ilkesi olarak benimsenmiştir. Böylece bu dönemdeki önemli gelişmeler ülke insanının gündelik yaşamını önceki dönemlerden farklı olarak yeniden belirlemiş ve şekillendirmiştir. Nitekim Cumhuriyet'in medeniyet projesi, sadece devletin yapısını değiştirmekle kalmamış, insanların yaşam biçimleri ve davranış şekilleriyle gündelik yaşam alanındaki alışkanlıklarına kadar her alana müdâhil olma isteği taşımıştır.

Yapılan değişikliklerle Batılı yaşam tarzının yukarıdan aşağıya doğru benimsetilmesi hedeflenmiştir. Bu süreçte gerçekleştirilen radikal reformlar ise Türk toplumunu Batı medeniyetine dâhil etmek için ne gerekiyorsa yapmayı öngörmektedir. Nitekim Cumhuriyet eğlence hayatı için de yeni anlayışlar öngörmüştür. Ve bu dönemde değişen eğlence anlayışı toplumsal değişmenin de birebir karşılığı olmuştur. Böylece modern hayatın batılılaşma için öngördüğü öğeler büyük bir hızla yaygınlaşmaya başlamış; kılık-kıyafette değişim ve eğlence yaşamında yeni sosyal etkinlik mekânlarıyla yeni anlayışları öngören modernleşme, büyük oranda doğal sürecinde varlıklı ailelerden başlayarak alt tabakalara doğru inmeye başlamıştır.

Cumhuriyet döneminde eğlence anlayışı hem şekil hem de içerik açısından değişmiştir. Öncelikle eğlence toplumsal yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu gelişme ise eğlencenin Osmanlı döneminden farklı olarak pratik ve herkese ait bir düzeye indirgenmesine neden olmuştur. Batı tarzı eğlenceler (balo, dans, kadın/erkek

birlikteliği gibi) Cumhuriyet'in siyasal ve toplumsal değişiminin en güçlü gösterim alanları olmuştur.

Cumhuriyet'le birlikte öncelikle başkentte başlatılan balolar toplumu Batı tarzı bir yaşama alıştırma amacı gütmektedir. Politik anlamda önce kadroların bu balolarda bulunması ve modern Batı danslarını öğrenerek topluma örnek olması beklenmiştir. Nitekim Batı toplumlarında sıklıkla rastlanan ve eğlence kültürünün bir parçası olan balolar, yeni Cumhuriyet'te eski alışkanlıkları silmenin ve onların yerine yeni değerler inşa etmenin bir aracı olarak görülmektedir. Cumhuriyet baloları, siyasal elitlerin en medeni buluşma yerleri olurken salon hayatı da yeni ölçüler içinde toplum hayatında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Nitekim Osmanlı modernleşme sürecinde daha çok üst tabakayla sınırlı olan salon hayatı, Cumhuriyet modernleşmesinde sosyal yaşamın bir gereği olarak kabul edilmeye başlamıştır. Öyle ki Cumhuriyet modernleşmesinin taşıyıcıları bu gibi etkinlikleri sürekli gündemde tutmuştur.

Cumhuriyet döneminde, Osmanlı modernleşme sürecinde kadın ve erkek için ayrı düzenlenen sosyal hayat normları giderek paralel bir çizgiye getirilmiştir. Cumhuriyet'le birlikte sosyal yaşamın eğlence boyutunda kadının konumlandırılması önceki dönemden farklılığı gösteren önemli bir değişmedir. Kadının merkeze alındığı bu dönemde hareketlilik alanı ve davranışları da yeniden belirlenmiştir. Bu süreçte Osmanlı döneminde toplumsal yapının kadın-erkek etkileşimine izin vermeyen yönü II. Meşrutiyet'le birlikte yumuşarken ancak Cumhuriyet'in laikliği kabul etmesiyle ortadan kalmıştır. Böylece kadının bir önceki dönemdeki ev-mahalle eksenli konumu kamusal alana doğru kaymaya başlamıştır.

Cumhuriyet döneminde kadın yeni devleti temsil etmektedir. Dolayısıyla sokakta erkekle birlikte aynı Batılı görüntüye sahip olması gerekmektedir. Bu dönemde kadının dış mekândaki tavır ve davranışlarıyla kıyafetinde yaşanan değişim Türk kadın modelinin ideal boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Cumhuriyet rejiminin Cumhuriyet kadınına çizmiş olduğu yol, kadının toplumda daha da belirginleşen bir yeri ve işlevi olduğu, kazandığı haklar yanında konumunun gerektirdiği sorumlulukları da yerine getirmesi şeklindedir. Bu süreçte kadınların aile içi meşguliyetleri azalmış olduğundan aile dışındaki ve kamusal alandaki faaliyetlerinin de kabul edilmesi gerekliliğine işaret edilmiştir. Cumhuriyet rejimi kadının dışa açılması ve kamusal

alanda kendisine bir edinmesini istemektedir. Bu anlamda toplum hayatında kadının aktif katılımını gerektiren etkinlikler ön plana çıkmaya başlamıştır. Balolar, dans gibi kadın-erkek birlikteliğini öngören etkinlikler Cumhuriyet'in toplumsal değişiminin en güçlü gösterim alanları olurken okullara kanan dans dersleri de toplum hayatının geleceğe dönük yüzünde Batılı eğlenme biçimlerine yapılan referanslar olmuştur.

Cumhuriyet rejimi kadınların iyi bir anne ve eş olduğu fikrine ağırlık vermekle birlikte kadınlar artık bu dönemde –batılılaşma/modernleşme sürecinde- batılılaşmanın mihenk taşı olarak birer simge gibi görülmeye başlamıştır. Yeni rejimin modern kadın imgesi kadınlar için tek bir kimlik oluşturmanın ötesinde onların geleneksel rollerini başarıyla yerine getirmeleri yanında tiyatrolara, konserlere, balolara giderek, dans edip erkeklerle yemek yiyerek kamusal hayata daha aktif bir şekilde katılmasını öngörmüştür. Nitekim Cumhuriyet aynaya bakan kadınları da döpiyesli muallime hanımları da bir arada barındırmaktadır. Bu çerçevede yönetici elitin çevresinde bulunan kadınlar ideal kadın tipinin prototipi olarak öne çıkarılırken kamusal hayatta boy gösteren üst sınıf kadınlar da bu yeni tarz eğlence hayatına katılmaya başlamıştır. Bundan sonra farklılaşmaya başlayan bu küçük azınlığın söz konusu alışkanlıklarını toplum tabanına taşıması kaçınılmazdır. Nitekim yeni sosyal etkinlik alanlarıyla yeni anlayışları öngören eğlence hayatı yaygınlaşmaya başlamıştır. Tiyatro, sinema gibi eğlence mekânlarının müşterileri artarken çarliston, black bottom, tango gibi danslar zamanla ilgi çekmeye başlamıştır. Bu gibi etkinlik alanları ve böylesi toplumsal olaylar kadın ve erkek arasında doğrudan ve açık bir ilişkiyi gerekli kılması açısından önemlidir. Nitekim bu anlamdaki değişim kadının toplum hayatına girmesi başka bir ifadeyle kamusal alanda yer alması şeklinde gerçekleşmektedir.

Kadınların kamusal alanda yer alması önemli bir gelişmedir. Ancak bu durum o vakte kadar alışık olmadık durumları da beraberinde getirecektir. Nitekim uzunca bir dönem kamusal alanın dışında kalan kadının birdenbire sosyal yaşantıya çekilmesi pek de kolay değildir. Bu durumda Cumhuriyet modernleşmesinin ilk yıllarında bu gibi mekânlarda kadın erkek birlikte bulunulması ve balolarda dans etme zorunluluğu önceleri ciddi gerginlik alanları yaratmıştır. Üstelik geleneksel normların henüz hâkim olduğu bir dönemde Türk erkekleri için de eşlerinin yalnız başlarına sokağa gitmeleri pek alışılmış bir davranış değildir. Bu nedenledir ki dönemin dergi ve mecmuaları

Avrupaî yaşam tarzı ve bu yaşam tarzına toplumun hazırlanması noktasında yeni rejimin sözcülüğünü üstlenmiştir. Nitekim bu dönem âdâb-ı muâşeret kitaplarından da kolaylıkla takip edilebilecek bu değişim, kadın ve erkeğin eğlencelerde nasıl bulunacağı, hangi kıyafetlerin giyileceği ve hangi konuların konuşulacağı şeklinde bir dizi kuralı içermektedir. Yeni eğlence etkinliklerini sürekli gündemde tutan basın bir anlamda Avrupaî yaşam tarzının toplum hayatında tanıtılması ve yaygınlık kazanmasını sağlamıştır.

Cumhuriyet döneminde modern giyim tarzları ve modern kadın uğraşları gibi konular gazete sayfalarına taşınmaktaydı. Cumhuriyet rejimi kadının aile içindeki misyonunu değiştirmeyi hedeflemiştir. Basın kadın ve aile sayfalarında bir taraftan ev ekonomisi ve işleri konusuna ağırlık verirken, diğer taraftan kadın dönemin gösterişli balolarına karşı özendirilmiştir. Bu şekilde Batılı ölçülerin yaygınlık kazandırılması hedeflenmiştir.

Böylece Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecinde Batı'nın üretim biçimleriyle birlikte ürünleri ve yaşama biçimleri de toplum hayatına yerleşmeye başlamıştır. Resim, heykel, müzik gibi sanat dalları ile güzellik yarışmaları ve yeni sosyal etkinlik mekânlarıyla sosyal aktiviteler çağdaş Batılı örneklerinde olduğu gibi Cumhuriyet'le birlikte yaşanan ve hız kazanan değişimler olmaya başlamıştır. Bundan sonra bu etkinliklerin yaygınlık kazanması kaçınılmazdır.

Nitekim 1920'li yıllara gelindiğinde etkilenilen Avrupa'nın tesirini gündelik yaşamın her alanında görmek mümkün olmaya başlamıştır. Cumhuriyet'in öngördüğü yeni yaşam tarzları İstanbul'da kendini göstermeye başlamıştır. İstanbul üzerinde yaşadığımız coğrafyanın kültür üretiminde baskın ve merkezî bir rol oynama özelliğini tarih boyunca korumuştur. Bu anlamda diğer bölgelerin de nabzını elinde tutmuştur. Batılılaşmaya ait ilkler hep burada olmuştur. Yeni tarz alışkanlıklar, kongre ve balolarla açılan yeni sosyal etkinlik mekânları birbirini izlemiş; İstanbul, Türkiye'nin yazlık başkenti olmuştur. Büyükşehrin eğlence hayatı ve kültürel faaliyetlerinde değişim kendini hissettirmeye başlamıştır. Cumhuriyet'in resmî kültürü bütün kurumlaşmalarıyla Ankara'da oluşturulurken İstanbul batılılaşan bir yaşam ve arabeskleşen bir Osmanlı kültürünü bir arada sürdürmeye başlamıştır. Yeni tarz eğlence alışkanlıkları ve sosyal etkinlik mekânları olan sinema, kafeşantan, pastane ve bar

yanında alaturka saz birlikte görünmektedir. Şehir; gelenekleri, düşünce hayatı ve kültürel faaliyetleriyle Osmanlı ile yeni rejimin kaynaştığı bir mekân haline dönüşmüştür. Bu süreçte Batı'ya özgü öğelerin zamanla ağırlık kazandığı bir gerçektir.

Nitekim çağdaşlaşmayı vazgeçilmez bir amaç olarak gören yeni rejim, 1920'ler boyunca sosyo-kültürel alanda yapılan her türlü yeniliği bu amaç doğrultusunda bir adım olarak değerlendirmiştir. Bu anlamda politik alanda Batı dünyası ile ilişkiler güçlendirilmeye çalışılırken, sosyo-kültürel yakınlığın kurulmasına da çaba harcanmış, bu doğrultudaki her fırsatın değerlendirilmesine özen gösterilmiştir. İlk kez 1929 yılında düzenlenen güzellik yarışmaları da bu durumun bir göstergesidir. Öyle ki bu yarışmaların düzenlendiği dönem, medeniyetin ve çağdaşlaşmanın beşiği olarak görülen Batı dünyasına genç Cumhuriyet'in de çağdaş ve medeni bir devlet olduğunu kanıtlamak için her türlü imkânı değerlendirdiği bir zamana tekabül etmektedir. Cumhuriyet'le birlikte bu gibi etkinlikler sürekli gündemde tutulmuştur.

Güzellik ve zarafet konusu Meşrutiyet yıllarından kalma bir alışkanlık olmakla beraber Cumhuriyet döneminde de önemli ve büyük bir mesele olmaya devam etmiştir. Bu durum aynı zamanda zihniyetin beden üzerinde ifade edildiği anlamına da gelmektedir.

Cumhuriyet'le birlikte batılılaşmanın yönü özellikle kültürel alana kaydırılmak istenmiştir. Balolar, dans, kadın-erkek birlikteliği gibi etkinliklerin sürekli gündemde tutulması bu durumun bir göstergesidir. Bu anlamda kıyafet, salon hayatı, görgü kuralları gibi konular belki biraz da bilinçli olarak seçilmiştir. Çünkü bu hususlar, Batı kültürünün anlamının ne olduğunu da göstermektedir. Bu unsurlar, kişinin davranış adabı, sosyal statüsü, kendini algılayışı, topluma kültürel açıdan uygunluğu en önemlisi de kadın erkek ilişkileri açısından ifade ettiği anlam bakımından önemlidir. Öyle ki bu gibi etkinliklerin bileşimiyle kişiler modern topluma uyumlu bir davranış kalıbına sokulmaktadır. Burada Batılı formları uyarlamak Avrupa'da olan yenilikleri bilmek anlamına gelse de aynı zamanda Osmanlı'daki haremlik selamlık ayrımının tersine, kadınlarla erkeklerin kamusal alandaki birlikteliğinin meşruiyeti anlamına da gelmektedir.

Şüphesiz bu hedefi gerçekleştirmek kolay olmamıştır. Nitekim bir yandan gelenek, diğer yandan değişmeyen modernleşme hedefinin gerekleri bu eğilime sürekli müdahale etmiştir. Medeni kıyafet, dış görünüm anlayışı ya da yeni eğlence alışkanlıkları, toplumsal tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Modernleşme sürecindeki Osmanlı bireyi bu ikilemi yeni bir karışıma tabi tutup yeni bir kültür atmosferi yaratmıştır. Diğer taraftan Osmanlı bürokrat ve seçkinleri, Batı kültürünü kabul etmekle beraber bu kültürü bir batılılaşma tecrübesinin parçası olarak görmemiştir. Çünkü Osmanlı modernleşmesi, değişmeyi taşıyacak unsurların toplum hayatında etkili olacak derecede hazır olduğu bir toplumsal arka plana sahip değildir. İşte bu noktada "tam bir Batılı" gibi olma görünümü, ancak Cumhuriyet'in "tam bir Batılı" gibi görünme ideali geldiğinde gerçekleşecektir.

Cumhuriyet rejimi Batı kültürünü reform için kullanma amacı gütmüştür. Yeni Türk devletini temsil eden kadının vazgeçilmez Batılı görünümü de bu durumun bir göstergesidir. Aynı şekilde yeni sosyal etkinlik alanlarıyla yeni anlayışları öngören eğlence yaşamını da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Öyle ki devletin resmî politikası, balolardan operetlere kadar Batılı hayat öğelerini en küçük yerleşim birimlerine kadar ulaştırmayı hedeflemiştir. Nitekim toplumsal değişmenin meşruiyeti ilk olarak eğlence alanında toplum hayatına dâhil edilir. Bunun içindir ki balolar ve dans özellikle özendirilmiştir.

Burada şunu da unutmamak gerekir ki, batılılaşma Türk toplumuna kazandırdıkları yanında kültürel bir yozlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Çünkü burada söz konusu olan Batı Avrupa'dan farklı olan bir toplumun Batılı değerleri deneyimlemesidir. Bir tarafta Batı'nın modernite ve ilerleme fikirleri, diğer tarafta kültürel özelliği kaybetmeme çabasıyla sürekli çelişmiştir. Bu anlamda koca bir kültür, zamanla yüzeyleşen bir tutum karşısında yok olma durumuna gelmiştir. Üstelik Batılı değerler de tam anlamıyla yerleşip kurumsallaşmamıştır.

1930'lara gelindiğinde, ülkenin genel durumunda birçok köklü değişim gerçekleşmiştir. Batı'ya özgü öğelerin ağırlık kazandığı bir gerçektir. Ancak değişimin henüz ve hızlı yaşandığı bu sürecin kültürel ikililiğin de en yoğun yaşandığı dönem

olması muhtemeldir. Bu nedenledir ki devlet bazen zorlama, çoğu zaman da teşvik denebilecek tedbirlerle süreci desteklemiştir.

Sonuç olarak Cumhuriyet'le birlikte yaşanan değişim aynı zamanda yeni bir toplumsal yaşama geçişin ilan edilmesidir. Yeni rejimin gerçekleştirdiği ciddi yapısal dönüşümler sonucu, Cumhuriyet'in yeni yaşam tarzları kendini öncelikle İstanbul'da göstermiştir. Cumhuriyet'in modernleşme sürecinde batılılaşma bir amaç olmaktan çıkarak adeta bir araç haline gelmiştir. Böylece Avrupaî yaşam tarzını takip etme anlayışı Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet'le geçirdiği süreçle genelde Türk toplumunun özelde ve özellikle İstanbul'un sosyo-kültürel yapısında birçok yapısal değişikliğe neden olmuştur. Burada olması gereken bugün de devam eden bu süreçte belli bir taklit anlayışından kaçınmak ve toplumun kendi dinamiklerini de yakalamaya çalışmak olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAP VE MAKALELER

Adil, Fikret, "Deniz Hamamından Plaja", *Tan*, 9 Ağustos 1941.

Akbal, Zeynep Tül, "İstanbul'un Sinema Macerası", *İstanbul,* S. 10, Temmuz 1994, s. 52-58.

Akbayrak, Hasan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Millî Bayramlar", *Tarih ve Toplum,* C. 8, S. 43, Temmuz 1987, s. 31-38.

Akçura, Gökhan, "Deniz Hamamları", *DBİA*, C. 3, İstanbul 1994, s. 24-25.

……, Gramofon Çağı, İstanbul 2003.

……, *Unutma Beni,* İstanbul 2001.

Akın, Nur, *19. yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, İstanbul 1998.

Aksel, Malik, *İstanbul'un Ortası,* Ankara 2000.

Aksoy, Bülent, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Musiki ve Batılılaşma", *TCTA*, C. 5, İstanbul 1985, s. 1212-1236.

Akşin, Sina, *Siyasal Tarih, (1908-1923), Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980,* İstanbul 2002.

Aktar, Ayhan, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Uygulanan Türkleştirme Politikaları" , *Tarih ve Toplum,* C. 26, S. 156, Aralık 1996, s. 324-338.

Aktuzlu, Tülin, "Willy Sperco'nun Gözüyle İşgal Altındaki İstanbul", *Toplumsal Tarih,* C. 5, S. 30, Haziran 1996, s. 29-35.

Alap, Muzaffer, "Atatürk ve Dans Müziği", *İnan*, S. 28, Şubat 1947, s. 15-16.

Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı,* İstanbul 2001.

Alkan, Mehmet Ö. – Kahraman, Cengiz, "İlk Pop-Star Yarışmaları ve Güzellik Kraliçaları", *Toplumsal Tarih,* C. 20, S. 124, Nisan 2004, s. 68-71.

Alus, Sermet Muhtar, "Direklerarasında Ramazan Piyasası", *Tarih ve Toplum*, C. 22, S. 130, Ocak 1994, s. 32-34.

……, *Masal Olanlar,* İstanbul 1996.

Anadol, Cemal – Kara, Mehmet, *Atatürk ve Sanat,* İstanbul 2001.

And, Metin, "Kanuni Döneminde İstanbul'da Bir Bale Gösterimi", *Tarih ve Toplum,* C. 11, S. 62, Şubat 1989, s. 108-109.

……, *Kırk Gün Kırk Gece*, İstanbul 1959

……, "Saray Tiyatrolarının Bölgesi Beşiktaş", *İstanbul,* S. 15, 1995, s. 78-84.

Apatay, Çetinkaya – İlter, Yalçın, *İstanbul ve Cumhuriyet: Tarih Aynasında İmparatorluklar Başkenti,* İstanbul 1998.

Arkan, Özdemir Kaptan, *Beyoğlu: Kısa Geçmişi, Argosu,* İstanbul 1988.

……, "Lokanta", *DBİA,* C. 5, İstanbul 1994, s. 220-223.

Arpad, Burhan, , *Bir İstanbul Var İdi,* İstanbul 2000.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I,* der: Nimet Unan, Ankara 1945.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya,* İstanbul 2004.

……, "Güzellik", *Milliyet,* 26 Ocak 1931.

Ateş, Nevin Yurdsever, "Mustafa Kemal'in İstanbul Ziyaretinin Yankıları", *İstanbul,* S. 36, Ocak 2001, s. 40-47.

Ayangil, Ruhi, "Cumhuriyetin Müzik Devrimi", *Yeni Türkiye 4,* S. 23-24, Eylül-Aralık 1998, s. 2984-2995.

……, "Kanto", *DBİA*, C. 4, İstanbul 1994, s. 419-421.

Aynur, Hatice, "Saliha Sultan'ın Düğün Töreni Ve Şenlikler", *Tarih ve Toplum,* C.11, S.61. Ocak 1989, s. 30-39.

Balcı, Hülya, "1920'lerde Kadın Kimliği ve Türk Kadın Yolu", *Toplumsal Tarih,* C. 9, S. 52, Nisan 1998, s. 32-37.

"Balolar-Süvareler", *Sevimli Ay,* C. 3, S. 3, Mayıs 1926, s. 13-15.

Baran, Tülay Alim, "Resimli Ay'da Kadın", *Toplumsal Tarih,* C. 11, S. 63, Mart 1999, s. 6-10.

Barbarosoğlu, Fatma Karabıyık, *Moda ve Zihniyet*, İstanbul 2004.

Bardakçı, Murat, *Şahbaba,* İstanbul 1999.

Belge, Murat, "Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma", *CDTA,* C. 1, İstanbul 1983, s. 260-264.

……, "Türkiye'de Günlük Hayat", *CDTA*, C. 3-4, İstanbul 1983, s. 836-876.

Beyoğlu, Süleyman, "Osmanlı Deniz Hamamından Plaja", *Tombak,* S. 30, 2000, s. 6-11.

……, "Osmanlı Deniz Hamamları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, C. 3, S. 5, 2004, s. 53-73.

……, "Osmanlı Sinema Tarihine Dair Bazı Bilgiler", *Simurg*, C. 1, S. 2-3, Ekim 2000, s. 458-472.

……, "Türk Devrim Tarihinin Tanzimat Dönemi ile Başlatılması Gerekir", *Açılım*, S. 6, Nisan-Mayıs 1999, s. 30-31.

Bingül, İlyaz, "Kahvehane ve Eğlence", *Toplumsal Tarih,* C. 20, S. 126, Haziran 2004, s. 70-75.

"Bir Türk Kızı Dünya Güzeli İntihap Edildi", *Resimli Şark,* S. 21, Eylül 1932, s. 2-3.

Budak, Mustafa, "Modernleşme Açısından Atatürk'ün Osmanlı Tarihi ve Islahatlarını Eleştirisi", *İlmî Araştırmalar 4,* 1997, s. 55-66.

Cem, H., "Bizde İlk Yılbaşı", *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 1, S. 1, Ocak 1977, s. 44-45.

Cemal, Osman, "Ahlak Meselesi", *Resimli Şark,* Mart 1931, s. 12-13.

Cevdet Paşa, Tezakir, Haz. Cavit Baysun, Ankara 1986.

Cezar, Mustafa, *19. Yüzyıl Beyoğlusu*, İstanbul 1991.

Criss, Bilge, *İşgal Altında İstanbul (1918-1923),* İstanbul 2005.

Çakır, Serpil, *II. Meşrutiyet'te Osmanlı Kadın Hareketi ve Kadınlar Dünyası,* İstanbul 1994.

Çavaş, Raşit, "Direklerarası", *DBİA*, C. 3, İstanbul 1994, s. 60-61.

Çetinkaya, Yalçın, *Müzik Yazıları,* İstanbul 1999.

Çolak, Filiz, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türk Musikisi Çalışmaları", *Türk Kültürü,* C. 38, S. 446, Haziran 2000, s. 362-369.

Çupi, İslam, *Hey Gidi İstanbul*, İstanbul 1995.

"Darülbedayi", *Müzik Ansiklopedisi,* C. 2, s. 427-428.

Deleon, Jak, "Beyaz Ruslar", *DBİA,* C. 2, İstanbul 1994, s. 177-179.

……, *Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar,* İstanbul 2003.

Demirel, Fatmagül, "II. Abdülhamid Dönemi Tiyatro Sansürü … Ve Perdeler Sansürle Açıldı", *Toplumsal Tarih,* C. 11, S. 63, Mart 1999, s. 36-43.

Denizhan, Eşref, "Tango", *DBİA*, C. 7, İstanbul 1994, s. 203-205.

Doğan, İsmail, "Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişimler ve Türk Ailesi", *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi,* C. 1, Ankara 1992.

Dorsay, Atilla, "Cumhuriyetimizin Bir Diğer Kurumu Sinemamıza Bir Bakış Denemesi", *Yeni Türkiye 4,* S. 23-24, Eylül-Aralık 1998, s. 3162-3167.

Duben, Alan – Behar, Cem, *İstanbul Haneleri,* İstanbul 1996.

Duhani, Said Naum, *Beyoğlu'nun Adı Pera İken: Geri Dönmeyecek Zamanlar,* çev. Nihal Önol, İstanbul 1990.

……, *Eski İnsanlar Eski Evler 19. Yüzyıl Sonunda Beyoğlu'nun Sosyal Topografisi, çev. Cemal Süreyya,* İstanbul 1982.

Duman, Doğan – Duman, Pınar, "Kültürel Bir Değişim Aracı Olarak Güzellik Yarışmaları", *Toplumsal Tarih,* C. 7, S. 42, Haziran 1997, s. 20-26.

Duman, Doğan, "Cumhuriyet Baloları", *Toplumsal Tarih,* C. 7, S. 37, Ocak 1997, s. 44-48.

Durmuş, Oya Dinçer, "Sinemada Kadınlar Kadınları Anlatıyor", *Tarih ve Toplum,* C. 35, S. 207, Mart 2001, s. 150-153.

Dursun, Davut, "Kadının Siyasallaşmasının Anlamı", *Yeni Zemin*, S. 7, Temmuz 1993.

"Eğlence Hayatı", *DBİA*, C. 3, İstanbul 1994, s. 140-144.

Eldem, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara 1994.

Emiroğlu, Kudret, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Ankara 2002.

Esenbel, Selçuk, "Medeni Davranışın Aczi I", *Toplumsal Tarih*, C. 8, S. 47, Kasım 1997, s. 6-14.

Evren, Burçak, "Florya Plajı", *DBİA,* C. 3, İstanbul 1994, s. 326.

……, *İstanbul'un Deniz Hamamları ve Plajları,* İstanbul 2000.

……, "Plajlar", *DBİA,* C. 6, İstanbul 1994, s. 261-262.

……, "Ramazan Ayına Özgü Semai Kahvehaneleri", *Tombak,* S. 7, 1996, s. 34-43.

……, "Sinemalar", *DBİA,* C. 7, İstanbul 1994, s. 8-9.

Faroqhı, Suraıya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, İstanbul 2000.

"Fütüvvet", Yeni Türkiye Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul 1985.

Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Türk Askerî Mızıkalar Tarihi*, Ankara 1955.

Gemicioğlu, Avni, "Balolar-Centilmenlik Bilgileri", *Yeni Doğuş,* S. 11-12, Ağustos 1934, s. 5-6.

Georgeon, François, "Osmanlı Toplumunda Ramazana Dair Siyasi Alışkanlıklar", çev. Saadet Özen, *Toplumsal Tarih*, C. 18, S. 107, Kasım 2002, s. 48-55.

Giz, Adnan, *Bir Zamanlar Kadıköy*, İstanbul 1988.

Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları,* İstanbul 1976.

Göktaş, Uğur, "Hayal Şehrin Hayal Oyunu", *Toplumsal Tarih*, C. 18, S. 107, Kasım 2002, s. 64-67.

……, "Mesireler", *DBİA*, C. 5, İstanbul 1994, s. 407.

Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem,* İstanbul 1991.

Günyol, Vedat, "Batılılaşma", *CDTA,* C. 1, İstanbul 1983, s. 255-259.

Güzel, Şehmus, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", *TCTA,* C. 3, İstanbul 1985, s. 858-874.

Hanioğlu, M. Şükrü, "Batılılaşma", *DİA,* C. 5, İstanbul 1992, s. 148-152.

Hattox, Ralph S., *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeriğin Yakındoğu'daki Kökenleri,* çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul 1988.

Hiçyılmaz, Ergun, *Eski İstanbul'da Muhabbet,* İstanbul 1991.

Işın, Ekrem, "Abdullah Cevdet'in Cumhuriyet Adab-ı Muaşereti", *Tarih ve Toplum,* C. 8, S. 48, Aralık 1987, s.13-20.

……, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İstanbul 1995.

……, "İstanbul'da Modernleşme Öncesi Gündelik Hayat", *İstanbul İçin Şehr-engiz,* İstanbul 1991, s. 59-93.

……, "Kahvehaneler", *DBİA,* C. 4, İstanbul 1994, s. 386-392.

İnalcık, Halil, "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", *Türk Tarih Kurumu Yıllık Konferansları, I*, *Atatürk Konferansları,* Ankara 1964.

İnan, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara 1968.

Johnson, Clarence Rıchard, *İstanbul 1920,* çev. Sönmez Taner, İstanbul 1995.

Kadıoğlu, Nihal, "Ramazan Gelenekleri", *DBİA*, C. 6, İstanbul 1994, s. 303-304.

Kaplan, Leyla, "Türk Bedai'ini Koruma Derneği ve Cumhuriyet Döneminde Türk Güzelliğini Geliştirme Çabaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C. 17, S. 49, Mart 2001, s. 159-169.

Karakoyunlu, Yılmaz, "Cumhuriyetin Türk Müziği Politikası", *Yeni Türkiye 4,* S. 23-24, Eylül-Aralık 1998, s. 2975-2982.

Karal, Enver Ziya, "Türk İnkılabının Mahiyeti ve Önemi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Dergisi, I,* İstanbul 1937.

Karay, Refik Halit, "Eski ve Yeni Yılbaşı Geceleri", *Panorama,* C. 1, S. 9, Ocak 1955, s. 4-5.

……, *Üç Nesil, Üç Hayat,* İstanbul 1996.

Kaygısız, Mehmet, *Türklerde Müzik,* İstanbul 2000.

Keskinkılıç, Esra, "Yabancı Seyyahların Dilinden Osmanlı Deniz Hamamları", *Tarih ve Toplum,* C. 40, S. 240, Aralık 2003, s. 346-351.

Koçu, Reşat Ekrem, "Eski İstanbul'da Ahlak Zabıtası", *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 5, Mayıs 1970, s. 13-18.

……, "Eski İstanbul'da Deniz Hamamları", *Hayat Tarih Mecmuası,* C. 2, S. 8, Eylül 1972, s. 20-22.

Köker, Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi,* İstanbul 1995.

Kuran, Ercüment, "II. Mahmut ve Kavalalı M. Ali Paşa'nın Gerçekleştirdikleri Reformların Karşılıklı Tesirleri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İnceleme Dergisi*, İzmir 1995, s. 107-111.

Kutlu, Şemsettin, *Bir Şehr-i İstanbul ki…: İstanbul Üzerine Anılar*, İstanbul 1972.

Kuzucu, Kemalettin, "Ahmet İhsan'ın Kaleminden Bir Senede İki Ramazan", *Toplumsal Tarih,* C. 18, S. 107, Kasım 2002, s. 60-63.

Mantran, Robert, İstanbul Tarihi, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2001.

Mardin, Şerif, "Batıcılık", *CDTA,* C. 1, İstanbul 1983, s. 245-250.

……, *Türk Modernleşmesi,* İstanbul 1999.

Meriç, Nevin, *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi: Âdâb-ı Muâşeret 1894-1927,* İstanbul 2000.

"Mevsim Eğlencelerinden", *Resimli Şark,* C. 1, S. 8, Ağustos 1931, s. 39.

Musahipzade Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı,* İstanbul 1946.

"Müsamere-Balo", *Yedigün,* C. 13, S. 313, 7 Mart 1939, s. 16.

Nadi, Yunus, "Güzellik Müsabakamız", *Cumhuriyet,* 14 Şubat 1929.

Nisan, Hikmet, "İstanbul'da İlk Balo", *Yeni Mecmua*, C. 7, S. 122, İstanbul 1941, s. 5-6.

Odabaşı, Fatma, *Türk Toplumunda Müzik ve Eğlence Anlayışı ile Din Duygusu Arasındaki İlişki (İstanbul Örneği),* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2001.

Okay, Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, İstanbul 1991.

"On Bir Ayın Sultanı İstanbul Ramazanı Dün Nasıl Karşıladı", *Cumhuriyet,* 5 İkinciteşrin 1937.

Ortaylı, İlber, *Gelenekten Geleceğe,* İstanbul 2001.

……, *İstanbul'dan Sayfalar,* İstanbul 2004.

Osmanoğlu, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamit*, İstanbul 1960.

Özakpınar, Yılmaz, *Kültür Değişmeleri ve Batılılaşma Meseleleri*, Ankara 1999.

Özel, Işık, "1930'ların İstanbul Basınında Kadın", *Toplumsal Tarih*, C. 6, S. 31, Temmuz 1996, s. 30-38.

Özer, İlbeyi, *Avrupa Yolunda Batılaşma ya da Batılılaşma: İstanbul'da Sosyal Değişimler,* İstanbul 2005.

……, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyal Yaşam", *TA*, C. 14, Ankara 2002, s. 153-161.

Özgen Mutlu, "Geçmişimizi Anlamlı Kılan Mekânlar; Osmanlı Kentinde Mahalle", *Toplumsal Tarih,* S. 149, Mayıs 2006, s. 62-63.

Özön, Nejat, *Türk Sineması Kronolojisi,* Ankara 1968.

……, *Türk Sineması Tarihi,* İstanbul 1962.

Özsü, Ekrem Nejat, "Florya Plajında", *Resimli Ay,* S. 35, 1936, s. 6-7, 22.

Öztamur, Pınar, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Güzellik Yarışmaları ve Feminen Kadın Kimliğinin Kuruluşu", *Toplumsal Tarih,* C. 17, S. 99, Mart 2002, s. 46-53.

Öztürk, Serdar, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Asri Kahvehaneler", *Toplumsal Tarih,* C. 20, S. 126, Haziran 2004, s. 84-89.

Öztürkmen, Arzu, "Millî Bayramlar: Şekli ve Hatırası-I", *Toplumsal Tarih,* C. 5, S. 28, Nisan 1996, s. 29-35.

……, "Millî Bayramlar: Şekli ve Hatırası-II", *Toplumsal Tarih,* C. 5, S. 29, Mayıs 1996, s. 6-12.

Özuyar, Ali, *Babıali'de Sinema,* İstanbul 2004.

……, *Sinemanın Osmanlıca Serüveni*, Ankara 1999.

Pardoe, Miss Julia, *18. Yüzyılda İstanbul*, çev. Bedriye Şanda, İstanbul 1997.

Pekin, Ersu, "Sarayda Musiki", *İstanbul,* S. 13, 1995, s. 19-22.

"Plaj Oyunları", *Yedigün,* C. 7, S. 181, Ağustos 1936, s. 10-11.

Rado, Şevket, "Mütareke Günlerinde İstanbul", *Hayat Tarih Mecmuası,* C. 1, S. 4, Mayıs 1971, s. 14-16.

Sakaoğlu, Necdet, "Atatürk ve İstanbul", *DBİA,* C. 1, İstanbul 1993, s. 388-396.

……, "Taşrada ve İstanbul'da Eski Ramazanların Tadı", *Toplumsal Tarih*, C. 18, S. 107, Kasım 2002, s. 56-67.

Sakaoğlu, Necdet – Akbayar, Nuri, *Binbir Gün Binbir Gece: Osmanlı'dan Günümüze İstanbul'da Eğlence Yaşamı*, İstanbul 1999.

Sami, M., "Deniz Sporları", *Yedigün,* C. 3, S. 71, 1934, s. 3-4.

Sanal, Haydar, "Batılılaşma", *DİA,* C. 5, İstanbul 1992, s. 182-186.

Scognamıllo, Gıovannı, *Amerikan Sineması,* İstanbul 1994.

……,, *Beyoğlu'nda Fuhuş,* İstanbul 1994.

……, *Cadde-i Kebir'de Sinema,* İstanbul 1991.

Sertoğlu, Mithat, *Tarihten Sohbetler,* Ankara 1994.

Sevengil, Refik Ahmet, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*, İstanbul 1985.

Sezer, Sennur – Özyalçın, Adnan, *İstanbul'un Taşı Toprağı Altın: Eski İstanbul Yaşayışı ve Folklorü*, İstanbul 1995.

Sperco, Willy, *Yüzyılın Başında İstanbul,* çev. Remime Köymen, İstanbul 1989.

Şahabeddin, Cenab, *İstanbul'da Bir Ramazan*, İstanbul 1994.

Şapolyo, Enver Behnan, "Cumhuriyet Nasıl İlan Edildi?", *Ülkü,* C. 6, S. 33, İkinciteşrin 1935, s. 194-202.

Şeni, Nora, "Seyyahlar Gözüyle Levantenler", *TCTA*, C. 2, İstanbul 1985, s. 566-572.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir,* Ankara 1960.

……, "İstanbul'da Kimlik Değişimi"*, TCTA*. C. 2, İstanbul 1985, s. 542-563.

……, *19. Asrın Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1997.

Temel, Mehmet, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu,* Ankara 1997.

……, "Mütareke Dönemi İstanbul'unda Sosyal Yaşam ve Sorunlar", *TA,* C. 14, Ankara 2002, s. 162-168.

……, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi İle Mücadele", *TA,* C. 14, Ankara 2002, s. 169-172.

Tınç, Lütfü, "Bir Zamanların Asri Eğlencesi Yılbaşı Baloları", *Popüler Tarih,* C. 3, S. 29, Ocak 2003, s. 54-57.

Toprak, Zafer, "Cumhuriyet Erkeğinin Kadın İmgesi", *Toplumsal Tarih,* C. 17, S. 99, Mart 2002, s. 15-19.

……, "Fuhuş", *DBİA,* C. 3, İstanbul 1994, s. 342-345.

……, "Haraşolar", *İstanbul,* S. 1, 1992, s. 72-79.

……, "Mütareke Döneminde İstanbul", *DBİA*, C. 6, İstanbul 1994, s. 19-23.

Toros, Taha, "Liszt'ten İstanbul'da Kalan Anılar", *Tarih ve Toplum,* C. 11, S. 65, Mayıs 1989, s. 291-293.

……, *Mazi Cenneti*, İstanbul 1992.

Törene, Mehmet, *İşgal İstanbulu,* İstanbul 2002.

Tunaya, Tarık Zafer, "İstanbul Üniversitesi Komisyonu'nun 28 Mayıs Bildirisi: Bir Belgenin Öyküsü", *Tarih ve Toplum,* C. 1, S. 6, Haziran 1984, s. 25-29.

……, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri,* İstanbul 1960.

Tura, Yalçın, "Cumhuriyet Döneminde Türk Musikisi", *CDTA,* C. 6, İstanbul 1983, s. 1510-1516.

Turan, Ömer, " 1930'lardaki Şehircilik Tartışmaları: Cumhuriyetin Kamusal Alanını Oluşturması", *Toplumsal Tarih,* C. 15, S. 85, Ocak 2001, s. 48-56.

Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri,* İstanbul 1987.

Tutel, Eser, "Mayoların 135 Yıllık Gelişmesi ve Deniz Banyoları", *Hayat Tarih Mecmuası,* C. 2, S. 7, Ağustos 1965, s. 67-71.

Türe, Fatma, "Alafranga Bir Hanım", *Toplumsal Tarih,* C. 7, S. 39, Mart 1997, s. 42-45.

Üsdiken, Behzat, "Eski Beyoğlu'nda Restaurant, Bar, Gazino ve Meyhaneler", *Toplumsal Tarih,* S. 3, Mart 1994, s. 20-25.

……, "Sigmund Weinberg ve Türkiye'de Sinemanın Başlangıcı", *Toplumsal Tarih,* C. 8, S. 45, Eylül 1997, s. 38-41.

Varış, Tunca, "Piyangolarda Yılbaşı Biletleri", *Tarih ve Toplum,* C. 26, S. 156, Aralık 1996, s. 358-361.

Yalçın, Emre – Yalçın, Sabahat, "Kadınlar İçin İstanbul Rehberi: 1930'ların Şehrinde Edebiyat Eşliğinde Bir Gezinti", *Toplumsal Tarih,* C. 7, S. 39, Mart 1997, s. 35-41.

Yerasimos, Stefanos, *İstanbul 1914-1923*, İstanbul 1996.

Yesari, Afif, "Ülkemizde Tango", *Orkestra,* C. 13, S. 135, İstanbul 1984, s. 28-31.

Yıldırım, Nuran, "19. Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın Başında İstanbul'da Fuhuşla İlgili Bazı Belgeler, *Tarih ve Toplum,* C. 35, S. 208, Nisan 2001, s. 203-205.

Yosmaoğlu, İpek, "Yüzyıl Başında Bir Kısım Osmanlı Hanımı ve Talepleri Öncü Feministler", *Toplumsal Tarih*, C. 5, S. 27, Mart 1996, s. 12-17.

Yuna, Melin Levent, "Bir Gezginin Gözünden, Bir Sosyoloğun Dilinden Arjantin Tangosu'nun Değişen Anlamı ve Türkiye", *Toplumsal Tarih,* S. 151, Temmuz 2006, s. 28-31.

Yüksel, Hasan, "Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri", *Toplumsal Tarih,* C. 15, S. 88, Nisan 2001, s. 59-62.

Zat, Vefa, *Eski İstanbul Barları,* İstanbul 2002.

……, *Eski İstanbul Meyhaneleri,* İstanbul 2002.

……, *Eski İstanbul Otelleri,* İstanbul 2005.

SÜRELİ YAYINLAR

Ahenk

Büyük Gazete

Cumhuriyet

Kadın Yolu

Milliyet

Resimli Ay

Resimli Gazete

Resimli Şark

Sevimli Ay

Sinema Gazetesi

Son Posta

Ulus

Yedigün

EKLER

EK: 1

صالون حیاتی

بالو، انواعی، مراسمی

حیاتمزه یکی کیرن جاذب بر ذوق — عائله بالولری — مؤسسات خیریه بالولری — رسمی بالولر
ماسکه‌لی بالولر — یکی دانسلر — مراسم قالمادی

طبیعت بشرده رقص ایله موسیقی‌یه اولان میل ومحبتدن طولایی بو ایکی جاذب قوته صحنه اولان بالولر متمدن مملکتلرده اك کوزك و اك کبار اکلنجه‌لر صیره‌سنه کیرمشدر .

کنجلکك پك سودیکی و پك خوشلاندیغی بو شوق آور اکلنجه جاهلانه و متعصبانه فکرلرك دماغلرمزدن سیلنمسی اوزرینه بزم حیاتمزده‌ده کیردی .

صوك سنه‌لر رقصه هر طرفده فوق‌العاده بر خواهش اویاندیغی کبی مملکتمزده‌ده بویوك بر تمایل حاصل اولمشدر . قیشین بالولرده ، بارلرده ، صالونلرده ، یازین پارقلرده ، بغچه‌لرده اوتللرده ، اقشاملری چایلرده ، کیجه‌لری مسامره‌لرده دانسدن استغنا ممکن اوله‌میور . سواره دانسانت ، ته‌دانسان ، دینه دانسان هپ دانسان ، دانسان !

فی‌الحقیقه جازباندك شاقراق نغمه‌لری انسانی بلا اراده رقصان ایدیور . فقط نه‌یالان سویله‌یم بن بزم اسکی دانسلرده دها زیاده جاذبه دها زیاده کبارلق و آهنك کوریرم

دانسه کوستریلان شو عمومی ابتلا بالولره اولان رغبتی بر قات داها آرتدردی . مادامکه رفاه ایچنده بولونان هرمنور بالویه کیدییور . بونك اساسندن ، آدابندن بر از بحث ایتمك فنا اولماز صانیرم .

بالو خصوصی و عمومی اولمق اوزره ایکی قسمه آیریلیر . عائله‌لر آراسنده احبا وآشنا اجتماعی ایچین ترتیب اولونان رقصلی مسامره‌لره خصوصی بالو دیرلر . حاصلاتی بر امر خیره صرف اولونمق اوزره ترتیب اولونان هر تربیه‌لی انسانك کیره‌بیله‌جکی اجرتلی بالولرده عمومی بالودر .

حکومت ویا شهر نامنه ، سفارتخانه‌لر طرفندن اعطا اولونان رسمی رقصلی مسامره‌لرده خصوصی بالولردن معدودر . دعوتلیلر بیلتلرینی باشقه‌سنه ویره‌مزلر . بانلرنده یابانجی بر کیمسه کوتوره‌مزلر .

خصوصی بالولره دعوت اولونانلر اجابت ایدوب ایتمیه‌جکلرینی بر قارت ایله بیلدیرمك و اجابت ایدلسون ایدلمه‌سون هرحالده بالودن بر قاچ کون صوکره بالویی ویرن عائله‌یی زیارتله تشکر ایتمك تربیه و نزاکت ایجابیدر . رسمی بالولر ایچون قارت براقیلر .

حکومت نامنه ویریلان رسمی بالولرده نشان تعلیقی وضابطان عسکریه‌نك اونیفورمه اکساسی عادتدر .

بویوك شهرلرده صورت مخصوصه‌ده انشا ایدلمش صالونلر واردر . عمومی بالولر علی‌الاکثر بورالرده اعطا اولونور . فقط خصوصی بالولر دها زیاده اولرده ، صالونلرده ترتیب اولنور . اوده بالو ویرمك ایچون واسع بر صالون ، توالت واستراحت و بوقه ایچون مناسب بر قاچ اوطه بولونمالیدر . بالولرده دانسه علی‌الاکثر ساعت اون ایله اون بچق آراسنده شمدیکی ساعتلرله یکرمی ایکی ایله یکرمی ایکی بچق رادەلرنده مباشرت اولونور . عائله‌دن اولان کنجلر و مستقبللر اوك آیاق اوله‌رق ایلك اول شایان احترام مسافلری رقصه دعوت ایدرلر . مدعوین ایچنده قادین چوق و ارکك آز اولوز ایسه قوالیه‌لرك دانس ایده‌رك اوینامایان قادینلری دانسه دعوت ایتملری آداب معاشرت ایجابیدر .

بالولری برده ماسکه‌سز (پاره) وباخود ماسکه‌لی وقوستوملی اولمق اوزره ایکی قسمه آییرابیلیرز . اك کبار و محتشم بالولر یوزی آچیق ، علی‌العاده بالو لباسیله کیدیلنلردر . بوراده کبار نسوان یکدیکره رقابت ایدرجه‌سنه تزیینانه وجاذبه‌دار اولمغه اعتنا ایدرلر ، بالو برنوع ظرافت و توالت مشهری اولور . صاحب ثروت عائله‌لر موسمك هربالوسی ایچون آیری آیری توالت یاپدیررلر . اسکی زمانلرده اوزون اتکلی ، اغیر ایپکلی توالتلر پك محتشم ، پك بهالی ایکن صوك زمانلرده موده‌لر ده کیشمش ساده وظریف توالتلر ، حسن طبیعته داها موافق کلمکه مظهر تقدیر اولمایه باشلامشدر .

هرشی دائما تجدد وتحول ایتدیکی کبی دانسلرده تمامیله دکیشمشدر . اسکیدن والس ، پولقا ، مازورقا ، صوتیش ، قاوریل ، لافسیه قوتیبون ، مه‌نوئه کبی مشکل وآغیر رقصلر واردی . شمدی بونلرك برینه فوقستروت ، وامه‌ستەپ ، بوستون ، تانغو ، جادا دییه برطاقم یکی اویونلر قائم اولدی .

بالولرده ، دانسلر کبی اسکی عادات ومراسمده آزچوق تحولاته اوغرادی . مثلا اوللری برپروغرام یاپیلیر ، صیراسیله اویناته‌جق اویونلر مطبوع قارنه‌لره درج اولونه‌رق مدعوینه توزیع اولونوردی . قوالیه‌لر بوقارنه‌لره کوره دامالری اولدن انغاژه ایدر طرفین قارنه‌لره اسملرینی یازارلردی . شمدی بوکبی کلفتلره حاجت قالمامش کبیدر . جازباندنرنمه باشلادیغی طانیدیغکز هرخاتمی رقصه دعوت ایده‌بیلیرسکز . هرره‌وه رانس یاپان ارککك دعوتنه اجابت مجبوری دکیلدر . فقط جدی برسبب ومعذرت بیان ایتمکسزین بویولده‌کی تکلیفلری رد ایتمك موافق نزاکت صاییلماز . برقوالیه‌نك ردایدیلن تکلیفنی متعاقب دیکر برقوالیه ایله رقص ایتمك قطعیاً جائز اوله‌مز .

بویولده برمعامله ایلك قوالیه‌نك عزت نفسنی رنجیده ایدر . انتظار ایدلمیان ناخوش معامله‌لره سببیت ویره‌بیلیر . بویولده

Balo, Envai, Merasimi, *Türk Hayatı*, S.26, 15 Mart 1926

دانس ایدرکن...

« اوخنده‌لرکه بررجانلی بوسه اولمق ایچین
« لب محبته قارشی نیاز ایدرکیدر .

بوطاتلی تبسملرله دانس ایدرلرکن أرکك کوزل قزك قولاغنه یاواش یاواش شو دل آشوب نشیده‌لری اوقو- یوردی .

— بیلسه‌کز نه طاتلی هیجانلر ایچنده‌یم . . چوق دانس ایتدم. فقط بو آنده، سزکله رقص ایدرکن دویدیغم درین آتشین حسیاتی عمرمده برنجی دفعه ادراك ایدییورم. حیاتك اك طاتلی، اك بویوك اذواقنی در آغوش ایتمش کبی‌یم . قنادلنمش ده اوچویورم، یوکسه‌لیورم، اثیری، باشقه برعالمه کیرییورم حسلری کلیور . . . هیچ ایچمه‌مشکن بر نظرله، بر تماس ایله سرخوش اولدم صانیورم ... سزی راحتسز ایدییورمی‌یم ؟ . .

— خایر ، فقط بیلمم نه‌دن چوق یورولمش کبی‌یم.. وجودمده بر کوشه‌کلك حس ایدییورم ... یورولاجغم...

— داها براز . . الله عشقنه ، برقاچ دورداها... بو غشی ایدن ، اوچوران، مست ایدن ، یوران تماسی قطع ایتمیه‌لم.. بو امثالسز ، وجد آور دقیقه‌لری ممکن اولدیغی قادار چوق یاشایالم ...

— یورولیورم . . .

— براز، داها بر آز!.. قولمه یاصلانیکز . . . دکلنیرسکز.. بن خارق العاده بر قوت حس ایدییورم . . سزی داها چوق دقیقه‌لر ، ساعتلر ، کونلر ، سنه‌لر ، عصرلر دوندیروب اوچورابیله‌جکم صانیورم ...

حرکتدن توقی ایدلملیدر .

ایی اوینایه‌جغم، جلب نظر ایده‌جکم دیه فضله قیرلمق دوکولمك ، قوالیه ایله قونوشمق ، اطرافه باقوب کولمك ، موزیکه، باشله تنیو طوتمق کبی حاللر قبالقدر .

هر دانسك ختامنده دامالری بوفه‌یه کوتوروب اکرام ایتمك وبوفه‌دن صوکره عائله‌لرینك نزدینه ویاخود نره‌دن آلنمش ایسه اوزایه قدر کوتوروب براقمق لازمدر. داما اقربادن ویا اولجه معارفه حاصل اولمش برعائله‌دن ایسه صالونده برلکده کزوب طولاشمق جائز اوله‌بیلیر .

***

ماسکه‌لی وقوستوملی بالولر .

ماسکه‌لی وقوستوملی بالولر بالکز قارناوال زمانته مخصوصدر. ماسکه‌لی بالولر اکلنجه‌لی اولورسه‌ده دیکزلری قادار کبار دکلدر :

ماسکه‌لی بالولرده انسان دها زیاده اکلنه‌بیلیر. ماسکه‌لی اولانلر آشنالرینه شخصنی طانتمیه‌رق مراق آور شقه‌لر یاپارلر . حتی بعض دامالر بشقه‌لرندن آلدقلری خصوصی ومحرم معلومات ایله بیلدکلری فقط طانیمدقلری کیمسه‌لره انتریك یاپوب کندیلرینی معارفه‌سی اولان برقادین کبی کوستره‌رك مخاطبلرینی مراقده براقیرلر. شخصنی طانتمق ایستمیان ماسکه‌یی طانیمایه چالشمق هله دانس ایدرکن وبوفه‌ده برشی‌یر ویا ایچرکن تدقیقاته قالقشمق پك عیبدر :

برده قیربالوسی واردرکه

یازین صیفیه باغچه‌لرنده ، پارقلرده ترتیب اولنور بوبالولر توالت واتیکت اعتباریله قیش بالولری قدر شعشعه‌لی اولمزسه‌ده هرهالده پك اکلنجه‌لی وپك ذوقلیدر .

ع . رائق

EK: 2

۱۹۲۶ سنه‌سی دانسلری

دانس صوك سنلرك كرك آوروپاده كرك شرقده مدهشه يه‌سرعتله ايلرليرمسادر بخشه‌لقدر. ۱۹۲۶ سنه‌سی دانسلری قارئلرمزی عموقدار ايده‌جكی ايچون اوروپاده‌كی دانس پروفسورلرندن بيرنك يكی دانسلر حقنده‌كی مطالعه‌سنی عيناً درج ايديورز .

دانس جوق اسكی زمانلردن بری موجوددر. فقط بوصوك سنه‌لرده دنيانك هرطرفندن مدعش برصالغين حالنده پايلمش ، مساعد پروغرامليرنك الك چابق‌وزنكين توصروسی دانس تشكيل ايتمشدر. مملكتمزده يكی كلن بو خسته‌لنك هنوز صالغين حالنده بولوندیغی بو دورده اوروپانك الك بويوك دانس معلملرندن برينك ۱۹۲۶ دانسلرينه عائد ويردیكی معلوماتی نشر ايتمكی مناسب كوردك . اوروپانك الك مشهور دانس پروفسور آمياسی مق‌فه‌نزی ديبوركه :

دانس بوكون اولديغی قدر هيچ برزمان يوقدر ذوقلی ونشه‌لی اولامشدر . وبوكون واصل اولديغی مرتبه‌لكمله هيچ برزمان وارمامشدر. اسكيدن دانس ايده‌نلر انجق وقت بكيرمك ايچون دانس ايدرلردی . يكی دانس ايدنلرك الك بويوك املی دانسی مظهر اولديغی تكامله ايرر. يشه‌يرمكدر . بالو اودالرنده‌كی دانسلر ارتق بدنی بر ژيمناستيك دكلدر . بو ارتق مه‌لوديلرك اهنكنی حركتلره ويرمك، اكر نشه‌لی برهوا ايسه ، يونشه‌يی يه‌نه حركتلرينله افاده ايتمكدر . بو سبيله‌دركه صنعت تماماً سربستدر . عصری دانسی حدود آلتنه آلان هيچ بر باغ يوقدر . اسكيدن موندن دانسلرك مودا اولديغی زمانلرده‌اولديغی كبی شيمدیكی دانسلر يكنسق وبراهنكه تابع دكلدر . اسكی زمان دانسلرينك الك بويوك معرفی دوتمك ، سرعتله يارمغلر اوزرنده دوتمكدی . تبدل ، حركتلرده ده‌كيشكلك اوزمانلر ايچون مجهولدی . نشه حركتلردن دوغمازدی، قاعده‌لره ، صنعی قيدلره باغلی ايدی. اسكی دانسلر موزيقيه تابع ميخانيكی حركتلردن عبارتدی ، عصری دانسلر موسيقينك ويردیكی الهاملرك برتظاهريدر. اسكی اصول جانسز يورويشلر بوكون اولمشدر ، عصری دانسلر تماماً فردیدر .

بوكونكی دانسلرده منتظم يورويشلر واردركه بوني هركس يابابيلير. آهنكلری حدود آلتنه آلان تضييقكار و شديد قاعده‌لر يوقدر . اسكيه نسبتاً

تالفو : ۱ يورديسده اركك صاغ آياغنی يارامسجه صول آياغنك ارقاسنه قور قادين صول آياغنی اركك صاغ آياغنی جناسه كتيرير

صالونده ، عين موزيكله هركس عين موفقيتله اويناياماز . بوده شعر كبی ، موزيك كبی روحك بر افاده‌سيدر ، وهر شخص‌ده بو افاده روحنك آيجه‌لكنه ، شيوه‌سنه كوره ده‌كيشير .

فرقس تروت

قمم ايتمش دانسلرك الك برنجيسی فوقس تروت‌در. فوقس تروت برنجی دفعه ۱۹۱۹ ده جيقمش ، فقط هيچ بر دانسك مظهر اولديغی بر زمانيته مظهر اولمشدی . بوميالد دها پك چوق دانسلر جيقمش وباتمش فقط فوقس تروت الان حياتی محافظه ايتمشدر . يكی دانسلر آراسنده ياشايان « دوه يوروشی » بالوس - تروت ، پش آديم ، وجاچا دانسلری‌ده اوزون بر حيات صاحبی اولمشلردر . فقط بونلردن هيچ بری فوقس تروت قدر سويله‌مش وتطبيق ايديله‌مشدر .

بو دانس عصرك روحنه الك زياده اويغون‌در . بر فوقس تروتی، حربدن صوكرا انسانلرك روحنده عكس العمل يايان ديسيپلين و تضييقك برعكس العملی اولارق قبول ايده‌رك وبو اعتبار ايله ايده‌آل بر دانس اولارق تلقی ايده‌رز . بوندن باشقه فوقس تروتك موفقيتده‌كی عاملردن بری‌ده موزيكك نشه‌لی آهنكی ، دانسك حركتلرده‌كی سربستيسی، آرزولريزی تطمينه كافی برردجه‌ده اولمسيدر . بوسبيله‌دركه هيچ اونی بلا اعتراض قبول ايديورز فوقس تروتك وطنی آمريقادر. قطعاوطنندن قاچوب بزم طوپراقلريمزه كلن بو يابرامازه بوتون دنيايی كزمش، وهيچ‌بری جيغارمشدر . مع مافيه انكلتره‌ده اولديغی قدر هيچ بر پرده‌بودرجه‌واسع برشكلده تعمم ايتمه‌مشدر.

دانسك اجتماعی برخدمتی واردر، بوسبيله‌دركه هردانس دوغديغی محيطه كوره ملی بررروحه مالك اولور. بوكونكی تمايل آز قوتله چوق ذوق تأمين ايتمك روحنی ازاله ايتمكدر. بوحركت توليدايتديكی برنتيجه‌در. فوقس تروتك خلاصه‌سی بودر ، چوق قوت ، چوق حركت ، چوق ذوق ..

جانسز ، بازم حركتلر ، جلالی دوشه‌مه‌لر اوزرنده فوقس يوروپشلر ، بوكونكی فوقس تروتك بالو صالونلرندن چكوب آتديغی اسكی بر شيدر .

حتی اسكيسنك الك كوزل دانسی بيله جاوه بخشنده عصری دانسلرك هيچ بريله قياس ايديله‌مز .

دانس شيمه‌سز موزيقيه تابعدر . بك اصول دانسلرده، موزيك، رقص ايده‌ن آدمك قدانسنده تحت‌الشعور محفوظ قالير ودانسوری اداره ايدر . دانس ايده‌ن موزيكی دوغرودن دوغرويه شعورلو برشكلده آن واحده‌ده اخذ وقبض ايتمز ، بوسبيله حركتلری دها زياده مه‌لوديه وشعرينك اهنكنه اويدورور ، نصلكه بر ليريك شاعر كلمه‌لرينی وزن وقافيه‌دن زياده قولاغيله‌اوپلرسه، عصری دانسوردە آديم وحركتلرينی كندينك اهنكيله‌اوپلر. عصری دانسك استهداف ايتديكی معنالردن الك مهمی فردك نفسی افاده‌سيدر . بوسبيله‌دركه عين دانسی ، عين

1926 Senesi Dansları, *Sevimli Ay,* C. 3, S. 1, Mart 1926

یازم دونوش . ١

یازم دونوش حرکتی یورورکن اجرا ایدیلیر. ازکلك صاغ آیاغی نه زمان اوکه کایرسه قطعی بر آدیم آتار وسوله دونر وسقیف قدیمه تمایل ایدر . قادین ده عین صورتله صاغ آیاغی اوکه آتار ازکلك تمایل ایدر بو دقیقه ده ازکلك صول آیاغی ایلرلیر .

یازم دیکر مناظره . فوکس تروت مثی دانس اولارق قبول ایتمشلردر. فقط هیچ بریسی انکلیزلر قدر موفقیت وصناعتکارانه برتطابق ایله نغمه یه مشغولدر . فرانسز فوکس تروتی فانتزی وهوائی‌در. اسپانیولرك وآلمانلرکی‌ده آز چوق یوکسکدر . فوکس تروته افاده ایدیلدیکی بر شیوه ویرمن انکلیزلردر . ذاتاً دانسلره هوائی برعلون ویرمك لازمکلدیکی برسجیه‌سیدر. انکلیزلرك فوکس تروته ویردکلری یوکسك قطعه‌لرینك برسجیه‌سیدر.

١٠ مربعده بیتمان بودانس، ١ مربعده ایرانکلرانکلزمده تکامله واصل اولمشدی سوکرا اوردان تقلید ایله صورتله تکرار ممکنلرینه انتظارمه ایدیلیر . بودانسك اساس اولارق درت بسیط حرکتی واردر . بونلرده یوروش ، سالمه وسوله‌دونوش وخفیف حرکتدر بوکوپلك سبك دانس شکلی، بیقلرك بربرینه غایت سیال پرشکلده بانلاماقلری،

یازم دونوش ٢

ایکیسی ده سوله‌دونمکده دوام ایدرلر . ازکلك صاغ آیاغی اوکه ایلرلدیکی قیز صول آیاغی ایلرلتیر درسعده کوستریلدیکی کبی .

آتماسی ، ویونلرك برسبك موزیقه اوزرینی لازمدر . بریسی یوکه کتیش ادیم آتارکن بر دیکری عین زمانی اشغال ایچك اوزره درت قیسه ادیم آتابیلیر و بونه موزیقه نایع اولور . هر ایکیسی‌ده دوغرودر ، هردانسك کندینه کوره برطرزی واردر . آدیملر کوشك آتیلمامسی ، عادتا دانس ایدنرکن استه‌کیتمه قابیلیتی ویرمکلدیر . شیمدی‌یه قدر عادت اولدیغی اوزره یازمقلر اوزرینه یورمه .

ملیدر. برطرفك یازمقلر اوزرینه یورمسی دانسك سیالیتی بوزدیغی کبی موازنه‌یی ده اخلال ایدر . وجودلرهر زمان موازنه‌یی محافظه ایچلیدر . بو هر عصری دانسده والسده یاپه جاری اولان بر مجبوریتدر .

والس

والس دونمدیغی کوندن بری یك چوق تبدلات کچیرمشدر . دانسورلرشادقلری سنه‌قدر مختلف والسلر کورمشلردر . یونون یو تبدلره رغماوالس هر زمان والسدر . چالغیسنده رومانتیك اهنکی یه جدیتله قاپیلیق جاذبه‌سیله هرزمان مشتریسی واردر. مع‌مافیه یوکونك والس ویقتوریان والسی نه هیچ‌بیکره‌مز، ویشتوریان والس یوکون غیرقابل تطبیقدر. چونکه یوقاریده‌ده آکلاندیغی کبی عصری دانسلرك طرزی تماماً ده کیشمشدر، بوواله کوره چیفتلر عادتا بر ساعتك عقربه باقووانی کبی سرعم برا هنکه تابع اولارق اولا تجه سرعت

یازم دونوش ٣

یوقاریده‌ده ازکلك آکیرلغی صاغ آیاغی اوزرینه آتار ، قیزده سوله . یوقاریده‌ده ازکلك صول آیاغی صاغ آیاغنده صاغ طرفه قاچار، یوقاریده‌ده آیاقلر قارشی قارشیه کلیر .

وقوتلریله اودایی دونوب دورورلردی . حالبوکه عصری دانسك اك زیاده قیمت ویردیکی چالاکی، آهنك وسیالیت بو دونوشده هیچ یوقدر . وبو والسك اك بویوك هنری پارمقلرك اوزرنده دونمکدی عصری والسده او اولدیریجی ومطرد حرکتلر زوال بولمش ، یرینه صنعتکارانه ، شیوه‌لی ، سیال ، حرکتلر قائم اولمشدر. حتی والسی دخی فوقس تروته بکزه‌ته‌رك دانس ایده‌نلر تورەمشدر . والس‌ده متبدل ، وخفیف اولان استیلنه تابع اولمش ، اسکی بلافاصله دونوشلر وسریع والس آدیملری قره‌دیسنی غائب ایتمشدر . والس تماماً ده‌کیشمش بروالسدر ، ادیملر دها زیاده موزیقدن آلنان تأثیرلره تابع طوتیلمشدر .

برآدیملی والس، همانده سریع برفوقس تروت کبیدر . بوتون حرکتلر فوقس تروتده ایضاح ایدیلنه مشابهدر . برآدیملی والس هنوز دها تعمم ایتمه‌مشدر. بونکله برابر والس دانس صالونلرنده اك آز سویلن بردانسدر .

یاریم دونوش ٤

دانسوزلرك ایکیسی‌ده صوله دونرلر ، ازکك صاغ آیاغیله کریله‌یه‌رك صاغه دوغرو بر وضعیت آلیر ، قادین‌ده عینی حرکتله عینی وضعیتی آلیر .

سرعتلی فوقس تروت

سرعتلی فوقس تروتك ایکی سببی واردر . برنجی سببی اورکسترا ایله دانس ایده بیلمك ، ایکنجیسی دانس چوق غلبه‌لك اولان بالو صالونلرینه اویدورمق ایچوندر . موزیکك اهنکنی تعقیب ایده بیلمك ایچون ادیملرك معین برزمانده آتیلماسی لازمدر .

یاریم دونوش ٥

ازکك آغیرلغنی صاغ آیاغی اوزرینه ، قیز صول آیاغنه ویریر، ازکك طرفندن صاغه وصوله دوغرو بر یالپا حرکتی یاپیلیرکه ازکك صول آیاغنی صاغ آیاغنك اوزرینه کچیریر . قیزده عینی وضعیتی آلنجه فارشی فارشی‌یه کلیرلر .

بوده دقیقه‌ده ٤٤ دن ٤٨ ه قدر تخالف ایدر. پك چوق باندولر بومقداری تعقیب ایتمدکلری ایچون اویونجیلرك موزیقه‌یه تابع اولمسی مشکل اولور . اورکسترا ایله دانس ایده بیلمك ایچون بویطی ، قیصه ادیملر یرینه ، سریع وچالاك حرکتلی بر فوقس تروت ایجاد ایدلمشدر . بو صورتله غلبه‌لك برلرده دانس ایتمك مشکلاتی‌ده ازاله ایدلمش اولیور. سرعتلی فوقس تروت بوکون چوق تعمم ایتمش بر دانسدر . برمساعد اولدیغی تقدیرده بو سرعت مسابقه‌سی اوینایانلره برقاتدها نشئه وهیجان ویریر.

یاریم دونوش ٦

ازکك دونوشی صاغ آیاغنی صول آیاغنك اوزرینه کتیره‌رك ، قیزده صول آیاغنی صاغ آیاغنك اوستنه کتیره‌رك بیتیریر . بو یاریم دونوشی اتمام ایدر .

تانغو

اکر فوقس تروت دانسلرك پادشاهی دانس سلطانی ایسه تانغوده شاهیدر . اون سنه‌دن فضله درکه ، پارسده دوغدیغی تاریخدن دنیا دانس صالونلرینه یاپیلدیغی بوکونه قدر، بالو صالونلرینك سوکیلیسیدر . بالخاصه بوسنه تانغویه اولان تمایل سرعتله ارتمقده‌در. تانغونك کندینه کوره برکیدیغی واردر. اسکیدن تانغوده قاریشیق ادیملر، کفایتسز برموزیك وجورجنه‌لی باندو موزیقه‌لر چوق مشکلات احداث ایدردی. ١٩٢٥ و ١٩٢٦ ده اوینانان تانغو دانسه یکی بر هیجان واهنك ویرمشدر . تانغوده موزیکك شدتلی وکورولتیلی اولمسی شرطدر. حرکتلر وآدیملرده سرعت وقوتله آتیلمالیدر . تانغونك بوکونکی موفقیتی‌ده درت بسیط آدیمه باغلیدر . تانغوده برنجی اولارق دانس صالونته چیقمق اویونجیلر ایچون چوق تهلکه‌لی برشیدر . تانغو هیجانه تابع بردانس اولدیغی ایچون ایلك

پرومناد : کزینتی

پرومناد باریم دونوشك نتیجه‌سیدر . ارکك آغیرلغنی صاغ آیاغنك اوزرینه ویرملیدر. یورویشه صول آیاغیله باشلار، قادین صاغ آیاغیله باشلار.

باشلایان مطلقا کولونج اولور. تانغو هیچ برزمان فوقس تروت کبی نتیجه‌لی بردانس دکلدر. بونك‌ده فوقس تروت کبی شخصی، فردی برماهیتی واردر، موزیقه، مستی بخشدر، بوده الهام، روحدن طاشان نشئه وعشقه تابعدر. مشهور اولان فرانسز تانغوسنك بش مستثنا فیکوری واردر .

بوفیکورلرك اساسی موازنه، باشلانغیچ وده کیشیکلکلری‌در . بوده بودرت نقطه ایله ایضاح ایدیله‌بیلیر :

١ — یورویش

٢ — باریم دونوش

٣ — کزینتی پرومناد

٤ — مشترك ادیملر

باشلانغیچ وموازنه‌ده ایلك ایش موزیقه‌نك اهنکنی قاورامقدر . بوهر دانس ایچون بویله اولمقله برابر تانغو ایچون دها شدتله لزوملیدر، زیرا تانغو تماماً ریتمیك بر دانسدر دینیله بیلیر .

هرکسك شخصنه وحساسیتنه کوره‌ده کیشی بوحرکتلر شونقطه‌لرله ایضاح ایدیله‌بیلیر :

ارکك صاغ ایاغنی اوکه آتارق باشلامالی، قیرده صول آیاغنی کری‌یه المالیدر . بووضعیتده چیفتلر اوکه وآرقه‌یه عینی متوازن حرکتلرله اکیلمش اولور . نه زمان ایکی وجودك حرکتلرینك عینی زمانده موزیقه‌نك حرکتلرینه تابع اولدیغی حس ایدیلیرسه اویونه باشلامالی‌در . واهنکی‌ده مشترکاً تعقیب ایتملی‌در . دانسك تفرعاتی رسملر واسطه‌سیله تعقیب ایدیله‌بیلیر .

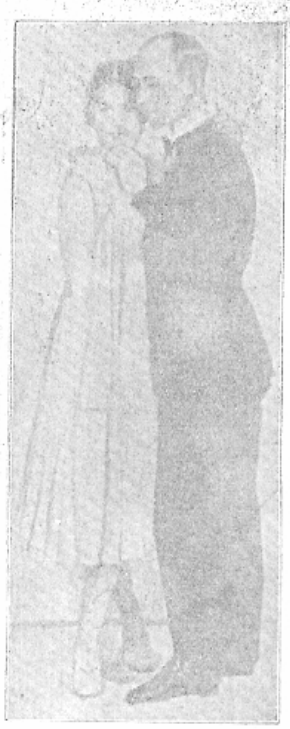

پرومناد . کزینتی

ارکك صاغ آیاغنی صول آیاغنك اوزرندن کچیره‌رك آدیم آتار، قادین صول آیاغنی صاغ آیاغنك اوزرندن کچیره‌رك آدیم آتار .

چیفتلر بربرینی فصل طوتمالی ؟

تانغوده چیفتلرك بربرینی طوتوشی فوقس تروتدن وسائر عصری دانسلردن تماماً باشقه‌در . چونکه تانغو بویکی شکلیله پارسده چیقمش‌در. فرانسز دانس اباقلرینه تابع اولمش طوتما اصوللرینی‌ده عیناً فرانسزلردن آلمشدر .

تانغوده طوتما وضعیتنك اك بویوك مهارتی ارککك صاغ النك طوتوشنه باغلیدر . ارکك صاغ النی قیرك صاغ اوموزینك کنارینه قویمالیدر. پارمقلرك اوجی فوقس تروتده اولدیغی کبی خفیف قاپالی طوتیلمالیدر .

دانسده اصول

اکر مکمل وقصورسز دانس ایتمك ایسته . یورسه‌کز، دانسك آهنکنی وادیملرك قصورسزلغنی تأمین ایتمك ایسته یورسه‌کز، اك زیاده اصوله اهمیت ویریکز. بن شیمدی‌یه قدر قصورسز دانس ایده‌ن کورمدم . چونکه بونلر اصوله اهمیت ویرمزلر . بالخاصه عصری دانسلرده اصولك چوق بویوك اهمیتی واردر .

صیچرامادن دانس ایتمك قابل دکلدر . فقط چوق صیچرامق‌ده دانسی برباد ایده‌ن برشیدر .

صیچراماتك‌ده اولچوسی عیاری واردر. ایشته اصول بونی تأمین ایدر . اصول اللرك قونوش

پرومناد . کزینتی ٣

ارکك تکرار صول آیاغیله دانسه کیره‌ر .

EK: 3

نومرو : ٢٤ — سنه : ١ نسخه‌سی هر یرده : ٥ غروشدر . جمعه ایرتسی ١٦ شباط ١٣٤٠

رسملی غزته

ادارهٔ خانه

درسعادتده نورعثمانیه‌ده
دارالعلمین قارشوسنده ثروت
فنون مطبعه‌سنده خصوصی دائره

تلفون : استانبول : ١٤٠٢
پوسته قوطوسی : استانبول ١٠٣
تلغراف آدره‌سی : رسملی غزته

هر درلو مکتوب و حواله‌نامه‌لر
مدیریت نامنه کوندرلمالیدر

ابونه شرائطی

	تورکیا	اجنبی
سنه‌لکی	٢٥٠	٣٠٠
آلتی آیلغی	١٣٠	١٥٠
اوچ آیلغی	٧٠	٨٠

سنه‌لک آبونه ٥٢ ، آلتی آیلق ٢٦ ، اوچ آیلق ١٣ نسخه‌در .

ابونه اولانلر مکتوبلریله آبونه‌نک هانکی نومرودن باشلامسی لازم کلدیکنی بیلدیرملیدرلر .

هر هفته جمعه ایرتسی کونلری نشر اولنور هرشیدن بحث ایدر ، مستقل الافکار وترقیپرور ، سیاسی ، رسملی تورک غزته‌سیدر .

Yirminci Asrın Çılgın ve Büyük İptilası: Dans Etmek

EK: 4

No. 80 YEDİGÜN Sayfa 17

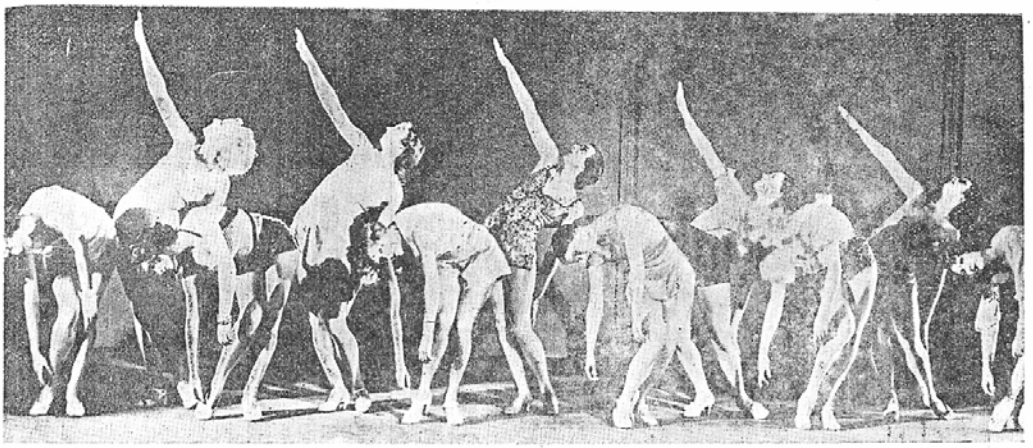

Madam Albetinanın balet heyetine mensup genç kızlar egzersiz yapıyorlar

DANS

İNSANI GÜZELLEŞTİREBİLİR Mİ?

Yedigün, C. 4, S. 80, 1934-1935

EK: 5

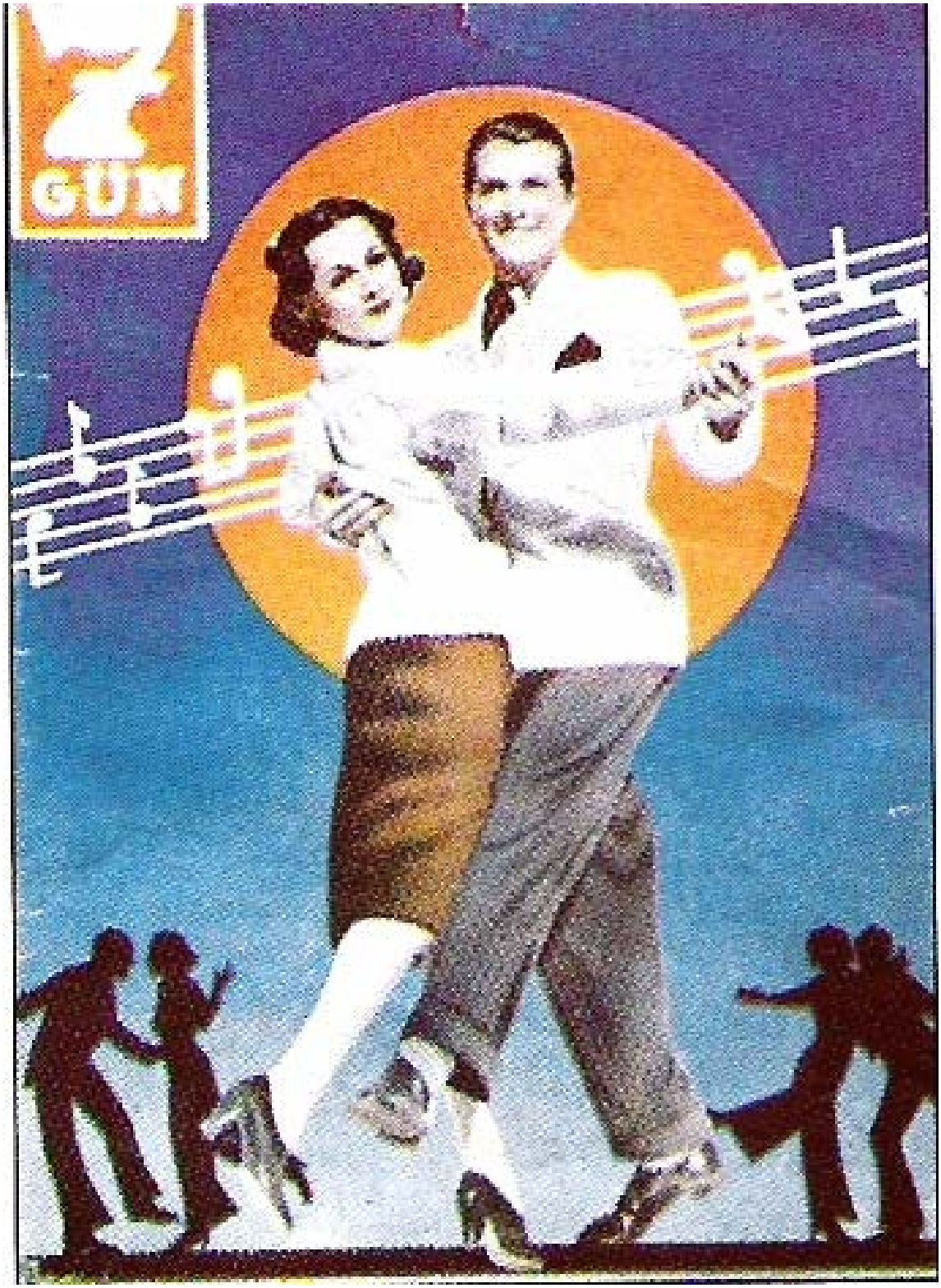

Yedigün, 15 Aralık 1937

EK: 6

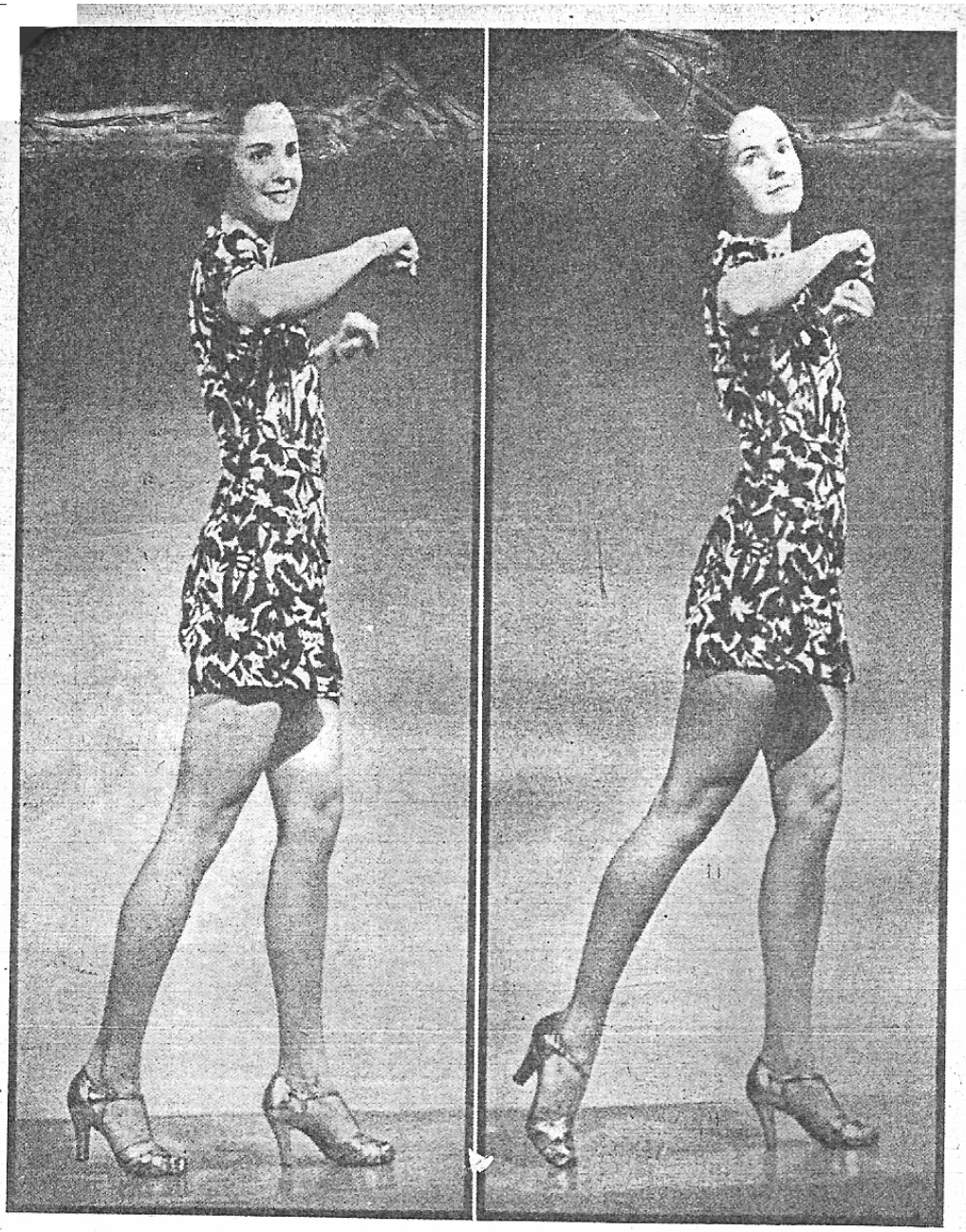

Fena dans

Bu duruş hatalıdır. Yanlışların nelerden ibaret olduğunu araştırınca şu neticelere varacağız: 1 — Ayaklarını yere çok sıkı basmış (sağdaki resimle mukayese ediniz.) 2 — Vücudünün duruşunda ahenk yok ve bacakları bükülmüş. Zira adımlarını dar atıyor. 3 -- Kollar bu durumda kavalyenin omuzlarına fazla yüklenir. Bu da kavalyeyi aşağıya bastırır ve serbest hareketine mani olur. 4 -- Nihayet başın vaziyeti de sakildir, zira çok eğilmiştir.

Güzel dans

Bu duruş doğrudur, zira : 1 -- Ayaklarını yere sıkı basmamış, hafif ve cevval duruyor. Sağ bacağını daha ziyade arkaya atmış ve parmaklarının ucuna başmış. 2 -- Vücudün duruşu ahenkdar ve hafif. Zira ileriye doğru gitmiş ve adımlar da daha geniş atılmış. 3 -- Kollar daha hafif ve daha zarif duruyor. Kavalye damını çok hafif bulacak. 4 -- Baş ve saçlar arkaya doğru atılmış. Ahenkdar bir duruş. İyi dansetmenin başlıca şartı.

Yıldız, C. 1, S. 15, 1 Haziran 1939

EK: 7

SALI 3 EYLÜL 1929

Başmuharriri YUNUS NADİ

İdarehanesi: Düyunuumumiye karşısında dairei mahsusa
Telgraf: İstanbul Cumhuriyet-Posta kutusu: N° 246
Telefon: Başmuharrir: 2366 Tahrir müdürü: 3236 İdare müdürü: 2365, Kitap kısmı: 472

Cumhuriyet

HER GÜN SABAHLARI ÇIKAR, SİYASİ TÜRK GAZETESİ

ABONE ŞERAİTİ

MÜDDET	Türkiye için	Hariç için
Senelİği	1400 Kr.	2700 Kr.
6 aylığı	750 Kr.	1450 Kr.
3 aylığı	400 Kr.	800 Kr.

Nüshası her yerde 5 KURUŞTUR

1929 Türkiye Güzellik Kraliçesi İntihap Edildi

Güzellik Müsabakamız

Türkiyenin en güzel kızını seçmek için açtığımız müsabaka dün gürüde bir heyet huzurunda neticelendi. Taf-...ılât kısmı mahsusumuzda okunacağı üzere Feriha Tevfik Hanım 1929 sene-...inin Türkiyenin en güzel kızı intihap ...ilân olunmuştur. İlk iş olarak bu-...nda Türkiyenin güzellik kraliçesini ...erik ederiz. İntihap neticesinde ...inci ve üçüncü çıkan hanım kızlarla ...bakaya iştirak etmiş olan güzellerin ...ümesi tebrike lâyıktırlar. Juri huzu-...ndaki intihabın neticesi bizzarure ...ir kişi üzerinde karar kılacak-...Yoksa dünkü intihaba iştirak etmi-...miş olan güzel kızların hepsi daha ...cumhuriyetin karilerinden mü-...Türk efkârı umumiyesince gü-...olarak intihap edilmişlerdi. Bina-...eyh esasen hepsi güzellik intiha-...da muvaffakiyet kazanmışlar de-...Hakem heyeti erkânından Fe-...Safa Bey intihap başlarken gü-...lere tevcih ettiği hitabesinde yapı-...intihabın adeta bir nevi kur'a ...kabilinden bir tali işi sayıla-...ini beyan etmekte pek haklı ...Demek lâzımdır ki intihabın zaruri ...ve esasik bulunduğunda şüphe ...heyet neticesine rağmen müsabaka-...ı idare eden kanunların cümlesi ...itiler, ve güzeldirler. Binaenaleyh bu-...da tekrar etmeği bir hakşinaslık ...bir hakikatperverlik vazifesi biliriz. ...Müsabakanın kendisine gelince bu-...nun mübadelei efkâra gelince bu-...nun gayesi de bugünkü bu maksadı ...ile defa olarak memleketimizde ...gazetecilik hayatımızda ve bilha-...muvaffakiyetle intaç eylemiş ol-...duğunu kaydetmekle, müsabaka başvu-...ru...da bir de kendi kendimizi tebrik ...ederiz. İnsanlar yeni bir şeye taraf-...tarlığın diyarı bir vehimle sadece ...müsabaka olarak bakmışlardır. Hâlbuki bu işte müsabaka ...kısmının güzellik üzerinde intihap ...yapmak gibi bir kıymeti yoktur. Bu ...bir fikir olduğa kadar nazarı bir ...şey fikir olduğa kadar nazarı bir ...müsabaka başarılmıştır. Bu ...müsabaka başarılmıştır. Bu ...müsabaka başarılmıştır. Bu

EK: 8

1932 Dünya Güzeli Keriman Halis

EK: 9

BİR TÜRK KIZI "DÜNYA GÜZELİ,, İNTİHAP EDİLDİ

„Cümhuriyet" gazetesi, bundan dört sene evvel, ilk defa olarak memleketimizde bir „Güzellik müsabakası„ ilân etmişti.

O tarihtenberi bunun leh ve aleyhinde birçok sözler söylendi, pek çok yazılar yazıldı. Biz, bütün bu münakaşaları bir tarafa bırakarak, son defa Belçikada istihsal olunan neticeye bakıyor ve iftihar ediyoruz.

Belçikadan, Fransadan, ve bütün dünyanın her tarafından yükselen „Yaşasın Türkiye!.. Yaşasın Türk Güzeli" avazeleri, bu işte bir isabet olup olmadığının en kat'î ve en kuvvetli bir cevabıdır..

Büyük Türk inkılâbını cihana tanıtmak ve işittirmek için, bundan daha güzel bir fırsat ve vesile bulabilir miydik.?... Türk güzeli şerefine verilen resmî bir ziyafette, bir cemile olmak üzre, Belçikalı bir belediye reisinin bütün masaları kırmızı feslerle süslemesi, dünyada hâlâ Türk inkılâbını öğrenmemiş, hatta duymamış daha ne kadar çok kimselerin bulunduğuna en güzel bir delildir.

Birçok ihtiraslarla, karanlık emellerle daima barber, kabiliyetsiz ve iptidaî bir insan diye tasvir ve tasavvur olunan Türk milleti, alnına sürülmek istenen bu lekeleri, inkılâbın en büyük evlâdının azim ve himmetile temizlemiştir.

O: İstikbâl harbi ile evvelâ Türkün mevcudiyetini kurtardı. Türkün esir edilemiyeceğini kâinata öğretti.

O : Şeriat ismi altında yapılan rezaletleri, ihanetleri düşünerek, bütün batıl itikatları yıktı. Türke lâyık olduğu medenî kisveyi verdi.

Keriman Naiis H.

Keriman Naiis ve Haşide Saffet Hanımlar

Resimli Şark, S. 21, Eylül 1932

memleketi en asrî, kanunlarla, ilim ve irfan müesseseleri ile bezendirdi.

O: Bütün bir milleti okutmak, ilim ve irfan nurundan müstefit etmek için, Türke kendi harflerini verdi.

O: Asırlardan beri ihmal olunan Türk tarihini, Türk kültürünü eline aldı. Ve bütün dünyaya en eski medeniyetin Türklerle başladığını, ve beşer hayatında Türkün ne kadar büyük ve şerefli

bir mevkii olduğunu vesikalarla, delillerle ispat etti.

O: Türk kadınını, kafesler arasındaki esaret hayatından kurtardı. Asil Türk kadınını, bütün bir medeniyet cihanın ortasına attı, ve onlara milletinin necabetini, güzelliğini (Keriman Halisin) şahsiyetinde temsil ettirdi...

Bugün Avrupanın her köşesinde Türk güzeline ibzalolunan takdir, tahsin ve sitayişlerin hepsi: doğrudan doğruya bütün bu inkılâpları bir yıldırım sür'atile

on sene gibi az bir zamanda kuvveden fiile çıkaran, büyük Dahiye, lâyemut İnkılâpçıya racidir. Evet bugün bütün Avrupa ve bütün dünya, genç Türk kızının şahsiyetinde, büyük Türk milletini ve onun en büyük evlâdı Gaziyi alkışlıyorlar..

Gazinin açtığı nurlu yoldan yürümek her Türkün mecbur olduğu mukaddes bir borçtur. İşte Keriman Halis H. uhdesine düşen bu vazifeyi büyük bir vakar ve muvaffakıyetle başarmıştır.

EK: 10

Dünyanın Güzellikleriyle Meşhur Namdar Artistleri
Büyük Gazete, S. 59, 8 Kanunievvel 1926

EK: 11

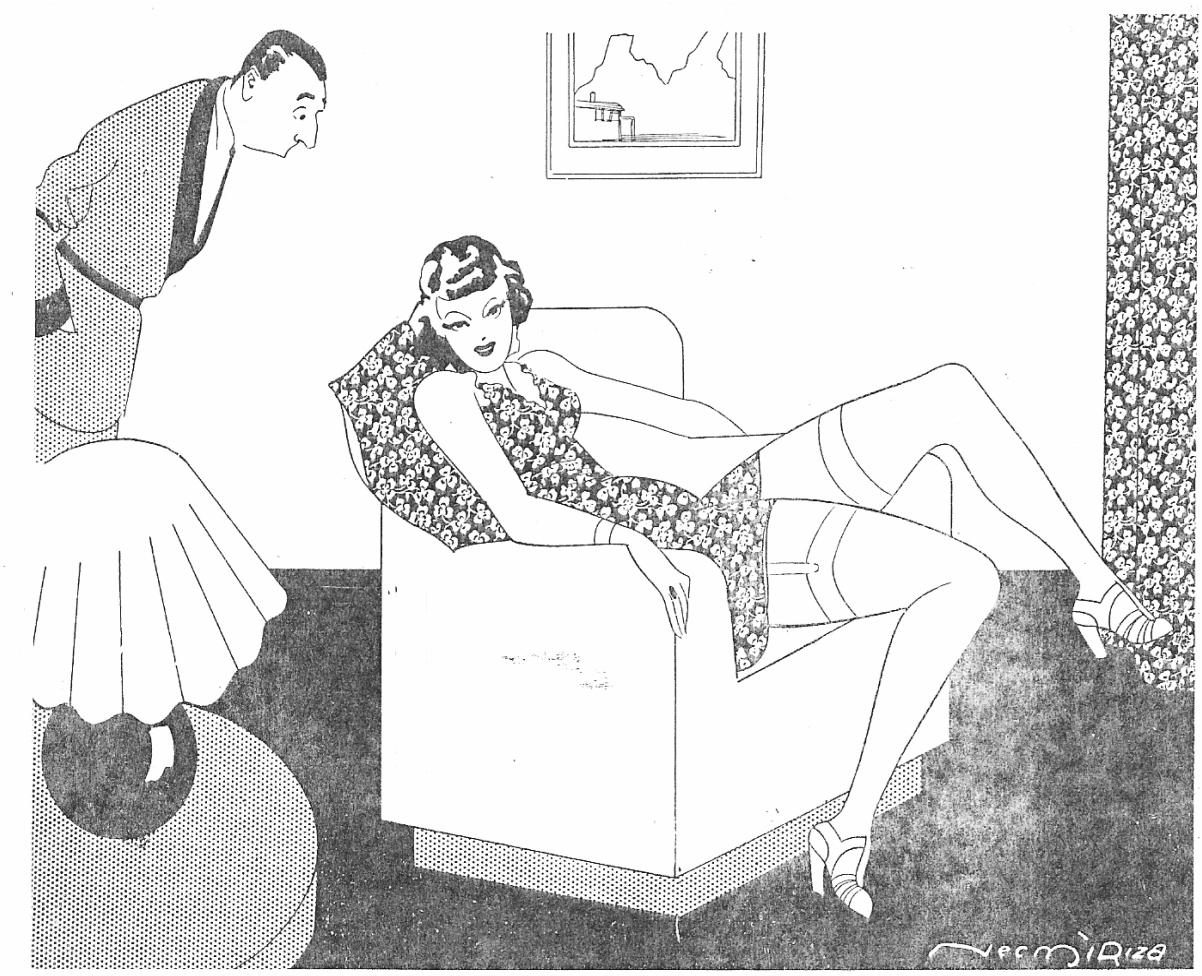

— Eğer, bu gece Adaya gitmeme izin verirsen, sabaha kadar seni düşünürüm kocacığım...
— Gel, sen burada kal da sabaha kadar Adayı düşün karıcığım!..

Akbaba, S. 235, 7 Temmuz 1938

EK: 12

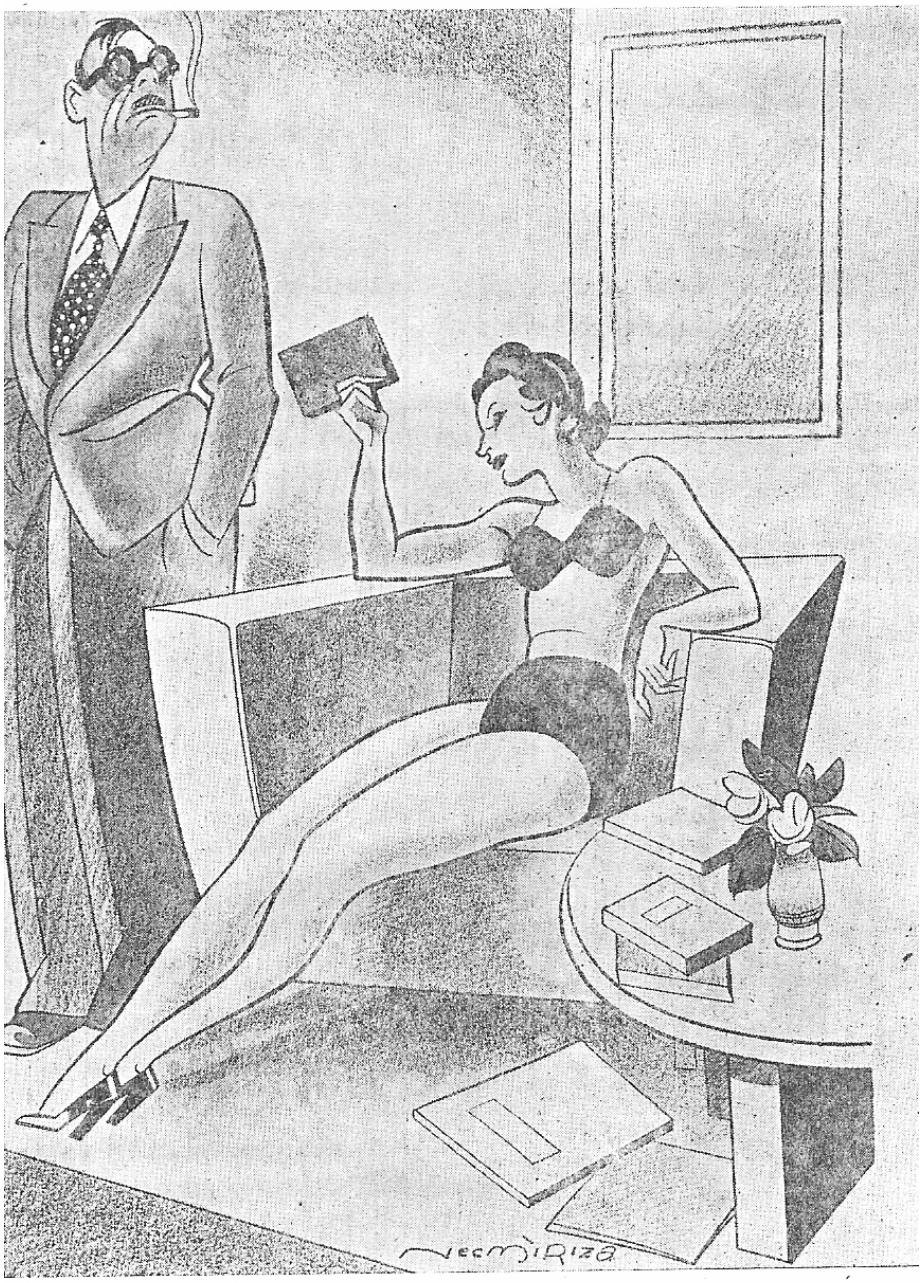

Sıcaklar!..
— Artık misafirlerin yanına da böyle mayo ile mi çıkıyorsun?..
— Ne yapayım?.. Çırçıplak çıkamam ya!..

Akbaba, S. 236, 14 Temmuz 1938

EK: 13

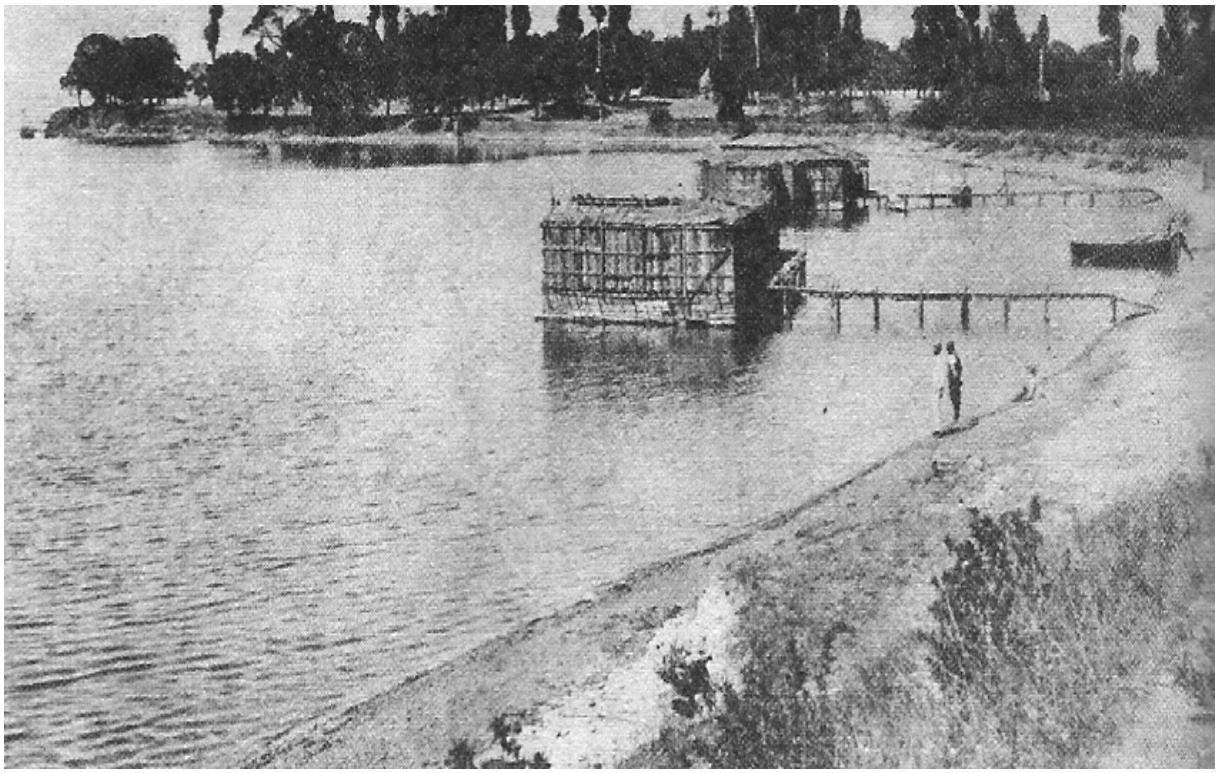

Yüzyıl Başlarında Fenerbahçe Deniz Hamamları

EK: 14

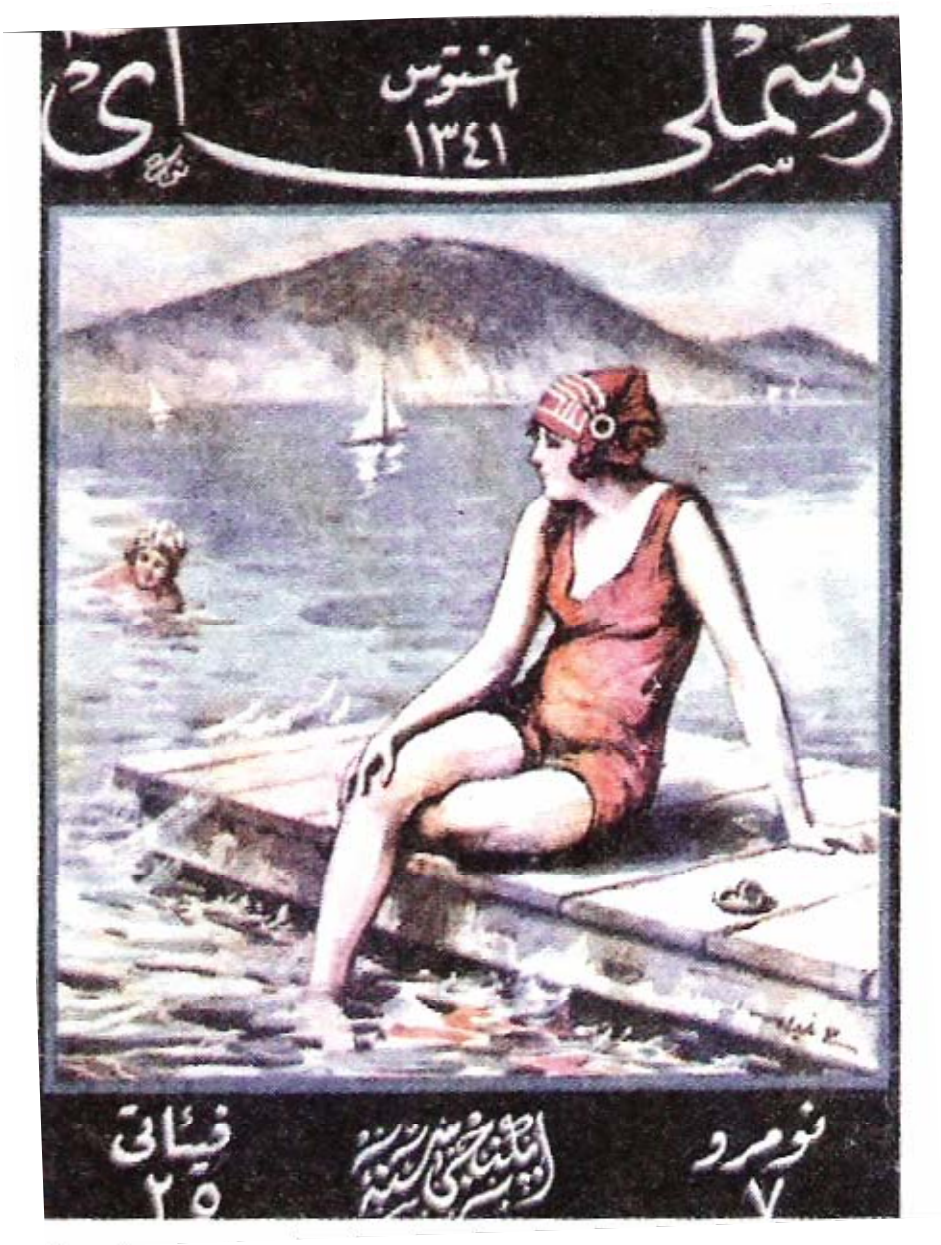

Resimli Ay, S. 5, 1925

EK: 15

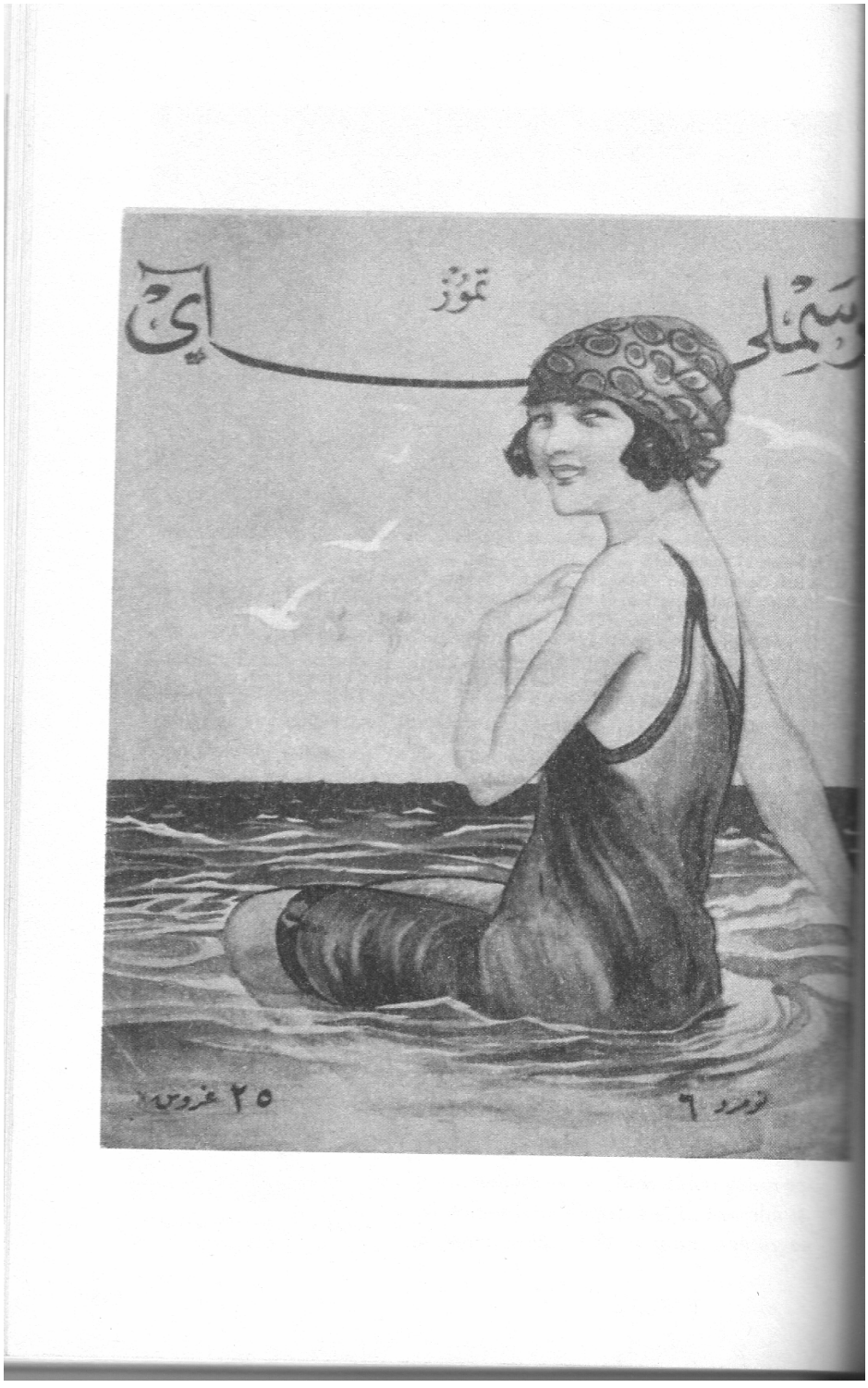

EK: 16

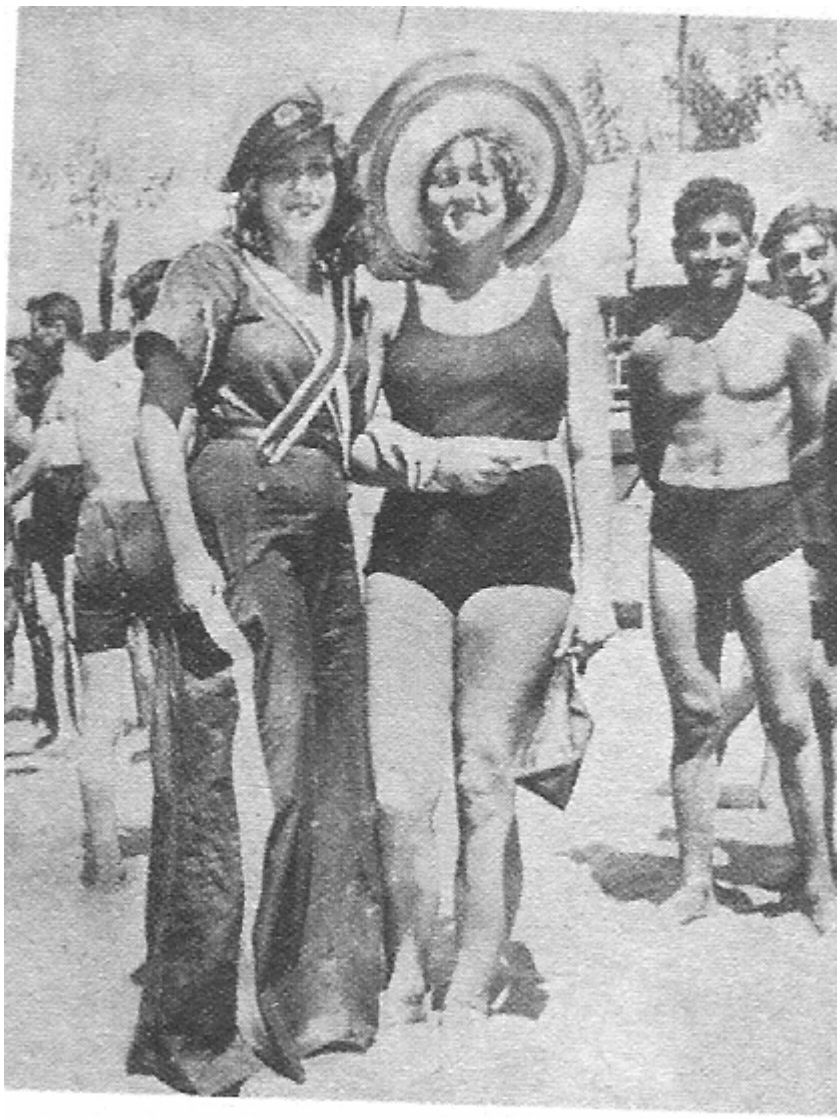

Suadiye Plajı, *Yedigün,* 6 Eylül 1933

EK: 17

Yedigün, C. 7, S. 181, 1936

EK: 18

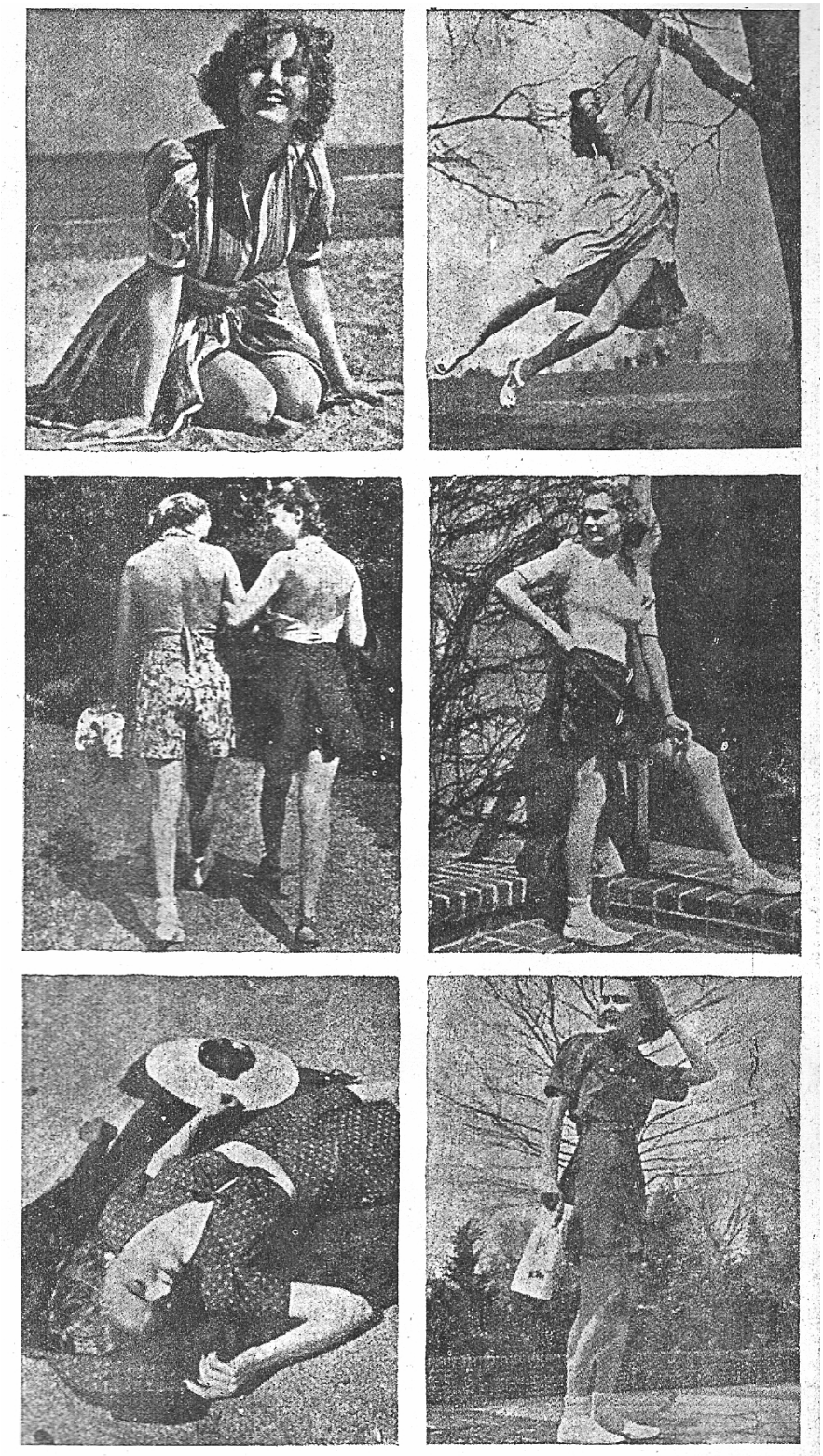

Yaza Kavuşan Gençlik, *Yedigün,* S. 273, 31 Mayıs 1938

EK: 19

İstanbul - Posta kutusu: İstanbul, No. 246
ve matbaa kısmile Matbaacılık ve Neşriyat Şirketi, 24299 - 24290.

Büyük Şef dün Floryayı şereflendirmişler ve istirahat buyurmuşlardır. Bu arada plâjda banyo al mışlardır. Resim kendilerini denizde iken göstermektedir. Diğer fotoğrafileri 7 inci sahifemizdedir.

Son Dakika:

Atina mektubları

Cumhuriyet, 5 Temmuz 1935

EK: 20

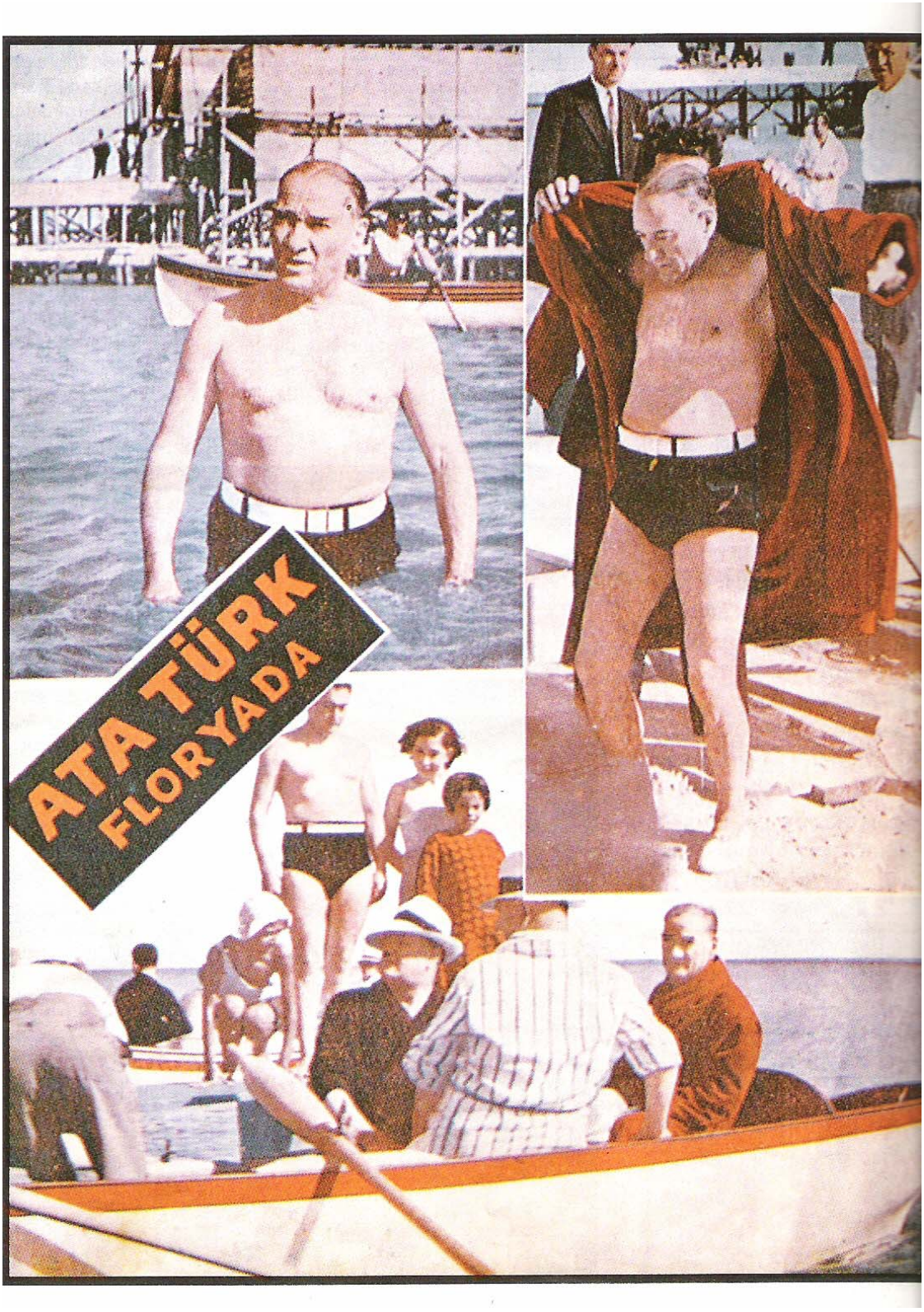

Hafta, 22 Temmuz 1935

EK: 21

dare ve matbaa kısmile Matbaacılık ve Neşriyat Şirketi 24299 - 24290

Atatürkün Floryada deniz sporları

Dünyanın en demokrat devlet reisi halk arasında: Büyük Şefimiz, Floryada sandala, halk arasında dolaşıyor ve candan alakışlanıyor. (Diğer resimler 3 üncü sahifemizdedir.)

Yeni Boğazlar rejimi

Berlinde serbest güreşler bitti

Cumhuriyet, 6 Ağustos 1936

EK: 22

...yor, ortada Ulu Önderimiz yarışları takib ediyorlar, solda Atatürk yarışları seyrederken

göz
atanî
liyor
alir, Hatay
Ankaraya
erirdim»

ükûmet Reisi
görüşüyor

esine
erildi
edecekleri
tacak...
l Türklerin mat-
ühim bir tez ha-
ütehassısı sayılan
Garstang da Eti
ok şayanı dikkat
irak edecek olan
ardır:
a. 4 sütun 1 de]

ınete
er
ilerliyor.
Londrada

MODA DENİZ YARIŞLARI

Dün Atatürk tarafından alâka ile takib edildi

Atatürk, Ertuğrul yatında İktısad ve Hariciye Vekillerile görüşüyor

Kendi kendimizi tenkid:

En lâzım banka

Bu banka imar ve iskân bankasıdır. Osmanlı İmparatorluğunun kat'i tasfiyesi milli Türk vatanı dışında kalan ırkdaşlarımızın hakikî ve ebedî anavatana alınmalarını bize pek çok sebeblerle önünden kaçılamaz bir borc haline koydu. Biz bu borcu her yıl bütçemize koyduğumuz paralarla bir ucundan ödemeğe başlamış da bulunuyoruz. Göçmen politikasının tatbikı nazik bir iştir, ve hükûmet ona lâyık olduğu ehemmiyeti atfediyor. Her yıl ancak iskân edebileceğimiz kadar insan getirmeliyiz, ve öyle de yapıyoruz.

Ancak imkânın darlığı iskânın da azlığını icab ediyor. Her yıl on beş, yirmi bin kişi getirerek bir buçuk, iki milyon halkın taşınmasını ve yerleştirilmesini ne vakit bitirebileceğiz?

Bize öyle geliyor ki bu iş damla damla halledilecek işlerden değildir. Bunu büyük bir hamle ile azamî sekiz, on yıla sığan sayılı bir zaman fasılasında bitirip işin içinden çıkıvermeliyiz. Bunun için kâfi sermayeli bir imar ve iskân bankası vücude getirmeli, getirilen ırkdaşların derhal müstehlik vaziyete geçmelerini, kendilerinin yirmi, otuz yıl gibi uzun bir müddette yıllık taksitlerle ödiyecekleri hiç faizsiz veya pek az faizli borclar mukabilinde, temin eylemeliyiz. Bu suret devlet için olduğu kadar bizzat göçmenler için de en hayırlı ve en menfaatli olan yoldur.

* *

Modada yapılan yarışlar çok heyecanlı oldu

Gece, Ankara ve Güneysu vapurlarında geç vakte kadar devam eden balolar verildi

Deniz Kulübünün İktısad Vekili Celâl Bayarın himayesinde tertib ettiği büyük deniz yarışları dün Moda koyunda muntazam bir şekilde yapıldı. Müsabaka ve eğlenceler yarış yerine muvazi olarak demir atan Ankara, Güneysu, Kocaeli, Erenköy, Göztepe vapurları, Söğüdlü muşu, sayısız kotra, motör, sandallar ve sahildeki kazinolarla açık yerleri dolduran binlerce halk tarafından seyredilmiştir.

Atatürkün öğleden sonra Ertuğrul yatile Moda koyuna şeref vererek müsabakaları takib buyurması bu bayramın daha büyük bir kıymet almasına vesile oldu.

Teknik neticeler

Günün ilk yarışını birlik klâsik tekneler yaptılar. 1600 metroluk mesafe içinde yapılan bu yarışa üç kulübün tekneleri iştirak etti. Neticede Fenerbahçe birinci, Güneş ikinci, Altınordu üçüncü oldular.

Gene ayni mesafe üzerinde ikilik klâsik teknelerin yarışına da üç kulüb girdi. Bunda Güneş birinci, Beykoz ikinci, Fenerbahçe üçüncü oldular.

Dörtlük klâsik teknelerin yarışına beş kulüb iştirak etti. Fakat tam hareket işareti verildiği zaman Fenerbahçe teknesinde bir kürek kırılıp müsabakaya devam edememek mecburiyeti hasıl olunca rakiblerin sayısı dörde inmiş oldu. Bu yarışta Beykoz birinci, Anadolu ikinci, Güneş üçüncü, Altınordu dördüncü oldular.

Kadınlar arasında 800 metroluk mesafe üzerinde ikilik klâsik teknelerle yapılan yarışa Fenerbahçe ile Güneş girdiler. Bu yarış çok heyecanlı oldu. Haretketten itibaren başı alan Güneşliler muvasalat yerine 50 - 60 metro kalıncıya kadar vaziyetlerini muhafaza edebildikleri halde Fenerbahçe teknesindeki Özdil kardeşlerin gayretleri birinciliği sarı lâciverdlilere geçirdi ve yarışın öğleden evvelki kısmı bu suretle bitti.

Öğleden sonraki yarışlar daha müteneyvi, daha heyecanlı, daha cazib birer şekilde cereyan etti.

İlk yarış profesyonel beş çifte alamanalar arasında yapıldı. Haddizatında heyecanlı olan bu yarış birçok küreğin muntazam ve seri fasılalarla suya dalıp çıkarılmasile göze de hoş görünüyordu.

[Arkası Sa. 6 sütun 1 de]

Cumhuriyet, 26 Temmuz 1937

EK: 23

1935 Yılını Karşılayan Büyük Gazete'nin Kapağı

EK: 24

Sahibi: Yusuf Ziya ORTAÇ
Adres: Akbaba — Ankara Caddesi, Vilâyet karşısında, No. 47, İstanbul
Telefon : 22129

AKBABA

Türkiyede abone şartları :
Yıllığı 750, altı aylığı 375, üç aylığı 200 krş.
Yabancı memleketlere : Yıllığı 1500, altı aylığı 750 kuruş

Yıl : 25 — Sayı : 145 Çarşamba günleri çıkar siyasî mizah mecmuası Sayısı 15 kuruş

Yılbaşı

Artık ben bile yılbaşını heyecanla beklemeğe başladım. Yavaş yavaş millî bayramlarımızın arasına karışıyor. Hâtıralarım var. Konuşurken : «On beş sene evvel, hani bir yılbaşı gecesi?...» diye anlatıyorum. «Hatırlıyor musun?» diyorum. Karşımdaki : «Evet!» diyor ve kendi hâtıralarını da buna karıştırıyor. Bu müşterek günlerin asıl hoşa giden tarafı sırtlarında hâtıralarımızı taşımalarıdır. Yılbaşılar, aşağı yukarı bir çeyrek asırdır bizimle beraber yürüyor.

Yazık, eski «Nevruz-u sultanî»leri, «Muharrem»leri kaybettik! Onlar, hâtıradan daha uzak bir mesafede kaldı. Yüzlerini sislerin arasından hayal meyal seçebiliyorum ve ancak takvimleri karıştırırken karşıma çıkıyor. Anlıyorum ki vaktile de aramıza pek fazla karışmamışlar, bize kendilerinden çok şey vermemişler. Mazi denen o güzel günlerin bayramları böyle mi olmalıydı?

Muharremlerin, atlas keselerin içindeki ihsanlarını görmedim, fakat çil kuruşları, ikilikleri, çeyrekleri vardı. Çok mu parlaktılar nedir, ışıltıları hâlâ gözümün önünde! (Nevruz-u sultanî) lerin sembolü, çay fincanlarını andıran bardakların içinde kırmızı şekerdi. Bize, isminin debdebesine uymayan bu mütevazı hediyeyi getirirdi. Düşünüyorum : Biz yine çok vefalı adamlarmışız! Bu kadarcık şeyle onları anıyoruz: Ne renkli kâğıtlarla süslü salonlar, ne meyvalı, içkili sofralar, ne dans, ne ışık, ne muzika, ne de tam gece yarısı ışıkların lûtufkârca bir dakikacık sönüvermesi...

Bu günün mesut çocukları babalarının zevk ve eğlence namına ne kadar küçük kırıntılarla doyduğunu bilmezler. Onlar kendi saadetlerini de bilmezler. Hattâ, dünyanın, ancak efsanelerde misline raslanan bir kıtlık içinde kıvrandığını da pek bilmezler. Sofralarındaki yemişlerin, içkilerin, yakutlar, zümrütler, firuzeler değerinde nadir şeyler olduğunu da bilmezler. Onları bağrımıza basarak bir cehennemin içinden geçirdiğimizi ve bir cennete ulaştırdığımızı da bilmezler. Üstelik bize istediklerini yapmaları ve söylemeleri için bu günkü hürriyet ve Demokrasiyi verdiğimizi de bilmezler. Bilmezler, bilmezler, bilmezler... Zazar yok, bütün bu şeyleri bilmeleri için ömrümüzün bir yılını daha onlarınkine ekliyerek bir hâtıra kıymetini alacağımız günleri bekliyoruz.

Yeni yılları kutlu olsun!

Orhan Seyfi ORHON

— Yeni bir harb çıkarsa medeniyet harap olacakmış...
— Oh! Dünya rahata kavuşacak desene!

Akbaba, S. 145, 1935

EK: 25

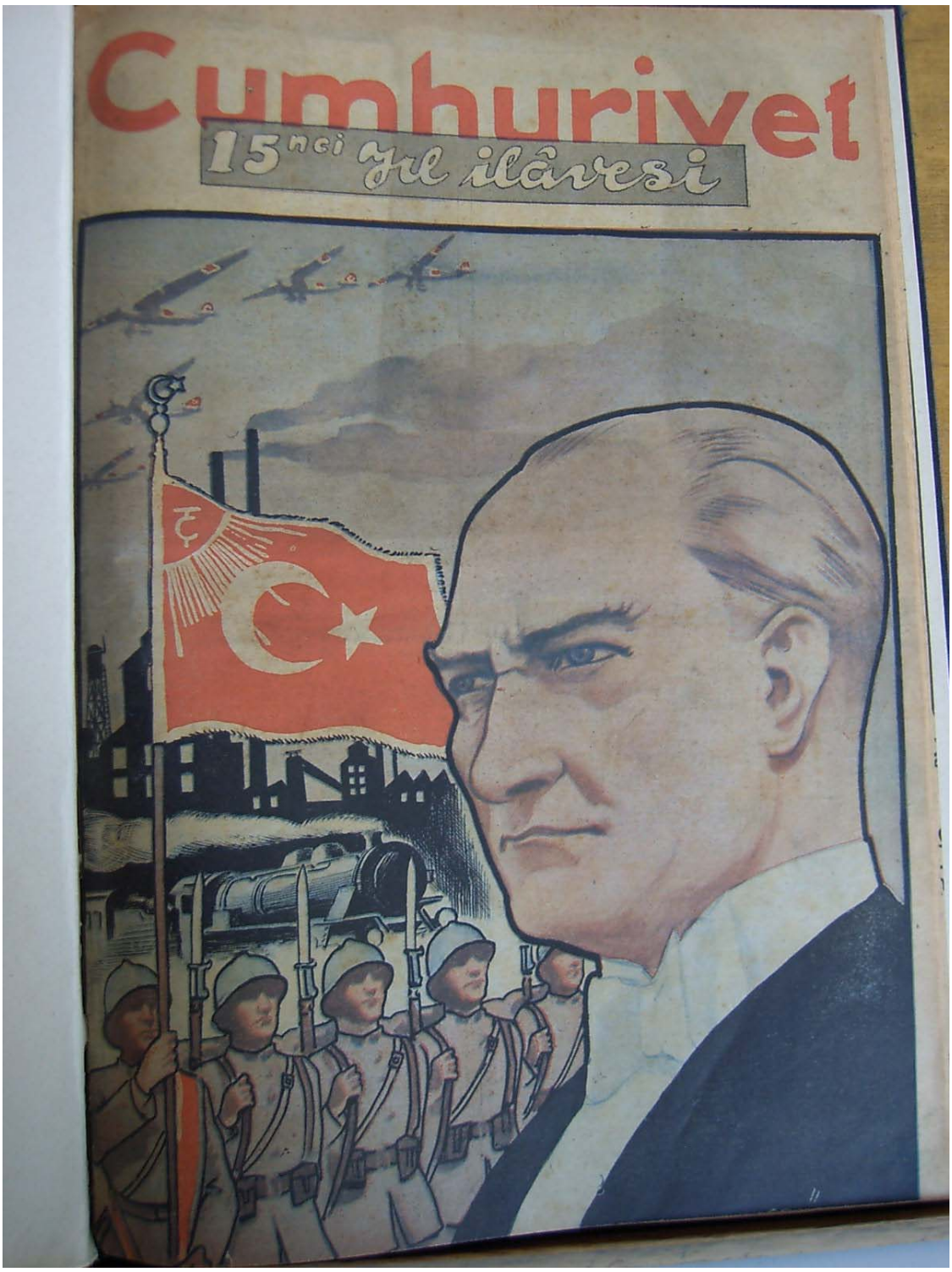

Cumhuriyet, 29 Ekim 1938